EDITURA UNIVERS

Oglinda Senei... Parisul trist și vesel, nebun dar și cuminte... **De unde vine farmecul și ispita aceasta? Prin ce filtru se insinuează ele în fiecare din noi, influențîndu-ne pe toți?**

FRANCIS CARCO

Lei 8,75

129

1970

FRANCIS CARCO • FARMECUL PARISULUI

FRANCIS CARCO

FARMECUL PARISULUI



COLECȚIA MERIDIANE

Coperta de: Cristian Bărcăcilă

FRANCIS CARCO

FARMECUL PARISULUI

În românește de:
Lazăr Iliescu

Prefață de:
Adriana Iliescu

Editura UNIVERS

București — 1970

PREFAŢĂ

E de presupus că cititorul român se va familiariza repede cu universul scăldat în ploaie şi ceaţă al acestui scriitor francez : fiindcă tradiţia literară românească ne-a obişnuit cu o poezie a toamnelor pluvioase, ilustrată bogat şi nuanţat în secolul nostru de poeţi feluriţi, şi mai ales de geniul îndurerat al lui Bacovia.

Ar fi vorba, în primul rînd, de un Carco al ploilor decorative, enunţate ca detaliu ori ca fundal în poezii a căror substanţă se consumă, în realitate, în alte zone : „La pluie battait la fenêtre", notează nu o dată poetul. Or, în altă parte, schiţînd gesturi suave într-un moment erotic :"... mais je te berçais / En chantant. Le jour dans la pluie / Se levait et n'en pouvait plus" (*Amour*, din volumul *La Bohème et mon coeur).*

Dacă nu o dată romanele lui Carco se deschid cu o frază descriind urbea umedă sau se repetă, cu insistenţă, un leit-motiv sugerînd stări pluvioase, este pentru că urmăreşte să încetăţenească, în pagină, o anume atmosferă prielnică evoluţiei personajelor sale. (Vezi *Jésus-la-Caille*, roman care se desfăşoară în perioada primului război mondial.) Ploile nu vor acompania însă o nevroză ca cea a simboliştilor, nici o sumbră deznădejde. Carco se complace în stări de nesiguranţă, găseşte farmec incertitudinii, angoasa e deviată spre o dulce agitaţie temătoare : „Ah, duminicile acestea, după-amiezile acestea duminicale, ce impresii mi-au făcut ! (...) Auzeai vîntul învîrtejindu-se în vreun portic, ploaia răpăind se lovea de geamurile vreunui

felinar, iar plăcerea bizară, pe care uneori ţi-o dădea această rătăcire, se preschimba pe ascuns într-un fel de sentiment de părăsire, de exil care fără să-ţi dai seama de ce, îţi turna în suflet o *nelinişte delicioasă*" (s. n., *Nostalgie de Paris*).

Pentru Carco, ploaia este elementul capabil să creeze o nelinişte dulce-amară, sau, altă dată, o exaltare nu lipsită de oarecare tristeţe, străină însă de apatia distrugătoare de elan imaginativ, ba chiar prielnică reveriei : „Totdeauna mi-a plăcut ploaia (...) Mă îmbiba cu tot felul de extaze şi plăceri vinovate, care se răsfrîngeau asupra simţurilor mele, cufundîndu-mă în interminabile visări" *(Envoûtement de Paris).*

Alteori, ploaia facilitează creionarea unei atmosfere în care devin posibile rapide apariţii lugubre, sortite destrămării, dar necesare. Traiectoria personajelor este nu o dată degringoladă tragică. Sinuciderea lui Jésus-la-Caille va avea loc într-unul din hotelurile de pe bulevardele străjuite de arbori, cu norii ce plesnesc pe cerul coborît ; băltoacele aruncă sclipiri confuze, pe trotuarele strîmte trecătorii păşesc grăbiţi, pe vitrine se proiectează o mulţime de „umbre trezite şi înspăimîntate"... Agenţii supraveghează umilele trecătoare, fete măsurînd cu obstinaţie strada în sus şi în jos... Uneori, la lumina unui felinar, ele răsar din umbră ca nişte moarte ridicate de vînt. În altă carte, ploaia se instituie în adăpost instabil şi nesigur pentru criminalul chinuit de sentimentul vinovăţiei, încercînd să se ascundă de penitenţa pe care i-o rezervă legile şi, deopotrivă, să fugă de el însuşi ; şi-atunci, de pretutindeni izbucneşte un iz de maree „amară şi rece" *(L'homme traqué).*

Însă dincolo de o funcţie sau alta pe care acest element o are în diferite structuri epice sau lirice la Carco, prezenţa *Ploii* se explică mai ales printr-o anume disponibilitate psihologică pe care i-o creează autorului, aptă de a anula sau contopi diferite faze ale *Timpului,* capabilă de a-i conferi o primordială prospeţime a simţurilor, ingenuitatea perceperii prin care se zămisleşte metafora inedită : „În anumite zile ploioase, prezentul şi trecutul ne fac uneori, în limitele realului şi posibilului, să nu mai ştim care din amîndoi e mai tare şi care din ei merită să-i stăm alături. Poeţii ştiu bine cît de mult datorează ei acestei noţiuni tulburi a lucrurilor, noţiuni care zdruncină perceperea normală a lumii exterioare. Mai mult chiar, cei mai buni dintre ei nu s-au temut niciodată să accentueze această ameţeală, mergînd pînă acolo încît să se îndoiască de însăşi prezenţa lor, de însăşi propriile lor reacţiuni" *(Bohême d'artiste).*

Este vorba, în definitiv, de încercarea unora dintre artişti de a redescoperi receptarea candidă a universului, proprie vîrstei dintîi, cînd asociaţiile şi disociaţiile se împlinesc după alte legi decît cele ale habitudinilor deprinse de individul matur, printr-o tulburare poetică a limitelor şi evidenţelor. Mai ales acei creatori urmăriţi de amintirea copilăriei încearcă atari experienţe. Şi Carco este unul dintrei ei.

S-a născut în 1886, la Nouméa, în Noua Caledonie şi apoi, copil, şi-a urmat familia în peregrinările ei (tatăl fiind „inspecteur des domaines") prin oraşele Châtillon-sur-Seine, Villefranche-de-Rouergue, Nice, Rodez, Agen. În această perioadă a dobîndit un acut sentiment al naturii şi gustul pentru liniştea oraşului de provincie, învecinat cu cîmpia, aproape rural. Cum re-

iese din poezia *Enfance,* ferestrele se deschideau într-o grădină „clară“, pe care se apleca pentru a se îmbăta de aerul umed şi proaspăt al dimineţii. În asemenea momente, un „vertigiu necunoscut“ îi cuprindea „fruntea palidă“, „dulci parfumuri“ îl învăluiau, liliacul ori ciorchinii noi de glicină tremurau într-o langoare aparte ; asculta cu încîntare zborul păsărilor şi bîzîitul insectelor. Dacă se poate vorbi de o evidentă influenţă a poeziei lui Francis Jammes asupra primelor versuri ale lui Carco, nu se poate nega autenticitatea experienţelor campestre ale poetului născut în Noua Caledonie ; „Ah, voici que les fruits sont gonflés et t'appelent ! / Ecoute circuler la sève des fruits murs“ *(Paysage),* ori „Les vergers sont remplis d'abeilles : vois fleurir / Les tilleuls dans la cour. Entends, vers la rivière, / Monter dans l'air léger le chant des lavandières *(Le retour).* De altfel, multe din paginile cărţii de memorialistică *A voix basse* sînt consacrate evocării personalităţii lui Francis Jammes.

Ceea ce pare evident în copilăria lui Carco este o curioasă putere de interiorizare. Însă psihologia infantilă nu evoluează neapărat în linie dreaptă, răsturnările, ocolişurile sale fiind nu o dată deconcertante. Interesant este şi că, o dată cu trecerea timpului şi împlinirea carierei sale literare, Carco s-a dovedit, sub anumite aspecte, contradictoriu.

Dacă sentimentul naturii va persista, dacă „nostalgia provinciei“ ca să o numim astfel, va contrabalansa, în permanenţă „nostalgia Parisului“, jocul cu imaginile fabricate de sine şi în sine va fi mai degrabă abandonat pentru a deveni predominantă curiozitatea pentru real. Hoinăreala din împrejurimile oraşelor în care locuise în adolescenţă se va transforma în vagabondaj prin locurile şi localurile rău famate, în so-

cietatea unor indivizi de o moralitate îndoielnică pe care — ne grăbim să adăugăm — îi cercetează cu luciditate, îi studiază avid. La început îl întovărăşea un anume Gal, un pierde-vară dubios, dar suflet de poet, recitînd cu har din Laforgue.

„De unde mi s-o fi trăgînd gustul pe care-l am pentru pleava asta ?“ se-ntreabă Carco în *Envoûtement de Paris.* Explicaţia o dă tot el, şi ar consta într-un traumatism suferit în copilărie : „Chiar şi astăzi încă nu pot să-mi explic această pornire, decît atribuind-o faptului că m-am născut în Noua Caledonie, în preajma temniţei“. Desigur, nu de o influenţă, pe care ar fi avut-o acel lăcaş asupra destinului celui născut în preajma sa, ar fi fost vorba. Însă, chiar după ce va fi părăsit oraşul îl vor fi urmărit unele imagini vagi dar memorabile chiar la o vîrstă fragedă şi, în casă, probabil, se povesteau vechi întîmplări de pe acele meleaguri. Ploaia proaspătă şi matinală din copilărie se va transforma treptat, în proza ori în versurile sale, într-o prezenţă tulbure, împîclind obiecte şi siluete, făcînd să se confunde fantome şi făpturi vii, proiecte şi rateuri, binele şi răul. Abia în 1910 va veni la Paris, unde îl vor atrage cartierele cu bistrouri, cafenele şi hoteluri ieftine, şi mai ales Montmartre. Acolo va începe studiul acelor „hors-la-loi“, al indivizilor care refuză încadrarea lor în ordinea cetăţenească şi juridică prestabilită, profesînd meserii inavuabile, mereu în goană după cîştiguri ilicite. Carco trăieşte în mijlocul acestor creaturi, însă adaptarea sa e aparentă. El e departe de a se confunda cu mediul în care trăieşte, cum făceau un Utrillo sau, să zicem, un Pascin, pictorul pe care-l evocă în *Montmartre à vingt ans,* un animator de bacanale, de mari petreceri pantagruelice ori orgiastice, de un burlesc împins pînă la tragedie.

Temperamental, scriitorul nu pare un excesiv. In Montmartre e un *observator* și mai puțin un *personaj* — după cum ar reieși din amintirile sale — niciodată *animator*, alții fiind cei ce organizau marile reprezentații, „scenele" vieții montmartreze.

Deși admirator al lui Baudelaire, viziunea lui nu e, în realitate, de loc baudelairiană (decît doar atunci cînd se află direct sub stăpînirea unor influențe livrești). De fapt, Carco nu a simțit niciodată frumusețea *florilor răului* (lucrul este la un moment dat demonstrat cu ostentație polemică în *Images cachées*, v. pp. 139—140, Ed. Albin Michel, 1929). Mai ales în memorialistică și eseu, viziunea sa asupra acestei lumi este mai degrabă etică decît estetică. Într-o spelunca, numită „Hotelul Bunului Dumnezeu" e îngrozit de „mutrele acelor creaturi zărite după geamurile unei ferestre" și i se pare că „Hotelul Diavolului" ar fi fost o denumire mult mai potrivită *(Nostalgie de Paris)*. Mai tîrziu, atmosfera din Montmartre îi apare „asemenea unui coșmar". După o lungă frecventare a unor asemenea indivizi, mărturisește că „lepădăturile astea sînt elementul cel mai trist și mai abject care există"... și, ca vrednic discipol al lui Zola, demonstrează atotputernicia eredității : trîndăvia, beția, bestialitatea, minciuna ar fi mult înrădăcinate în sufletele lor de „monștri din născare" *(Envoûtement de Paris)*. Ce este, în definitiv romanul *La Rue* decît relatarea eșecului pe care îl suferă cel ce încearcă să reeduce o femeie căzută, *une fille ?* (Este cuprins aci un răspuns polemic dat lui Hugo și tuturor romanticilor care îl urmaseră în povața de a nu insulta nicicînd femeia ce cade.)

Nu simplă oroare simte acest scriitor în pitorescul Montmartre, ci, uneori, un acut sentiment funerar : pasajul de lîngă bistroul „Franco-Belge" îl face să se gîndească la „vecinătatea unui cimitir".

Nici în memorialistica și nici în restul literaturii sale, Carco nu e exuberant. Înfiorarea pe care o dă vecinătatea morții este mai totdeauna prezentă și despre asta se vorbește uneori cu aluzii și discreție, alteori în metafore fugitive, cîteodată în lucide paragrafe eseistice.

Este limpede că niciodată Carco nu se lăsa tîrît de vîrtejurile unor petreceri necumpătate, veselia stridentă nu e genul său. De aceea, în marele oraș, Carco se va fi simțit neadaptat și, ca totdeauna, în asemenea ocazii s-a produs o mișcare de recul spre locurile care au adăpostit copilăria și întîia tinerețe[1] : orașul de provincie. Un voiaj spre locurile în care s-a simțit fericit altădată ? De loc, Utrillo are suficientă imaginație pentru a-și crea — în plin citadinism agresiv și năucitor — un colț de orășel tihnit. „Dacă mi s-ar îngădui să aleg, în locul aleilor spațioase și al bulevardelor largi, croite atît de repede, aș prefera bătrîna și pașnica uliță Visconti, unde două trăsuri n-au loc una de alta (...) Domnea în sînul uliței acesteia, discretă și bine adăpostită, un aer de provincie", povestește el în *Envoûtement de Paris.* După-amiezele de duminică în uriașa metropolă îi apar în ceea ce au ele înrudit cu după-amiezele tîrgurilor de provincie, ale orășelelor aproape rurale, paupere și melancolice, așa cum ni

[1] Înainte de a veni la Paris, Carco a fondat în provincie trei periodice efemere: *La Revue Jeune* (Nisa); *Pan* (Montpellier) și *Les Petites Feuilles* (Grenoble). Încercările de debut i le-a găzduit revista *Poésie*, din Toulouse.

le-au descris și unii simboliști români : „Cîrciumile din piața Maubert mișunau de tot felul de zdrențăroși. De altfel, toate debitele și prăvălioarele aveau aceeași înfățișare tristă. O flașnetă cînta în fundul unei curți".

În prefața la *Images cachées,* Carco nu face altceva decît să justifice apariția unei cărți care urmărea să releve (e drept, în modul cel mai șocant) ceea ce se petrece dincolo de fațade, de ziduri, de ispititoare lumini și feerice culori. Autorul va discuta din punct de vedere etic și pedagogic ce influență ar putea avea asemenea documente asupra publicului. Să spunem „documente", fiindcă mai ales aici, în *Images. cachées,* e vorba mai puțin de un roman și mai mult de un reportaj în care sînt consemnate fapte din acel cartier de hoteluri, braserii, bistrouri, camere mobilate, baruri, dancing-uri, cabarete, cinematografe, restaurante de noapte, situat între piața Pigalle, piața Blanche, Moulin Rouge, bulevardul Barbès. Faptele petrecute aici sînt „cel puțin baroce și monstruoase", zice autorul și „nu stă în puterea noastră de a le împiedica să se producă". Însă nu e mai puțin adevărat că nu e admisibil „să lăsăm să se acrediteze în public și să ia în ochii oamenilor cinstiți acea echivocă fascinație care sfîrșește prin a le face plăcute". Lipsit de fard, de surîsuri și viclenii, „viciul are puține șanse de a seduce virtutea cea mai puțin fermă. Ea își va întoarce fața cu oroare și va găsi dintr-o dată în acest instinctiv reviriment, echilibrul și salvarea". Dar Carco însuși se temea că asemenea frumoase cuvinte nu vor fi luate în serios.

Să credem atunci că și Francis Carco ar fi încercat doar o retractare formală a unor gusturi inavuabile ?

Textul însuși respinge o atare opinie. În memoralistica sa, ori în monografiile romanțate despre viața unor mari artiști —Villon, Baudelaire, Utrillo — a încercat, nu să justifice, ci să explice existența lor zbuciumată. „Nu datorită exceselor lor — spune Carco — asemenea artiști ocupă în istoria literelor și artelor un loc atît de mare. Am fi preferat, cu ei și pentru ei, o viață mai nobilă" *(Nostalgie de Paris).* Carco — istoriograf și memorialist — va acorda importanța cuvenită felului în care se conjugă datele temperamentale cu influența mediului în care artistul se formează : „Nu-i cine vrea, Goethe. Nici Corneille. Depinde de caracter, tot atît cît și de epocă" (Ibid.).

Interesant, în aprecierea operei, Carco discută — imaginar — cu un ipotetic susținător al punctului de vedere etic substituit criteriului estetic, și e împotriva încercării de a interpreta simplificator opera ca derivație nemijlocită a biografiei.

Nostalgia pentru Paris îl va urmări, nu aducîndu-i imagini ascunse din Montmartre, nici din alte locuri celebre, ci obsedîndu-l cu silueta vechii mănăstiri Saint-Benoît-le-Bétorné, în împrejurimile căreia, pe rînd, Villon, Baudelaire, Verlaine „îngrămădiseră atîta mizerie și atîta geniu". Ca să nu mai spunem că în vecinătate Péguy închiriase o prăvălie unde-și tipărea *Caietele,* și nu departe de acestea, se afla cafeneaua Vachette unde Moréas fondase școala romană sau, cum zice Carco : „unde Moréas cel cu mustăți frumoase învăța cum să ne întoarcem la cele mai pure tradiții clasice".

În încercarea de a-i domoli pe cei ce denigrează opera fiindcă nu pot aproba existența autorului, Carco

merge pînă la a răstălmăci anumite versuri sau strofe spre a deduce din ele căința cuminte a poetului. Așa se-ntîmplă cu *L'Héautontimorouménos* a lui Baudelaire, piesă de o mare frumusețe, vorbind în realitate de imensa durere a Poetului pe care el însuși și-o provoacă sieși printr-o imanență a destinului Creatorului. (De altfel, acest lucru pare a-l fi înțeles și Carco, atunci cînd descrie umilințele la care îl supunea pe Utrillo felul său de viață : „Simțea o nevoie absolută de a suferi, nevoie care însemna o stare vecină morbidității. Găsea în această stare un element pe care apoi îl transpunea în pictura lui".)

Respectînd bunele sale intenții, vom observa că Francis Carco este mai aplicat, atunci cînd discută efectul compensatoriu al operei de artă : „Utrillo, care s-a povestit neîntrerupt pe sine însuși, n-a cerut niciodată artei altceva decît un sprijin în cea mai mare deznădejde a lui, sau, cine știe, poate chiar o protecție". Asemenea probleme de psihologie a creației îl obligau pe Carco a limpezi (ori măcar la a se explica) în mult discutata problemă a *seninătății geniului*. Dar nici de data asta n-are curajul să depășească factologia imediată și considerațiile psihologice, pentru a se situa în domeniul estetic.

Astfel stînd lucrurile, putem presupune că una dintre cauzele ce îl vor fi determinat să studieze acel mediu a fost înțelegerea procesului de formare al unor mari poeți, pe care îi admira și care au fost implicați în întîmplări cotidiene specifice locului. Fără îndoială intervenea și necesitatea firească pentru un tînăr poet sărac, de a trăi acolo unde își putea cunoaște

confrații, acolo unde se organizau școli și reviste[1]. Dincolo de motivările practice sau clar definibile, e de presupus însă și că o imensă curiozitate în sine, un nedomolit spirit de explorator l-au împins pe Carco spre această lume a cărei viață se consuma în ascuns de privirile oamenilor de bine.

În definitiv, se poate spune că marele interes pentru bizarerii îl înrudește cu Gide, și acela avid să cerceteze ținuturi și lăcașuri de renume turbure. Carco se aventurează în lumea interlopă cu curaj, fără îndoială, nu o dată riscînd, dar cu sentimentul că vine ***din afară*** și că se va reîntoarce ***dincolo*** de limitele mediului vizitat. El nu se contopește cu experiența celor cu care face cunoștință ; nicicînd nu dă impresia că experimentează cu dăruire de sine (altfel stau lucrurile cu Gide !), ci, că ***studiază*** e drept fără a se menaja. Nu o va face cu febrilitate angajată. Citit azi, el pare *cronicarul* înzestrat al „epocii eroice", a boemei artistice pariziene, și cercetătorul unor comunități omenești bizare, pitorești poate, dar nu o dată impresionante prin puterea dostoievskiană de a suporta pasiunea și suferința.

Prima jumătate a secolului XX se caracterizează între altele, și prin această încercare de evaziune dintr-o societate imperfectă dar satisfăcută de ea însăși. Mai toți scriitorii importanți ai momentului au fost

[1] „Cu treizeci de ani în urmă, tot cartierul acesta, cuprins între strada Bonaparte, biserica Saint-Germain-des-Prés, Luxemburg, muntele Sainte-Geneviève și Sena, împreuna, pentru un poet, tot ce Parisul putea oferi mai de preț. Acolo m-am stabilit și eu, de îndată ce am sosit în orașul acesta..." *(Nostalgie de Paris).*

ispitiţi de tentative de a sfrunta fariseismul unei lumi a convenţiilor. Deşi nu este vorba de un mediu muncitoresc, ecouri ale luptelor social-politice se fac auzite... „ideile pe care le nutreau obişnuiţii barului «Muza» trebuiau în mod inevitabil să-i azvîrle într-o zi sub cuţitul ghilotinei. La «Muza» ori la barul «La Bolée» întîlneai indivizi care aveau toţi legături mai mult sau mai puţin trainice cu această boemă, pe atunci în luptă deschisă cu societatea" *(Bohème d'artiste)*.

Mai era vorba şi de o resuscitare a spontaneităţii împotriva unei intelectualităţi anchilozate — sau văzută astfel de tînăra generaţie. Noua promoţie de scriitori încearcă să spună pe nume adevărurilor ascunse în spatele dogmatismului moral. Gide, în 1894, cu *L'Immoraliste,* iniţiase mişcarea. Carco doreşte să cunoască locurile în care viaţa simţurilor a biruit definitiv intelectualitatea. Dar îşi va întoarce cu oroare faţa. Concluziile sale sînt altele decît cele ale lui Gide care de altfel şi el rămîne, pînă la urmă, prizonier elegant al luminoasei sale inteligenţe. Însuşi modul de a încerca să cunoască bucuriile existenţelor spontane este altul. Deşi îndrăznelile tentate se înrudesc, Gide încearcă să se observe pe sine, Carco îi urmăreşte pe ceilalţi. Marele prieten al lui Carco, Mac Orlan va fi un cîntăreţ al gestului riscat ; Cendrars va călători pe mări ; Saint-Exupéry, intrînd în viaţa civilă se va aventura pe meleaguri îndepărtate ; Malraux va pleca în Extremul-Orient : simţul aventurii obsedează literatura secolului. Carco se aventurează în Montmartre : „Délices d'errer ainsi ! J'avais beau me demander ce que je cherche le long de cette rue, je ne pouvais pas répondre", spune povestitorul-personaj din *La Rue*.

Ceea ce Gide, un Cendrars, un Henri Michaux caută călătorind în ţinuturi îndepărtate, Carco încearcă să găsească pe străzile mărunte de periferie : neprevăzutul, exoticul, misterul. „J'explorai le quartier à la façon d'un homme tombé de la lune" *(La Rue)*.

Ceea ce interesează aici este intensitatea cu care este trăit sentimentul de explorator şi descoperirile cu care se revine la punctul de plecare.

A face din Carco un „martir" al curiozităţii sale însă, iarăşi ar fi exagerat. Dacă poate fi adevărat că pasiunea pentru cercetarea insolitului este un dat temperamental, felul *cum* se manifestă ea, zonele în care sondează, vădesc un anume gust, dezvăluie anumite tentaţii. Nu o dată, mărturiseşte, se simţea pătruns de „oroare", dar şi de „delicii". Carco este un temperament contradictoriu.

Fiindcă, în ciuda a orice, lumea periferiilor dubioase îl obsedează, exersează asupra lui o fascinaţie ca aceea a şarpelui asupra victimei. Carco nu va fi devorat, el se va regăsi pe sine mereu, pentru a scrie. Şi cum Sarah, ţiganca tînără pe care o iubise în tinereţe, dresa în circ şerpii, Carco încearcă să îmblînzească această lume pentru a o aduce în tiparele convenţionale ale genurilor literare. „Reprezentaţia" pe care o oferă Carco sînt operele sale. Iar Sarah, cu şerpii ei — jivine transformate în actori — avea să devină unul dintre cele mai fascinante personaje care rămîn din proza lui Carco, un amestec de poezie şi fabulos, amintind (printr-o înrudire de experienţe) de acea *Madeleine aux serpents* a lui Moréas. Dansul fetei cu bestiile, nu are ceva din felul în care-şi apropie scriitorul lumea eroilor săi ? „Şi cu un gest grav, înalţă capul în triunghi al monştrilor, cu o floare în

gură, cu ochii dilatați peste măsură, împietriți de teamă și de teroare consimțită" (*Danse*).

Cît privește atracția pe care o exersa asupra lui Utrillo noaptea, și acea căutare echivocă în cartierele obscure a unor prezențe nedefinite, Carco mărturisește că poate vorbi în deplină cunoștință de cauză. Noctambul vagabond, fără un scop anume, prin locurile cele mai deșucheate, el se simțea sclavul unei porniri pe care nu și-o putea domina: „o atracție cu totul inexplicabilă (...) îmi toropea simțurile, mă copleșea, mă sugea pînă-n măduva oaselor, apoi, dimineața, mă părăsea, după ce mă cufunda în cea mai cruntă deznădejde (...) mă întreb în zadar ce căutam eu acolo ? N-am aflat niciodată" (*Utrillo*).

În acest gust pentru pleavă se poate să fi intrat, la început, și o anume dorință juvenilă de a epata, și o bună doză de influență livrescă venită prin Villon [1] pe care îl cunoscuse de timpuriu. Oricum, nu-i lipsește din cînd în cînd lui Carco o viziune estetă în sens villonesc, asupra grozăviilor descrise.

O ironie ușoară înviorează chiar și pagina sumbră a lui Carco. El și-a cultivat cu premeditare această dispoziție naturală spre un anume umor, cu tentă de duioșie. Katherine Mansfield, prietenă de tinerețe cu Carco, îl prezintă într-una din nuvelele sale sub numele Raoul Duquette, personaj în care scriitorul francez s-a recunoscut — vezi *Montmartre à vingt ans* — și care vorbește astfel despre sine: „Am să-mi fac un nume de scriitor al «dedesubturilor» nu însă așa cum

[1] „Dacă există un adevărat poet al străzii, apoi acela nu poate fi decît el (Villon — n.n.). Strada însă a jucat în procesul de formare a scriitorilor și artiștilor de vîrsta mea un rol precumpănitor" (*Envoûtement de Paris*).

au făcut-o alții înaintea mea. O, nu! Ci, cu multă *naivitate* și un fel de *umor dulos*, văzut de dinăuntru, ca și cînd ar fi un lucru foarte simplu, foarte natural" (s. n.).

Proza lui Francis Carco se îndreaptă cu o curiozitate mărturisită către existențele absurde și primejdioase, consumate nu fără o anume strălucire fascinantă în umbrele nopții citadine, mai totdeauna voalate sub perdele de ploaie. Ne interogăm și noi, așa cum, în ceasuri de sinceritate el însuși a încercat să-și lămurească în ce fel ar fi evoluat cariera sa literară, dacă nu ar fi descoperit acest mediu pe care a încercat să-l studieze pînă la epuizare: „...mă întreb cu o curiozitate plină de *ironie* și *înduioșare* (s. n.), cum ar fi ieșit cărțile mele dacă n-ar fi fost acel contact cu personajele care, încă din prima zi, mi-au slujit drept modele" (*Envoûtement de Paris*).

Chiar dacă nu a fost singurul care, în epocă, s-a ocupat cu cercetarea acelui mediu, unde se aflau reuniți robii unor demoni numiți „trîndăvia, beția, bestialitatea, minciuna" (ibid.), Carco se detașează de toți prin seriozitatea cu care, ca un adevărat naturalist, discipol al lui Zola, își strînge documentația și își realizează programul. Fără îndoială, nu poate fi vorba la Carco de o operă care să aibă amploarea și soliditatea celei a ilustrului înaintaș. În spiritul naturalismului, Carco dorește totuși ca proza sa să nu fie altceva decît viața însăși. Prefața la *Images cachées* este un program pe care nu-l poți discuta decît pornind de la distincțiile teoretice enunțate de Zola în a doua jumătate a secolului trecut. Să amintim doar *Une définition du roman* (comunicare tri-

misă în 1866 la Congresul științific al Franței, ale cărui ședințe aveau atunci loc), în care se discută principiul respectării realității și al documentării minuțioase, răbdătoare, fără răgaz. Thibaudet, analizînd tradiția acestui mare curent literar, observa una din noutățile lui : prezența romanului milieux-ului, romanul mediului celor din afara legii, al indivizilor suspecți, scris într-un spirit de complice simpatie, pe un ton ironic, și al cărui inițiator se pare a fi Jean Lorrain. „Charles Henry Hirsch, cu *Eva Tumarchese et ses amis* (1903) și *Tigre et Coquelicot* (1905) l-a popularizat. Dar el este reprezentat mai ales prin doi poeți : excelentul Charles Louis Philippe, care a scris *Marie Donadieu* (1904) și *Bubu de Montparnasse* (1906) și, după război, Francis Carco" (*Histoire de la littérature française*, p. 437).

Carco face public faptul că acea curiozitate care îl poartă în cartierele pe care le descrie este pornită din scrupule de seriozitate. E de subliniat că, pe măsură ce locurile se modifică, iar persoanele de care se ocupă se schimbă sau dispar, el consemnează (am zice maniacal) detaliile proaspăt răsărite spre a nu altera exactitatea tabloului de ansamblu, dar mai ales pentru a nu deforma legenda despre *Parisul de noapte (La légende du Paris la nuit)* : „este deja prea mult că această legendă se sprijină pe fapte baroce sau monstruoase" (*Images cachées*, ed. 1929, p. 10).

Misiunea scriitorului, oricît ar fi de delicată în anumite cazuri, este de a „servi din plin adevărul" (ibid.). Carco se dorește un martor fără idei preconcepute al unui „mediu pe care nici o lege nu-l va putea suprima, fiindcă el nu e generat decît din rațiunea de a exista, a greșelilor și viciilor altor clase sociale" (ibid. p. 15). Rolul său s-ar mărgini la a nu descrie „decît ceea ce a văzut și a studiat în realitate" (ibid., 15).

O documentație serioasă îi facilitase lui Zola o cu totul rapidă redactare. După cum certifică istoricii săi, se pare că manuscrisele păstrate la Biblioteca Națională dovedesc un mod de lucru conștiincios, metodic, fără reveniri și reluări, fără pletora de variante, care însoțesc textul definitiv al altor autori. Manuscrisul definitiv al cărții *L'Assommoir* este însă dublat de un altul, cuprinzînd o impresionantă *documentație* (s.n.) asupra vieții cotidiene a muncitorilor parizieni, cu observații pătrunzătoare deopotrivă asupra viciilor și virtuților. Or, tocmai conștiinciozitatea documentației îl va reține, din Zola, pe Carco.

În interesul lui Carco pentru acei „beauls enfants" cum îi numește Villon, se manifestă un anumit „romantism duios", ca să folosim o expresie a lui ; emotismul parizian se realizează din revelații insolite și uimitoare (uneori ostentația în a epata devine monotonă și fadă) însă imaginile „ascunse", prea crude, sînt îndulcite de un umor implicit, de bună calitate, și temperate de o tristețe disimulată.

Carco este dintre acei scriitori care au încercat să arate omul așa cum apare cînd îndrăznește a se situa dincolo de constrîngere ; o neînfrînată voință fundamentală de a trăi se învecinează în opera lui cu spaima și tentația morții. O teribilă solitudine îi înconjoară pe indivizii care se zbat în acel „grand enfer bigarré de Montmartre..." Carco, în ceea ce proza sa are mai bun, a știut să-i vadă pe oameni suferind și sperînd. Niciodată blazat, nicicînd cinic. „Eu port în

mine destine eterne ca acest pămînt magnific", mărturisea el însuși.

Prezența severă a marilor valori morale face ca seriozitatea cu care bietele făpturi se dedau la acțiuni inuzitate, să devie caricaturală. De aici umorul. Și, dincolo de umor, luciditatea crudă cu care Carco urmărește împlinirea inerentă a traiectoriei unei existențe.

Adriana Iliescu

LEGENDA ȘI VIAȚA LUI UTRILLO

Francis Carco: *La légende et la vie d'Utrillo*
Bernard Grasset, 1928

Suzannei Valadon

ÎNCEPUTURILE LUI UTRILLO

I

Legenda lui Utrillo s-a înfiripat în Montmartre, acolo unde pictorul acesta, care înainte de război nu însemna nimic, începuse să stîrnească mirarea contemporanilor săi prin tot felul de nebunii. Pe atunci, La Butte [1] oferea amatorilor de pitoresc căsuțele sale înconjurate de verdeață, pavilioanele, atelierele sale din scînduri, grădinile și, ici și colo, de după garduri din lemn, locurile sale virane, populate în timpul nopții cu tinere lucrătoare sentimentale și cu tot felul de secături și derbedei. Ulițele, mărginite de ziduri, nu îngăduiau decît perspective înguste, dar pe deasupra acestor ziduri, răsărind din mijlocul unui talmeș-balmeș de copaci desfrunziți în timpul iernii și, pe alocuri, dintre cele cîteva rămurișuri, niște clădiri bătrînești cu tencuiala umedă, jupuită, crăpată, cu acoperișuri de stuf și de tinichea și cu mulțime de hornuri mititele, se conturau pe clarul cerului, unde, înnegrite de ani și cu brațele goale în cruce, cele trei mori ale faimosului *Bal de la Galette* își scoteau la iveală siluetele lor baroce. Ori de unde ți-ai fi îndreptat privirea către culmea dealului, ochii ar fi întîlnit mereu cele trei schelete de lemn și, mai sus, dominînd Parisul cu trupurile lor enorme, de un alb livid, turnul pătrat, prins în sche-

[1] Dealul Montmartre.

lele sale, și cupolele bisericii Sacré-Coeur la picioarele căreia, în serile senine, tineri fără căpătîi, ucenici într-ale picturii și tot felul de hoinari, aveau obiceiul să se întîlnească.

Într-adevăr, pe urcușul pe care astăzi circulă funicularul, între treptele străzii Foyatier și cele ale străzii Muller, o întindere vastă, plantată cu arbori fructiferi și închisă ca o livadă, era, pentru licheluțele cartierului, un fel de cîmp liber. Își duceau traiul acolo neîmpiedicați de nimeni, apoi, revărsîndu-se prin ulicioarele învecinate, se înfrățeau în cele din urmă în dreptul felinarului vreunui cabaret, sau între pereții afumați ai unei cîrciumioare unde puteau să danseze.

Bal de la Galette nu făcea încă parte din *trustul* acestor soiuri de stabilimente. Pe strade Caulaincourt, acolo unde aleea Junot face o curbă dînd în strada Abreuvoir, se afla un café concert vestit, unde se produceau amatori și profesioniști. Puteai întîlni acolo — în afară de un pianist avînd mai degrabă o mutră de culegător de zdrențe — pe La Goulue, Cartouche (nu cel mare) și Georgel. Zigoto se producea dansînd *cake-walk* în timp ce o namilă de om cu barba roșcovană, căruia i se spunea magul din Montmartre, venea să recruteze din public pe prea nevinovatele sale cliente. Mamă Puissant — adevărată muiere — ținea în mîinile ei frîiele stabilimentului, în timp ce, în vasta sală de la subsol, amicul Jules rezervase

amatorilor de scrimă, popice și velociped, cele mai felurite atracții.

La doi pași de șanțan, dînd într-o potecă de pămînt bătut, birjarul-poet Daléchamp își făcuse el însuși un fel de baracă, a cărei odaie principală slujea drept bar. O singură ușă împrospăta aerul din locuința aiuritului acestuia care, petrecînd toate nopțile bînd și dînd altora să bea, punea mîna, în dimineața următoare, pe bici, căci, lesne de-nțeles, birjarul trebuia să cîștige viața cabaretierului.

Ceva mai sus, pe strada Girardon, *Bal des Italiens*, așezat acolo unde se află astăzi *Boulodromul*, adăpostea de obicei certurile „întreținuților". Se dansa java în acompaniament de acordeoane, iar Ferrari, patronul care își impusese autoritatea, stăpînea totul singur, fără să aibă nevoie de „sticleți". Avea din belșug de lucru, căci clientela, alcătuită din pungășimea cea mai autentică, nu totdeauna asculta de cuvînt. Pentru niște fleacuri pe care, aiurea, nimeni nu le-ar fi luat în seamă, domnii aceștia stîrneau cine știe ce tărăboi, spărgînd sau stingînd lămpile și, în întuneric, descărcîndu-și petardele, chiuiau de zor.

Epocă bizară, caracterizată prin cel mai fățiș și ostentativ cinism. Această pungășie, acești *bizets*, cum li se zicea atunci, terorizau pur și simplu cartierul și Bruant, care îi cunoscuse îndestul, i-a zugrăvit mai bine decît oricine, situîndu-i cît mai exact în cadrul în care se zbenguiau.

Amintiți-vă cîntecul său despre strada Saint-Vincent îngînat pe acel ton plîngăreț și popular cu care își scanda el cuvintele:

În calde seri de vară, A, tiptil,
Și plin de dor, îl întîlnea pe Jules,
Ce mîngîia atît de pasionant,
Încît, înamorat de dînsul, A,
Cu Jules întreaga seară rămînea
Pe lîngă cimitirul Saint-Vincent.

Dar micul Jules era și el, băiete,
Din banda celor sprijinind pe fete.
Și, într-o zi, văzînd c-al său berbant
Nu se-ndura să-i dea biștari cu hurta,
Cu un cuțit i-a găurit, vai, burta,
Pe lîngă cimitirul Saint-Vincent.

Versurile acestea se mai cîntau și pe vremea mea, la Frédé, cînd peștii veneau la băutură cu cele care-i întrețineau. Cîntam, laolaltă cu ei, refrenul și, printr-un soi de tristețe comunicativă, evocînd acel culoar strîmt al faimoasei strade Saint-Vincent, în colțul căreia *Cabaret des Assassins* își înălța trupul său scund, ne simțeam inimile răscolite la amintirea acestor fete micuțe din La Butte care, urmărite de cine știe ce pezevenghi precoci, își găseau uneori moartea chiar la capătul primei lor idile. Nu umflu paginile cronicii. Pe atunci acești *bizets* se mai lăsau încă înduioșați. Totuși, nu șovăiau să-și ucidă femeia, cînd aceasta voia să se emancipeze. Cînd mă gîndesc la vremea aceea și fac socoteala atîtor zile și nopți petrecute în tovărășia unui tineret atît de straniu, atmosfera din Montmartre mi se pare asemenea unui coșmar, în a cărui incoerență și dezordine văd deodată apărînd înaintea ochilor mei niște creaturi uimitoare, cu coafuri à la Casque d'Or, avînd alături, țanțoș, cîte un Alfons gălbejit și murdar, al cărui tip s-a pierdut cu vremea. Acești indivizi însă aveau o fire simțitoare și, departe de a disprețui pe poeți, se întîmpla uneori ca, drumurile noastre întîlnindu-se, ei să ne întovărășească la *Lapin agile* unde beam cîte un pahar pe care nimeni nu-l plătea. Era, pe vremea aceea, un obicei. De la *Belle Gabrielle* pînă la Lapin era doar o bucățică de drum și uneori bucățica asta însemna întregul nostru itinerar. Căci cu adevărat spune dictonul că, pentru a te bucura de credit undeva, trebuie să știi cum să te folosești de el.

* * *

Utrillo nu lipsea niciodată. La orice oră ar fi fost și pînă și în localuri în care nu ne-am fi gîndit niciodată să fim primiți, îl găseai golind o litruță după alta, părînd că vrea să revendice întunecatul poem al lui Baudelaire *Trebuie să fii totdeauna beat,* pentru a face demonstrații zilnice asupra propriei sale persoane. Beția, la băiatul acesta bizar, încăpățînat, foarte puțin vorbăreț, își avea adevăratul ei sens, manifestîndu-se brusc prin accese de mînie atît de furioase încît trebuia înde-

părtat cu sila. Devenea atunci eroul unor scene de nedescris, iar a doua zi, cînd i se prezenta nota, încerca să-şi achite datoria oferind în schimb vreo vedere din Montmartre pe care o executa fără întîrziere, chiar acolo, în vreo încăpere dosnică a bistroului.

Foarte curînd, pe La Butte puteai găsi o mulţime de tablouri ale acestui pictor — şi nu dintre cele mai neînsemnate — pe care el le dădea în schimbul cîtorva pahare de băutură. Cu toate acestea, cei dintîi amatori ai săi n-au fost, aşa cum afirmă legenda, nişte vulgari negustori de vinuri, ci adevăraţi cunoscători pe care artistul îi întîlnise acasă la mama lui şi care nu i-au precupeţit încurajările. Suzanne Valadon, foarte solicitată în rîndurile pictorilor — Toulouse-Lautrec a lăsat un admirabil portret al ei — fusese model la Puvis de Chavannes şi, mai cu seamă, la Degas, care-i dăduse primele noţiuni. Ea venea des la *Lapin*, la *Adèle* şi, după ce născuse un băiat, îşi propusese să-i pozeze lui Renoir pentru minunatele figuri din *Dans în oraş* şi *Dans la ţară,* unde o regăsim. Maurice, născut la 26 decembrie 1883 pe rue du Poteau, a fost înscris la primăria arondismentului 18 sub numele mamei sale. Tatăl lui era, după cum ne arată Tabarant în recentul său volum despre Utrillo, un anumit Boissy, incorigibil boem, alcoolic inveterat, care umplea cu detestabila sa pictură nenumărate pînze pe care le grămădea în maldăre acasă, renunţînd să le plimbe pe la negustorii de vechituri din Montmartre. Stărui

asupra acestui punct. Voi reveni chiar şi mai tîrziu, căci, dacă mai există încă oameni în stare să-i reproşeze lui Utrillo apăsătoarea lui ereditate, fără a ţine seamă de lăudabilele lui străduinţe de a se dezbăra de darul beţiei, voi şti să le dovedesc că el a avut cel puţin meritul de a fi luptat împotriva acestui viciu al său şi de a ieşi, pînă la urmă, biruitor.

Să nu anticipăm însă. Maurice, de care Valadon nu se putea ocupa, crescu pe rue du Poteau, sub îngrijirea bunicii sale, după care fu încredinţat pensionului Laflaisselle, pe strada Labat, unde începu şi şcoala. Era un copil foarte blînd, de loc expansiv, ale cărui toane însă aveau încă de pe atunci ceva brusc şi irezistibil. Oricît de bine ai fi umblat cu el, căuta mereu să se îndepărteze de lume, trăind zile întregi cu gîndul numai la el însuşi, pentru a se dezlănţui apoi în izbucniri violente şi lipsite de cuviinţă. Bunica şi vecinii nu puteau înţelege nimic, şi nici Valadon, a cărei existenţă, după nesiguranţa pe care o comportă la Montmartre meseria de model, se stabilizase prin căsătoria ei cu „un bărbat cu totul distins“ care, totuşi, n-a consimţit niciodată să-l recunoască pe Maurice, lăsînd însă această grijă unuia din prietenii săi „literat, gazetar, pictor şi arhitect, una din cele mai simpatice figuri ale Spaniei contemporane“ (citez pe Tabarant) care, înduioşat de deznădejdea tinerei femei, se prezintă la 8 aprilie 1891 la primăria arondismentului său, unde, asistat de doi martori, dădu copilului numele său de Utrillo.

3 — c. 72

Acesta era atunci în vîrstă de opt ani. Puțin după aceea fu trimis la Colegiul Rollin, deoarece Valadon și soțul ei mutîndu-se la Montmagny, școala primară din localitate nu avea putința să dea lui Maurice un grad de cultură mai înaintat. Iată de ce, extern și liber, împrejurarea aceasta i-a dat prilejul de a hoinări prin Paris împreună cu alți camarazi care — fie că fuseseră îmboldiți de el, fie că îl îmboldiseră ei pe dînsul, — se obișnuiră înainte de a lua trenul din Gara de Nord și de a se întoarce seara acasă, să intre în bistroul alăturat. Cum i se dădeau bani de acasă, el îi cheltuia pe băutură pînă în ziua cînd, hotărîndu-se să pornească pe jos pe șoseaua ce duce la Montmagny, niște negustori de ipsos îl luară cu ei pe capră și, ca să se amuze, îl invitară să bea cu ei în crîșmele unde aveau obiceiul să se oprească. Putem să ne închipuim ce fel de obiceiuri își însuși curînd Utrillo și prin cîte încercări trecu de atunci pentru a-și satisface gustul pentru băutură, pe care îl avea din naștere. Absintul îl fascina. Făcu economii din banii lui de tren ca să-și poată îngădui unul, două, adeseori chiar trei pahare. Fără să-și dea seama, în anii aceia se juca întreaga dramă a vieții sale și, fie că nu era supravegheat destul de îndeaproape, fie că trăgea pe sfoară pe părinții săi, nimeni nu-și dădu seama de nimic. Notele sale de la colegiu erau destul de bune. Muncea. Avea unele calități care îl ajutau să-și ascundă viciul; cînd însă, mai tîrziu, se îmbătă în public, răul care la alții ar fi putut să fie combătut cu succes luă la el asemenea proporții încît nimeni nu mai știu ce metode trebuiesc încercate.

Aceasta e toată povestea și toată taina lui Utrillo. Cum dispozițiile sale firești îl atrăgeau spre științe, ar fi putut cu siguranță să-și termine, fără prea multă strădanie, studiile, dacă purtarea sa i-ar fi îngăduit lucrul acesta. Scandalurile provocate deveniseră însă atît de frecvente încît tatăl său vitreg trebui să-l retragă de la colegiu, găsindu-i un loc la Creditul funciar, pentru ca apoi, plictisit, văzînd că nu se lasă de băutură, să-l rețină acasă. Cine va ști vreodată felul de viață pe care l-a dus el acolo, între Valadon, a cărei rîvnă el o înbușea, neîncetat, și bunica cea bătrînă care, fricoasă, văzînd scenele groaznice care se repetau, îi dădea să bea, pe ascuns, vin și spirtoase? Rămase doi ani în situația asta și, departe de a se cuminți, înmulți și mai mult ieșirile sale clandestine de acasă, pînă cînd, în cele din urmă, trebuiră să-l ducă la Sainte-Anne, unde doctorul Vallon îl supuse, vreme de cîteva luni, unei cure de dezintoxicare.

Ah, cît de departe sîntem de acei copii precoci, ale căror porniri și imbolduri uimesc familia, induplecînd-o la cele mai grele sacrificii! Utrillo nu dovedea nici o tragere de inimă pentru nimic. El, pictor? Să fim serioși! Destul că era maică-sa, a cărei muncă și al cărui succes i-l admira uneori. Să o imite? Să-i dovedească oare că avea o viziune a lui, personală, despre lucruri și să traducă, să exprime

viziunea aceasta ? Ei, nu ! Prefera să nu facă nimic ceasuri întregi, să hoinărească, să se plictisească sau să se cufunde în lectura unor cărţi de ştiinţă, pe care nu le lăsa din mînă decît la ora mesei. După ce isprăvea de citit, începea să moţăie şi să doarmă, iar cînd maică-sa îl îndemnă să încerce să se distreze pictînd, nici nu-i trecu prin cap s-o asculte. Dar Valadon era dîrză. Şi, pînă la urmă, Utrillo trebui să se plece. În mod precis, era lipsit de vocaţie.

* * *

Montmagny, Butte-Pinson, Pierrefitte, periferia, ţinut paşnic, ici şi colo presărat cu deluleţe, cu pomişori rotunzi prin livezi, cu arbori grămădiţi pe întinsul cîmpiei, înşiruiţi de-a lungul şleaurilor, cu zidurile acoperite de olane, cu căsuţele aşezate pe marginea uliţelor liniştite ale satelor. Nu era nicidecum vreun domn pictor parizian care, stînd în faţa şevaletului, vă pîndea, clipind din ochi, ci un cogeamite flăcăul, repezit, stîngaci, plin de rîvnă, tăcut, care, din cînd în cînd, vă privea cu atenţie şi, prins de farmecul dumneavoastră, căuta să-l exprime. Doi ani împliniţi lucră fără să ostenească, desenînd sau pictînd după natură, şi arătînd mamei sale rodul muncii lui. Poate că niciodată n-au fost începuturi atît de bine pornite. Influenţat de Valadon, Utrillo care trata motivul à la Monticelli, în plină pastă şi ştia să-i dea, instinctiv, o întrebuinţare excepţională, se deprinse să se folosească de o materie subţire, zgîrcită „netedă cum e oglinda“, după

expresia lui Courbet, şi făcu repede adevărate progrese. Execută chiar nişte serii de poşade [1] lucrate cu migală, înainte de a ajunge la această factură strînsă care ne face să ne gîndim la Pissarro, al cărui albastru, verde şi roşu se echilibrează atît de plăcut. Îşi lărgeşte apoi factura în funcţie de temperamentul său, afirmînd-o printr-o tuşă brutală în care alburile, deodată, strivite cu cuţitul, capătă în ansamblul compoziţiei un accent atît de formal, încît dovedesc existenţa unei adevărate personalităţi.

Am în faţa mea, cînd scriu aceste rînduri, mai multe tablouri din această epocă în care, lucrate cu deosebită tragere de inimă, apar faţadele unor prăvălii decorate cu nişte litere mari alcătuind cuvîntul : VINS, care ocupă prim-planul tabloului, lăsînd doar ici şi colo să se vadă orizontul. Ele degajează o emoţie strălucitoare şi nostalgică, o impresie care nu emană doar din subiect, ci din însuşi sentimentul pe care îl va fi simţit pictorul în clipa cînd ţinea în mînă pensulele sale.

VINS ET LIQUEURS... sau, văzute prin geamul unui bistrou, nişte sticle înşirate pe etajere, mai sugestive decît un afiş. Să fi fost oare vina lui ? Utrillo nu putea să se desprindă din contemplarea lor. Cum însă el trebuia, în fiecare zi, să aducă un tablou, care să justifice felul în care şi-a întrebuinţat timpul, nu căuta să meargă mai departe. Desenînd mai întîi cu

[1] Schiţe colorate.

cărbune zidurile acestea pe care periferia ni le arată în părăsirea lor plină de pitoresc, își pregătea apoi în liniște paleta, punîndu-se pe lucru. Apăreau astfel acel umil decor de căsuțe dărăpănate, pălite și triste, acei arbori uscați, înșiruiți ca niște vreascuri, acele caldarîmuri lipsite de pietre, cu aspectul lor zilnic. Atîta tot. Fără nici o literaturizare și fără transpunere înfumurată, mulțumindu-se să scoată la iveală atmosfera, caracterul și amara fascinație a lucrurilor.

În adevăr, chiar de la început, Utrillo s-a situat în chiar centrul operei sale și, prezența aceasta faimoasă, despre care s-a vorbit atît de mult, ca fiind singura explicație a atracției pe care o exercită arta lui, se vădește parcă intenționat. Gîndiți-vă la felul în care a fost el îndemnat să picteze și veți înțelege ușor de ce, în fața „motivului“, departe de a se familiariza cu acesta, simți, la început, nevoia de a se îndepărta cît mai mult de el, substituindu-i ciudata lui deznădejde și necesitatea în care se afla de a mîzgăli fără convingere și la repezeală tablourile sale. Era stăpînit de o pasiune de care cei ai casei îl credeau de mult tămăduit. Cu tot tratamentul de dezintoxicare, ea continua să-l ispitească, să-l obsedeze, făcîndu-l în cele din urmă să se oprească nu departe de vreun cabaret și să potrivească în așa fel ansamblul compoziției încît — fără voie poate — ea îl trădează. Bistrouri, debite, bufete, bodegi, cîrciumioare la margine de drum, ocupă, în maldărul de lucrări ale debutantului, un loc care

ne uimește. Oricît le-ar situa el printre atîtea alte elemente care ne ajută să putem defini un pictor, la Utrillo se simte totuși că, deși nu se ține în primul rînd socoteală de ele, cu toate acestea trebuie să le fi dat mereu tîrcoale, spunîndu-și că, dacă nu mai avea, ca odinioară, dreptul de a le frecventa și a se îmbăta, cel puțin vederea lor ar putea cît de cît să-l mîngîie.

Tot căutîndu-se astfel, într-un decor în care dorul lui după băutură îl împingea mereu, cine ar putea nega că Utrillo nu se găsise pe el însuși ? El, care tîra după dînsul, scîrbit, pe sub merii din Montmagny, uneltele lui, și colinda plictisit împrejurimile, se îndrăgosti de viață, de meseria lui, își dădu seama de adevărata ei însemnătate și se simți atît de hotărît să-i închine toate puterile sale, încît doctorul Vallon îl socoti în afară de orice pericol și-i îngădui să se întoarcă la Paris.

II

Parisul însă însemna Montmartre, cu plăcerile și cu ispitele sale; și Utrillo își pierdu curînd acea înfățișare plină de sănătate pe care o admirau cu toții. Degeaba se grăbea să vină în fiecare zi, dis-de-dimineață, pe malurile Senei, pictînd cîte un tablou. Rîvna asta ținu foarte puțin. Prietenii săi erau mai puțin matinali decît el, sau, dacă li se întîmpla să se trezească înainte de amiază, erau încă beți din ajun și se culcau iar. Montmartre are tradițiile sale. Ca să poți fi considerat și să meriți dreptul de a fi cineva în acele vagi cabarete ale sale unde se întemeiază reputația cuiva, nu-i destul să bei. Trebuie să fii și beat. Talentul se măsoară în funcție de beție. Cît privește geniul!... Utrillo nu șovăi. Se întrecu pe sine însuși, dacă îndrăznesc să scriu așa, de la prima lovitură, uluindu-și nu numai camarazii, ci chiar și pe proprietarul cabaretului care, pînă și el ar fi fost mulțumit cu mai puțin.

De această epocă totuși ține o manieră a lui Utrillo care, dacă el ar fi stăruit în ea, l-ar fi ajutat să fie numaidecît la modă, situîndu-l la același nivel cu cei mai buni impresioniști. Tabloul său *Notre-Dame pavoisée*, palpitant și scăldat de lumină și de viață, e cea mai bună dovadă. E o bucată de prim ordin, în care, fără

să-i pese de procedeele acestei arte puțin seci, nelămurită dar savuroasă și plină de farmec, pictorul izbutește, jucîndu-se parcă, să dea întregului cea mai magică strălucire. Factura foarte solidă face dovada unei uimitoare dexterități. Dar, ce păcat! Aceeași epocă e însemnată prin viața deosebit de dezordonată a pictorului care, departe de a-i îngădui să ocupe rangul ce-l merita, îndemna dimpotrivă lumea să nu-l ia în serios. Negustorii abia dacă-i plăteau picturile cu cîțiva franci. Utrillo, nevrînd să le dea pe nimic, cutreiera La Butte nădăjduind să găsească aiurea un preț mai bun, pentru ca, în cele din urmă, să le schimbe în vreun bistrou pe unul sau cîteodată doi litri de vin. Nu trăia decît ca să bea, nu picta decît ca să bea și, cînd cineva îi spunea că mîzgăleala lui nu face nici cît o litră de vin, rînjea și nu răspundea.

De fapt, nu ducea lipsă de nimic. Maică-sa, pe care venea s-o tulbure noapte după noapte, la orice oră, m-a încredințat de acest lucru. Ea îi plătea pensiunea, camera și... tot ce spărgea prin localuri, căci aproape că nu trecea săptămînă fără ca Utrillo, lăsat de capul lui sau ademenit de prieteni, să nu facă vreo ispravă. Îl zvîrleau afară din bistrouri și cheful se termina cu intervenția gardienilor. Aceștia îl cunoșteau atît de bine încît, fără multe explicații, îl tîrau cu ei la postul de poliție și, dacă se împotrivea, îl mai și tăbăceau puțintel. De multe ori, după ce scăpa din mîinile acestora, era

văzut rătăcind, în zori, într-un hal fără de hal, aproape de nerecunoscut. Cu hainele pline de noroi şi rupte, cu pălăria pusă anapoda pe cap, se întorcea acasă la el, pe strada Cortot şi, abia ţinîndu-se pe picioare, punea mîna pe pensule şi începea să picteze.

„Vă aduceţi aminte de un tablou (într-adevăr e un tablou) scris de cel mai de seamă condei al epocii aceleia — întreabă Baudelaire, referindu-se la Edgar Poe, în studiul său despre Constantin Guys — avînd ca titlu *L'Homme des foules?* În dosul geamului unei cafenele, un convalescent, privind cu bucurie lumea din jurul lui, se amestecă cu gîndul în gîndurile tuturor oamenilor pe care-i vede. Întors de curînd din umbrele morţii, el aspiră cu patimă toţi germenii şi toate efluviile vieţii; cum fusese pe cale de a uita totul, îşi aduce acum aminte cu sete de tot ce a fost. În cele din urmă se precipită în mijlocul îmbulzelii, căutînd un necunoscut, a cărui fizionomie, desluşită în treacăt, l-a fascinat într-o singură clipită".

Şi adaugă:

„Convalescenţa e un fel de reîntoarcere în copilărie. Convalescentul se bucură, asemeni copilului, în cel mai înalt grad de capacitatea de a se interesa profund, chiar de lucrurile cele mai triviale în aparenţă".

Şi conchide:

„Geniul nu e decît copilăria regăsită".

Admirabilă pagină! Nu-şi găseşte ea oare aici întreaga semnificaţie? În ce mă priveşte,

eu am fost totdeauna de această părere, fie că între Poe şi Utrillo am descoperit, totdeauna, sute de puncte de analogie, fie că, în ce-l priveşte pe Baudelaire, cazul acestui pictor uimitor mi se pare a fi în completă concordanţă cu teoriile şi convingerile sale cele mai intime. Da, copilăria regăsită se dezvăluie în orice colţ de pînză al lui Utrillo şi, dacă ne gîndim, ea e într-adevăr rezultatul acestei „capacităţi de a se interesa profund chiar de lucrurile cele mai triviale în aparenţă". Altfel, ce motive profunde am avea, ca să gustăm în opera sa acest accent care o transfigurează, dîndu-i un preţ atît de mare? Trebuie băgat bine de seamă. Meşteşugul artistului, oricît de desăvîrşit ar fi el, ne-ar lăsa indiferenţi, dacă n-ar fi această prospeţime

Din alte vremi purceasă, demult, de altădată,

şi care, prin spontaneitatea ei transmite celor mai umili oameni o putere surprinzătoare.

Pentru că Utrillo, care s-a povestit neîntrerupt pe sine însuşi, n-a cerut niciodată artei altceva decît un sprijin în cea mai mare deznădejde a lui, sau, cine ştie, poate chiar o protecţie. În zilele ce urmau orgiilor, cînd lua în mînă paleta şi, cu inima întunecată, se punea pe lucru, nu se simţea el oare bîntuit de nevoia de a se spăla de nenumăratele umilinţe cu care fusese copleşit? Inimă cruntă, La Butte era calvarul său zilnic, iar bistrourile tot atîtea popasuri în care brutele îl făceau să-şi ispă-

şească misiunea lui. Nimic nu i-a lipsit : nici gloata care-şi bătea joc de el, nici tăbăceala copoilor şi nici durerea deznădăjduită a mamei. În nopţile acelea era într-adevăr părăsit de Dumnezeu şi, cînd trebuia să pătimească iar acele mii de chinuri pe care nu era în stare să şi le explice, demonul venea să-l ispitească şi el nu avea totdeauna putere să se lepede de el.

Cine nu a fost de faţă, prin baruri, la spectacolele groteşti pe care le prilejuia Utrillo, nu-şi poate închipui suferinţele pe care le-a îndurat el. Întinzîndu-i un pahar să bea, unul îi scutura în băutură cenuşa din lulea, ciocnind apoi cu dînsul. Altul, punîndu-i piedică, îl făcea să cadă. Şi ce rîsete apoi pe toţi, fără ca el să se revolte. Îi spuneau „pictorul", în derîdere, căci cartoanele lui nu ajunseseră încă la acele preţuri ameţitoare de mai tîrziu, sau, simplu, „dom' Maurice". Şi domnul Maurice, ameţit de alcool, îşi înghiţea, fără să scoată un cuvînt, furia.

Unele secături, încurajate de manierele sticleţilor îl aşteptau uneori în stradă şi-l luau la bătaie. Alţii îl dezbrăcau iarna de paltonul lui vechi şi, dacă în cele din urmă el îi ameninţa că se va plînge poliţiei, îl dezbrăcau şi de cămaşă, bătîndu-l crunt. Oriunde se ducea cu pictura lui prin Montmartre, se lovea de prostia şi răutatea ce făceau cauză comună împotriva lamentabilei sale fiinţe.

Totuşi Utrillo rezista şi ar fi putut foarte bine să trăiască şi el aşa cum trăiam şi noi

atunci, cu speranţe şi privaţiuni, dacă n-ar fi fost patima cruntă a beţiei. Cîrciumarii, care-l socoteau pe bietul artist drept nebun, îl pîndeau cînd trecea şi, negustori pricepuţi, căutau să-l atragă la ei :

— Mie, mă încredinţase odată unul din indivizii aceştia dubioşi, îmi plăcea băiatul ăsta. Era foarte cinstit. Trebuia doar să ştii cum să-l iei : Nu te refuza niciodată.

Numai că, în ce fel îl luau ? Iată ce bravul meu interlocutor nu mi-a dezvăluit. Pentru el „dom' Maurice" era un prieten adevărat, pe care îl rugai să intre, îl îmbătai şi-l sileai să picteze, ameninţîndu-l că, dacă nu se învoieşte, chemi poliţia. Pe nimeni nu-l interesau urmările ! O „croûte" [1] mai mult pe perete — cum se zicea atunci — şi păcăleala era gata. Utrillo, cufundat pînă peste urechi în viciul său, nu cerea decît să mai iasă din încurcătură încă o dată în acelaşi fel, fără să dea celorlalţi adresa lui.

Diavolul acesta mare, uimitor, timid, în pofida înfăţişării sale, cu ochi scînteietori, cu mustaţa foarte neagră răsucită în amîndouă colţurile gurii, era totdeauna cufundat în cele mai stranii convorbiri cu sine însuşi. Îi vorbeai şi el nu-ţi răspundea sau îşi răspundea sieşi într-un limbaj presărat cu exclamaţii. Cînd îşi prepara culorile, sub privirile nelămurite ale gazdei, puţinele cuvinte pe care puteai să i se smulgi nu revelau nimic :

[1] Mîzgălitură. (În l. fr.)

— Nu-i ceva obişnuit, repeta el de cincisprezece sau de douăzeci de ori la rînd. Nu, nu... nimic obişnuit...

— Ce anume ?

— Asta !

Uneori, cînd nota de plată se ridica la douăzeci de franci, se trudea muncind toată ziua, apoi, spre seară, cădea cufundat într-o sumbră visare. Poate că îşi amintea atunci de Montmagny şi încerca, în taină, să se stăpînească, să se biruie pe sine. Trudă zadarnică. Patima lui îl stăpînea şi-l guverna, zvîrlindu-l în stradă pînă ce, beat mort, se trezea a doua zi de dimineaţă în altă cîrciumă, la alt cîrciumar unde, în odaia din dos, îl aşteptau în mod inexorabil un carton, vopsele, o linie şi un cărbune.

* * *

Cum vreţi ca, după asemenea excese, operele lui Utrillo să nu oglindească acea profundă dezolare care îl covîrşea neîncetat ? Se depărta de natură, sau mai degrabă, nu-i mai cerea acel imbold necesar care, altădată, îl îndemna să picteze. Ceea ce el voia şi presimţea, fără a-l putea totuşi afla sau măcar a-l defini, îl frămînta şi-l rodea pe ascuns. Tot mîzgălind cît mai şic în camera lui de pe strada Cortot un peisaj pe care urma să-l vîndă apoi, în mintea lui se insinua încetul cu încetul o idee care îl obseda şi nu-i dădea pace : aceea de a schimba poate regula jocului, de a respinge impresia ca atare şi de a reda în schimb

pe pînză nu impresia ci obiectul însuşi, în întregul său adevăr. Începu deci să amestece culorilor de pe paletă, ipsos şi ciment, folosindu-le. Făcu chiar, într-o zi, o anumită compoziţie al cărei secret nu-l dezvălui nimănui, convins fiind că descoperise o materie capabilă să înlocuiască orice. Era însă o încercare de a merge prea departe cu căutările şi de a încălca principiile pe care le găsim la temelia fiecărei arte... Dar, în epoca aceea, nu pretindeau oare cubiştii că vor să substituie senzaţiei noţiunea, sau, dacă vrem, conştiinţa pură subiectului ? Ideea plutea în aer şi, în cele din urmă, ea duse la o astfel de tiranie a obiectului încît n-am avea de loc dreptul să ne mirăm, văzînd astăzi cubismul alăturîndu-se decorului şi renunţînd ambiţiilor sale primordiale.

Din fericire pentru Utrillo, aceste noi concepţii picturale nu i-au întunecat judecata şi nici nu l-au făcut să se lepede cu totul de principiile sănătoase pe care le primise de la maică-sa. Dornic totuşi de a obţine valori de care avea absolută nevoie, precum şi mijloace cvasifizice de exprimare, el continuă, o vreme, să folosească ipsosul, obţinînd efecte surprinzătoare. Ajunse chiar să sacrifice totul de dragul acestor nuanţe de alb, a căror diversitate stîrneşte şi astăzi încă admiraţia amatorilor, dovedind fără tăgadă, că un artist capabil să le mînuiască atît de fericit, merită să fie consacrat.

Pe vremea aceea, cui îi păsa însă de acest lucru ? Mereu beat, Utrillo n-ar fi primit cum

se cuvine pe admiratorii săi. Ba chiar i-ar fi descurajat, mîhnindu-i și uluindu-i. Și ce-i dacă era un pictor mare ? El știa lucrul ăsta. N-avea nevoie de nimeni care să i-o spună. Și dacă ? Era rost de un pahar ? Bine. Nu cerea altceva. Destulă vorbărie, nu ? Destule complimente. Bani, și cît mai repede posibil ! Ca să o șteargă degrabă la bistrouri, să se îmbete, să se ia la harță. Puteai fi sigur că-l întîlnești acolo, în picioare, la tejghea, sau, după ce băuse, afară în fața ușii, lungit în șanțul murdar și țipînd cîteodată că el e diavolul. Pe mine, care îl văzusem o dată, în strada Saint Vincent, strîngînd la piept o sticlă goală pe care o mîngîia drăgăstos ca, după aceea să o fărîme, mă înduioșase. Nimănui nu-i plăcea să-l primească. Toți îl goneau într-un mod rușinos ; îl loveau, împingîndu-l pînă ce nu mai era în stare să pună un picior înaintea celuilalt și cădea gemînd și plîngînd.

Un mare pictor ! Cine ar fi crezut ? Pun întrebarea aceasta tuturor negustorilor de lucruri de ocazie din Montmartre, în prăvăliile cărora „dom' Maurice" intra ca o vijelie, propunîndu-le admirabilele sale tablouri. Îi rîdeau în nas. Îl făceau bețivan sau prost și, în pofida frumuseții tragice ce se degaja din lucrările sale, îl trimiteau la plimbare. Erau totuși, în evoluția producției artistului — după cum cred eu — maniera sa cea mai expresivă pe care o arătase pînă atunci. Pictor al fațadelor înalte unde, sub spoială, piatra opune ghipsului o tonalitate mai puțin crudă, unde decrepitudi-

nea își întipărește lepra sa imundă iar umezeala crăpăturile și cojile ei, Utrillo, de data aceasta, atingea sublimul. Pereții de care, în beția lui, se izbise de atîtea ori, străzile acestea, unde rătăcise sub huiduielile trecătorilor, erau acum înfățișați în perspectivele lor, de o mînă care nu mai tremura. Totul oglindea secunda în care artistul le văzuse. Iată intrările unor baruri din cartierele mărginașe, care par să spintece albul dureros al fațadelor. Dar ușa barului e închisă. N-au vrut să-l primească oare pe Utrillo ? Parcă-l presimt în mijlocul noroiului din șanț, ridicînd ochii spre caturile de sus, spre obloanele și jaluzelele :

Ce-adăpostesc desfrîul, și îl ascund de lume,

aceste jaluzele verzi unde, mai mult chiar decît desfrîul, te atrag spleenul și dezordinea unei camere dubioase, delăsarea, mizeria rece a mobilei și spectacolul oribil al unui pat murdar și-al unui lighean plin cu apă, așezat pe podea.

Alcătuind parcă o urmare la *Tableaux parisiens* de Baudelaire, și dăruindu-le în sfîrșit nu știu ce dublă înfățișare groaznică, pictorul a fost atras și de alte fațade de ghips, de alte baruri cu ușa închisă, de intrări clandestine de hotel, de caldarîmul unsuros și de lumina nedeslușită... Cu cîtă duioșie iubise el alcoolul ! În ulițele sale resfrînte, îmi pare că descopăr mereu o așteptare încăpățînată, o speranță, suferința veșnic lacomă de a reține imaginea

propriului său supliciu. Senzația aceasta stăpînește totul. Ea înfiripă o dramă mută, iar cerul apare strecurat parcă printre sticluțele unei crîșme în care nu mai e loc pentru un om beat.

Rîndurile acestea, pe care le scrisesem în 1921, în cel dintîi volum din colecția *Noi pictori francezi,* închinat lui Utrillo, sînt încă actuale.

Fără îndoială, plasticitatea surprinzătoare a artei sale, echilibrul său dus atît de departe încît aproape că se mărginește cu sentimentul cel mai paradoxal, factura sa aspră și meticuloasă, respectul său pentru formă și dragostea lui pentru absolut, îi conferă nu știu ce imbold de a evada, de „a-și povesti nenorocirile..." Oare nu tovarășii săi de beție din barurile de proastă reputație, au fost cei care au zgîriat cele mai penibile inscripții pe zidurile pictate de el ? Iată-le acum reproduse de Utrillo în toată simplitatea lor. Inimi străpunse de o săgeată le completează, iar numele de Totor și Fernande, scrise parcă de o mînă nevinovată de crimele făptuite în noapte, au toată greutatea unei mărturii.

Și totuși ! Mărturiile acestea ale deznădejdii lui puteau oare să trezească sau să miște pe cei cărora li se adresa el ? Oamenii aceștia nici nu aveau nevoie de ele pentru a-l înțelege pe Utrillo, a cărui purtare îi revolta. Și apoi, ce ? Asta însemna pictură ? Ce pretenție ! Toți știau că artistul, zăvorît toată ziua acasă la el, pe strada Cortot, lucra în odaia lui după niște

vulgare cărți poștale. Să fie oare cu putință ? Se putea ca natura să fie atît de neglijată ? Nu. Nu. Nu-i un lucru serios ! Își bătea joc de lume, sau, dacă e destul ca să te crezi pictor să știi să mărești doar o fotografie, apoi atunci, bonsoir ! E de prisos să mai insiști !

În asemenea condiții, oricare altul decît Utrillo și-ar fi pierdut curajul ; el însă avea conștiința de partea lui, precum și certitudinea că găsise calea cea adevărată. În aceste condiții, ce însemnătate mai avea faptul că ceilalți nu-i dădeau dreptate ? Retrăia în pictura lui, exprimîndu-se în întregime în ea ; și lucrul acesta îl exalta într-atît încît, fiind de douăzeci de ori refuzat într-o zi de negustorii de tablouri, se repezi, în place du Tertre, la un biet pictoraș care zugrăvea, cuminte, o vedere a bisericii Sacré Coeur, fărîmîndu-i șevaletul și rupîndu-i „mîzgăleala" în mii de bucățele.

— Auzi ! îmi zicea el mai tîrziu. Aiureli ! Pretindeau că pictez aiureli ! Cum oare ? Îmi dădeam eu seama ?

Nu. Nu-și dădea seama și tocmai aici e meritul său imens. Pe jumătate năucit de alcool, uneori cînd începea să lucreze, nu avea nici o plăcere. Cum însă era ales de soartă ca să picteze, nu discuta și, încetul cu încetul, călăuzit de instinct, uita de viața lui oribilă și de nenorocirile sale și nu se mai oprea. Îmi închipui că, pe cargouri, în timpul lungilor călătorii, marinarii care sînt puși să construiască aceste corăbii ale căror cele mai mici detalii sînt apoi

întocmai raportate, prin dragostea pe care o au pentru măsurile precise, trebuie să semene cu Utrillo. Nimic altceva nu-i interesează. Apoi, forma corăbiei se desprinde, mişcarea ei se reazemă într-adevăr pe apă şi totul, pînă la frînghiile cele mai subţiri, pînă la deschizăturile albe, lucrate cu vîrful cuţitului, pînă la macarale, totul contribuie să dea în vileag această expresie de intens şi minuţios adevăr, realizată după atîta migală. Merg chiar mai departe. Nu aveam noi oare toţi, în Montmartre, senzaţia că trăim la bordul unei corăbii oarecare ? Simţeam cum ea pluteşte pe o mare grea, cum se leagănă şi se ridică şi, în timp ce cîţiva dintre noi priveam de pe puntea din faţă negurile grele îndărătul cărora se ascundea destinul lor, Utrillo, singur, în fundul calei, pregătea pînzele operei sale, aşteptînd vîntul.

III

Am vorbit despre neguţători. Nu erau încă aceia din foburgul Saint-Honoré, nici cei de pe strada La Boëtie, şi nici nu expuneau, în vitrinele lor, pe nişte aşternuturi de catifea drapate cît mai artistic, tablouri de-ale vreunui pictor pentru care se cer, în mod curent astăzi treizeci de mii de franci. Puteai să cumperi, la Anzoli, pe strada La Vieuville, cu o sumă mai modestă, ba chiar infimă, un Utrillo, în jurul anului 1905 şi, mai tîrziu, de la moş Serat care, pe bulevardul Clichy, de-a lungul zidului de la Abbaye de Thélème îşi expunea marfa sub cerul liber. Jacobi, un fost măcelar care „se stabilise în comerţul de pictură“ vindea şi el tablouri de-ale lui Utrillo pe care, dacă te tocmeai puţin, le căpătai pe două piese de cinci franci. Vremuri fericite pentru cunoscători, dintre care unii au făcut avere colecţionînd fără să se gîndească la cîştig, tablourile ce le plăceau. Pe atunci, oamenii iubeau pictura pentru pictură. Ştiau s-o înţeleagă şi s-o preţuiască. Dovada cea mai bună e că, dacă amatorii pînzelor de Utrillo s-ar fi gîndit că într-o zi preţurile acestora se vor însuti n-ar fi lăsat ca pictorul să fie într-un asemenea hal de sărăcie.

Îmi amintesc, pe strada Paul Féval, dugheana unuia din aceste personaje curioase care, neguţtor de tablouri şi ţiitor al unui bar cu nu-

mele de *Casse-Croûte* te întîmpina bucuros și te și cinstea chiar la tejghea cu un pahar, înainte ca tu să fi scos vreun cuvînt. Era onorabilul domn Gay, despre care voi mai vorbi în cuprinsul acestui capitol. El mi-a vîndut cei dintîi Utrillo ai mei, cu o sută de franci bucata, cu ramă cu tot, uneori chiar mai dîndu-mi, pe deasupra și vreunul din tablourile mai mici pictate de el. Căci, domnul Gay, a fost sergent de stradă, prinsese și el gustul meseriei și nu s-ar putea zice că era cu totul lipsit de dibăcie. Avea și el ceasurile lui, cînd îi plăcea să picteze și era grozav de mîndru de aprecierile pe care Utrillo i le făcea, cu scrisul lui lung și oblic, pe dosul cartoanelor sale.

— Vezi dumneata, îmi spunea el, cînd dom' Maurice picta și era bine dispus, mă făceam mic de tot în spatele lui, ca să pricep mai bine felul său de a lucra. Îl priveam cum începea să mîzgălească. De obicei, reproducea pe carton cărțile lui poștale, după măsură, trăgea cum trebuie liniile cu ajutorul unei rigle, după care, cu un cuțit, întindea culorile. Ce om! În felul ăsta, mulțumită lui, am învățat ce înseamnă să faci un tablou și m-am apucat și eu de treabă. Îți place asta? Da? Numai că eu, ca să nu se spună că îl copiez pe Utrillo, adaug cîteva efecte de zăpadă și am grijă ca lucrările mele să aibă și ele puțintel caracterul lor propriu.

Dar — se va mira lumea — un fost sergent de stradă! De ce nu? Clovis Sagot nu fusese și el băiat de brutărie înainte de a se face

negustor de tablouri? Toate drumurile duc la Roma și uneori tocmai cele mai puțin umblate sînt cele mai scurte. Cine nu l-a cunoscut pe moș Sagot și n-a auzit de flerul său? Avea unul de i se dusese vestea! Nu s-a înșelat de loc în privința lui Utrillo și, cu toate că toți spuneau că-i nebun, n-a șovăit să fie cel dintîi care a oferit șaptezeci și cinci, ba chiar și — preț uluitor pe vremea aceea — optzeci de franci pentru un tablou de-al pictorului.

Să fi fost oare într-adevăr la Sagot, așa cum spune Tabarant, că Libaude, în a cărui colecție au figurat cei mai frumoși și mai importanți Utrillo din perioada lui albă, văzuse pentru prima oară tablourile acestui pictor? Nu știu. Ceea ce știu este că el încheiase cu Utrillo un contract de care artistul se arăta vizibil măgulit.

L-am cunoscut pe Libaude pe avenue Trudaine, pe cînd conducea, împreună cu Emile Bernard, revista *Rénovation esthétique* la care colaboram și eu. Era și el un iubitor de pictură. Cît privește pe dom' Maurice — căruia îi plăcea să-și schimbe culcușul — au trebuit să treacă ani îndelungați pînă să-l găsim, pe strada Paul Féval, adăpostit ca orice bun burghez, în casa onorabilului domn Gay.

Era un om cumsecade acest fost sergent de stradă, îndatoritor, lipsit de toane și foarte capabil de a prețui la adevărata sa valoare talentul lui Utrillo. Pictorul luă cu chirie la el o cameră cu pensiune și, mulțumit, petrecu acolo zile liniștite. În fiecare seară, după cină,

își scria, într-un registru mare pe care domnul Gay îl ținea în ordine, impresiile. Apoi se ducea să se culce, în timp ce îngerul său păzitor punea la păstrare registrul și se întorcea să-și vadă de bistroul său. După atîtea rătăciri și nebunii, o eră cu totul nouă părea că se deschide pentru Utrillo. Camera pe care o ocupa deasupra localului *Casse-Croûte* și care dădea spre treptele străzii Mont-Cenis era destul de spațioasă și luminoasă ca să poată lucra acolo. Își așeză deci șevaletul lîngă fereastră, își procură din belșug cărți poștale ilustrate și, cînd îi era sete, bătea tare în podea pentru ca gazda lui să-l poată auzi.

— Dom' Maurice, îl întreba, sosind, gazda, m-ați chemat ? Ce doriți să luați ?

— Vin ! răspundea Utrillo.

Și, cum nu voia să-l pună de prea multe ori pe drumuri pe tata Gay, adăuga :

— Adu cîțiva litri. Ca să nu trebuie să călătorești prea mult.

Domnul Gay însă, mieros, începea să-l dăscălească, deoarece după umila sa părere, nu e bine să „tragi la măsea" în felul ăsta.

— Albul de zinc e de vină, răspundea Utrillo. Înțelegi ? Și spirtul... îmi stîrnește setea.

— Haide, haide, dom' Maurice. Stăpînește-te !

— Nu. Dă-mi să beau !

— Nu e cuminte.

— Cu atît mai rău ! bombănea pictorul, sau, dacă nu, atunci nu mai lucrez. Vreau din cel obișnuit... roșu... Ai înțeles ?

— N-am să-ți aduc nimic, răspundea domnul Gay.

— Ce ai zis ?

— Nimic. Nici atît. Și... știi ceva ? Așa rămîne. Am să rezist.

Rezultatul fu că Utrillo începu să exploreze fără întîrziere apartamentul și, descoperind o sticlă cu apă de colonie o bău întreagă.

— Ei drăcie, se miră a doua zi doamna Gay... Curios lucru ! Nu-mi mai găsesc parfumiera.

Biata femeie ! Se gîndea ea oare unde ajunsese sticluța ? E puțin probabil. Dar, parcă într-adins, benzina se volatiliză și ea, la fel ca și spirtul denaturat. Și, într-o noapte, nemaiavînd ce bea, Utrillo își făcu, în bistrou, o apariție fulgerătoare, sărind în stradă.

— Dar... e dom' Maurice ! exclamă tata Gay care, făcu un salt pînă afară, strigîndu-și pensionarul. Unde vă duceți ? Se poate... dom' Maurice !...

Nimic ! Zburat ! Dus ! Pierdut ! Nici un Utrillo la orizont. Și nici un Utrillo o săptămînă întreagă. Și nici vreo știre. Nimic. Nici măcar un cuvînt. Pînă ce, într-o zi, rușinat, plin de noroi, cu obrazul tumefiat, se întoarse și, împingînd ușa, se apropie de soții Gay și le spuse :

— Vreți să mă reprimiți ?

Dumneavoastră ce-ați fi făcut ? L-au primit. Îl supraveghează și mai strîns și, vreme de cîteva săptămîni, rămase lucrînd sus, în camera lui, unde domnul Gay venea mereu să-l încu-

rajeze cu prezența sa și să ia cîte o lecție de pictură. Și zilele se scurgeau astfel. Puteai să vezi, jos, pe patronul localului *Casse-Croûte* întinzînd pe un carton tot felul de vopsele și sus, la etajul întîi, pe Utrillo, pictînd. Avea clipe de adîncă resemnare, cu toate că noaptea, nemaiputîndu-se stăpîni, un fel de furie îi răscolea simțurile. Voia cu orice preț să plece după băutură, să se îmbete, să se zvîrcolească la pămînt, dar domnul Gay stătea de veghe și, cînd Utrillo cobora încetinel scara și credea că a și sosit clipa s-o șteargă, el îl apuca de mînecă și-l silea să se întoarcă sus în camera sa. Ce viață ! Se spune chiar că domnul Gay îl închidea pe Utrillo, îl sechestra, și că îi ducea din cînd în cînd cîte un litru de vin în schimbul unui tablou. Eu nu cred lucrul ăsta. Cu Utrillo nu era ușor s-o scoți la capăt. Ar fi răsculat toată casa, ar fi spart mobilele și geamurile, așa cum știa el să facă și poate că ar fi sărit chiar de sus, de la etaj, în stradă.

E ceea ce a și făcut într-o seară, fără însă a păți nimic, spre deznădejdea gazdei sale care, neîndrăznind să-l urmărească pe drum pe dom' Maurice îl văzu urcînd treptele străzii Mont-Cenis și făcîndu-se numaidecît nevăzut. Unde putea oare să fugă în halul ăsta ? Tata Gay știa prea bine. Sus, la capătul treptelor, se deschisese tocmai o vinărie pe care tot el o subînchiriase cu prea multă ușurință unei tinere femei, Marie Vizier și care, foarte binevoitoare cu artiștii, îi dădea lui Utrillo pe datorie. Aici, în crîșma asta, Utrillo îl întîlnea pe bunul său

prieten Jules, și, în tovărășia acestuia, golea sticle întregi. Amîndoi se înțelegeau foarte bine, Jules Dépaquit începînd, după ce au băut, să cînte cu remarcabila lui voce subțire, în timp ce teribilul dom' Maurice se pornea pe tot felul de isprăvi. Ca să-i facă să tacă, Marie îi lua la bătaie. În zadar însă ; în cele din urmă era silită să-i zvîrle afară, beți morți, și ei plecau împleticindu-se și lovindu-se de toate zidurile de pe strada Saint-Vincent.

— Duceți-vă dracului ! striga ea în urma lor.

* * *

Unde se împotmolea oare, în nopțile acelea, Utrillo ? Nici el n-ar putea să ne spună. Uneori năvălea, trăgînd după el pe Dépaquit la *Lapin*, cerea să i se dea rom și răsturna paharele. Alteori, cei doi tovarăși certîndu-se, fiecare pornea de unul singur în altă parte, Jules luînd-o orbește înapoi spre localul Mariei Vizier, iar Utrillo escaladînd năbădăios La Butte și înjurînd trecătorii pe care-i întîlnea. Cum mama lui locuia pe strada Cortot, de multe ori sfîrșea la dînsa într-o stare de surescitare ce nu se calma decît după trei zile, sau, dacă nu, împins de cine știe ce gînd pe care i-l sugerase beția, bătea la ușa camaradului său Chaudois, la aceea a pictorului Tiret-Bognet sau la a lui Buzon, gravorul de medalii, care îl găzduiau. Nu se cunosc alți prieteni ai lui Utrillo, aceștia însă erau într-adevăr sinceri și l-au ajutat mereu. Dacă adăugăm la aceste patru nume și pe acela al lui moș La Butte, a cărui tovărășie

pașnică pictorul o căuta de multe ori, sub pretext că îi plac micile peisaje pe care omul acesta cumsecade le zugrăvea pentru propria sa plăcere, cînd se întorcea acasă în Montmartre după ce distribuise gazetele, cred că am încheiat lista. Cinci prieteni pentru un astfel de apucat, socotesc că nu e rău. Cît privește femeile, mai bine să nu vorbim de ele, căci, dacă pictorul se hotărîse într-o zi să facă menaj comun cu o lucrătoare de care se amorezase, legătura asta ținu prea puțin.

— Închipuiește-ți, îmi mărturisi el nu de mult, n-aș fi dus-o prea rău cu femeia asta, dar, tîrfei, vezi tu, prea îi plăcea să bea !

Iată însă că, în epoca aceea pînzele lui Utrillo valorau deja treizeci de franci aproape, și lucrul ăsta se aflase. Libaude vînduse cîteva lui Mirbeau care, foarte entuziasmat de pictorul acesta, se gîndea să-i închine un articol. Francis Jourdain pe de altă parte, lăudîndu-l pe Utrillo în fața cîtorva mari amatori ca Gallimard și frații Kapfeerer, îl recomanda oricui avea urechi să-l audă, și invita pictorul la Salonul de toamnă făcîndu-l chiar să și expună la acest salon. Era un început. Libaude interveni însă. El îi scrise Suzannei Valadon și o rugă să-i spună fiului ei, atît de greu de găsit, că ar fi bine să producă mai puțin, dacă vrea să ajungă să aibă succes. Libaude îi garanta că acest succes va fi răsunător, dacă sfatul său va fi ascultat. Utrillo — sătul de gazda lui — hotărî să se întoarcă pentru cîtva timp pe aleea Trudaine. Pe de altă parte, bistrourile de pe La Butte informate din izvor sigur de cele ce se pregăteau în taină, nu-l mai privirà cu ochi răi pe dom' Maurice procurîndu-și chiar teancuri întregi de cărți poștale, ca să-i poată fi de folos. Iar unii amatori pe care Utrillo izbutise să-i cîștige, îl invitară să treacă pe la ei. Prea se schimbase totul în bine deodată. Artistul aproape că nu mai știa ce să facă mai întîi. Dar, cum era plătit cu bani peșin, începu să se îmbete atît de strașnic, încît fu nevoie să se ia cît mai grabnic o hotărîre.

— N-am fost niciodată nebun, mi-a spus deseori Utrillo. Din pricină însă că beam neîncetat, aveam niște crize groaznice de nervi... Îți închipui tu că eram nebun ? Nu e adevărat ! Altfel, cum aș putea să fiu aici ?

E drept. Dar crizele acestea se înmulțeau ; iar el, care, de obicei, putea să toarne cu nemiluita alcoolul pe gît, abia dacă mai suporta două sau trei păhărele care — și acestea — îl aduceau într-o stare de plîns. Trebuiră deci să-l facă să se resemneze. Utrillo nu se împotrivi. Se învoi să intre la Sannois, într-o casă de sănătate, unde cheltuielile întreținerii, care — precum mi se pare — se ridicau la suma de trei sute de franci lunar, au fost plătite de Libaude.

* * *

În viața lui Utrillo numărăm, pînă astăzi, nouă internări, toate de bunăvoie, afară de aceea silită din 1921, făcută în pofida protes-

telor lui energice ca și ale Suzannei Valadon. La Picpus, unde îl vizitasem cu puțin înainte de a fi internat cu forța a doua oară, ocupa o celulă cu vederea spre curte, și se plîngea că vecinii săi țipă prea mult. Am putut și eu să-mi dau seama de acest lucru ; se bucura de întreaga sa luciditate și era socotit de toți ca un bolnav foarte liniștit, pe cale de vindecare. Dacă se întîmpla ca cineva să-i aducă, pe ascuns, o jumătate de sticlă de șampanie, nu se repezea, lacom, la ea, ci o contempla cu ochi triști, ascunzînd-o apoi sub păturile ce-i acopereau patul. Ce s-a întîmplat totuși la numai cîteva zile după aceea ? Mister. S-a aflat doar că, datorită complicității unui paznic — care n-a scos din celulă numai pe pictor ci și cinci sau șase tablouri pe care le văzusem în celulă — Utrillo fugise și că se deda la nenumărate excentricități în Montparnasse. N-am vrut, la început, să cred nimic, cînd Valadon venise să mă caute, implorîndu-mă să o ajut să-l salveze pe Utrillo. Povestea asta n-a fost niciodată lămurită. Cum putuse Utrillo să evadeze de la Picpus ? Cine era paznicul care, fără îndoială, fusese mituit ca să scoată tablourile ? Cum se face că artistul, căruia nu-i plăcea să trăiască decît în Montmartre se afla în Montparnasse ? Să nu insistăm. Totuși, pe strada Grande Chaumière, într-un birtuleț unde își lua și Modigliani masa, Utrillo se simți ca la el acasă. Avea pentru Modigliani o adevărată admirație de artist și de bețiv, foarte la locul ei de altfel, ceea ce, la început, făcuse să i se pară viața ce o ducea, minunată, nedîndu-se înapoi de la nimic. Chiar în prima zi, dus de Modigliani la prietenul care îl luase pe seama lui, el pictă două tablouri mari pe care amicul le plăti în numerar, apoi, parcă amețit că avea atîția bani în buzunar, se îmbătă îngrozitor. Ne putem închipui că Modi nu-l lăsase să se îmbete de unul singur. A doua zi, beți amîndoi, li se năzări să decoreze după planul lor, sălița în care se afla birtul și, luîndu-se la întrecere, care pe care, mai repede, spre mirarea clienților, acoperiră unul din pereți cu figuri și peisaje pe care patroana, după părerea lor, nu le apreciase cum trebuia. Totuși, după terminarea acestei întreceri, goliră cîțiva litri, apoi plecară scoțînd tot felul de strigăte și se tîrîră prin cafenele pînă seara tîrziu.

— Utrillo e cel mai mare pictor, striga pe ulițe Modigliani către lumea ce se luase după ei. El știe să bea !

— Nu e adevărat ! Tu ești cel dintîi, riposta Utrillo.

Ajunși la *Closerie des Lilas* unde n-au vrut să-i servească, au pus mîna pe carafele cu băuturi pe care le găsiseră pe mese și, cum din pricina scandalului ce făceau, începuseră să se adune toți gură-cască de pe stradă, doi gardieni interveniră. Scandalul luă o întorsătură epică. Modi, cunoscînd cartierul, putu să o șteargă. Puseră în schimb mîna pe Utrillo care, crezînd că poate să scape de gardieni, traversase bulevardul Saint Michel fără să-i pese de tramvaie, izbindu-se în cele din urmă de

grilajele liniei ferate ce ducea spre Sceaux și pe care nu le bănuia acolo.

O întreagă poveste! Prins, voi să se apere, încercînd să bată pe gardieni, înrăutățindu-și astfel situația. Aceștia, care habar n-aveau pe cine puseseră mîna, îl duseră la postul de poliție de unde, a doua zi îl îndrumară la balamuc în calitate de nebun furios. Acestea sînt faptele. La interogatoriu, Utrillo ceru să fie înștiințată mama sa. Era însă prea tîrziu : doctorul Clérambault, care examină pe pictor, găsi că declarația de „nebunie furioasă“ e exactă și, în pofida mîniei lui Utrillo care-și dădea prea bine seama de cum stăteau lucrurile, semnă foaia de internare.

CABARETUL LA BELLE GABRIELLE

IV

Din fericire, nimeni n-a avut, la Sannois, ideea de a-l face să evadeze și nici să ofere, pentru picturile lui, sume care să poată corupe personalul, căci altfel Utrillo nu s-ar fi vindecat niciodată. Avea nevoie de odihnă și de îngrijiri, după abuzurile de tot felul care îl aduseseră acolo. Avea nevoie de un lung timp de odihnă și de îngrijiri neîntrerupte. Se resemnă deci și intră în tratamentul doctorului Revertegat, a cărui casă, așezată pe aleea Rozée, îndărătul unor grilaje mărunte, îi plăcuse mult, apucîndu-se, după puțin timp, iar de pictură. Avea în sfîrșit liniștea pe care și-o dorise atît de mult în Montmartre și după care tînjeau nervii lui bolnavi. Se plimba în sus și în jos prin grădină, se așeza pe cîte o bancă și, adîncit în gînduri, își făgăduia sieși că o dată vindecat, își va schimba și felul lui de trai. Viața potolită pe care o ducea la Sannois nu-i putea fi decît de folos. Ea îl ajuta să-și vină în fire, să înțeleagă mai bine meșteșugul său, să-l cumpănească și poate, cine știe, să-l maturizeze. Urmările acestea s-au văzut numaidecît, în lucrările sale. Nu se mai grăbea atît de mult, dădu mai multă atenție nuanțelor, ale căror efecte le neglijase în perioada premergătoare în folosul contrastului și, încetul cu încetul, își curăță paleta de anumite procedee pe care, acum, le socotea inutile pentru scopul

pe care îl urmărea. Reveni la întrebuințarea celor cinci culori ce-i fuseseră, la început, impuse de Valadon, și, fără a căuta să se înșele pe sine însuși, trecu la acele compoziții atît de remarcabile prin caracterul lor suplu și variat.

E neîndoios că această reîntoarcere la el însuși a însemnat pentru pictor o adevărată reconfortare. În fața picturilor acestora ne gîndim la Verlaine așa cum ne apare el în *Romances sans paroles,* și care, după criza pe care o suferise, îngăima :

Drum de farmec plin
Cer de-azur senin
O, de ce pălești ?
Știi ce bine-ar fi
În umbra de-aci
Să te odihnești ?

Bineînțeles că Utrillo știa ! El se și afla chiar în umbra acestor copaci... Și se simțea mai bine chiar decît s-ar fi bănuit. Căci, pe măsură ce înainta cu lucrul, ajungea la o materie delicată și prețioasă, unde culorile verzi, albastre, albe și roșii se combinau cu deosebită grație. Cîtă depărtare era acum de la cartierul acesta mărginaș, îngrijit și curățel, cu căsuțele sale de cărămizi roz, ascunse sub crengile verzi ale pomilor, la ulițele livide din Montmartre ! O lume întreagă le despărțea : o lume de bețivi, de prostituate, de cîrciumari și de negustori. Lumea lui, pe care nu o regreta de

loc. O lume scîrbavnică, a cărei amintire îl făcea să se teamă și-l împiedica nopți întregi să doarmă. Nu. Nu regreta de a se fi îndepărtat de acolo, și totuși, în unele tablouri pe care le picta, lîngă pat, în zilele ploioase, și în care se străduia să descrie dușumeaua ceruită și pereții goi și netezi ai odăii, apare un copac ce se frămîntă dincolo de geamurile ferestrelor. Nu-l vezi decît pe el, stînd ca o fantomă cu gesturi extravagante, aidoma parcă pictorului, pe vremea cînd era liber. Mărturisire lipsită de orice artificiu. Obsesie ușor explicabilă. Utrillo cîntărea lucrurile căutînd să le deosebească și, uneori, neștiind ce să prefere, se necăjea și voia să plece.

Am putut să văd la domnișoara Germaine Patat un carton pictat în epoca aceea, în care artistul se inspirase de la fortificații și de la o poartă a Parisului. Un copac mic, uscat, pe taluzul din dreapta, își întinde, deznădăjduit, brațele către cer, în timp ce, pe după grilajul de fier, se văd, departe, trecînd liniștit, două sau trei persoane. Nicăieri ca în acest tablou care, în fund, dezvăluie un peisaj minuscul dar admirabil, tratat în felul lui Renoir, Utrillo nu a atins o asemenea intensitate. Copăcelul acesta șubred, legat parcă de fortificații, îndărătul grilelor greoaie din primul plan, este chiar el, Maurice, ținut prizonier. Nu mai poate răbda. Se sucește și se frămîntă de suferință și plictiseală. Și, acolo în fund, înspre colțul acela de periferie, către care trecătorii se îndreaptă liniștit, libertatea pe care o în-

trevede și care îi e refuzată îl obsedează crunt.

Asemenea lucrări — chiar dacă pictorul ar fi trebuit să dispară nelăsînd decît un nume cu totul necunoscut — ar fi destul, sînt sigur, să însemne pentru el o strălucitoare revanșă. Ele au un caracter de neuitat, de o materie unică și de o artă prodigioasă. Căci e absolut necesar să spunem, Utrillo — așa cum îl știm — cu toate repetările sale atît de frecvente, cu neglijențele sale, cu erorile și cu romantismul său, apare ca un pictor a cărui măiestrie n-a fost încă evaluată la prețul ei adevărat. Chiar dacă ne supără cîteodată prin felul său *terre à terre* de a trata lucrurile, el rămîne totuși un artist de înaltă calitate, care, uneori ajunge chiar să-și eclipseze contemporanii. În zadar veți căuta la el tot felul de „mirodenii" cu care unii, care sînt adevărați artiști își dreg mîncărurile, pentru a le strecura mai dibaci. El nu are nevoie de ele. Nici mirodenii și nici teorii. E un om însă pe care decăderea lui nu l-a micșorat. Și, înainte de toate, un pictor admirabil.

* * *

Pentru a ne convinge, n-avem nevoie decît să ne amintim de cele vreo treizeci de tablouri pe care Utrillo — după timpul petrecut la Sannois — le adusese de la Conquet și, mai tîrziu, dintr-o călătorie în Corsica. Ele sînt de o pastă și un meșteșug incomparabile. Executate, în cea mai mare parte după natură și parcă spălate de acea atmosferă scîrnavă în

care strălucește, într-un fond murdar, faimoasa „manieră albă", totul în ele respiră forță și grație și încîntare. Urmărim privindu-le — întocmai ca pe o foaie de temperatură — evidenta ameliorare a sănătății pictorului. Curba urcă, asemenea liniei vreuneia din acele clopotnițe subțirele a căror linie vie și îndrăzneață o urmărea Utrillo cu pensula sa. Ea urcă mereu, dintr-o trăsătură, apoi, brusc se frînge, cade drept în jos, mai jos încă, și iată-l pe Utrillo, pe care-l socoteau vindecat, din nou închis la Sannois, în aceeași cameră pe care o părăsise cu opt luni în urmă.

A fost atunci, poate, perioada cea mai sumbră a vieții lui, căci, în ciuda acestei noi șederi la doctorul Revertegat, el își zicea că, o dată ieșit de acolo, va începe din nou să bea, nimic nemaiputînd să-l împiedice. Cu toate acestea, ajuns la Montmartre, se duse de-a dreptul la *Casse-Croûte* rugînd pe domnul Gay să nu-l lase să iasă de acolo, chiar dacă el însuși ar cere. Să fi prevăzut oare zilele ce aveau să urmeze ? Să fi simțit că e pierdut fără de leac ? Domnul Gay se învoi. Își închise cu cheia pensionarul și nu se mulțumi numai să nu-i dea de băut ci îi servi și masa tot în odaie, de trei ori pe zi.

Ce putea totuși să facă domnul Gay, și la ce-i folosea toată bunăvoința, dacă era nevoit să-l creadă pe cuvînt atunci cînd Utrillo îl amenința că dă foc casei sau că fărîmă întreg mobilierul ? Viața nu mai era posibilă. Utrillo

spărgea geamurile, își rupea hainele, urla, apoi, sărind pe fereastră, fugea cît îl țineau picioarele. De cinci sau șase ori domnul Gay izbuti să-l prindă la timp, dar, cum același lucru se repeta în fiecare seară, renunță pînă la urmă și-l lăsă să se cațere sus la Marie Vizier și să se îmbete pînă își dă sufletul.

E tot ce își dorea Utrillo. Această Marie, căreia noi îi ziceam „gazda noastră bună" sau *La Belle Gabrielle* [1] după cum suna firma localului ei, exercita o adevărată fascinație asupra pictorului și, cum ea era iute de mînă, s-a crezut un timp că va putea să-i vină de hac. Raționamentul se dovedi însă absurd. Cu cît îl bătea mai mult, cu atît Utrillo se domolea mai puțin. Pînă la urmă, ca să fie lăsată în pace, îi dădea un pahar plin ochi cu rom, zicîndu-i :

— Na, bea !

Drăguțul de Jules și Tiret-Bognet, obișnuiți cu aceste maniere alese, nu se gîndeau niciodată să părăsească localul și răbdau orice le-ar fi făcut Marie. Ce importă cîțiva pumni în cap dați de o femeie ? Era ca un semn de prietenie din partea ei, o atenție, o mîngîiere aproape ; și cînd „gazda cea bună" se supăra, începeau să rîdă, puneau mîna pe o căniță de pe tejghea și o goleau în sănătatea ei. Așa-i viața frumoasă, mă rog ! Visul frumos ! Și Marie ? Femeia frumoasă ! Totul mergea deci strună. Se trăgea strașnic la măsea, se glumea și uneori... îți stătea mintea-n loc... se întîmpla chiar

[1] Frumoasa Gabriela. (În l. fr.)

să se găsească vreun aiurit care plătea toate datoriile de băutură înscrise vreme de cincisprezece zile pe tăblița de ardezie alăturată.

Mergeam și noi (noi cei de la *Lapin*) la localul *La Belle Gabrielle*. Mărturisesc totuși că, fără a ne bucura de aceleași înlesniri. Fiecare în casa lui, nu-i așa ? Marie știa cu cine avea de-a face. Un om obișnuit de la *Lapin* nu era, în ochii ei, decît un simplu client. Altfel, unde ar fi ajuns, Doamne ? N-avea ea oare destui de-alde Jules, Tiret-Bognet și Utrillo ca s-o aducă la sapă de lemn ? Băieții ăștia trei erau adevărate puțuri fără fund... și niște prefăcuți ! Ia să vedem ! Își cheltuiesc vremea cu băutura ?

— Pardon, declara Utrillo, eu mă pricep la muncă.

— Hai să vorbim despre asta !

— Și eu ? întreba cu un aer nevinovat Jules.

— O, tu ! Mai las-o !

— Ce ?

— Nu.

— Dar bine, întrerupea invidios Jules, ce adică eu nu muncesc ?

— Auziți-l, striga Marie. Muncă ? Muncă-i zice el.

— De ce nu ?

— Aș prefera să fiu surdă decît să aud asemenea gogoși, gemea frumoasa Gabriella astupîndu-și urechile.

Imediat, Dépaquit, făcînd paradă de demnitatea lui, se îndrepta spre ieșire și saluta pa-

troana, jurînd că nu va mai pune piciorul în local.

Era — puteţi să vă închipuiţi — o simplă vorbă goală, dar bunul nostru Jules ştia că, în ce priveşte femeile, e mai bine să nu insişti. Părăsea prin urmare cîrciuma asta neospitalieră, invitîndu-şi prietenii să-l urmeze şi, ajuns afară, privea în urmă să vadă dacă ceilalţi veneau. Cîteodată, scîrbit, Tiret-Bognet se apropia de noi şi, fără nici o convingere, se alătura grupului nostru. Dépaquit zburda de bucurie. Cît priveşte pe Utrillo, acestuia îi era indiferent dacă schimba sau nu cîrciuma. Cît timp Marie nu-l dădea pe uşă afară, el rămînea la ea, se incrusta acolo şi din zece în zece minute poruncea cu voce băţoasă cîte un rînd de vin.

Semăna în mod foarte ciudat — dacă putem spune despre cineva că seamănă cu portretul său şi nu portretul cu acest cineva — semăna, zic, în mod surprinzător cu portretul pe care i l-a pictat Utter şi care îl reprezintă cu privirea rătăcită, cu părul lung şi cu barba zbîrlită. Privirea lui te întîmpina cu fixitatea ei sumbră. Paloarea lui, slăbiciunea lui, toropeala pe care o citeai pe trăsăturile sale, precum şi acea tristeţe îndurerată a zîmbetului său, te îngheţa şi te înfiora. Îl auzeai cînd cerea să i se dea de băut ; îl vedeai cum îşi golea paharul şi, cu toate că era alături de noi, aveai senzaţia barocă de parcă n-ar fi fost de fapt acolo, ci că vedeai doar o dubletă sau o caricatură a lui, ale cărei gesturi trezeau ilu-

zii. Însăşi Marie se temea uneori şi nu îndrăznea să-l gonească. Cît timp stătea cum trebuie la masa lui, fără să deschidă gura decît la intervale precise, ea nu se mişca din loc, dar, de îndată ce el se ridica şi se apropia de tejgheaua care era la doi paşi de stradă, cu o singură lovitură pe la spate îl zvîrlea de-a rostogolul afară.

— Ah ! răsufla ea uşurată. În sfîrşit !

Şi, cînd Utrillo o striga să-i deschidă, ea se aşeza în latul uşii şi-i răspundea :

— N-ai decît să urli cît vrei, amice... Da... da... asta e... Ţipă cît vrei ! Dar bagă-ţi minţile-n cap. Dacă te apuci să spargi ceva, să ştii că ai păţit-o.

Pictorul nu stăruia. Se aşeza, resemnat, pe marginea trotuarului, în ploaie şi în bătaia crivăţului, aşteptînd ca vreunul din clienţii ce se aflau înăuntru să pună o vorbă bună pentru el. Trebuia, într-adevăr, să ai statornicia lui, sau să fii aşa croit cum era el, căci, uneori, se întîmpla să-l mai găseşti şi în zori în acelaşi loc, beat încă şi ţinînd tot felul de discursuri caraghioase. Nenorocitul de el ! Aici, în fundătura pe care ulicioara Saint Vincent o face în dreptul pragului vinăriei *La Belle Gabrielle,* se afla adunat tot ce îndrăgea el mai mult pe lume : ziduri cu tencuiala murdară şi crăpată, o potecă, un drum de pămînt bătut, garduri de uluci, cîţiva copăcei jigăriţi şi o cîrciumioară. E oare cazul să fim mişcaţi ? Nu cred. De altfel, momentul critic a trecut iar Utrillo, chiar şi în această neagră mizerie, nu s-a plîns

niciodată. Simțea o nevoie absolută de a suferi, nevoie care însemna o stare vecină morbidității. Găsea în această stare un aliment, pe care, a doua zi îl transpunea în pictura lui. Nenorocirile sale excesive, gradul de umilință la care ajunsese, deznădejdile sale, decăderea lui, toate acestea îl slujeau, îl duceau mai departe, îl împingeau înainte spre arta lui, însuflețindu-l adesea cu o fervoare atît de năvalnică încît, fără ea, poate că nu s-ar fi putut realiza în întregime.

* * *

Acea seninătate anxioasă care ne place atît la artistul acesta, își are temeiul în propria lui nenorocire. El este acela care, din fundul prăpastiei, strigă și îl cheamă pe Dumnezeu și, pentru a-l îmblînzi, își arată viciile și rănile pe care le are. Le arată deschis, în plină lumină, simțind chiar în destăinuirea aceasta un fel de sumbră desfătare. Crezîndu-se iertat se reîntoarce apoi la plăcerile lui. Plăceri rușinoase și detestabile. Lui Utrillo nu-i păsa și totuși — miracol — în loc să vedem un pictor și universul său, ni se arăta un om adevărat, care suferă din pricina înjosirii sale. Cazul e destul de rar. Nouă, care pe vremea aceea luptam din toate puterile împotriva meschinăriilor unui ideal burghez, el, Utrillo, a fost omul care ne arăta drumul. El descria, în toată oroarea ei, țara lipsită de soare, de bucurie și de dragoste, pe care o descoperise reconstituind-o. Ne-am fi gîndit noi vreodată, pe strada Ravignan, în casa lui Max Jacob, că această țară se află

chiar la ușa noastră ? Vorbeam despre ea ca despre un ținut închipuit, fără să presupunem, fie chiar numai un minut, că ea nu era decît Montmartre însuși și că noi trăiam acolo. Însuși Max, a cărui locuință slujea drept loc de întîlnire a noastră, nu îndrăznea să se pronunțe. Putea mult și bine, în nebunia lui mistică, să ne învețe că poetul care nu a răbdat de foame, de sete și de toate lipsurile cu putință și care a suferit chiar și disprețul contemporanilor săi, nu înseamnă nimic. Lipsea cuvintelor sale o dovadă indiscutabilă care să ne convingă mai bine.

Tocmai răul acesta care ne rodea, liniștea aceasta barocă, îndoiala aceasta, tocmai ele ne făceau încetul cu încetul să sperăm că cine știe ce evenimente vor schimba fața pămîntului, dîndu-ne nouă dreptate. Arta neagră, aici a prins rădăcină, în terenul acesta pregătit. Ea făcea să ne schimbăm concepția noastră despre frumos, moștenită din antichitate și, prin barbaria ei suavă, prin asimetria ei monstruoasă, paradoxală și sensuală, ne întărîta să-i sacrificăm totul. „Arta e, de aci înainte, liberă“, prezicea Salmon și, cînd unul dintre noi cita fraza aceasta a lui Baudelaire : „E, desigur, foarte bine să studiezi maeștrii din antichitate, ca să înveți cum să pictezi, dar lucrul acesta nu poate fi decît un exercițiu de prisos dacă scopul pe care-l urmărești e să înțelegi caracterul frumuseții actuale“, noi trăgeam concluzia că, începînd din ziua aceea, alte timpuri noi se apropiau cu pași mari. Pe măsură ce înaintam,

ni se părea că între noi şi cei mai vîrstnici decît noi e o prăpastie şi că, bizuindu-ne pe puterile noastre, totul trebuia refăcut de noi în întregime. Spărgători de idoli, negatari hotărîţi ai unei civilizaţii care adormea încetul cu încetul în mijlocul frivolităţilor, sărăcia noastră cruntă şi tinereţea ne inspirau cea mai sălbatică ură împotriva celor care trebuiau mai tîrziu să devină adevăraţii noştri maeştri şi să ne scape din încurcătură. Vai ! Îmi amintesc de Picasso, spunînd despre romanele lui Colette : „Îmi place Colette cum ne place *Viens Poupoule* sau, declarînd în faţa unor tablouri de Monet, de Sisley şi de Pissaro : „Nu vezi aici pictura, vezi doar dacă plouă sau e soare", fără ca nimeni să protesteze. El era animatorul, la rîndul său tălmăcit de Guillaume Apollinaire, Salmon şi Max Jacob care, sesizînd spiritul îl aplicau apoi cuvînt cu cuvînt, chiar cu riscul de a încurca totul.

„Îngăduie-mi să adaug încă ceva, îmi scria nu demult în această privinţă Max Jacob. N-am să insist, pentru că lui Picasso nu-i place să se vorbească de originile cubismului. Te înşeli cînd vorbeşti de «originile israelite (!)» ale cubismului. Nici Guillaume, care de altfel nu era evreu şi nici eu[1] n-am priceput nimic din cubism la începuturile lui. Aceasta înseamnă că n-am fost cu nimic amestecaţi în această născocire, care a fost atît de folositoare picturii." Totuşi, răul cel mare pornea de acolo şi a luat proporţii mai mari atunci cînd

[1] A se vedea *De Montmartre au Quartier latin.*

— incapabili de a substitui artei acesteia — pe care nici unul din noi n-o agrea — o expresie durabilă, am descoperit înşelătoria, fără să putem întreprinde ceva împotriva ei. Cînd cubismul a intrat în declin, care din noi ar fi vrut să treacă drept renegat ? Era prea tîrziu sau prea devreme, dar tocmai atunci Utrillo, de la care nu aşteptam nimic, mi s-a părut că e un pictor mare, în sensul cel mai desăvîrşit al cuvîntului.

La el, totul îmi vorbea, mă înduioşa, mă minuna, începînd cu factura lui care ne face deseori să ne gîndim la pictura energică şi colorată a lui Ver Meer, pînă la atmosfera dramatică în mijlocul căreia se zbătea. Puţinul pe care îl cunoşteam despre omul acesta trecuse de acum în legendă. Legenda făcuse din el un fel de pictor blestemat care, neavînd alţi discipoli decît nişte hoinari de prin cabaretele de noapte, fără nici un ideal de nici un fel, îşi depăna viaţa absurdă la tejghelele bistrourilor. O grandoare echivocă alcătuia nimbul ei : aceea a lui Verlaine, poate şi mai surprinzătoare încă, din pricina neputinţei pictorului de a se exprima altfel decît prin operele sale şi nu ca Verlaine, la orice oră din zi sau din noapte, cînd se întîmpla să fie treaz. Lucrul acesta m-a făcut să mă decid. M-am dus la Gay să-l văd pe Utrillo. Răscolit de mizeria lui, m-am întors cu certitudinea că un asemenea artist nu era un *faiseur* şi că se apropia ora cînd fiecare va trebui să ştie lucrul acesta.

V

„E cea mai frumoasă amintire a vieţii mele", scrie Utrillo, despre *En face*, în care s-a prezentat pe sine într-o compoziţie burlescă. El poate fi văzut din spate, zgîriind pe zid, în faţa cabaretului *La Belle Gabrielle* aceste linii sibiline pe care nu încape îndoială că le inspirase Marie Vizier, ea figurînd la dreapta tabloului, dedesubtul firmei debitului. Voise oare, prin mărturisirea spontană pe care i-o inspirase tabloul acesta, atît de preţuit de mine, să-şi bată joc de ea, sau dimpotrivă să-i mulţumească pentru buna primire de care se bucurase de cîte ori venise la dînsa ? Puţin importă. Tabloul poartă data 1912 şi Utrillo, care pe vremea aceea locuia oarecum la Marie, se poate să fi vrut într-adins să o facă să creadă într-un anumit sentiment. E probabil că se afla într-una din zilele sale bune — cum i se întîmpla uneori — sau în acea dispoziţie de spirit curioasă, care te îndeamnă să-ţi baţi joc de ceea ce-ţi place şi să te batjocoreşti pe tine însuţi... Pe Utrillo nu-l scîrbea acest lucru. Un al doilea carton, reprezentînd aceeaşi parte a străzii Saint-Vincent ni-l arată tîrît de sticleţi, probabil după vreo încăierare cu gazda cea bună care — de după uşa cu geam a barului — asistă, indiferentă, la arestarea lui. Aceste două picturi sînt, într-adevăr, foarte

picante, şi prezintă o notă neprevăzută în opera lui Utrillo. Ele ne ajută să-l cunoaştem mai bine pe pictor, căruia nu i-am dat la iveală pînă acum decît dispoziţia saturniană, dolorismul şi apucăturile urîte.

Din fericire, mai avea şi altele ; şi, cu toate că de obicei ele sînt trecute sub tăcere, noi n-o putem face totuşi. Cum aţi putea, altfel, să vă explicaţi acea simpatie pe care, în mod constant, o inspirase prietenilor săi, bistrourilor, samsarilor şi negustorilor de pe La Butte care, găsindu-l totdeauna în faţa băuturii, îl îndemnau să-şi vină în fire. Altfel l-ar fi lăsat în voia lui căci, în clipele acelea nu era de loc agreabil. N-aveţi decît să-l întrebaţi pe tata Gay. Are să vă răspundă că dom' Maurice avea o fire bună, generoasă, că nu era omul banului şi că deseori, cînd, în pofida tuturor argumentelor, nu mai era chip să-l faci să se potolească, devenea deodată blînd ca un mieluşel şi cuminte, numai la gîndul că mama lui ar putea să se necăjească. Tata Gay mi-a povestit de multe ori :

— Era ca un copil : foarte îndatoritor şi cuminte. Şi, deodată, cînd te aşteptai mai puţin, nu mai era chip să te apropii de el.

Aşa vorbeşte cineva căruia îi e scîrbă de tine ? Totuşi tata Gay l-a cunoscut şi l-a hrănit pe Utrillo. Şi Utrillo nu l-a cruţat de loc. Atunci, ce să credem ? Fapt este că, în toiul celor mai grele accese ale sale de alcoolism, puteai brusc să-l faci să-şi vină în fire, apelînd la sentimentele sale. La *Adèle*, pe strada

Norvins, unde era primit cu multă bunăvoință și ocrotit pînă ce se trezea, aveau un fel foarte nostim de a umbla cu el. Adelei nu-i plăceau bețivii. Și, de îndată ce Utrillo începea să exagereze, ea dădea jos de pe pereți tablourile pe care el i le dăduse și le azvîrlea în stradă. Utrillo, crezînd că jignise pe femeia aceasta, alerga să le adune de pe caldarîm, cerîndu-și iertare. Cînd nu era beat, marea lui timiditate, blîndețea și bunătatea sa erau proverbiale. Șmecherii, care-l cunoșteau, îl făceau să le dea bani pentru opere de caritate, care n-aveau niciodată loc. El le dădea, uneori, cel mai frumos tablou al său și, cînd, într-o zi, un băiețandru oarecare venise la el, spunîndu-i pe nerăsuflate că taică-său era sigur că are să-l ajute să-și înfiripe și el o mică colecție, Utrillo, luîndu-l de mînă, îl duse în atelierul său și-i spuse foarte simplu :

— Alege !

Mania aceasta aproape că, uneori, puteai să o iei drept candoare ; atît de mare era dorința lui de a vedea în jurul său numai oameni fericiți. Și-ar fi dat și pantalonii și cămașa de pe el celui dintîi cerșetor venit, chiar dacă, după aceea, împins de nevoie, s-ar fi văzut silit să i le ceară înapoi.

Într-o seară de iarnă, pe cînd mă îndreptam spre piața Tertre, un individ morocănos se apropie de mine și-mi șopti :

— Dă-mi zece franci.

Era Maurice.

— Nici prin gînd nu-mi trece, i-am răspuns. În halul în care te găsești, n-am să-ți dau nici un ban.

— Ascultă, grăi el. Valadon a plecat chiar acum de la atelier. Pentru ăști zece franci ai tăi, dacă vrei, mă duc și-ți scot din dulap tabloul meu cu biserica din Fère-en-Tardennois, pe care ți-l aduc numaidecît. Vrei ?

— Nu.

— Îți dau o chitanță pentru suma de o mie de franci, adăugă el ca să mă ispitească. Ei bine ?

— Ei bine, i-am răspuns, tocmai trebuie să iau masa cu Valadon. Am să-i povestesc întîlnirea noastră.

— N-ai să faci asta.

— Ba da !

— Ei nu !

Și, cum se uita la mine cu gura căscată, înspăimîntat, l-am luat de braț și i-am spus :

— Nu ți-e rușine de loc ?

— Ba da ! mi-a răspuns el după o clipă de gîndire. Ai dreptate. Sînt o brută. Ce vrei să fac ?

— Să te întorci acasă și să te culci.

— Bine, am să mă întorc, zise Utrillo.

Uneori era destul atît : să-l faci să înțeleagă că n-avea dreptate. Numaidecît își venea în fire, grăbindu-se să-ți demonstreze că nu devenise nesimțitor. Totuși, la Montmartre, în afară de tata Gay și de unul sau doi prieteni, cine altcineva încerca să-l ajute ? Îl lăsau să se îmbete în neștire, după care îl înjurau, îl bă-

6 — c. 96

teau, îl învinuiau de toate relele. Iar el, care nu răbda nedreptatea, întorcea cu vîrf loviturile pe care le primea, spărgea geamurile și oglinzile, luînd-o apoi la fugă ca un hoț. Uneori își pierdea jumătate din noapte, căutînd vreun ascunziș, vrînd să descopere cine știe ce indivizi dubioși, sau, cînd nu era prea de tot beat, să se oprească pe stradă, certîndu-se cu căruțașii care-și băteau caii. Intervenția asta îl costa, de obicei, încă vreo cîțiva pumni primiți, pe care îi îndura cu stoicism, văzînd cum, după aceea, căruțașul care-și descărcase asupra lui mînia, se întorcea mai potolit la caii lui. Ce-i păsa lui de scandaluri ! Utrillo nici nu le mai număra ; dar sînt sigur că, în sinea lui, își spunea că e un prost. Căci, ori de cîte ori intervenea cînd vreo brută încerca să facă abuz de forță, nimeni nu-i venea în ajutor ca să-l scoată din încurcătură.

— Ce să-i faci, zicea el cînd era întrebat, pe lume nu sînt decît două soiuri de oameni : cei buni și... cei care rabdă.

Și chiar și așa, cei buni o luau din loc de îndată ce urmau să arate că sînt într-adevăr buni, iar Utrillo rămînea în mijlocul celorlalți, înfruntîndu-i, ținîndu-le piept și, pînă la urmă, fiind cel care o pățea.

* * *

Iată de ce nu sînt de loc mirat că, în prima sa manieră, care corespunde celei mai frămîntate perioade din viața sa, întîlnesc atît de puține personaje. Ce-ar fi putut el oare să aș-

tepte ? El știa, așa cum a scris Rimbaud în *Illuminations*, că atunci cînd ți-e foame și sete, se găsește totdeauna cineva care te alungă sau care poate caută să se ascundă cît mai grabnic după cel dintîi colț de stradă ca să nu-l vezi. Nimeni n-a suferit mai mult decît el de pe urma acestei părăsiri, căci nimeni n-ar fi avut mai multă nevoie de ajutor. La el însă, nimeni și nimic. Putea să strige și să cheme cît ar fi vrut. Haimanalele gălbejite nu-ți dădeau atît de ușor drumul și, dacă se întîmpla să nu fi fost vagabonzii cei pe care îi supărase pictorul prin apucăturile lui bizare, atunci desigur că erau sticleții. Și ei aveau totdeauna dreptate. Iată de ce, în fața unora din lucrările lui Utrillo, ne bîntuie un simțămînt de neliniște, care se trage nu numai de la faptul că pe ulițele sale pustii și triste lipsesc cu desăvîrșire figurile omenești, ci și mai cu seamă, din acel motiv tainic care, vreme îndelungată îl împiedicase să recurgă la ele. Adăugați la aceasta și amănuntul că pictorul, neieșind decît noaptea și lucrînd apoi după cărți poștale ilustrate, nu-și compunea tablourile decît cu ajutorul impresiilor sale. Această atracție pe care o exercita asupra lui noaptea, această căutare echivocă în niște cartiere obscure a unor prezențe nedefinite, sînt lucruri despre care pot vorbi în deplină cunoștință de cauză. Ele m-au purtat de nenumărate ori, pînă în zori, printr-un Paris pustiu, în care, fără ca noctambulismul meu să fi avut vreun țel precis, mă duceam și hoinăream prin locurile cele mai deocheate.

Era o senzaţie cu totul inexplicabilă care, o dată cu căderea serii, punea stăpînire pe mine, mă gonea pe uliţi, îmi toropea simţurile, mă copleşea, mă sugea pînă în măduva oaselor, apoi, dimineaţa, mă părăsea, după ce mă cufunda în cea mai cruntă deznădejde. În timp ce-mi amintesc de aceste străzi depănîndu-se la nesfîrşit în bătaia ploilor mărunte de iarnă, mă întreb în zadar ce căutam eu pe acolo ? N-am aflat niciodată. Îmi plăcea tăcerea nopţii — acea tăcere grea ce te copleşeşte în vis — compactă, duşmănoasă, plină de necunoscut. Îmi plăceau, de-a lungul faţadelor adormite, nenumăratele prăvălii cu obloanele lăsate, îndărătul cărora, cîteodată, vreun orologiu invizibil începea să sune pe ascuns ; arcadele căscate asemenea unor epave nemişcate în adîncul unor ape încremenite şi, pretutindeni, acea taină sîcîitoare, al cărei sens nu puteam să-l prind. Nu femeile de stradă din mahalalele acestea triste mă atrăgeau astfel, căci aş fi ştiut numaidecît unde erau ele de găsit, şi nici întîlnirile neprevăzute cu indivizi care, la fel de posedaţi ca şi mine, mă opreau uneori ca să-mi povestească nenorocirile lor. Cu cît mergeam mai mult, cu atît se depărta şi mai mult de mine, la fiecare pas, necuprinsul demon a cărui jucărie eram. De multe ori mi se păruse că-l văd, în chiar clipa în care se risipea, dar, încercînd să-l ajung, mă încredinţam că toată truda mea era zadarnică.

Să fi fost oare vorba de acelaşi demon, sau de semenul său pe care fără îndoială că Utrillo l-a urmărit, ca şi mine, fără a se apropia totuşi de el ? E foarte cu putinţă, căci atunci cînd, pentru întîia oară i-am văzut pictura, am fost cuprins de o adîncă-nfiorare. El, care se credea că e diavolul, acoperea toată suprafaţa tabloului cu o prezenţă ciudată, care nu se putea să nu uimească. În faţa acestor perspective încremenite, în care mă regăseam, se întîmpla un fel de confruntare cu mine însumi sau, un fel de reconstituire a nu ştiu cărei drame la care fusesem amîndoi martori, fără ca nici unul dintre noi să poată spune unde se întîmplase această dramă. În pofida clădirilor acestora înalte, cu obloanele lor amănunţit desenate, a acestor debite îndoielnice, a acestor profunde coridoare de uliţi purtînd pe umerii lor un cer vînăt, iar pe jos o lumină care nu e nici în întregime lumina zilei şi nici aceea a becurilor de gaz răsfrînte pe pietrele caldarîmului, nu era nimic care să fi putut da cea mai mică lămurire. Nu vedeam, nu simţeam decît un lucru, şi anume că, printre casele acestea pe unde umblasem atît de mult la întîmplare noaptea, rătăcise şi Utrillo care, el cel puţin, ştiuse să înfăţişeze, uluindu-mă, atmosfera plină de apăsare, de teamă nedesluşită, de halucinaţie.

Tu ce-ai pătruns ca un cuţit
In biata-mi inimă, rănită,

— cîntase Baudelaire — aici, în sfîrşit, străluceşti, în împărăţia asta care este a ta, pe pla-

nul acesta pe care nici un alt pictor n-a încercat să se situeze. Pentru că el nu e numai de domeniul picturii, ci și al poeziei, așa că, pentru a duce lucrul la capăt, e nevoie să fii de două ori dăruit de către muze.

Să fim înțeleși. Să ne amintim de obîrșia acestei ființe care te buimăcește, de aptitudinile sale, de vocația ei pripită, de nenorocirile vieții sale. Din toate acestea laolaltă, ce putea altceva ieși decît un pictor mediocru sau un artist cu adevărat excepțional ? Utrillo l-a întrupat pe acest artist ; îl întrupează încă, tocmai datorită contrastelor de tot felul pe care le-a cunoscut încă din tinerețe și de care, adesea, s-a folosit, fără să-și dea seama. Cînd, de pe urma nopților sale, aducea cu dînsul o frenezie amară, să nu se fi manifestat oare în el, a doua zi, decît pictorul veghind doar asupra mijloacelor sale plastice și nu un cu totul alt om, ispitit de un mod de exprimare deosebit ? Muncea din greu pentru aceasta, dăruind tot ce avea mai bun într-însul. Decepțiile, înjosirile pe care le suferea, deznădejdea pe care nici nu mai încerca să o îndepărteze, toate acestea se întipăreau în tabloul pe care îl lucra, îl scăldau într-o poezie intensă și cînd, aflîndu-se în fața operei sale, el o judeca ținînd seama de intențiile lui, înțelegea ușor cum de spunea tot atît de simplu ca odinioară cînd mîzgălea vreun carton ca să-și poată acoperi cheltuielile : „Mda, mda... nu-i rău... ba chiar nu-i rău de loc..."

* * *

Să luăm tablourile sale din așa-zisa perioadă albă, din care se desprinde un dinamism atît de sfîșietor și de aspru încît ți se încrîncenează pielea. Ele poartă titlurile : *Stradă la Montrouge, Canalul Saint-Denis, Strada Saint-Denis, Bulevardul de la Chapelle* etc., și fiecare, în felul său, posedă o îndoită putere de fascinație. Ce mare pictor s-a revelat în ele ! Și în același timp, ce poet, stînd pe aceeași treaptă cu pictorul ! Aici, în preajma canalului, a cărui apă murdară reflectă în ea un cer plumburiu, niște uzine cu acoperișurile joase și cu coșurile masive se întind de-a lungul unui zid și a unui drum de cretă. Totul respiră un aer apăsător, aspru, copleșit, un fel de atmosferă zdrobită și sumbră pe care singur Jules Romains poate că ar fi fost în stare să o recreeze în plenitudinea ei sălbatică, împietrită, în romanul său *Vie unanime*.

Acolo, îndărătul unei clădiri din cărămidă, o fabrică din Montrouge, împreună cu strada plantată cu platani, cu trotuarele și dughenile ei. Se simte că în atelierele învecinate oameni muncesc la ora aceea, după golul ce domnește împrejur și, cine știe. poate și după tovarășul care, privind înăuntru, așteaptă ora de ieșire a muncitorilor. El stă într-o bodegă în fața

unui pahar și așteaptă privind. E un bărbat taciturn, cu niște încălțări greoaie și poartă pe cap o caschetă. Înfățișarea lui nu e de loc supusă, dimpotrivă, ironică și sfidătoare. Ar putea să fie aceea a unui muncitor pe care vreun maistru l-a alungat, sîmbătă, din pricina palavrelor lui anarhiste, debitate la băutură, și care descoperă în inactivitatea lui încă un motiv pentru a dușmăni pe patroni.

În cealaltă uliță Saint Denis, cu casele ei negre cu obloane la ferești, se simte dospind un miros greoi de absint. Două bodegi și un restaurant întăresc această impresie, precum și înfățișarea neîngrijită a caselor, a căror tencuială prezintă pe alocurea niște umflături asemenea unor ochi după beție. Decorul e trist. Cerul vînăt pare șters, ca întunecat de o beție ce nu se termină niciodată și care nu e în stare, după o întrerupere de o secundă doar, decît să se prăvălească din nou în aceeași năuceală care a copleșit întreaga stradă. Să fie oare tabloul acesta semnificativ pentru această atmosferă de dărăpănare și de deznădejde alcoolică ? Îți aduci aminte de cele mai frumoase pagini din *L'Assomoir* și descoperi aceleași duhori, aceeași înăbușitoare mizerie.

În sfîrșit, aici în clădirea aceasta înaltă din colțul bulevardului de la Chapelle, clădire ce domină cu cuprinsul ei funebru o altă construcție masivă, spoită în alb, dai de anonimatul locuințelor în care stau foști burghezi sărăciți, amploiați de la căile ferate, de la uzina de gaz, de la primăria Parisului, oameni de jos și lucrători. Dospește acolo o întreagă biată omenire meschină, egoistă, nevoiașă, părînd că așteaptă un nou Dostoievski. Totul e pregătit pentru ca el să poată recunoaște numaidecît pe ucigașul bătrînei cămătărese care, ca în *Crimă și pedeapsă* nu deschide ușa decît după ce ia mii și mii de măsuri de prevedere.

Nu născocesc nimic. Pentru fiecare tablou din epoca aceea aș putea să arăt cărei lucrări, cărei capodopere îi corespunde sau pe care o completează. Nu e oare uimitor ? Căci Utrillo, necitind nimic sau aproape de loc, n-ar putea fi învinuit de a fi căutat în literatură teme potrivite să-l inspire. El le descoperea în sine însuși, în propriul său instinct, în puterea sa cvasidivinatorie a suferințelor altora, în rîvna sa. Numai astfel omul acesta, fără cultură, ajungea atît de repede pe culmile cele mai înalte și se menținea fără prea multă strădanie.

Făcînd abstracție de Zola, pe care-l cunoștea și care, oricum, nu e la înălțimea marelui scriitor rus, el disprețuia pe ceilalți, nu-i păsa de ei, și, cînd l-am întrebat odată dacă citise ceva de Victor Hugo, referindu-mă la *Notre-Dame*, mi-a răspuns, vizibil stingherit :

— Nu !

— Gîndește-te bine.

— De ce ?

— Ei na !

— O, ştiu, îmi zise el. Dar, ce vrei, am încercat şi eu, ca toată lumea, dar n-am putut să merg mai departe.

— Exagerezi !

— Eu ?

— Şi, cum de n-ai putut să continui ? De ce ?

— Foarte simplu.

— Adică ?

— N-am înţeles nimic.

VI

Iată-l, totuşi, Notre-Dame, pe tovarăşul tău. E din acea rasă umilă de oameni care au muncit şi au pătimit fără să se plîngă pentru a te putea înălţa pe tine, aici, în insulă. Născut în popor, a ştiut să rămînă din popor în sensul desăvîrşit al cuvîntului, adică simplu şi naiv, fericit de a fi putut împlini sarcina aceasta. El, care fusese socotit drept o fiinţă blestemată, niciodată nu s-a dat scîrbit înapoi de la ceea ce avea de făcut. Priveşte, cît e de curat. În afară de mama lui, nu te iubeşte decît pe tine. Către tine se îndreaptă el, în rătăcirile sale. E plin de cucernicie ca un copil. Are candoarea, mîndria şi sinceritatea unui copil. Din clipa în care a fost în stare să ţină pensula în mînă, s-a grăbit să-ţi dăruiască ţie tot ce avea el mai bun. Dovadă stă rîvna lui ; dorinţa lui de a te slăvi, aşa cum a făcut, fără sfială, în tabloul acela în care apari tremurînd sub mătasea luminoasă a flamurilor. Cu cîtă adoraţie te-a privit ! Cu o dăruire cum nu se mai întîlneşte în vremurile noastre. Piatră după piatră a încercat să te zugrăvească, nu numai o dată, ci de zece, de douăzeci, de cincizeci sau o sută de ori, cînd, strivit sub povara a mii şi mii de dureri, se adăpostea sub ocrotirea ta. Dacă e cineva, Notre-Dame, care merită să stărui pentru el, dacă e cineva care are nevoie

de lumină în noaptea prin care bîjbîie, de sprijin împotriva ispitei, împotriva acelui rău care mereu îl pîndește, apoi acela nu poate fi decît vagabondul acesta netrebnic. Inima lui așteaptă mila ta, inima lui e mișcată de mila aceasta și atunci cînd, fiind la capătul puterilor, se lasă copleșit de viciul său mîrșav, privește cît de adîncă este căința lui.

Într-o bună zi tot va trebui — dacă vrem să-l înțelegem pe Utrillo — să-l privim și din acest unghi, nu numai cum se face de obicei, doar printr-un colțișor caraghios al ochelarilor criticilor de artă. Admit ca pictorul să fie judecat, să placă sau să nu placă, să fie discutat. Lucrul acesta înseamnă totuși să ai ochi ca să nu vezi, sau să nu vezi tot ce e în opera sa, tot ceea ce înseamnă credința, înfrigurarea și bucuriile sale. Unde trebuie să ne oprim ? Unde să situăm o asemenea fervoare ? În ce fel să o explicăm ? Mărturisesc faptul că nu știu, dar ar fi oare destul să-l tratăm pe Utrillo după aceleași principii cu care judecăm un pictor de nuduri, de portrete, de peisaje, de eleganțe feminine sau chiar de moravuri ? El și-a închinat artei sale întreaga viață ; a folosit-o spre a-i da un sens, o sarcină, o expresie ; se poate deci să mi se răspundă că valorile și raporturile sînt elementele preponderente în pictură și că numai izbînda merită să fie luată în seamă ? Să fim serioși. Izbînda aceasta există, ea luînd la Utrillo o strălucită amploare. Oare nu e destul ? Nu. Aș vrea să se știe ce o condiționează și cine, în ce privește anumite părți,

îi atribuie această grandoare pe care epoca noastră sceptică nici n-a bănuit-o măcar.

Aici e totul. Credința, care mută din loc munții, a făcut același lucru aici cu o întreagă lume de urîciuni, de tenebre, de murdării, pentru a izbuti să ajungă la douăzeci sau treizeci de capodopere, în rîndul cărora, printre cele mai evidente, se numără cîteva din catedralele sale. Pentru acest lucru, n-a trebuit oare ca Utrillo să-și tragă adînca sa convingere că astfel își poate răscumpăra păcatele, puterea de care avea nevoie ? Această convingere l-a ajutat întotdeauna. El îi datorează — așa cum am încercat să arăt înainte — acea divizare superioară a dramelor celor mai omenești precum și întîlnirea sa, în astfel de încercări, cu un Dostoievski de pildă, pe care poate că nu-l știe nici măcar după nume. Nu eu sînt acela care pun în opera lui ceea ce unele spirite supărate pretind că aș fi văzut, ci e chiar el. Ar trebui cineva să fie altfel orb sau de rea credință.

Vai ! cine poate ști,
Dacă pentru-om credința chiar o comoară ar fi !

spusese odată fabulistul, cu deplină dreptate. Vai ? Mai degrabă cu atît mai bine ! Căci excepția, dusă atît de departe, ne despăgubește de cei naivi și de cei proști, pe care un astfel de regret, dacă l-am fi luat după litera lui, ar fi fost în stare să-i înmulțească cu ghiotura.

Să rămînem deci la excepţie, mai cu seamă cînd se manifestă ca în cazul lui Utrillo şi cînd produce un asemenea pictor. Am spus că era aproape cu totul lipsit de cultură. E un lucru pe care el nu-l va nega niciodată. E însă în acelaşi timp şi un noroc. Căci, dacă în admirabilele sale tablouri din aşa-zisa perioadă albă lipsa aceasta de cultură i-a îngăduit să se exprime *à fond*, ea nu l-a deservit cu nimic mai tîrziu cînd, pictînd Notre-Dame, el s-a apucat de acest lucru cu o inimă atît de curată, încît aproape că ne vine să-l invidiem.

* * *

Notre-Dame de Paris, catedralele din Chartres, din Reims, din Moulins, bazilica din Saint Denis, bisericile din Saint Séverin, Saint Nicolas des Champs, Saint Etienne du Mont, din Clignancourt, din Clichy, din Villiers le Bel, din Conquet, din Saint Germain, din Ivry, din Creil... oare făcînd această enumerare evocăm un artist al timpului nostru, sau unul din acei iconari pioşi care, cutreierînd Franţa evului mediu, au lăsat ca urmă a trecerii lor prin acele meleaguri o seamă de picturi pe care, astăzi, le găsim în păstrarea mănăstirilor? Aproape că am putea să ne înşelăm, dînd lista lor, atît este de lungă şi ne lămureşte cu privire la Utrillo. Unele din tablourile sale sînt chiar de o cucernicie atît de naivă, atît de sinceră încît, privite în cadrul lucrărilor sale, ne uimesc şi ne pun pe gînduri.

Mici paraclisuri albe, în mijlocul verdeţii, pe cîte o clină de deal despădurit, pictorul v-a găsit pe drumul său, în Corsica, în timpul unei scurte călătorii. Se credea scăpat de viciul său şi, privind linia voastră pură, avîntată, el n-a văzut în voi doar o suprapunere de planuri şi de volume, ci un imbold de a mulţumi cerului, imbold căruia i s-a alăturat plin de umilinţă. Vă mai amintiţi de acea adorabilă compoziţie din Murato, a cărei manieră m-a făcut totdeauna să mă gîndesc la aceea a unui primitiv? Emană din ea parcă o lumină cerească, un ecou al sufletului şi, de la copacii cei mai mici şi pînă la zăpezile de pe culmi, totul îţi dă impresia unei fluturări pufoase de aripi.

Cam în aceeaşi epocă, adusese din Conquet o oarecare bisericuţă, gătită cu podoaba ei de var — asemenea celei pe care o afli pe bonetele atît de ţepene şi scrobite cu care se gătesc femeile la ţară, bisericuţă de o puritate însă, care te face să uiţi care pictor şi-a destăinuit, cu ajutorul ei, credinţa. Trebuie să priveşti mai atent, să te opreşti la zidul acela mărit al prim-planului, la această arhitectură atît de robustă şi atît de fragedă, la aceşti arbuşti grămădiţi ca un adăpost, ca să-ţi dai în sfîrşit seama că tabloul e de Utrillo.

Dar capodopera aceasta, încăpăţînată, tainică, zidită din ciment şi piatră de var, cu turnuleţul ei subţire şi clopotniţa bătăioasă, mărturiseşte oare destul credinţa lui în Dumnezeu? Totul, începînd cu scheletul şi aşezarea ei, pare să fie un fel de înfruntare a atmosfe-

rei reci a veacului. Totul se înalță, îndărătnic și vîrtos, ca să se sprijine pe întinsul larg al cerului. E vorba de biserica din Villiers le Bel.

Nu sînt acestea dovezi suficiente ? Dovezi care trag la cîntar și care, dacă era vorba de oricare alt pictor, ar fi slujit numaidecît pentru a dovedi înaltele lui concepții ? N-a fost însă așa. Fiind vorba de Utrillo, toate concepțiile acestea erau înlăturate pe motivul că un bețiv e incapabil să le aibă și că nici nu poate pretinde așa ceva. Înseamnă să te strîmbi de rîs. El, care nu avea cui i se destăinui pe lume decît picturii, el care, fără să spună nimănui un cuvînt despre visurile lui, se învoia să rămînă închis săptămîni întregi, cufundîndu-se în ele, el să nu fi avut viață interioară ; el, să nu fi chibzuit asupra subiectelor lui ! Ce ticăloșie ! Au făcut din el un soi de mașină de zugrăvit, un automat. Au încercat să explice totul, referindu-se la cărțile poștale, fără să înțeleagă, o clipă măcar, că el trebuie să fi fost și mai mult inspirat ca să poată compune, după asemenea documente, tablourile sale pline de mister, de tragic și de emoție.

Am, printre hîrtiile mele, următoarea declarație pe care Utrillo mi-a trimis-o, cu prilejul celei dintîi plachete pe care i-o consacrasem :

„În orice operă de artă, spune el, sentimentul uman trebuie să se evidențieze înaintea oricărui sistem estetic sau a oricărei metode picturale !"

E limpede ? Totuși nimeni n-a ținut socoteală de aceste cuvinte. Adevărului i s-a preferat legenda și, cum în vremurile acestea meschine în care trăim, paradoxul biruie mereu, toți s-au sprijinit tocmai pe acest paradox pentru a vedea în Utrillo o enigmă.

Cîte povești — jurîndu-se că sînt adevărate — nu s-au colportat cu privire la omul acesta ? Nici nu vreau să le înlătur, punîndu-le la îndoială. Și totuși, ce pot ele însemna ? Să vedem una :

În timpul războiului, pictorul, care abia scăpase de la o gazdă foarte vagă, care-l adăpostea, sosise pe La Butte în miez de noapte, trăgînd la un hotel, pe al cărui patron îl cunoștea de mai demult. Luase o cameră și se duse-se să se culce. Avea sub braț trei tablouri cărora voia, a doua zi, să le dea culoare. Cînd însă, în dimineața următoare, coborî încălțat cu niște ghete vechi scîlciate, patronul îi atrase atenția că, în halul acela nu prea inspiră încredere nimănui și n-ar putea nici să ia preț bun pe tablourile sale.

— S-ar ține doar sticleții după tine, drăguțule ! Te-ai sătura de ei !

— Ai dreptate, zise Utrillo.

Afară ploua. Patronul se scărpina pe cap și, mirosind o combinație îi zise :

— Ți-aș împrumuta bucuros ghetele mele, dar trebuie să mă duc undeva și ar însemna să întîrzii. Păcat !

Utrillo nu știa ce să răspundă.

— Ascultă, îi zise atunci șmecherul, am o idee : Frate-meu, care e în permisie, e încă în pat și nu e atît de grăbit să se scoale. Cum el

7 — c. 72

are nişte ghete noi nouţe, ai să le iei tu, te duci să-ţi vinzi mîzgăliturile, după care mergi de-ţi cumperi nişte încălţări şi aduci înapoi cele pe care le-ai luat. S-a făcut ?

— Bineînţeles, încuviinţă Utrillo.

— Nu-ţi cer pentru treaba asta decît un flecuşteţ de tablouaş pe care ai să mi-l faci după ce te întorci.

Iată-l pe Utrillo încălţat cu o pereche superbă de ghete. Pleacă de la hotel, ia bani buni pe tablourile lui, apoi, fericit, intră să bea un păhăruţ în bistroul cel mai apropiat. Acolo, ce se întîmplă ? Despre ce catastrofă de cale ferată îi povestiră pictorului, şi în ce termeni ? N-o să ştim niciodată. Utrillo însă, beat criţă, părăsi ca un nebun localul şi, rătăcind toată ziua dintr-un bar într-altul, umblă scrîşnind, din dinţi, tîrîndu-şi picioarele pe trotuare şi pufăind mereu, puf, puf, ca o locomotivă. Povestea cu glas tare trecătorilor, uluiţi văzîndu-l la vîrsta lui jucîndu-se de-a trenul, că se întîmplase un accident îngrozitor, că maşina trecuse peste pod aşa (şi se arunca la pămînt cu braţele şi picioarele în vînt), că vagoanele se risipiseră în toate părţile (îşi lua vînt repezindu-se) şi că nici un călător nu mai rămăsese în viaţă, toţi fiind făcuţi fărîme, striviţi, risipiţi.

Vai însă ! Din ghetele ce-i fuseseră împrumutate nu mai rămăsese, pînă seara, nimic. Cuiele ieşiseră sau se rupseseră, tocurile se scîlciaseră, tălpile aveau găuri. Ajuns la hotel, ceru să vorbească cu fratele patronului, se

descălţă şi, cînd tocmai erau să-l ia la bătaie, o şterse din loc, în ciorapi, scoţînd nişte ţipete groaznice.

* * *

Ce dovedeşte altceva povestea asta decît că, în astfel de momente, Utrillo îşi pierdea cu totul măsura, comportîndu-se ca oricare beţiv ? Avea, de la beţivi, talentul de a umfla peste măsură faptele care-l izbeau, dîndu-le proporţii uriaşe. Însă o dată criza trecută, ce mai rămîne ? V-aţi întrebat oare ? Dostoievski, despre care am mai amintit, n-avea şi el aceeaşi facultate de a exagera senzaţiile, de a le lăsa să cotropească totul, de a ţine seama de ele, de a le stăvili în povestirile sale ? Această violenţă şi această tendinţă excesivă de a se turbura, care i se trăgea de la epilepsia sa şi de care ne dăm seama cînd citim, fusese cauza care-l dusese atît de departe. De ce am nega adevărul ? Chiar şi aşa, el rămîne un scriitor cu o putere de evocare prodigioasă şi, neîndoios, cel mai uman şi mai veridic.

Iată că şi Utrillo, aproape totdeauna, n-a pictat decît cînd se afla într-o stare de spirit similară. Catedrala din Reims, a cărei bombardare îl răscolise cu adevărat, ne scuteşte de comentarii. Ştirea, pe care i-o aduseseră gazetele în 1914, dezlănţuise în el o agitaţie — după spusele martorilor — care-i pusese viaţa în primejdie. Nu se mai gîndea decît la flăcările, la prăbuşirea sinistră a acestui cămin imens şi, ca şi cum dezastrul acesta l-ar fi atins

pe el însuşi în sufletul şi carnea sa, timp de mai multe zile dăduse semne atît de alarmante, încît nimeni nu ştia ce să creadă. Ca să îndepărteze de el spăimîntătoarea viziune, începu să bea. Dar, cu cît bea mai mult, cu atît viziunea devenea mai precisă, luînd mai multă intensitate şi amploare. Nenorocitul, urmărit de grozăvia din ce în ce mai cuprinzătoare a acestui eveniment, nu se simte descătuşat oarecum sufleteşte decît după ce-l exprimase în opera aceasta surprinzătoare, în care catedrala întreagă, înconjurată de foc şi de fum, ni se înfăţişează în tragicul cuprins al văpăilor.

Reims în flăcări — acesta e titlul tabloului — rămîne pentru mine unul din acele tablouri capitale, în care artistul îşi arată, în toată goliciunea ei, adevărata sa personalitate. O simţim palpitînd întreagă, fremătînd, arzînd de dragoste şi de milă, izbucnind de mînie. Ca şi dînsa, el e prada răutăţii oamenilor, a infernalei lor cruzimi. Poate însă că era chiar şi mai mult, căci, Utrillo — cine îndrăzneşte astăzi să mai spună — avea pentru Ioana d'Arc, care făcuse să fie sfinţit regele ei la Reims, un adevărat cult, şi faptul de a şti aceste locuri supuse supliciului, îl sfişia atît de cumplit, încît pusese în slujba artei sale o suferinţă cu totul nouă, a cărei intensitate numai el fusese atunci capabil să o măsoare.

Laturi mărunte ale unui mare artist, se va răspunde. Fie ! Dar cultului acestuia pentru

Ioana d'Arc — al cărei groaznic bust de argint îl cumpărase dintr-unul din bazarele de la Saint Sulpice — el i se închina cu adîncă smerenie, neîngăduind ca cineva să-l poată lua în bătaie de joc. Asemeni acelor copii bătuţi, ţinînd undeva ascuns vreun chip căruia îi spun necazurile ce-i frămîntă sau cine ştie ce păpuşă urîtă, pe care o leagănă încredinţîndu-i preaplinul inimii lor, Utrillo ducea pretutindeni cu el, în buzunarul vestonului său ponosit, această nevinovată statuie micuţă, pe care seara, ca să poată dormi, o aşeza lîngă pat. Putem astfel chibzui de ce în opera sa a înălţat spre cer, atît de des, bazilice şi biserici şi pînă şi capele care, fără să aibă cine ştie ce importanţă, au totuşi în ochii săi un caracter deosebit, şi anume cel mai curat cu putinţă.

* * *

O, cerurile acestea ale lui Utrillo, cerurile acestea de plumb, pline de straturi groase de aburi, apăsătoare, părînd că mai mult absorb decît trimit lumina ! Cît de greu apăsau la început, lucrările lui. Unele, livide, au reflexe de ghilotină în zori. Altele, prin densitatea lor sumbră, mă fac să mă gîndesc la acele imense peroane ale gărilor, unde fumul trenurilor se afundă şi se înghesuie parcă în adevărate saltele de funingine. Sînt ele oare destul de expresive cu privire la sentimentele ce sălăşluiau atunci în sufletul pictorului, împiedicîndu-l de a-şi căuta un alt fel de trai ? Iată, de pildă,

fără spațiu liber de lumină, aproape chiar fără aer, bazilica severă din Saint Denis, al cărei singur turn pătrat se detașează în mod brutal. Iat-o desfășurîndu-și plan după plan, vasta ei arhitectură, cu pietrele ei înnegrite, înlăuntrul cărora vitraliile par ochii unor orbi iar arcadele cu lespezile lor lucind de umezeală niște prăpăstii pline de tenebre. Aproape că stăvilește întreagă întinderea cerului cu forma ei scundă, ursuză, legată definitiv de pămîntul din mijlocul căruia se înalță cu vizibilă strădanie. Iată, în atmosfera năclăioasă a unei zile de iarnă, o a doua vedere a aceleiași bazilici, luată însă dintr-una din părțile laterale de jos, și astupînd, de data asta, aproape întreaga suprafață a tabloului, cu acoperișurile ei palide și cu stîlpii gălbejiți. Ce realism sălbatic îl silea oare încă pe artist să se caute, asemeni bețivului căzut la pămînt, prin noroi și puroaie ? Abia dacă, pe acoperișurile oblice și pe fațada tristă a naosului, vreun reflex palid vine să înviooreze puțin nuanțele șterse ale culorilor. El însă nu luminează ci apare doar ca un nimb șters, care, nici măcar peste dalele de piatră nu întinde decît o lumină adormită, care și ea nu îmbracă decît, într-un colț, o căsuță albă, avînd la poalele ei un bistrou.

Foarte curînd însă totul se deșteaptă. Lumina aceasta slabă, opacă, e străbătută brusc de o rază. Și iată o lumină ce urcă spre cer, gonind, ca un vis urît, cele din urmă gene roșii întîr-

ziate. E o zi voioasă, care urmează nopții : ziua aceea din Corsica, atunci cînd pictorul, stînd în fața bisericuței din Murato, se simțise descătușat, sau cel puțin era convins că e liber. El, căruia nu-i plăcea decît să meșterească niște planuri enorme, iată-l acum inundîndu-le cu o culoare vie, sprintenă, distribuindu-le în mase mari, regulate, determinîndu-le greutatea și volumul și sculptîndu-le în această lumină care îl orbește și-l amețește, sus, în culmea talentului său. S-a isprăvit de aci înainte cu acea povară de care nu se putea desprinde. O voioșie copilărească îi scaldă sufletul. Totul în el nu mai e decît dragoste și puritate ; și cînd, după luni întregi de muncă laborioasă, în răstimpul cărora opera sa e doar o cîntare, în care totul curge limpede ca dintr-un izvor, vechile sale greșeli zilnice încearcă din nou să-l apese, e prea tîrziu. El știe acum care este calea pe care trebuie s-o urmeze și se ține de ea, fără să clintească.

Comparați, împodobit în dantelăria sa de arcuri, de înflorituri, de frunze și rozete, tabloul său reprezentînd Notre-Dame, cu pateti-ca lui bazilică din Saint Denis. Cîtă deosebire ! Ce transformare uluitoare ! Descoperim poate aceeași materie consistentă, aceeași concentrare strînsă și economie în manipularea mijloacelor, dar sensul s-a schimbat între timp. S-a spiritualizat. Priviți această rînduială aeriană, magică, această grație, acest elan, această încredere în strădania sa și această siguranță la

care nu ne-am fi aşteptat. Utrillo s-a dăruit în întregime. Începînd cu sfinţii de piatră, cu regii îmbrăcaţi în armurile lor, cu grupul celor trei îngeri, pînă la cele mai mici amănunte tratate fără nici o înfloritură, îl descoperim în sfîrşit aşa cum merita el să fie şi cum, mai tîrziu, s-a realizat în cele două catedrale ale sale, cea din Chartres şi cea din Moulins.

PRIMELE SUCCESE

VII

Cîţi ani au trebuit totuşi pentru ca Utrillo să treacă, de la cele mai obscure cîrciumi din Montmartre, în casele colecţionarilor şi pentru ca la vînzarea de la Peau de l'Ours — din 2 martie 1914 — să se plătească patru sute de franci pentru unul din tablourile *Notre-Dame* ale sale ? Artistul picta încă din 1903 şi succesului acesta nu i-a urmat un altul. În adevăr, în aceeaşi sală — cîteva săptămîni mai tîrziu — alte lucrări de Utrillo au fost vîndute la licitaţie cu nişte preţuri derizorii. Între altele, *Biserica din Montigny*, cu multă greutate, abia atinse şaizeci de franci şi speranţele, pe care bistrourile din Montmartre şi le făcuseră, de a desface astfel stocul lor de tablouri se risipiră aproape într-o clipă. Cine altul dacă nu pictorul a suferit de pe urma acestei situaţii ? Dar pictorului nu-i păsa. Ignorînd combinaţiile care ar fi putut să facă din el o vedetă, el nu lucra decît ca să poată bea şi, departe de a profita de pe urma vînzării de la Peau de l'Ours, căuta să scape de tablourile sale la cursul zilei.

Prietenul său tata Gay îl luase iar la dînsul şi, ostenindu-se de bine de rău să-l dăscălească, închisese în dulap sticla lui de Colonie. Utrillo nu protesta. Era chiar de acord să i se toarne pînă în noiembrie, pictînd ca să uite şi jelin-

cu buzele umflate şi, din casa domnului Delloue, vecinul său, îi trimitea printr-un copil tot felul de complimente ironice.

Domnul Delloue, negustor de lucruri de ocazie, vindea printre altele şi tablouri. Aşeză în prăvălie un pat pentru Utrillo, şi acesta, în culmea fericirii că are două domicilii, cînd gardienii îl somau să le spună unde locuieşte, ajunse pînă la urmă să nu ştie pe ce lume se află şi le părăsi pe amîndouă pentru a se instala la Monsieur Charles, un birtaş de pe rue d'Orsel.

Am cunoscut, către sfîrşitul războiului micul restaurant al lui Charles. Călcai la el de-a dreptul pe tablouri, atît de multe avea, nemaiştiind unde să le atîrne. Vindea din ele muşteriilor săi, mergea cu ele să le propună prin oraş, pînă în avenue d'Italie, unde Monsieur Nicolas — om deştept — îi cumpăra tablourile lui Utrillo, pe care apoi nu le mai revedeai. Aici, la băiatul ăsta simpatic şi descurcăreţ, am cunoscut, într-o zi, un personaj curios, care, din dragoste pentru artă, se despărţise de o făbricuţă de cremă de ghete în plină prosperitate, ca să cumpere lucrări de-ale lui Max Jacob. Se părea că oamenii cei paşnici ai cartierului sînt deodată bîntuiţi de friguri, care-i împingeau să descopere cu orice preţ cîte un mîzgălici pe care să-l lege de ei prin contract. Ah, ce plăcut era pe atunci să fii pictor în Montmartre ! Erai căutat, erai poftit la cină, la supeuri, ţi se propunea, cît mai discret, vreo că-

sătorie cu fata familiei respective şi cumetrele, stînd în faţa uşilor cînd te vedeau trecînd, începeau să şuşotească :

— Dar bine dragă, e artistul care stă la cizmar, sau cel de la tutungerie !

Afară numai dacă nu apărea, pe două cărări, Utrillo, umplînd de consternare sau de mînie pe aceleaşi cumetre, care ţipau în cor :

— Nenorocitul !

Ce e drept, prea arătos nu era el, cu pălăria lui unsuroasă, cu hainele pline de pete de noroi, găurite, lustruite, cu ghetele scîlciate, cu cămaşa fără guler şi înfăţişarea sa aiurită. Îţi arunca o privire care descuraja pînă şi pe cei mai puţin timizi. Cît priveşte vorbele cu care dom' Maurice întîmpina pe cei pe care-i întîlnea pe drum, ele nu prea erau liniştitoare : de obicei, îl auzeai : „Bandiţilor ! Hoţilor ! Asasini !" sau şi mai rău, cînd îl apucau năbădăile. Pictorii începători de pe La Butte — care cunoşteau obiceiurile lui — nu insistau atunci cînd el surprindea vreunul din ei încercîndu-şi slabele puteri, ci se cărăbăneau uşurel, se adunau apoi iar în primul bistrou, apoi informaţi de băieţii de pe stradă cu privire la direcţia în care plecase Utrillo, se puneau iar pe lucru, ca şi cum s-ar fi temut pentru viaţa lor.

Asta pentru că dom' Maurice nu era prea comod la beţie şi poznele sale, cînd se întîmpla să facă totuşi cîte una, nu se terminau fără tărăboi. Pretindea că în Montmartre e la el acasă şi că nu suferă ca subiectele lui favorite să fie pictate după natură. Şi apoi, ce importă

natura ? N-ai oare destulă putere de sugestie, pentru a lucra la tine acasă, în camera ta, sau în prăvălia vreunui negustor de vechituri, inspirîndu-te din documente ? El şi le avea pe ale sale într-un buzunar al vestei, pe care le scotea, arătîndu-le pe rînd tuturora, nepăsîndu-i dacă aceştia erau sau nu de aceeaşi părere cu el.

— Încearcă, zicea el oricui îi observa că face rău rezumîndu-se la aceste cărţi poştale. Încearcă şi ai să vezi...

— Haide, Maumau, gura !

— Eşti prost ! riposta Utrillo.

Şi luîndu-şi la o parte interlocutorul, încerca să-l convingă, pentru ca, în cele din urmă să-l invite să plătească un pahar de absint sau de calva. Toţi rîdeau. Îl zeflemiseau, dar uneori, cedau la neîncetatele lui solicitări, căci neavînd nici o para chioară în buzunar el îşi lua angajamentul ca, în schimbul unui rînd de băutură să-ţi dea un tablou sau un crochiu mititel. Aşa beat turtă cum era, făcea imediat crochiul, îl colora cît mai sumar, îl iscălea cu scrisul lui mare şi pornea mai departe.

— Na ! mormăia el, vorbind cu sine însuşi Eh ! Putoare ! Scîrbă !...

Unii pretind că, în beţia lui, avea un gust deosebit pentru acele compoziţii în care uliţele, drepte, aproape verticale, şi scările ascunse, nebănuite, îi aminteau cu cîtă greutate le puteai urca. Eu nu cred lucrul ăsta. Utrillo a arătat întotdeauna o vie predilecţie pentru aceste perspective rîpoase şi aceste supraaşezări de trepte (dintre care aceea de pe strada Mul-

ler constituie un obstacol aproape de netrecut pentru beţivani). Înseamnă aceasta oare că el nu era decît un simplu beţiv şi că nu avea altă ambiţie decît să numere treptele uliţei aceleia ? Ar fi o prostie. Că, în încăpăţînarea lui era şi o oarecare doză de beţie, nu zic nu. Dar, după modesta mea părere, ea dovedeşte la pictorul nostru mai degrabă acea exactitate minuţioasă de care întreagă opera sa dă dovadă. Ea confirmă totodată şi totala lipsă de imaginaţie a lui Utrillo, fiind în acelaşi timp şi demonstraţia şi ilustraţia ei. Căci, din acest punct de vedere, cine ar putea deosebi prostia de talent ? Las altora grija asta.

Din păcate, medicii militari s-au grăbit să o aibă ei. Mobilizat în mai 1915 la depozitul din Argentan, după ce l-au examinat, au refuzat să-l menţină, starea sănătăţii sale agravîndu-se subit. Pictorul se întoarse deci la tata Gay, se închise în odaie, nu mai pictă decît cazărmi, ziduri arse şi prăbuşite, sate bombardate. Catedrala lui din Reims, purtînd data 14 octombrie, ne lămureşte cu privire la sentimentele sale. Era speriat, şi doborît. Trăia aşteptînd vreun cataclism, pe care şi-l înfăţişa atît de oribil încît nici băutura nu-i mai ajungea. Pleca în afara Parisului, vrînd să ştie ce gîndeşte lumea, şi ajungea să fie ocărît şi copleşit de injurii, într-atît erau de nătînge întrebările pe care le punea. Fugile acestea pe care, pînă atunci, tata Gay nu prea le lua în seamă, deveniseră un obicei şi-l puneau în situaţia de a fi prins şi arestat. Dar ce era de

făcut ? Utrillo o ștergea neobservat de acasă, apoi — ca un fel de datorie față de cel care-l găzduia — îl liniștea trimițîndu-i cîte o carte poștală.

„*Pas saoul*" [1], mîzgălea el în grabă din vreun birou poștal din Saint Denis sau Saint Ouen. „*Tout va bien*" [2].

Sau încă — poate din răutate : „*Bu un seul rhume*" [3]. Și semnătura lui, mare, cu liniile ei încolăcite dezmințea cu desăvîrșire candoarea potolitoare a acestei afirmații. Am văzut aceste cărți poștale pe care domnul Gay le păstrează. Sînt foarte ciudate. Ele dovedesc prietenia pe care pictorul o nutrea pentru fostul sergent de stradă. Îmi închipui totuși că și stimabilul domn Delloue, a cărui locuință — așa mi s-a spus — Utrillo o adusese într-un hal fără de hal, spărgînd și răsturnînd totul înainte de a fugi, primise și el cărți poștale asemănătoare, chiar dacă erau trimise numai în glumă.

* * *

Totuși zilele treceau fără ca Utrillo să fi încercat să se îndrepte. Singur la Paris, într-un Paris prost luminat, sinistru, pustiu aproape, aventurile lui se terminau la postul de poliție din rue Lambert, unde gardienii îl băteau dîndu-i drumul abia a doua zi. O pățea de cîteva ori pe săptămînă, pînă cînd, domnii aceștia,

[1] Nu sînt beat. (În l. fr.)
[2] Totul merge bine. (În l. fr.)
[3] Am băut un singur rom. (În l. fr.)

zgîndăriți ca niște burghezi vulgari de pofta de a putea atîrna pe pereții caselor lor tablouri de Utrillo, o lăsau mai moale cu brutalitățile și propuneau pictorului să nu-l mai bată dacă le dă cîte un tablou. Utrillo se învoi numaidecît. I-au dat din belșug cartoane și vopsele, și sticleții, bucuroși de tîrgul pe care-l încheiaseră, nu-l mai duceau la post decît cu foarte multe precauțiuni.

— Ascultă, îi zicea cîte unul. Să-mi faci o vedere după locurile unde m-am născut.

— Ai ilustrația ?

— Uite-o !

Și, dînd lui Utrillo vreo ilustrată din periferie sau din vreun orășel de provincie, rămînea în picioare, așteptînd pînă ce pictorul termina lucrarea.

Un altul, după aceea, venea cu vreo fotografie spălăcită, apoi un al treilea, iar cînd era rîndul brigadierului, atunci Utrillo, ținînd seama că acesta era gradat, trebuia să-i facă două tablouri.

Putem acum să ne închipuim ce număr de tablouri au ieșit din mîinile pictorului și cît preț trebuie să punem pe lucrările acestea, dintre care totuși unele nu sînt lipsite de interes. El le repeta pe întrecute, fără nici o convingere și, pentru a nu osteni, cerea din cînd în cînd să i se aducă de băut. Domnii aceștia se supuneau. Se întorceau cu alte sticle cu vin și Utrillo punea mîna pe litru, îl dădea dintr-o dată pe gît, apoi se punea iar pe lucru.

Faptul — pe care Tabarant îl amintește de asemeni în cartea sa — nu-i născocit, din nenorocire, de mine, căci pictorul, în 1916, ajunsese într-o astfel de stare de alcoolism încît trebuise să fie internat la Villejuif, printre nebuni. Bietul Utrillo ! A rămas acolo din august apă în vin, apoi, pe neașteptate, își lăsa gazda du-și soarta. Dacă n-ar fi ținut, fără încetare, paleta în mînă, s-ar fi scufundat în mijlocul acestui infern. Dar presimțirea pericolului îi făcea să lupte din toate puterile. El, care iscălea, declarîndu-se „bon pour le turbin" [1], tocmai „le turbin" l-a salvat. Lui i-a datorat el, în chiar toiul mizeriei sale, faptul de a fi abordat maniera aceea mai vie, mai curată, mai plină de culoare, pe care, de aici încolo, o accentuează și mai mult, spre folosul artei lui. Tragică lecție, dacă poate fi vorba de așa ceva. Utrillo n-a stat la tocmeală. Ținu piept restriștei și, cînd apoi fu încredințat Suzannei Valadon în libertate condițională, rămase vreme atît de îndelungată sub impresia celor îndurate în timpul internării, încît, de data asta, îl socotiră vindecat.

— Asculți ce-ți spun ? îl întreba mama sa. Dacă începi iar să bei, au să te închidă din nou. Și, de data asta nu mai scapi.

— Bine ! Bine ! răspundea Utrillo.

Și, ferindu-se de toți, cu toată oroarea ce-l bîntuia gîndindu-se la Villejuif, trimitea copiii

[1] Bun pentru munca grea. (În l. fr.)

să-i cumpere rom, de îndată ce maică-sa se despărțea de el.

Ce era de sperat în asemenea condiții ? Utrillo știa bine. Fusese prevenit. Dar cum pentru a putea picta avea nevoie de băutură, în curînd se îmbătă iarăși în public, începu să vină acasă o dată la trei zile, o dată la cinci zile, apoi dispăru de tot, căci amicul său Delloue, punînd într-o zi mîna pe el, pe strada Clignancourt, îl despărți de Valadon care, puțin după aceea, părăsea Parisul. Ah ! în seara aceea, ce jale pe Utrillo ! Ne putem închipui ușor, căci l-am văzut, în timpul unei permisii, beat mort pe stradă. Delloue, nemaiputîndu-l ține la el, îi luase o cameră la hotel. Utrillo mi-a dat acolo întîlnire. M-am dus să-l văd.

— Ei, mă întîmpină el în fața șevaletului, merge ?

— Dar tu ?

— Cîinii !

— Care ?

— Toți, țipă el... Asta nu e viață. E ocnă... Privește !

Îmi arătă la picioarele patului trei picături proaspete, se întoarse la șevalet, mîrîi, dădu din cap, apoi deodată :

— Dă-mi albul, îmi ceru el cu voce aspră. Ah ! Nu le ajunge. Ai să vezi. Cum ? Caraghios Alb ? Dar, pentru Dumnezeu, nu-i numai albul curat... e și verde și roșu ? Hm ! Idioții ! Prea e de oaie. Nu crezi ?

8 — c. 72

— Desigur, i-am răspuns, ca să nu-l contrariez. Ai dreptate. Lucrează fără să te sinchisești de rest.

— Dar, dacă mă înjură, ce faci tu ?

— Cumpăr chiar eu tablourile tale.

Se întoarse cu fața la mine, mă privi serios, apoi ridică din umeri.

— Chiar așa ?

— De ce nu ?

— Nu, nu, zise el. Ție am să-ți fac un tablou pe gratis. Vrei ? Ești de acord ? Dă-mi trei zile și e gata. Am să ți-l aduc acasă... Și... nu un moft așa cum îmi cer toți imbecilii ăștia, ci un peisaj frumos, bine lucrat. Lasă-mă pe mine !

— Mulțumesc.

— Ei și tu !

— Ba da, Maurice.

— N-ai pentru ce !

După aceste cîteva cuvinte prietenești, ne-am dus să bem ceva, apoi Utrillo se întoarse la hotelul său și, în ziua cuvenită, îl văzui venind la mine, pe Quai aux Fleurs, într-un hal de beție care întoarse pe dos întregul imobil, căci alunecase de cinci sau de șase ori pe scară, fără ca, prin minune, să distrugă mica dar admirabila vedere a morii pe care o pictase în chiar dimineața aceea și pe care o aducea ținînd-o foarte grijuliu, de un colț.

— Poftim ! zise el.

— Hai, intră !

— N-am timp !

Și întinzîndu-mi cartonul, împodobit cu această dedicație neprevăzută : *Eminentului scriitor Francis Carco, cu omagiile mele*, coborî ca un nebun scările, sub privirile furioase ale portăresei mele care, neștiind că primesc și astfel de vizite, crezu — văzînd a doua zi tabloul acesta la mine în odaie — că fusese furat de undeva.

— Cum, furat ? am întrebat-o. Știi să citești ?

— Pardon, domnule !

— Ei ?

— Citesc, răspunse ea făcînd o mutră dezgustată... Nu se cuvine.

— Ce anume ?

— Asta, domnule.

Și, foarte înțeleaptă, îmi arătă cu degetul dedicația lui Utrillo :

— Ei, zise ea... ce înseamnă omagiile astea între doi oameni care se respectă ? Pictorul dumitale e, cu siguranță, țicnit... sau poate... chiar dumneata... sau, poate că, la urma urmelor... sînteți amîndoi...

AM SĂ IAU CU MINE O BUCATĂ DE TENCUIALĂ

VIII

Părerea aceasta, pe atunci, nu era nicidecum exagerată. Cel puțin de partea asta a Senei ; căci, în Montmartre, nimănui nu-i era rușine să socotească drept imbecil pe amatorul de fleacuri care, descoperind undeva un tablou de Utrillo, se hotăra să-l cumpere. Talciocarii de pe La Butte s-au socotit totdeauna drept foarte șmecheri și, cînd se întîmpla să vîndă vreun tablou de pictorul ăsta, își băteau joc pe față de cumpărător, apoi îl înlocuiau cu alt tablou pe care îl țineau ca rezervă în dosul dughenii. Pe vremea aceea toată lumea avea tablouri de Utrillo : portăresele, grădinarii, cîrpacii, sticleții de la poliție, fără să uităm pe cei ce țineau cîte o cîrciumioară, în localul cărora uneori, puteai să le numeri cu zecile, pe pereți. Marie Vizier avea o colecție foarte frumoasă din perioada albă pe care, mi-e teamă că nu o aprecia la adevărata ei valoare. Tablourile ocupau trei panouri întregi ale sălii restaurantului, bătute de-a dreptul pe perete, sau înconjurate de o baghetă subțire, veche, de lemn negru poleit care nu prea le scotea în valoare.

Dacă e adevărat, așa cum se pretinde, că rama e momeala picturii, atunci ramele tablourilor aflate în localul *La Belle Gabrielle* erau departe de a merita această poreclă. Dar cine oare și-ar fi permis luxul unei rame vechi,

frumoase, pentru un tablou de Utrillo ? Ar fi costat mai mult chiar decît însuși tabloul, și ar fi demoralizat — dacă îndrăznesc să spun — întreaga piață. În adevăr, la Montmartre, unde legenda pretinde că bistrourile au și ele momentul lor artistic, putem să ne punem întrebarea, cînd are loc momentul ăsta. Eu cel puțin n-am văzut pe nici unul din acești bravi negustori dînd cea mai mică atenție cartoanelor pictorilor. Bune sau rele, ei agățau de perete tot ce le cădea în mînă și, fără să priceapă nimic, așteptau liniștiți ceasul despărțirii.

— Nu-i așa ? îți spuneau ei fără ocolișuri. N-avem decît să lăsăm lucrurile să vină de la sine.

În ce privește pe Utrillo, lucrul acesta însemna — orice s-ar spune — să joci la sigur, dat fiind suma infimă cu care erau plătite tablourile sale, caracterul pe care îl prezentau ele și reputația pe care numele artistului o căpăta pe zi ce trece. Și totuși, ce ajutor ar fi căpătat Utrillo de la domnii aceștia, dacă ar fi trebuit să se bizuie pe ei ? Toți ar fi căutat să se dea la o parte. În 1918, Delloue, al cărui chiriaș era Utrillo, pretindea că se spetește plătind pensiunea pictorului într-o casă de sănătate de la Aulnay-sous-Bois. Bietul om ! Dacă ar fi să-l credem, Utrillo îl ruina și cînd, la sfîrșitul războiului, i-a reziliat contractul, a fost nevoie de o întîmplare pentru ca Zborowski, care-l susținea pe Modigliani, să-l ia în seama lui pe „Monsieur Maurice", vărsîndu-i cu greu, în fiecare lună, cîteva sute de franci.

Era într-adevăr, o nimica toată, dar, pe vremea aceea, nimeni n-avea încredere în Utrillo. În zadar l-am prezentat unui prieten foarte bogat care căuta, ca toată lumea de altfel, un pictor pe care să-l întreţină. Prietenul meu nu se putu hotărî, şi preferă să încurajeze un ucenic în ale picturii, fără nici un viitor, pe care îl întîlnise pe La Butte în timp ce mîzgălea interiorul unei cafenele. Se părea într-adevăr că Utrillo încă nu izbutise să dezarmeze destinul. Oricît de ciudat s-ar părea, lumea nu vedea în el decît pe unul din reprezentanţii boemei şi nu pe artistul admirabil şi prodigios, a cărui nouă manieră dezvăluia o strălucitoare intensitate.

Nu e oare bizar ? În faţa peisajelor sale pariziene, a bisericilor sale, a cazărmilor sale, a spitalelor sale, ale căror ziduri înalte nu mai au nici tragismul nici uniformitatea de odinioară, ci dimpotrivă, un echilibru surprinzător şi o puritate de factură şi de expresie uimitoare, în faţa uliţelor sale de la periferie cu vilele lor atît de curăţele, cu arborii lustruiţi, din dosul grilajelor, cu cercurile şi perspectivele sale, amatorii surprinşi, se scandalizau. Găseau maniera aceasta prea uscată, prea rece, şi-i preferau — cu mult mai mult — maniera sa trecută, fără să întîrzie puţin la acea latură magică şi excepţională care li se oferea acum. Şi totuşi erau aceleaşi străzi şi aceleaşi biserici. Erau, după ce treceai de porţile Parisului, aceleaşi pieţe mititele ale căror bistrouri cu faţadele lor de un roşu închis te poftesc înăuntru, aceleaşi boschete cu zăbrele verzi. Nimeni nu se interesa de ele. Încă nu se înţelegea că în decorul acesta cu tonuri atît de crude, atît de minunat înfăţişate şi colorate, tragismul zilelor noastre se afirma aşa cum este el. După Dostoievski, nu mai putea fi admisă aventura bandiţilor moderni al căror automobil cenuşiu sau galben se iveşte ieşind din cea dintîi uliţă de pe dreapta, ca să se strecoare de-a lungul acestei faţade banale, oprindu-se la intrarea unei bănci sau a unui stabiliment de credit. Nu. Ce poveste ! Nimeni nu mai vedea decît faţada aceasta proaspăt refăcută şi vopsită, zidurile acestea împodobite cu olane, trotuarele acestea de ciment şi magazinele acestea bine aliniate, în care nu e adăpostită nici o taină. Unde era Utrillo ? Îl căutai, întrebai tablourile lui, ca şi cum ele ar fi trebuit să răspundă şi, atunci cînd răspundeau sau dădeau în vileag, anumitor cunoscători, personalitatea pictorului, ei nu ţineau seama de ea şi se îndepărtau buimăciţi.

Da. Am spus bine : buimăciţi. E impresia pe care au avut-o la început, fără să-şi dea seama că ceea ce făcea farmecul şi savoarea acestei maniere noi era tocmai răceala ei aparentă, aspectul ei îngrijit, sîrguinţa pe care o dădea în vileag. De ce n-am spune drept ? Lipsa de imaginaţie a lui Utrillo se afirmă aici în notaţia minuţioasă a subiectului, în destinul său, calchiat am putea spune, pînă în clipa cînd, din copia aceasta sterilă ţîşneşte brusc scînteia. Cine, de atunci încoace, n-a gustat, în compoziţiile acestea despuiate voit de orice elocvenţă,

acea senzație vicleană de neliniște a cărei taină sălășluiește în ele ? Și cine oare i s-a împotrivit ? Cine nu a descoperit în ea acea amărăciune subtilă,

asemeni unui aer îmbibat de sare,

această anxietate echivocă și nedeslușită ? Trebuie să te transpui în vremea lui. După Montmartre, ale cărui cocioabe leproase dispăreau sub tîrnăcoapele dărîmătorilor, după zona cu maghernițele ei, opera lui Utrillo aducea deodată mărturia formală a evoluției sale. E tot el, el singur, pradă tuturor ispitelor. El, care fusese izgonit și bătut, el care fusese tîrît pe la comisariate. În zadar încerca să picteze, la fel ca odinioară, după documentele lui. În timpul evadărilor, își dădea seama că totuși ceva se schimbase. Pe ulițele negre, unde bistrourile își țin focurile mereu aprinse asemeni unor faruri, unde casele își arată acum fațadele lor refăcute și drepte, în orice parte ai privi, dăm de perspective trasate cu sfoară parcă. Un nou element intrase așadar în joc. El dădea Parisului de după război aspectul său parcă împietrit sub lumina electricității. În locul acestor colțuri de umbră, acestor găuri vagi, populate de fantome, o arhitectură aspră își impunea planurile, liniile, volumele ei, lipsite de amploare. Ea se ivea parcă din alt meleag, pentru a lua contact cu pămîntul, pentru a-și sprijini în el masa ei mediocră și găunoasă, sonoră cum e betonul. N-a mai rămas

nimic din dezordinea exterioară de altădată, din găurile acelea afumate și sinistre. În barurile cu plafoane luminoase, în prăvăliile lipsite de stil și de ornamentații, în hotelurile cu apă curgătoare, Utrillo nu se mai simțea la el acasă. Descoperea o lume stranie, clădiri înalte ale căror cărămizi noi păreau că sîngerează, arbori mititei și jigăriți vîrîți în hîrdaiele lor de tuci, imense panouri-reclamă, lampadare uriașe și, de la un capăt la altul al fațadelor, rețele de fire telefonice, bine întinse. Să-și fi închis ochii în fața unor astfel de transformări ? Se înțelege că nu ! El și le însuși fără multă greutate, înlocuind albul tencuielilor cu tonul viu al cărămizilor și redresînd parcă, dintr-o dată, zidurile acestea vechi, prăbușite, ruinate, pline de crăpături, pe care le acoperi cu un strat de spoială. Era oare un lucru prea complicat ? Zilele petrecute de el la Aulnay-sous-Bois îl obișnuiseră cu decorul puțin prea gol și puțin prea uscat care-l întîmpina pretutindeni și pe care el îl înțelesese instinctiv sub înfățișarea sa de construcții ieftine, fixîndu-le sărăcia și strîmtoarea, meschinăria și caracterul. Îmi amintesc, la încrucișarea unor străzi abia trasate, unul din aceste pavilioane pe care, printr-un soi de presimțire, el l-a tratat în noua sa manieră, făcînd un tablou magnific care rezumă tot simbolul haotic al parcelării începînd cu fațada din piatră poroasă și pînă la petecul de grădiniță îngrădit cu sîrmă, în timp ce pe acoperiș, în vîrful unei prăjini, fîlfîie un steag spălăcit. Cine ar fi în-

drăznit să scoată o operă de artă dintr-un ansamblu atît de banal ? Trebuia să vină Utrillo, cu naivitatea, cu candoarea și dragostea sa pentru amănuntul precis și obsedant, și cu acea vulgaritate sublimă de care se simțea atras. Înainte ca genul acesta să fi fost admis, el îl și impusese ; și acei dintre admiratorii săi care mai rămăseseră încă în zidurile sale scrijelite, murdare și gîrbovite, cu greu puteau să admită că nu se găsise nimeni încă să zgîrie vreo inscripție pe zidăria asta nouă. Proștii de ei ! Fiindcă pictorul acesta, în ochii lor, se întîlnise cu atîtea capodopere pe care le și identificase oarecum, nu admiteau ca el să preceadă timpul său și să creeze — în atmosferă — acel mediu care, mîine îi va hărăzi, pentru a se putea realiza, o înfățișare veridică. Nu înțelegeau că am putea în felul acesta să înzestrăm pe urmașii noștri cu o operă pe care, la rîndul lor, o vor desăvîrși prin tot ce vor afla intact și sincer din ea. În sfîrșit, tot ceea ce Utrillo pusese în aceste tablouri, fie fervoare neliniștită, fie elanuri, mărturisiri, confidențe și sarcasme, ei nu le mai găseau acolo și lucrul acesta îi făcea să-și piardă cumpătul.

Ah, cît e de cotidiană viața !

spusese Laforgue. Ea numără zile și luni și ani fără să ne aducă nimic deosebit, pînă în clipa cînd, brusc, ne răstoarnă obișnuințele și pradă totul, de jos pînă sus ! Utrillo ne învață

lucrul acesta pe cale plastică. El, pictorul cocioabelor sordide, al maidanelor, al birturilor triste de la țară, al crîșmelor din cartierele sărace, parcelările, barurile bine ferchezuite și străzile acestea ale Parisului, proaspăt împopoțonate și șlefuite de sus și pînă jos. Mai mult încă, maniera lui, a cărei tușă brutală și delicată — după spusele amatorilor — te străbătea ca un fior delicios, se schimba cu desăvîrșire. Ea nu numai că sugerează ci, asemenea unei mașini, produce. Nu mai are același ritm. Nu mai are acea pornire năvalnică, acea mișcare ce trage totul după ea, fasonîndu-l în plină pastă, și nici acel lirism emoționant. O enumerare constantă, o analiză ce reduce totul la nimic în loc de a face dintr-un nimic o lume, o minuțiozitate, o strădanie metodică, au înlocuit acum toate calitățile de odinioară. Ce păcat ! E oare cu putință ? Ce contrast și, la urma urmelor, cine trebuie să fie înșelat ?

Nimeni, răspundem noi fără să șovăim. Căci, un artist care s-a format singur, cum e cazul lui Utrillo, care, din propria lui substanță a plămădit acele admirabile tablouri din perioada albă, nu putea să se închidă permanent în limitele unui aceluiași gen. Dovadă e sinceritatea lui, care n-ar fi acceptat să tragă la nesfîrșit foloase de pe urma unei maniere, sau să caute să se revanșeze printr-un brio de circumstanță. Nimeni n-are mai puțin brio decît pictorul acesta. El își trăiește viața sa, iar arta care depinde de această viață oglindește fluc-

tuaţiile ei, fiind cînd violentă şi frămîntată, plină de delir şi halucinaţie, cînd calmă, abătută, resemnată. E însă mereu acelaşi artist, care îşi domină întreaga sa operă, explicînd-o şi determinînd-o. Să nu deplîngem lucrul acesta. Perioada aceasta colorată, despre care se spune că e uscată, lipsită de graţie, e departe de a fi aşa. Desigur, ea nu se prezintă sub acelaşi unghi de vedere ca cealaltă şi nu dă dovadă nici de aceeaşi exaltare. Cu toate acestea, ea merge destul de departe, atingîndu-şi ţelul şi, atunci cînd o privim fără idee preconcepută, descoperim la Utrillo acea profunzime de vis pe care — cine ştie — poate că el e singurul care o prelungeşte atît de departe.

De ce să nu fi evoluat el oare ? Cînd, după război, Zborowski îl luase la el, dîndu-i posibilitatea, prin sumele lunare pe care i le plătea, să lucreze fără a fi nevoit, atunci cînd avea poftă să bea, să ceară încuviinţarea cîrciumarilor, el nu mai era pe deplin sănătos. Chiar dacă mai stîrnea vreun scandal pe stradă, în camera lui, se juca singur, ceasuri întregi, ca un copil. Îi cumpăraseră un tren mecanic, şi Utrillo, aşezat pe jos, îl făcea să circule pe şine. Nu mai voia să bea. Pe strada Cortot, unde mama lui îl supraveghea, petrecea zile întregi stînd în picioare, cu fruntea lipită de geamurile ferestrelor, într-o contemplare încăpăţînată şi mîhnită. Oare îşi dădea el seama ce pictor mare era ? Cîndva spusese :

— Dacă aş fi ceea ce se spune despre mine în gazete, aş avea Les Palmes, [1], nu-i aşa ?

Răspunsurile sale te puneau în încurcătură. Credeai că găseşti un om distrus de alcoolism şi cînd colo dădeai de un cogeamite flăcău, pe care ticurile îl sîcîiau, care era distrat, arătîndu-şi tablourile pictate fără să vorbească prea mult. Cînd îi lăudai lucrările, te privea drept în ochi, scutura din cap, zîmbea, apoi începea să umble cu paşi mari prin odaie. Cîteodată se oprea şi te întreba :

— Chiar îţi place ?

Sau se îndepărta brusc, ducîndu-se în odaia alăturată să caute vreun tablou, pe care-l aducea, ţi-l punea în faţa ochilor, lăsîndu-te să-ţi spui părerea. Ca să-l dezgheţ puţin, i-am pus întrebarea :

— Dacă ar trebui să pleci din Paris şi să nu te mai întorci acolo, ce ai lua cu tine ? Ce amintire ? Ai vreo preferinţă ?

— Aş lua o bucată de tencuială, mi-a răspuns el.

— Cum adică ?

— Ei da, o bucată de tencuială, aşa cum luam de pe jos ca să mă joc, pe cînd eram copil.

— Asta-i tot ?

— Desigur ! Bucata asta de tencuială, pe care o pipăi şi o priveşti, te face să gîndeşti.

[1] *Les Palmes Académiques*, decoraţie franceză, acordată pentru merite artistice.

* * *

E un răspuns spontan, căci altfel ar fi de o pretențiozitate detestabilă. Utrillo se dezvăluie în întregime în el. El, care nu minte niciodată în pictura lui, să vrea oare să mintă aici ? Ar fi găsit, într-un asemenea caz și altceva. Dar nu ! Fără nici o nevoie de nici un fel, fără orgoliu, fără ambiție, îi ajunge — la fel ca și copiilor — un obiect, „fie el oricît de obișnuit în aparență“ pentru a se înduioșa și a-și aduce aminte. Să admirăm o asemenea modestie. „Pictorul acesta care nu vine de nicăieri“, scrisese Salmon, se mulțumește cu propria sa rîvnă. Nu face decît ce vrea el : nu depinde de nici un principiu și de nici o teorie. Să-l luăm așa cum este, cu calitățile și defectele, cu toanele și ciudățeniile lui, sau, dacă nu, să-l lăsăm în pace. Cînd și-a populat străzile cu femei cu șezutul lat, crezuseră că vrea să-și bată joc. Rîseseră în hohote. Amintiseră de Van Gogh, pictorul nebun. Căutaseră să găsească o apropiere între cei doi. La ce bun ? Pictînd muierile acestea voinice cu șezuturile enorme, Utrillo nu destăinuia decît singurele sale amoruri. Poate că-și aducea aminte de muncitoarea cu care, odinioară, împărțise camera ! Poate că, femeile de stradă pe care în beția lui le urmărea pe ulițe aidoma unor figuri de coșmar și care, momindu-l într-un bar oarecare, îl dădeau apoi, zăpăcit, pe mîna pesților ! De ce nu ? În opera pictorului ele sînt un fel de mărturie formală. Prezențe complice ale nopții și zbuciumului îndurat de Utrillo, ele n-au doar din întîmplare acel caracter echivoc pe care noi îl păstrăm în amintirea noastră. Să nu stăruim. Utrillo, care le vede așa cum le-a cunoscut el — le situează în cadrul în care trăiesc și, printr-un foarte curios scrupul al exactității nu le uită niciodată. Făpturile acestea voinice, purtînd uneori lungi văluri negre, alteori încinse cu cîte un șorț grosolan, sînt singurele femei care îi sînt scumpe Le iubește, pieptănate și fără pălărie, întocmai ca acele prostituate care, la început, îi aduseseră atîtea aventuri și atîtea bătăi și umilințe. Chiar dacă a pătimit de pe urma lor, el nu neagă totuși puterea obscură pe care o au încă asupra lui. Dimpotrivă chiar. Se mărturisește necontenit, și, indiferent dacă ceilalți își bat sau nu joc, stăruie să le arate, oriunde știe că pot fi găsite : prin cîrciumi, pe trotuar sau în fața intrărilor unor hoteluri, a căror fațadă e luminată parcă de un zîmbet veșted. Acceptați-le așa cum sînt. E prea tîrziu pentru ca Utrillo să le înlocuiască. Deoarece, de cînd la licitația Mirbeau, deliciosul său tablou *Rue de l'Abreuvoir* obținuse un preț convenabil, atît amatorii cît și negustorii de tablouri se înclinaseră în fața a ceea ce ei numeau fantezia lui, pentru a nu fi siliți să-i dea alt nume.

IX

Pentru Utrillo începe atunci o epocă mai puțin dificilă, căci, de la o mie de franci cît obținuse, la 24 februarie 1919, tabloul său *Maison Rose, rue de l'Abreuvoir*, prețurile nu mai scăzuseră de loc, sau aproape de loc. La licitația Descaves, în luna următoare, o *Notre-Dame* obținu o mie cinci sute optzeci de franci, un *Correfour aux Ternes* opt sute, *Eglise d'Eaubonne* nouă sute cincizeci, *Moulin de la Galette* șase sute cincizeci, iar *Route de Fontainebleau* nouă sute zece. Era un fel de indicație, cel puțin pentru negustorii care își procurară tablouri de-ale pictorului acestuia, de la cabaretierii din Montmartre, vînzîndu-le imediat mai departe. Marie Vizier se despărți de tablourile ei, pe care Paul Guillaume, purtînd mănuși albe, le plăti cu bani peșin, după care le încărcă într-un taxi, plecînd cu ele. Din toate părțile se vedeau domni foarte bine, semnînd pe tejghele cecurile lor și desprinzînd cu grijă de pe pereți niște cartoane în fața cărora cădeau în extaz. Ieșeau din toate ungherele, erau curățate de praf, vernisate, tăiate în așa fel ca să poată încăpea în ramele pregătite, sau erau date pe mîna negustorilor de vechituri, pentru a fi copiate, date fiind evenimentele. Și, la urma urmei nu era oare vorba de un eveniment și încă de unul important ? Unii oameni cumsecade, cărora li se cerea adresa lui Utrillo, vă răspundeau că aveau și ei cîteva tablouri pe care vi le propuneau spre cumpărare. Era oare cineva care să nu fi avut măcar unul ? Amatorii se agățau de fiecare trecător nițeluș mai bine îmbrăcat, care avea aerul că-și vede de drum. Era uluitor ; și, cînd vreun amator, vrînd să facă pe prostul, se apuca să strige în vreo cîrciumioară :

— Ia te uită ! Nu e de loc rea, mîzgăleala asta ! proprietarul tabloului respectiv sărea deodată, replicînd :

— Am refuzat nouă sute de franci !

Dar, mă veți întreba dumneavoastră, ce se întîmpla cu Utrillo în timpul acesta ? Locuia pe strada Cortot, indiferent față de năvala de cumpărători pe care refuza să-i primească, se amuza în camera sa cu trenulețul lui, sau picta, ca de obicei. Maică-sa, temîndu-se într-o seară că ar putea să se arunce în curte, pusese să se facă la fereastra lui niște gratii de fier. El nu se împotrivise, dar, pe urmă, își trecea creioanele, unul cîte unul, printre zăbrele și rămînea ceasuri întregi să asculte zgomotul ce-l făceau ele căzînd pe caldarîm. Era pentru el o distracție atunci cînd se plictisea tot învîrtind trenulețul lui sau cîntînd pe armoniu cu un deget arii pe care le auzise odinioară. Cînd îl vedeai atît de liniștit, nu-ți venea să crezi că picturile sale mai păstrau încă vreo urmă din vechile lui nebunii. Te temeai chiar că nu mai aveai de-a face cu același om.

9 — c. 72

Ce greşeală ! Era destul să o rogi pe Valadon să-ţi arate vreunul din tablouri şi orice teamă ţi se risipea. Am putut de douăzeci de ori să mă conving la Zborowski, care îşi asigurase prin contract întreaga producţie a pictorului, că talentul lui Utrillo nu fusese cu nimic micşorat. Tablourile lui erau animate de un suflet crunt, ironic şi amar, care părea că te pîndeşte în ele şi te aşteaptă. Am amintit într-una din cărţile mele de acea putere stranie pe care o exercita asupra celui ce iubeşte cu adevărat pictura, putere ce nu poate fi contestată. Putere care, dacă-ţi dai cît de cît seama, e un amestec şi de farmece şi de vrajă, care te fascinează şi te prinde în iţele ei. Cum am putea-o defini ? Ea pare să fi luat naştere din sînul acelei plictiseli pe care Utrillo, îndărătul gratiilor, o simţea cum se cască în sinea lui ca o prăpastie, din acel zbucium care îl frămînta, din prea lunga sa despărţire de lume. Va rămîne oare toată viaţa închis acolo, în cuşcă ? Nu ştia. Creioanele sale, în clipa cînd aruncate în curte atingeau pămîntul, scoteau un zgomot uşor. Şi el îl asculta, îl sorbea în toată fiinţa lui, apoi, cîteodată, se răzgîndea, începea să deseneze vreuna din acele străzi pe care el le iubea atît de mult, cu barurile, hotelurile, restaurantele şi debitele ei. Cum nu putea să se ducă acolo, cel puţin voia să le evoce pentru propria lui plăcere. Îşi dădea silinţa să le recreeze în faţa lui, pe bucata de carton. Oricît de modeste ar fi documentele sale, în clipa cînd le interpreta, simţea în el o poftă, o dorinţă care

îi hărăzea din nou vigoarea de altădată, convingerea şi frenezia de odinioară. Şi fără să-şi dea seama, punea într-însa un sentiment atît de puternic, încît în clipa cînd lucrarea era terminată, depăşea cu mult cadrul ei şi, pentru a te încînta şi mai mult, părea că-şi trage farmecul şi accentul din sînul unei adînci melancolii.

— Tare aş fi dorit să-mi reiau viaţa, mi-a mărturisit el mai tîrziu, să mă duc să-mi întîlnesc prietenii ! Dar era cu neputinţă !

Cînd, arareori, ieşea din casă, se întorcea beat, neştiind de unde venea, rătăcit şi exasperat. Era groaznic în clipele acelea, nevrînd să cunoască pe nimeni. De îndată ce era zăvorît în odaie, se repezea la uşă, ţipînd şi urlînd. Nu ajuta nimic. Voia să mai bea, să se bată, să răstoarne totul, să calce totul în picioare, să spargă tot ce-i era la îndemînă, să distrugă orice. Îşi rupea hainele de pe el, tăia tablourile pe care le pictase, apoi, cînd îi trecea furia, cădea ca un buştean la pămînt, pînă ce Valadon — care niciodată nu s-a plîns nimănui — îl ridica, urcîndu-l în pat.

Ceea ce a făcut Valadon pentru fiul ei ar fi făcut desigur şi o altă mamă, cu condiţia poate ca acest fiu teribil să nu fi fost dom' Maurice, care nu o cruţa cu nimic. Cum îl lăsa din ochi, fugea de acasă, se vîra în toate speluncile pline de tot felul de secături de pe bulevardul Chapelle şi se purta în aşa fel încît nu dura mult şi se iscau încăierările. Şi ce încăierări ! Utrillo care era adus acasă aproape mort, pier-

zînd sînge din nas și din urechi, scuipînd sînge trebuia să zacă opt zile ca să-și revină de pe urma bătăii primite ; apoi, în cele din urmă se întorcea iar în aceleași spelunci, unde începeau iar aceleași scene. O dată, într-o noapte, cînd fusese legat fedeleș de o bancă, ca să fie mai bine bătut, niște necunoscuți se slujiseră de săculețe mici pline cu nisip ca să-l bată cît mai vîrtos. Se crezuse, de data asta, că Utrillo nu-și va mai veni în fire. Dar el era tare ca piatra.

Față de această încăpățînare, se gîndiseră o clipă să-l închidă iar, și el însuși fu cel dintîi care se învoi cu acest lucru, atît de mult se rușina uneori de aceste izbucniri ale sale. În zilele acelea m-am dus să-l văd la Picpus, așa cum am relatat înainte și îl găsisem mai bine. Zborowski îi aducea puțin vin de Anjou în niște fiole extra plate, îi plătea îngrijitorul și medicul și, convins fiind că totul va fi bine cît mai curînd, nu știa ce să facă pentru a fi pe placul lui Utrillo. Îl admira în mod sincer și s-ar fi făcut în patru ca să-l facă să-i fie îndatorat. Cînd arăta cuiva picturile lui Utrillo, un singur cuvînt — același pe care îl repeta și în fața tablourilor lui Modigliani — îi venea pe buze :

— Ce poezie ! exclama el. Ah ! Nu-i așa ? Iată un mare pictor, dar care, în același timp e și un mare poet. Unul foarte mare. Cel mai mare !

* * *

O expoziție, la Lepoutre, a cîtorva tablouri din colecția Libaude, a adus la modă pe Utrillo, și toată lumea începu să cumpere. Amatorii intrau la Lepoutre, întrebîndu-l :

— Aveți vreun tablou de pictorul acela — știți care — acela care face să se vorbească atît de mult despre el ?

— Se înțelege.

Lepoutre cerea cîteva mii de franci și nimeni nu se tocmea. Oameni de la bursă, oameni pricepuți în a scoate alți bani de pe urma banilor, rețineau telefonic tablouri de Utrillo, fără să le fi văzut măcar. Tocmai cînd începuse specula, mă aflasem o dată într-o prăvălie, unde am văzut un domn rugîndu-se de negustor să-i arate tablouri de Utrillo. Cumpără apoi două din ele și le plăti, primind chitanță în regulă.

— Unde să vi le trimit ? întrebă negustorul.

Celălalt îi întinse cartea lui de vizită, își iscăli numele în dosul tablourilor, apoi, foarte liniștit adăugă :

— Nu ! Nu-i nevoie să le trimiteți la mine acasă. Păstrați-le. Și cînd prețurile se vor dubla, vindeți-le !

Oricît ar părea de incredibil lucrul acesta, el s-a întîmplat totuși pe strada Boétie, în fața mea. Am înțeles atunci de ce anumiți amatori nu se grăbesc să așeze picturile ce le cumpără la locul de onoare, ci preferă să le vîre într-o casă de fier. Pictura lui Utrillo, socotită de bancheri ca o valoare cotată, era negociată fără

ca în prealabil să se vadă dacă e sau nu e o operă de artă. Era „dată la doică", adică în grija vînzătorilor, cu porunca de a fi păstrată sau vîndută mai departe, după ultimele cursuri, create de strada Drouot. Acolo aveau loc licitaţii care, fără nici o şmecherie, duceau preţul unui Utrillo la două mii şapte sute, la trei mii opt sute de franci. Era de necrezut. Oameni necunoscuţi ştiind că eram un admirator al pictorului şi că-l vedeam, îmi scriau, oferindu-mi să dăm împreună o lovitură la bursă, cumpărîndu-i tablourile. Îşi luau obligaţia să plătească, interesîndu-mă după aceea la beneficiu. Am încă aceste scrisori. Le-am păstrat ca pe nişte curiozităţi, unele din ele meritînd, pentru cinismul lor, să fie într-o zi publicate. Că tablourile erau bune sau nu, n-avea nici o importanţă. Ceea ce doreau autorii scrisorilor era semnătura pictorului. Cît priveşte restul, ei se bizuiau pe experienţa şi pe capacitatea mea. Nu scrisesem eu oare atunci cea dintîi plachetă consacrată lui Utrillo, exprimîndu-mi convingerea? Degeaba! Nu le răspundeam niciodată. Începeau să-mi telefoneze, să sune la uşa mea şi, cînd refuzam să mă pretez la asemenea combinaţii, îmi propuneau cu sînge rece să-mi cumpere cele zece sau cincisprezece cartoane pe care le aveam în colecţia mea, pretextînd că sînt „foarte judicios" alese.

În răstimpul acesta, preţurile urcau şi Utrillo, ale cărui expoziţii se înmulţeau, la Paris,

la Lyon, pînă şi în străinătate, se impunea, fără să fi fost nevoie să facă altceva decît să trimită la diverse saloane tablourile ce i se cereau. După şederea sa la Picpus — transformată în internare forţată, ca urmare a raportului unui medic alienist — mama sa îl luase iarăşi la dînsa. Avea ca însoţitor un infirmier care dormea în camera lui, nepărăsindu-l nici ziua nici noaptea şi întovărăşindu-l în plimbările sale. Zborowski, despre care nu se va şti probabil niciodată dacă se devotase picturii ca să se îmbogăţească el sau să îmbogăţească pe toţi pictoraşii din Montparnasse, nu-şi putuse reînnoi contractul. Acum venise rîndul unui constructor de elice pentru aeroplane care plătea şi infirmierul şi pictorul. Om foarte amabil, domnul Levasseur se purtă cu Utrillo cum foarte puţini se purtaseră înainte. El nu cerea de la artist o producţie îmbelşugată, ci îi lăsa toată libertatea să picteze atunci cînd era dispus, să-şi vină în fire şi să dea adevărata măsură a talentului său. Utrillo nu mai era grăbit. Maniera lui devenea mai consistentă, căpăta un alt caracter mai riguros, mai vioi, mai colorat. Lucrul acesta se văzu foarte curînd. Cerurile sale erau scăldate de azur şi de lumină, arborii săi desfăşurau o vegetaţie luxuriantă şi, în perspectivele străzilor animate de felurite personaje, totul părea acum că trăieşte, nu ca în vis ci într-un du-te-vino observat pe viu.

În 1922, *Catedrala din Moulins,* expusă la Salonul de toamnă, îi aduse în paginile criticii

acelei vremi un succes cu care nu era obişnuit. Se spunea despre el nu numai că fusese, dar că şi este încă un mare pictor, de la care se puteau aştepta opere capitale. Operele sale din perioada albă, pe care galeria Barbazanges le reuni la un loc, avură darul să pună în mişcare întreg Parisul, contribuind şi mai mult la reputaţia sa. Nu se văzuse încă, la un loc, un număr atît de mare, cu toată acea splendidă culegere pe care Paul Guillaume o arătase de curînd la el precum şi cele trei grupări atît de savuroase puse la punct în galeria ei de către atît de subtila domnişoară Weill. Această expoziţie Barbazanges luă curînd proporţii enorme. În faţa celor aproximativ patruzeci de tablouri, pe care Hodebert plătise un preţ bun domnişoarei Libaude, vizitatorii putură să înţeleagă mai bine cine era Utrillo şi care era aportul său. El însuşi, care pînă atunci poate că nu avusese prilejul să ia contact cu opera sa, să o judece şi să tragă o concluzie, fu uimit. A fost un moment unic pentru Utrillo, care îi dărui din nou forţa primelor sale începuturi, credinţa şi convingerea sa. Şi atunci cînd luă din nou în mînă uneltele sale — sperînd să poată egala aceste capodopere despre care vorbea o lume — rezultatul fu strălucit şi confirmă opinia generală cu privire la pictorul acesta prodigios.

* * *

Şi iată ! Douăzeci de ani de strădanii, de lupte, de nenorociri de toate felurile, de beţie şi de geniu, pentru a ajunge în sfîrşit la con-

sacrare. E în ordine, deşi puţin cam mult pentru un artist care, neîmprumutînd nimic de la nimeni, nu ştia încotro mergea. Întrebaţi-l pe el. Cum nu e un om al banului, are să vă răspundă cinstit : Da ! Douăzeci de ani de mizerie înseamnă ceva. Ar fi putut să nu vadă care va fi sfîrşitul, sau — mai rău poate — să naufragieze în braţele alcoolismului, cum s-a întîmplat cu atîţia alţii care, plecînd de pe La Butte ca să cunoască Parisul, au murit în cea mai mare mizerie. Ce ziceţi dumneavoastră ? Dacă nu era Valadon, Utrillo n-ar fi scăpat de patima sa blestemată. Şi, fără îndoială, ar fi întîlnit pe amicul său Modigliani, al cărui dric acoperit cu jerbe şi coroane a fost urmat pînă la cimitir de toţi camarazii. Unii, ca Bottini sau Couté, învinşi, prăpădiţi din pricina absintului, alţii, ca micul Denèfle, mîncat de oftică, sau ca Bannerot, poetul, secerat în plin început, sau ca Jules Dépaquit, Apollinaire, Jean Pellerin. Şi totuşi ei aveau talent. Credeau în arta lor şi nu aşteptau decît singura răsplată făgăduită strădaniei lor. Vai însă ! Răsplata aceasta nu le-a fost hărăzită. Parcă-l văd înaintea mea pe sărmanul Couté, în ultima noapte pe care a petrecut-o printre noi, la Bouscat. Se întorsese din Belgia, unde cîştigase ceva bani, şi banii aceştia îi întrebuinţa ca să ne cinstească pe noi, nu ca pe nişte poeţi vulgari, ci ca pe nişte prinţi, dacă e să număr sticlele cu vin pe care le-am băut. Da, da, scriu bine : acest sărman Gaston Couté, căci tocmai în timpul acestei petreceri fu apucat

de o criză de delirium tremens, trebuind să fie dus de acolo. Îl văd iar pe Jules, pitit într-un ungher de la *Lapin* şi golindu-şi ţapul cu acea mutră specială şi maliţioasă, cu care ne amuza. Îl revăd pe Bannerot, rezemat de tejgheaua lui Frédé şi recitindu-şi versurile, în timp ce ospătăriţa împingea, cîntînd, obloanele. În faţă, pe după zidul micului cimitir Saint-Vincent, moartea, care-l aştepta — ascultîndu-l — îşi ascuţea bucuroasă coasa. El nu bănuia nimic, ci privea zidul acesta scrijelit de atîtea inscripţii. Revăd, pe masa aceea vastă, pe care scria Jean Pellerin manuscrisele sale, reunite de mine însumi într-un volum prezentat cititorilor. Revăd foile de tipar corectate ale volumului *Alcools* încredinţate lui de Apollinaire şi pe care le dăduse la legat pentru a le păstra ca pe ceva preţios. Ce amintiri înduioşătoare sînt darurile acestea făcute între artişti ; mai cu seamă după moartea lor. Au fost prilejuite de prietenie — şi de stimă — şi de nu ştiu ce încredere în acest îndoit sentiment. Ni se va spune că nu trebuie să ţinem seama de ele cînd e vorba să ne facem o părere ? Ar fi monstruos. Şi apoi — nici n-am fi în stare. Cînd mai mulţi poeţi, pictori şi scriitori de asemenea valoare se împrietenesc, e pentru că, în prealabil, s-au înţeles în ceea ce priveşte arta lor. Fără acea admiraţie sinceră pe care o aveau unii pentru alţii, e probabil că nimic nu i-ar fi apropiat. Dintr-un sentiment de pudoare, neputînd întrebuinţa cuvîntul de admiraţie, ei ascundeau tot ce acest cuvînt avea în

el pretenţios, înfăţişîndu-l sub veşmîntul amiciţiei, ceea ce totuşi făcea ca această amiciţie să apară cu atît mai puternică şi mai trainică. Ea strîngea şi mai mult legăturile atît de delicate pe care numai moartea putuse să le desfacă.

Iată de ce nimeni nu trebuie să fie surprins de tonul pe care l-am întrebuinţat atît de des în cartea aceasta. El e chezăşia sincerităţii mele. De data asta nu aduc un omagiu întîrziat unui dispărut, ci unui om în plină stăpînire a darurilor şi meşteşugului său. Îi eram dator acest lucru, nu-i aşa ? Orice părere ar fi avut bătrîna mea portăreasă de pe Quai aux Fleurs. Era o datorie veche pe care nu o uitam. Tabloul îmi aducea aminte de ea ca de nişte vremuri grele, cînd nici unul de pe ulicioarele din La Butte nu ştia ce-i pregăteşte viitorul.

Ce timp, ce zile negre atunci
Şi totuşi, cît de luminoase...

Zile amare, sumbre, deznădăjduite, cînd, într-unul din dulapurile mari din atelier, Suzanne Valadon înghesuia nişte tablouri de-ale lui Maurice, gîndindu-se că i-ar putea fi de folos la nevoie. Nu încape îndoială că Utrillo nu s-ar fi gîndit la aşa ceva. Dimpotrivă. Tocmai una din picturile acestea aflate în dulap, acea faimoasă *Église de Fère-en-Tardenois* mi-o oferise el, într-o seară de iarnă pe suma de zece franci. O cunoşteam. Ea nu micşorează întru nimic frumuseţea lotului de tablouri pe

care frații Bernheim, de lîngă Madeleine le-au cumpărat pe o sumă destul de importantă. Domnul Maurice are motive să fie recunoscător mamei sale. Îi datorează ei tot atît cît și picturii sale, faptul că locuiește la Montmartre în acea casă frumoasă pe care și-a cumpărat-o de curînd, precum și la Saint-Bernard, lîngă Lyon, în castelul feudal unde îl vezi, vara, în curte, pictînd catedralele și vederile sale din Paris. În schimb, nu mai e acel boem de odinioară, care prin bistrouri era poreclit „Maumau“, ci „Monsieur Utrillo“. Din odaia lui de pe La Butte cînd se deșteaptă, vede prin fereastră apărîndu-i înaintea ochilor una din acele *Moulins de la Galette* [1] pe care le-a pictat de atîtea ori. Martoră a mizeriei pictorului la început, ea îl adăpostește astăzi în plină prosperitate. E o prietenie veche. Și cînd urci pe avenue Junot ca să-i dai bună ziua lui Utrillo și îl găsești adăpostit atît de aproape de moara aceasta, nu-ți poți opri un zîmbet și nici să nu-ți spui că și viața îți oferă satisfacțiile ei.

[1] Morile din Montmartre.

X

Să ne ferim deci de a fi și noi unul din acele spirite meschine, care nu văd în reușita unui confrate decît un motiv mai mult pentru a-l pizmui, atunci cînd are talent. Succesul lui Utrillo nu împiedică pe nimeni, și l-a meritat. „El poate fi discutat — îmi spusese ieri încă Derain — dar, în picturile lui, aproape totdeauna întîlnim miracolul.“ Așa că, să admirăm acest miracol atît de des realizat de el. Cazul său e aproape unic. Arta lui — pe care unii au încercat s-o categorisească — scapă oricărei comparații. „Ar fi putut să fie un Corot al timpului său, veți auzi spunînd pe unii pictori, sau un Ver Meer sau un nou Rousseau“. Ar fi putut ! N-a fost însă. În schimb el e Utrillo, și aceasta e de ajuns. „Pictorul acesta fără posteritate îngăduită“, scria recent André Salmon. Cine știe ? Critica, de obicei atît de grăbită să-și formeze o judecată, explicînd-o și intemeind-o pe vreo dovadă oarecare, s-a bîlbîit multă vreme. Cît privește artiștii, care uneori au un talent aproape divinatoriu, de îndată ce e vorba de a se mînca între ei, nu suflă un cuvînt ; voga de care se bucură Utrillo îi descumpănește. Ea amuză pe unii și scandalizează, descurajîndu-i pe alții. Totuși o astfel de vogă nu poate fi fabricată, sau, dacă ar fi, s-ar prăbuși numaidecît. Matisse, vorbindu-mi într-o

zi de Picasso îmi spunea: „Numai prin mijlocirea amănuntelor zilnice ale vieţii, ale celor mai umile, ale celor mai mizerabile amănunte pe care le interpretează un artist, putem avea cheia talentului său. În ce-l priveşte pe Picasso, om modern, dîndu-şi silinţa să transpună totul, la temelia manierei sale gigantice găsim reclama săpunului Bébé Cadum".

De ce nu? Lucrul acesta nu e de loc peiorativ. Cine poate prevedea ce e în stare să scoată un pictor dintr-un fapt oarecare, atunci cînd intervine talentul său? Între enormitatea ridicolă dar obsedantă a acestui faimos Bébé, care împînzeşte Parisul, şi uriaşa formulă a celor mai recenţi Picasso e un raport de la cauză la efect, la fel ca odinioară, între bătăile ce le lua Utrillo de la sticleţi şi expresia picturii lui. Aici trebuie deseori căutată, în aceste comparaţii ce pot părea neadmisibile la prima vedere, taina marilor realizări. „Arta începe acolo unde încetează natura", spusese Wagner. Nu e oare dovada cea mai bună pentru Utrillo? Pornind de la treptele cele mai de jos ale scării, el le-a urcat, una cîte una, pentru a ajunge la cea mai de sus. În clipa aceea totul s-a luminat deodată. S-a văzut bine distanţa parcursă. S-a înţeles momentul cînd, recreînd pe alt plan decorul în sînul căruia se zbătuse atîta vreme, nu mai era doar imaginea acestui decor, ci proiecţia emanată de acolo doar pentru el însuşi care avea valoare. Îşi dădea el oare seama? Şi cînd, îndemnat de instinctul său, Utrillo se apucase să picteze

după cărţi poştale, şi s-a eliberat dintr-o sclavie pe care, mai tîrziu n-ar fi avut puterea să o înlăture, să nu vedem în acest lucru decît o simplă anecdotă? Ar fi prea puţin. Cu toate acestea, la Utrillo, anecdota nu e niciodată de lepădat. N-o avem decît pe ea pentru a ne călăuzi. Ea ni-l explică din primele timpuri, de atunci cînd Valadon, pentru a-l îndepărta de meteahna beţiei, îl pusese să picteze, şi pînă în clipa cînd, închis în odaia sa şi zvîrlindu-şi creioanele printre gratiile de la fereastră, asculta trist cum cădeau unul cîte unul pe caldarîm. Ori din ce punct de vedere am privi pe pictor, un fapt, în aparenţă minim, ni-l arată în plină lumină. Izolat cum era şi vrînd să rămînă izolat, pentru a se putea mai bine concentra, Utrillo, dacă ar fi avut noţiunea vreunei teorii, fără îndoială că nu ar fi dăruit operei sale acel freamăt intens pe care îl are. El nu-i cerea decît să-l mîngîie în durerea lui. Ea era refugiul, tovarăşa în zile de restrişte, izbăvitoarea şi nădejdea lui de zi de zi. Toată viaţa i se dăruie ei trup şi suflet, neaşteptînd de la ea decît un ajutor neîntîrziat.

Iată de ce un astfel de artist nu se poate alătura şi lega de un altul. El e numai el, dar într-o atît de patetică şi ingenuă manieră încît rămîi uimit. Este el singur, cu dragostea ce o avea pentru stradă, pentru bistrouri, pentru bisericile şi uliţele cartierelor mărginaşe. Puneţi-l să-şi schimbe temele ce-l interesează şi nu mai prezintă nici un interes. Dacă nu pictează, bea şi se îmbată fără măsură. Din dile-

ma aceasta nu poate să iasă. E cercul lui vrăjit : orice ar face, orice ar încerca, atunci cînd nu e sublim, e ca o vită dusă la adăpătoare, şi, silit să fie vita aceasta, deodată să reacţioneze, uluindu-ne prin geniul său. Ce-am putea noi să facem ? Nimeni nu-şi poate alege destinul. Născut la Paris, aici a putut el deveni un mare pictor, sub cerul acesta ale cărui nuanţe le-a redat atît de bine. Asemeni lui Villon, a cărui căinţă se îndrepta, în lungi rugăminţi, către Notre-Dame, asemeni lui Verlaine — acest Villon al zilelor noastre — Utrillo n-are altă dragoste decît bunul său oraş. Lui îi datoreşte el, de totdeauna, totul, şi dacă încercăm să tragem o paralelă între accentul şi expresia admirabilelor poeme ale acelui „chétif[1] Escholier"

Ce-au fost numit François Villon

şi atmosfera naivă, directă şi deseori sfîşietoare a tablourilor lui Utrillo, ne dăm seama cît de departe poate ea merge.

O asemenea înrudire nu ne poate induce în eroare cu privire la meritul celui ce se arată vrednic de ea. Iată de ce, format fiind la Paris, Utrillo nu l-a părăsit, ca să zicem aşa, niciodată. Cînd scăpa de tata Gay, n-ajungea prea departe. La Saint-Denis se oprea în faţa bazilicii şi se adîncea în contemplări ciudate. Prăbuşit pe o bancă, privea portalul aspru

[1] Biet. (În l. fr.)

tăiat în piatră, înnegrit de negura anilor. Îl privea aşa ca şi cum s-ar fi rugat, căci studiul, aşa cum s-a zis, este „suprema rugăciune". Stătea acolo, făcînd ochi mari, beat poate, sau poate strivit de durere şi căutîndu-se, ca un copil rătăcit. De cîte ori nu şi-a petrecut noaptea pe marginea unui trotuar, ca să privească faţadele caselor şi culoarele hotelurilor de unde fusese dat afară ! Se aşeza la pămînt şi, ceea ce vedea îl umplea de tristeţe, de milă şi dezgust. Era cînd un zid gol din vreun foburg de după care se înălţa un copac, cînd faţada vreunui negustor de vinuri, sau gratiile unei cazărmi, sau poate, uneori, intrarea murdară şi neagră a unei locuinţe muncitoreşti. Cu inima sfîşiată de dragoste şi de durere, Utrillo examina fără tihnă lucrurile acestea, notîndu-şi amănuntele pentru a şi le putea aminti. Cu sau fără voia lui, lucrurile acestea pătrundeau în el, se refugiau acolo, cît mai umile şi mai sărace, se ghemuiau, pentru a-l impregna toată viaţa cu acea amărăciune fără seamăn pe care, pînă la ultimul ei hohot de deznădejde a făcut-o să străbată în opera sa. De-a lungul apei greoaie, uleioase, cînd mergea aplecîndu-se spre ea şi urmînd taluzul canalului, ce taine îi încredinţa el oare ? Cît trebuie să-l fi atras şi ea, după cum se vede din picturile sale. Ea trebuie să-şi fi desfăşurat doar pentru el, între maluri, masa inertă pe care, în timpul nopţii, felinarele aşezate ici şi colo o străpungeau cu razele lor palide, licărind uneori ca tăişul unui cuţit. Cunoscuse tot ceea ce, oda-

10 — c. 72

tă cu lăsatul serii, se deșteaptă și se agită, bîjbîind pe străzile unui oraș mare ; și cînd zorile se iveau, tremurînde și palide, învesmîntînd Notre-Dame cu lumina lor tulburătoare, Utrillo, care știa bine ce căuta el acolo, își înălța ochii spre ea și — pătruns de dragoste — o contempla.

Îmi închipui că, în Montmartre, în fața vastei perspective ce se deschide din strada Lamarck asupra Parisului, Utrillo trebuie să se fi oprit de multe ori. Din observatorul acesta, unde șuierul răgușit al trenurilor îți vine la ureche ca niște chemări pe mare ale vreunui vapor, unde fumul năvălește vrînd să ia cu asalt cerul, unde ploaia dusă de vînt inundă orizontul cu aburii ei spălăciți, unde luminile îți fac cu ochiul, unde acoperișurile lucesc în oceanul de case cu o lumină pestriță, el trebuie să se fi simțit de multe ori împăcat cu sine însuși. Oricît de departe ar fi îmbrățișat cu privirea întinderea acestui oraș imens, el îl recunoștea ca fiind al lui, de la cele dintîi planuri pe care le pictase la început în plină pastă, pînă la fortificații și, după ele, pînă la străzile Montrouge și Ivry, la periferie. Puțin mai departe, vai, era Villejuif, de sinistră aducere aminte. Dar, ce importă ? Ca să uite zilele grele de altădată, pictorul știa încotro să-și îndrepte ochii spre a vedea, răsărind din ceață, turnurile semănînd cu două zaruri înalte, de la Notre-Dame, clopotnițele de la Saint-Sévérin și de la Saint-Germain-des-Prés, săgeata de la Sainte Chapelle și, mai aproape, pe stînga fațadele pălite ale bulevardelor exterioare, Gare de l'Est, Gare du Nord și colnicul înverzit Buttes-Chaumont, așezat acolo ca pentru el, în toată plenitudinea lui. Se gîndea el oare atunci că recrease în plenitudinea și justa ei atmosferă imaginea acestei lumi, gălăgioasă, trepidantă și mereu în durerile facerii ? Nu îndrăznesc să afirm acest lucru, căci Utrillo nu fusese niciodată orgolios. Dacă, uneori, se oprise pe strada Lamarck apropiindu-se de acel teren viran din care s-a croit apoi scuarul Saint-Pierre, pentru a arunca o privire asupra Parisului, o făcuse doar din dorința de a se lămuri asupra caracterului acestui oraș. El nu e, mulțumită lui Dumnezeu, Rastignac-ul picturii și, chiar în începuturile sale, sînt sigur că în loc de a căuta să cucerească lumea, el se străduia mai degrabă să calculeze din capătul de sus al treptelor aflate pe strada Muller, numărul acestor trepte atît de greu de urcat, atunci cînd ai băut prea mult.

Astăzi, cînd gloria l-a luat în brațele ei, ne întrebăm uluiți, cum de a rămas atît de simplu, atît de șters. Nu iese mai de loc ; nu e văzut nicăieri și, cînd cineva îl întreabă cu privire la traiul lui la Montmartre sau de la castelul Saint-Bernard :

— La Saint-Bernard, răspunde el, vinul e bun. Știi ! Beaujolais !

Și cheamă bucătăreasa cerîndu-i să aducă două pahare, fără să știe Valadon, care, astăzi, se face și ea că nu vede.

* * *

Să încheiem deci. Pentru a exprima toate nenorocirile ce-l copleşeau, pentru a exprima drama pe care o trăia, ceas cu ceas pictorul sau poetul acestei boeme sălbatice şi resemnate în decăderea ei, era nevoie de un artist care să poată fi sincer. Utrillo a fost acest artist. Şi, de fapt, n-a fost numai atît. Sinceritatea lui, stîngăcia lui, lipsa lui de cultură, naivitatea lui, au făcut din el ceea ce este astăzi şi nimic altceva. Suferise destule din aceste necazuri de zi cu zi pentru a trage din ele nu un sistem estetic ci un fel de a se exprima, de a se povesti, de a vedea limpede în noaptea ființei sale. El n-a căutat niciodată altundeva drumul său, nici mai sus şi nici mai departe. Fiecare zi îi aducea grijile ei, şi el se mulțumea cu atît, de teamă să nu le agraveze. Oricît de ciudat ar părea, el a fost produsul acestui conflict bizar, în care bețivul îl completa pe pictor, dăruindu-l cu o strălucire sumbră. E oare destul ? Rezultatul îl vedem. El explică şi luminează totul. El pune fiecare lucru la locul lui, dîndu-i în vileag, în acelaşi timp, măreția. Căci Utrillo, fără să ştie, mergea instinctiv înspre răscumpărarea sa. A fost un noroc pentru el de a se fi făcut adesea vinovat de cele mai groaznice necuviințe ; căci avea astfel prilejul să spere în iertarea acestor greşeli. Cel puțin aşa credea el. Această certitudine, această convingere nu-i lăsau o clipă de răgaz. Nu stătea la chibzuială. Simțea însă nevoia de a se dezvinovăți printr-o dovadă vădită a bunăvoinței sale de abuzurile pe care le făcea.

Umil un trai cu munca uşoară, plicticoasă,

nu era pentru el. Prefera mersului monoton şi liniştit al acestuia, zbuciumul cel mai adînc, dezlănțuirile, răsturnările şi catastrofele cele mai negre, fără să-i pese dacă ele îi stîrneau, după aceea, tînguielile şi părerile de rău. Aduceți-vă aminte cum alerga el să-şi culeagă tablourile pe care Adèle i le zvîrlea pe stradă, cînd îl vedea că s-a îmbătat. Nu-i plăcea ca cineva să-l facă de ruşine. Chiar şi astăzi, cînd ar putea trage foloase de pe urma legendei sale, exagerînd-o, îi e silă să audă vorbindu-se de ea.

— Nu e adevărat, răspunde el. Nu-mi pierdusem capul şi ştiam bine ce fac.

Trebuie să-l auzi dezvinovățindu-se, ca şi cum faptul de a fi dus o viață zănatecă şi plină de nebunii l-ar mişca oarecum. Dacă ar fi să-l credem, tot ce se povesteşte despre el nu e decît minciună şi exagerare, nedovedind nimic. Dacă se mai face aluzie la lucrurile acestea e numai pentru a-l umili sau pentru a-l sîcîi şi a-l face ridicol.

— Nu, nu, zice el. Sau poate, nu mai ştiu. Am uitat !

Să nu insistăm. E dreptul lui să conteste faptele ce se povestesc sau, uneori, să le nege. Totuşi, adevărate, false sau deformate, ele alcătuiesc laolaltă legenda lui Utrillo şi justifi-

că în ochii marelui public imensa reputaţie de care se bucură. Atîta timp cît un artist se va ridica din mijlocul masei anonime şi, printr-un avînt neaşteptat, va ajunge să o domine, nimic nu ne va putea convinge că artistul acesta nu-şi va fi justificat încă de mai demult, prin anumite ciudăţenii, succesul său, mai cu seamă cînd e vorba de un pictor ca Utrillo, pe care fiecare om din Montmartre îşi aminteşte a-l fi văzut beat, dacă nu de vin, cel puţin beat de geniul său amar.

CU GLAS SCĂZUT

(Fragmente)

Francis Carco: *A voix basse*
Éditions Albin Michel, 1938

I

Sînt anumite mărturisiri sau anumite confidențe pe care, fără să vrei, nu le poți face decît coborîndu-ți vocea. Iată, au trecut ani de cînd tot caut tonul pe care să-l dau lucrării acesteia și, ba mi se părea că acord prea multă însemnătate evenimentelor care stau la temelia ei, ba că nu le acord destulă. Știu bine că, pentru oricare om a cărui tinerețe tresare de îndată ce el o evocă, plăcerea de a se povesti pe sine însuși primează, totuși îmi spun că plăcerea aceasta cîntărește prea puțin, dacă ea nu ne îngăduie să smulgem propriilor ei reflectări acele reflexii, sentimente și imagini de tot felul, a căror prezență în sînul fiecăruia din noi alcătuiește o a doua viață. La mulți oameni, existența aceasta rămîne zăvorîtă și ei o iau cu dînșii în mormînt, fără să-și dea seama de ea. Totuși, din cînd în cînd, ea apare la suprafața vreunui vis sau caută să se manifeste în cursul unei crize mai mult sau mai puțin neașteptată, de depresiune, de spleen, de melancolie, îmbrăcînd de cele mai multe ori forma regretului. O multitudine de păsuri obscure, de jigniri nedefinite de decepții nehotărîte, de ceasuri pierdute, rău întrebuințate, de ciocniri abia resimțite, se cristalizează atunci în sufletul în care năvălesc și pe care îl întunecă din pricina unei apropieri, adesea in-

voluntară, a două fapte, două nume, două mărturii. Femeile mai cu seamă au o memorie uluitoare despre aceste mii şi mii de nimicuri care, repetîndu-se zi de zi, ajung să le descurajeze. Cîte şi cîte asemenea neînţelegeri nu caracterizează viaţa femeilor ? Se pretinde chiar că, din acest punct de vedere, ele se aseamănă cu poeţii. Dar aceştia au avantajul că-şi pot exprima durerile necunoscute care îi fac şi pe ei să sufere la fel ca şi ele. Poetul trage tot ce are el mai bun din însuşi inconştientul său : adevărata inspiraţie nu vine din afară ; ea izvorăşte — asemenea unei ape misterioase — din acele regiuni neexplorate pe care, deseori, le purtăm fără să ştim, chiar în noi, şi pe care prin căutări repetate, ajungem să le descoperim, înainte de a lăsa să ţîşnească clocotul lor obscur. Poate că nici n-ar exista poeţi — în sensul pe care îl înţelegem noi — dacă, de la Baudelaire încoace, cei pe care îi admirăm, n-ar fi înăbuşit, refulîndu-le, aceste elanuri care, ieşind la lumină, sînt cu atît mai impetuoase cu cît au fost mai îndelung înăbuşite. Oare diamantul nu este smuls din rărunchii pămîntului ? Şi, starea aceasta de nelinişte căreia îi era asociată poezia, nu vine oare din efortul interior al celui care, treaz fiind, se cufundă în abisul pe care somnul îl acoperă cu pînza lui tenebroasă ? E tocmai ceea ce am încercat eu în această carte. Mi-ar plăcea ca ea să mă facă să mă cunosc pe mine însumi, să cunosc copilul, adolescentul care am fost, şi din care nu-mi mai amintesc decît unele fărîme. Toţi avem amintiri, şi amintirile cele mai vii nu sînt, neapărat, şi cele mai precise. Le prefer pe cele pe care nu le ştiu, sau pe cele care le-am uitat, cele pe care, fie din pudoare, fie din prefăcătorie, eu singur le ştiu ascunse în fundul acestor vagi adîncuri, unde, pînă şi omul cel mai perspicace nu poate să înainteze decît pe dibuite.

* * *

Din vremea aceea simt, înainte de orice, un miros deosebit, ajungînd pînă la mine. Plouase. Se isprăvise vremea culesului strugurilor. La intrarea unora dintre curţi se vedeau aşezate hîrdaie goale, în timp ce maldăre mari de ciorchini striviţi, cu pieliţele veştede, răspîndeau în tot oraşul un miros de vin, căruia i se adăuga mirosul celor dintîi focuri de lemne aprinse ale toamnei. Apele rîului erau umflate ; platanii începeau să-şi piardă frunzele, o dată cu ghemuleţele lor albicioase şi cu fîşii din coaja lor. Tata, împreună cu un şchiop care avea o trăsurică trasă de un măgar, în faţa gării, ne aşteptau pe peron. Şchiopul apucă bagajele, apoi ne îndreptarăm spre ieşire, în timp ce trenul pornea mai departe.

— Socotesc că e bine să vă previn, zise tata. N-o să aveţi grădini aici, dar casa e destul de frumoasă. Sîntem la largul nostru. Gîndiţi-vă : trei etaje !

— Desigur pline de umezeală, răspunse, neîncrezătoare, mama.

— Nu... nu prea ! Iar tu, hai, ia-o din loc, adăugă tata, lovindu-mă uşor şi drăgăstos cu palma pe obraz. Ia-o înainte la fraţii tăi !

Funcţionarul gării, care-l cunoştea de mai de mult pe tata, duse mîna la chipiu şi murmură :

— Bună seara, domnule Conservator !

Eram încă sub influenţa călătoriei noastre la Nisa, în cuprinsul căreia, în timp ce se terminau vacanţele noastre, „domnul Conservator" pusese să se aerisească, să se cureţe şi să se instaleze noua noastră locuinţă. Era o clădire mijlocie a cărei faţadă pe uliţa principală era arătoasă, dar care de fiecare etaj, nu avea decît o singură odaie la stradă. Celelalte încăperi erau distribuite de-a lungul a două pasaje înguste, aşternute cu pietriş şi care se intretăiau în unghi drept. Pasajele acestea alcătuiau nouă zecimi din uliţele oraşului Villefranche şi am înţeles numaidecît tristeţea şi amărăciunea mamei mele, la gîndul că va trebui să trăiască acolo.

Şi totuşi, aici, în oraşul acesta, am scris primele mele versuri. Sub înalta oblăduire a bătrînului turn pătrat al bisericii Notre-Dame, oraşul se orînduia, se strîngea, ca pe vremea războaielor Reformei, împrejurul acestei biserici ce se înălţa în mijlocul unui decor unde învelitoarele, calvarul şi casele strîmbe păstrează o înfăţişare de citadelă, de schit, de galerii negustoreşti, cu înfăţişare aspră şi patetică. Uliţa se depăna printre stîlpii enormi ai turnului, unde vîntul, în anumite seri de iarnă, se învolbura cu furie, smulgînd olanele acoperişurilor şi închizînd cu o lovitură brutală obloanele mici şi grele, care scrîşneau în ţîţînile lor ca nişte păsări ale mării prinse în zbor de furtună. Nu se auzeau decît şuierăturile şi urletele vijeliei, apoi cînd furtuna se potolea, prindeai zgomotul uşor pe care îl făceau femeile care, îndărătul geamurilor spărgeau nuci, descojindu-le cuminte, pentru a le expedia apoi în America, zgomot ce umplea întregul cartier cu sunetele sale laborioase.

Munca aceasta umilă, cu repetarea aceloraşi gesturi plicticoase şi uşoare, se îndeplinea cu regularitatea unui ritual zilnic. Dedesubtul bolţilor, dalele străluceau. Unele locuinţe datau încă din veacul al XV-lea ; puteai să vezi scara în spirală a unei turele, desfăşurîndu-şi treptele lustruite, a căror atingere amintea de pielea pe care o oferă mîinile oamenilor foarte bătrîni. Urmau apoi tăceri, tăceri lungi, cum nu întîlneşti decît în provincie, care succedau — din cînd în cînd — sonorităţilor pricinuite de nicovala vreunei fierării, sau zgomotele mai vesele ale ciocanului unui căldărar, bătînd în cratiţele lui de aramă. De asemenea, în uliţa paralelă cu a noastră, se afla o modestă piaţă, împodobită cu o fîntînă şi cu bustul unuia din cei patru sergenţi din La Rochelle. Am aflat curînd că cea mai frumoasă femeie din oraş locuieşte într-una din casele pieţei acesteia. Era blonda soţie a unui funcţionar şi, deseori, avea obiceiul să se sprijine cu coatele de pervazul ferestrei.

La cîţiva paşi mai departe, pe aceeaşi uliţă, o femeie brună, tînără, era socotită a fi rivala celei despre care am amintit adineauri ; nu se arăta însă aproape niciodată la fereastră, iar felul discret în care ştia să se adăpostească de ochii lumii adăuga graţiei un mister căruia îi datora mulţi din admiratori.

Toate subprefecturile au, astfel, idolii lor. Uneori totuşi, seara, la sosirea trenului de Toulouse, mi se întîmpla să întîlnesc şi alţii, a căror rămînere peste noapte la hotel nu puteam să mi-o explic prea bine. Era vorba de felurite creaturi venale. Le urmăream de departe, surprins că le văd avînd drept bagaj doar o mică valijoară de piele, pe care o purtau legănînd-o pe lîngă corp. Am aflat mai tîrziu că cel care le plătea deplasarea era grefierul tribunalului. Omul ăsta, care purta melon, pardesiu din piele de capră şi ghete galbene de cauciuc, avea aerul unui vîrcolac. Iubea femeile aşa cum unii iubesc vînatul. Îl vedeam venind grăbit, cu paşi mari tăcuţi, inhalînd cu nările lui mari aerul rece, vîrîndu-şi nasul în părul pardesiului şi uitîndu-se în jurul său cu o privire în acelaşi timp vicleană şi cuceritoare. Era prieten cu un avocat care îl citea pe Baudelaire stînd pe o bancă de pe promenadă. Cumetrii aceştia, care se înţelegeau de minune, se deosebeau totuşi hotărît prin felul lor de a se îmbrăca. Pe cît cel dintîi căuta să se arate mai cîinos — aproape feroce — şi refractar oricărei subtilităţi, pe atît cel de-al doilea, cu

barbişonul lui roşcovan şi cu mustăţile sale în furculiţă, cu pălăria de pîslă „frivole", cu pulpele sale de cocoş (pe care vîntul le dezvăluia lumii atunci cînd îi lipea îmbrăcămintea de trup) căuta să placă. Semăna vag cu un Mefistofel de provincie, spiritual însă şi plin de şiretenie. Cînd saluta femeile, părea că le propune, făcîndu-le malițios cu ochiul : „Încercaţi-mă !"

Cîteodată, cei doi cheflii puneau laolaltă banii pentru a amuza o noapte pe nenorocita care făcuse călătoria şi procedeul acesta mă cufunda în reflexii prăpăstios de adînci. Nu puteam concepe că o femeie ar putea aparţine la doi bărbaţi : o asemenea împărţeală mă umilea pe mine pentru ei. Sînt corsican : vreau să spun cu asta că, înainte chiar de a şti la ce slujeau femeile, eu nu le vedeam alt rost în viaţă decît acela de a aştepta întoarcerea şi bunul plac al bărbatului. Compatrioţii tatălui meu dovedeau toţi, mai mult sau mai puţin, o oarecare stîngăcie faţă de sexul frumos sau, dacă nu, deveneau nespus de repede prea curtenitori şi, ca urmare, încetau de a mai fi primiţi. Singurii de care îmi amintesc, deoarece îi văzusem regulat venind în casa noastră, erau toţi holtei vîrstnici. Nu îndrăzneau să ofere nimic mamei, copleşindu-ne în schimb cu tot felul de daruri pe mine şi pe surorile mele. Cu veranda şi cu acoperişul ei, casa noastră din Nouméa, într-un singur cat, semăna — în mai mare — cu o cuşcă pentru iepuri. Am încă o

fotografie a ei. Un papaier [1] și un manghier [2] apărau de soare odăile din față. În fiecare dimineață treceam prin odaia tatii, cînd trebuia să ne ducem la școală. Într-o zi l-am văzut dormind în pielea goală; n-am uitat lucrul ăsta niciodată.

Oricît de lung ar fi drumul de la insula mea natală pînă la acest mic orășel numit Rouergue, orășel care mirosea atît de tare a vin în seara cînd am debarcat acolo, fapt este că, tocmai pe urma acestor senzații, a acestor tulburi descoperiri, mi-a venit ideea, sau mai degrabă am simțit necesitatea de a scrie *Doar o femeie*. Era la Corneilles-en-Vexin. Mergeam de-a curmezișul odăii, căutînd un subiect cînd, deodată, îmi adusei aminte de Villefranche, de grefier, de femeile care soseau din Toulouse și, fără să mă mai gîndesc să fac măcar o schiță de plan pe hîrtie, mă pusei pe lucru. Era tare cald. Zgomotele ce ajungeau pînă aici, de pe cîmpia năpădită de soare, răsunau în aerul greu și arzător de afară ca și în adîncul ființei mele, trezind acolo — asemeni unui ecou — alte zgomote care, alipindu-se de vechi imagini și amintiri, inspirau tot soiul de confidențe. Hotelul, servitoarea noastră, dragostea mea cu dînsa, întîlnirile ei tainice, bărbatul cu pielea de capră și promenada de la Guiraudet, participau bineînțeles toate la desfășurarea povestirii mele. În aparență, totul părea să nu fie de-

[1] Arbore american cu fructul asemănător pepenelui galben.
[2] Arbore brazilian cu fructe gustoase.

cît o simplă poveste romanțioasă. Cu toate acestea nimic nu era fals, căci atît hotelul cît și servitoarea existau, întocmai ca și amănuntele adevărate de care era plină „nuvela" mea. „Șantanul" se afla în apropierea podului. Petrecusem seri întregi acolo: era unul din acele șantanuri de odinioară unde cîntărețele apăreau îmbrăcate în paiete, umblau cu cheta și se așezau să bea la mesele clienților. Pe măsură ce povestea se înfiripa, mă substituiam personajului Claude — căci, bineînțeles, eu nu eram Claude. Nu-l alesesem decît pentru a nu fi silit să reacționez împotriva anumitor mărturisiri, care m-ar fi putut stingheri; dar, povestindu-mă prin prisma acestui adolescent, nu însemna că eram cu totul o victimă a acestui subterfugiu. La fel ca și ceilalți băieți de vîrsta lui, avusesem și eu, se înțelege, o aventură cu una din servitoarele casei (pe a noastră o chema Olimpia: ce nume pentru un poet!). Și lăsasem chiar să fiu surprins în brațele ei, la Nisa, tocmai în ziua înmormîntării bunicului. Cîtă sete, cîtă rîvnă de a povesti totul! Claude mă ajuta: unul din cele mai penibile pasaje, chiar el mi l-a dictat, stînd în spatele meu. Ne era rușine amîndurora, de cîte ori ne aduceam aminte. Claude însă suferise groaznic cînd își privea amanta schimbîndu-și fusta și trăgîndu-și pe picior ciorapii, pe cînd fata asta, care mă primea la dînsa seara, întovărășit de un camarad, și care simțea parcă o plăcere echivocă lăsîndu-ne să asistăm la preparativele ei, nu fusese a mea niciodată.

Era o creatură robustă, care și-ar fi bătut joc de noi, dacă am fi încercat s-o apucăm mai zdravăn, căutînd să o împingem spre patul ei. Locuia lîngă casa noastră, în fundul unei ulicioare împuțite și întunecate, unde, cînd ieșeam din liceu, îmi făcea cîte un semn. Cîteodată intram la ea în timp ce inima îmi bătea să se rupă. Atunci, după ce închidea fereastra, începea să-și dezbrace încetișor capotul, după care scotea din scrin rufăria pe care o punea lîngă foc, pe spătarul unui scaun. Soba era încinsă parcă de toate simțurile mele. Mă înăbușeam. Și fata, cu un aer blajin, continua să se dezbrace pînă în clipa cînd, de tot goală, și ridicînd brațele, lăsa să-i alunece cămașa nouă de-a lungul trupului. În timpul ăsta un cărucior încărcat cu surcele zgîria zidurile casei ; pe ulița întunecată răsuna tropăit de galenți, sau strigătul vreunui vecin care, întorcîndu-se acasă cerea să i se aprindă de sus o lampă, ca să poată urca scara.

[. . .]

Unul din dascălii mei fusese un bătrîn înalt și deșirat cu barbișon sur, pe care îl descumpănise sfîrșitul tragic al fetei lui mezine, moartă pe neașteptate în pensionul călugărițelor unde, în fiecare dimineață, o trăsură cu doi cai o aducea la școală, pentru ca, la ora prînzului, să vină iar ca s-o ia înapoi.

Poet el însuși, mă învăța tainele poeziei. Îi dădusem, fără să afle Gal, primele mele versuri și primisem o invitație, scrisă chiar de mîna lui, să trec spre a-l vedea.

Charles de Pomairols locuia în castelul de la Pèze, a cărui zidire masivă și scundă, avînd alături un turnuleț cu un acoperiș în formă de con, domina fînețele și livezile de castani din împrejurimi. Nu se putea închipui cadru mai romantic unde, începînd de la bariera ce închidea un drum îngust, totul părea nemișcat, înțepenit, aflat parcă în afara lumii, într-un surghiun sălbatic și voluntar. Crivățul, suflînd prin pădurile desfrunzite, le smulgea tot felul de vaiete. Un servitor îmi luă din mînă bicicleta. Era o zi cenușie. Cînd priveai prin gemulețele patrate ale turnului, lumina părea că e înțepenită : o lumină de carceră sau de vis. Nimic nu se mișca, nimic nu părea că trăiește în cuprinsul acestor ziduri. Uneori doar, sub cîte o ușă însuflețită de un tremur brusc, vîntul scotea un geamăt pițigăiat, după care tăcerea cobora și mai grea, mai compactă, înainte ca eu să fi putut avea timp să înțeleg rostul ei misterios.

Ignoram, într-adevăr, în ce soi de dublă viață, cvasifantomatică, stăpînul casei își tîra goliciunea nopților și a lungilor sale zile. Nu avea de loc acea expresie mîhnită sau ușor distantă, pe care cei din oraș i-o atribuiau. Bătrînii gentilomi, ale căror portrete pictate de Moro decorează una din sălile muzeului Prado din Madrid, au acest caracter trist, rece și măsurat. O fotografie a celei moarte, pe care el o avea neîncetat înaintea ochilor, împodobea masa lui de lucru. Pe masa aceasta, hîrtii și cărți așezate metodic de o parte și de alta a

unui blocnotes dezvăluiau gustul de ordine, de armonie (o armonie oarecum austeră) al posesorului lor. N-am observat însă lucrul ăsta decît abia după mai multe lecții.

Căci ceea ce Charles de Pomairols îmi dădea, cu neostenită răbdare și cu o mișcătoare dragoste pentru meseria sa, erau într-adevăr lecții. Evocînd convorbirile noastre, am impresia de a fi trăit aproape în felul acestor poeți ai Renașterii care își însușeau tehnica versului, străduindu-se în tot felul de întorsături și potriviri de cuvinte, în care natura și arta își împleteau, rînd pe rînd, grația și chibzuiala, calculul și spontaneitatea. Număram pe degete.

— Versul ăsta e fals, zicea maestrul.

Apoi îl relua cu mine sau îl ștergea înainte de a trece la versul următor. Nu îndrăzneam să-i răspund că era un vers de unsprezece picioare, căci el mi-ar fi declarat hotărît și fără să țină seama de protestele mele :

— Nu există vers de unsprezece picioare.

Odată, după ce-și pusese ochelarii pe masă, el mă întreabă ca din senin :

— Ai citit-o pe Anna de Noailles ?

— Mărturisesc că nu.

— E o nebună.

Își luă iar ochelarii și zise, răzgîndindu-se :

— Ai face totuși bine dacă ți-ai procura poemele ei. Te vor învăța ceea ce eu nu mai am : pasiunea, frenezia de a trăi.

Apoi număram din nou pe degete.

— Rimă plată, decreta dînsul. Nu trebuie să rimezi două calificative sau două verbe, și

încă și mai puțin două adverbe. Ele trebuiesc combinate. Privește-l pe Hérédia. Cîtă știință ! Sonetele lui sînt incomparabile. Dumneata cunoști sonete bune ?

Am recitat sonetul lui Colletet :

Tot farmecul ce-atîta te fac de-ncîntătoare
Îl datorezi Naturii și zeilor din cer
Iar soarelui, frumoasă, datoare ești...

— Colletet nu e decît un poet minor, încercă el să mă întrerupă.

Cu toate acestea nu m-am oprit pînă n-am ajuns cu numărătoarea la capătul *Frumuseților împrumutate,* al căror ton de ironie și de ranchiună mă amuza. Și am sosit astfel la terțetele unde poetul, după ce făcuse inventarul darurilor pe care i le refuză femeia pe care o iubește, conchide, nu fără o anumită mîndrie corneliană :

Și dac-ar fi ca iarăși să dai tot ce-ai luat,
Sus, soarelui, lumina ce te-a-nfrumusețat,
Jos, florilor, alb chipul împodobit cu stele.

Junonei, mlădierea, mînuțele-Aurorii
Picioarele lui Thetis, mîndria-ți rimei mele,
Doar micile-ți metehne ți-ar fi însoțitorii.

Credeam că-mi voi ului maestrul ; el însă se întorcea mereu la *Trofeele* lui Hérédia și discuția se prelungi pînă în clipa cînd servitorul ne aduse o lampă, căci noi nu văzusem că se înnoptase.

* * *

Şi astăzi încă am un zîmbet de compătimire cînd mă gîndesc la ce poate fi noaptea într-o modestă subprefectură, unde, în timp ce ziua se-ngînă cu noaptea, fiecare supraveghează faptele şi gesturile vecinului. Felinarele, destul de rare, întreţineau sub castanii şi paltinii urbei penumbra necesară întîlnirilor nocturne. Aproape în faţa colegiului, un drum plin de praf, mărginit de o parte şi de alta de ziduri, ducea la ceea ce se numea grădini, în fundul cărora pavilioanele găzduiau amorurile vinovate şi lipsite de confort ale burghezilor din localitate. Avocatul meu baudelairian avea şi el un soi de cocioabă prin preajmă.

Mă duceam şi eu uneori acolo cu colegii fiului său, să luăm masa de prînz. Un vestibul pardosit cu piatră, o bucătărie strîmtă, două odăiţe, avînd fiecare cîte un divan, alcătuiau toată nebunia aceasta. Îţi venea în minte eroina lui Flaubert sau umilele ei semene care trebuiau să vină grăbite ca vîntul, să se dăruiască şi să plece apoi, cu inima bătînd şi cu ochii la pîndă. Pietrişul scrîşnea sub tălpile noastre. Mă făcea să mă gîndesc la ultima întrevedere a proprietarului acestui loc cu una din amantele sale de o seară sau de o clipă. Pietricelele fuseseră aduse pe tălpi de afară, împreună cu puţin pămînt de grădină. Din sobă se scurgea o parte din cenuşă. O oglindă înceţoşată ca o placă fotografică lucea deasupra divanului. Nu semăna decît foarte confuz

cu acele oglinzi profunde din *Invitaţia la Călătorie* a lui Baudelaire. Cît priveşte călătoria în sine, ea nu trebuie să fi lăsat celor ce o făcuseră, în odaia asta lipsită de perdele, decît amintiri vulgare, neliniştite, foarte puţin capabile să inspire dorinţa sau gustul marilor pasiuni.

Eram mîhnit că Baudelaire putea sluji la astfel de întîlniri. Mirosul fad şi rece al pămîntului răscolit, daliile putrezite pe tulpinele lor scobite, lianele zgîrcite şi strînse de-a lungul sîrmelor ruginite ale umbrarului, precum şi adierea plină de umezeală venind din obscura cîmpie învecinată, unde nu se vedea licărind nici o lumină, aveau desigur rezultatul de a face şi mai rapid şi mai brusc contactul epidermelor. De voluptate nici n-ar fi locul să vorbim aici. Nu există voluptate desăvîrşită decît acolo unde participă în întregime toate simţurile : auzul, văzul, mirosul, gustul, pipăitul şi, de asemenea, acel fior al sufletului chinuit de remuşcări. Experienţa mea în această materie era fără importanţă. Aventurile mele se rezumau la cîteva întîlniri pe furiş într-o baracă de bîlci, cu o ţigancă tînără cu părul roşu şi care era îmblînzitoare de şerpi.

O chema Sara. O cunoscusem la bîlci şi, seara, între două reprezentaţii, o întîlneam în dosul perdelelor, unde mi se dăruia pe lada şarpelui boa. Cînd Sara îl desfăşa, încolăcindu-l în jurul gîtului şi mijlocului ei, aveam impresia că o văd manipulînd un cauciuc vechi dăruit cu un soi de existenţă toropită, şi a

cărui toropeală se destrăma încetul cu încetul sub influența căldurii pe care o emana trupul dansatoarei.

Să fiu gelos pe o lighioană mi s-ar fi părut, desigur, ceva nesocotit ; și totuși, fără să vreau, eram gelos pe monstrul ăsta. Ochii lui strălucitori și ficși care, din cînd în cînd se acopereau cu o pojghiță de albeață, gura lui cu căscăturile ei sinistre, solzii lui, prin care lumina juca întocmai ca pe niște lame, cu unduiri lucioase, mă făcea să înghet de oroare. Șarpele era îndopat cu iepuri, cu pui vii de găină, pe care el îi înghițea după ce îi înfășura mai întîi cu o secreție vîscoasă. Un sertar în care îți golești buzunarele n-ar fi putut să înghită mai repede ceea ce i se vîra lui în fundul gîtlejului. Șarpele era apoi cules de pe jos întocmai ca un furtun ; era îndoit, înfășurat în tot felul de lînuri și vîrît în cufărul lui, unde, timp de cîteva ceasuri își făcea digestia.

Baraca mirosea a acetilenă și a menajerie. Cînd sufla vîntul, o vedeai tremurînd cu toate coviltirele ei, în timp ce, înăuntrul unei rulote cu acoperișul de carton gudronat, patronii tinerei Sara se încălzeau la focul unei mașini de gătit, al cărei fum se despletea printre crengile goale și lustruite ale platanilor.

Uneori ploaia se scurgea dedesubtul cortului barăcii și ne uda picioarele. Gîndul însă de a poseda pe ștrengărița asta roșcovană la numai doi pași depărtare de cafeneaua de pe promenadă, făcea ca plăcerea ce o simțeam să fie și mai puternică. Bineînțeles că și Sara mirosea

a acetilenă, căci tot ea trebuia să aibă grijă de lămpi ; fusese furată de cînd era copilă, neștiind nici de unde și nici de cine. Dar puțin îi păsa. Nu purta încălțăminte și nimic nu era în stare să o facă pe această creatură docilă și rezistentă să-și piardă cumpătul. Nici accesele de tristețe pe care mi le provoca mie existența ei nomadă, nici invidia pe care mi-o isca șarpele și nici patima mea violentă. Era oare frumoasă ? Nu știu. La lumina lămpilor, cu galbenii falși auriți din părul ciufulit, strălucea plină de o grație cu totul stranie, care ademenea și pe cei mai blazați. La numai opt zile după plecarea ei, mi-a trimis o scrisoare mîzgălită pe niște hîrtie cadrilată și închisă cu ajutorul unor buline de lipit. Scrisoarea aceasta conținea cuvintele de rămas bun ale țigăncii. Împrejurările îi răpiseră și de data asta prilejul de a rămîne agățată de cineva. Vrăjitoarea îmi scrisese dintr-un debit din apropierea unei gări regionale : cerneala era palidă, decolorată, iar plicul umed. Am ghicit că, pentru a pune scrisoarea la cutie, trebuise să iasă din debit pe ploaie. Desigur că încă din clipa aceea, Sara nu mai era singură cînd făcuse drumul pînă la cutie și poate că, înainte de a se descotorosi de misiva ei, o ținuse cîteva lungi clipe în mînă, în timp ce altcineva o săruta.

Amintirea biletului acesta mă mișcă astăzi mai mult chiar decît cuvintele de adio pe care le conținea. Și totuși, el m-a sfîșiat. Îmi imaginam debitul din preajma gării împreună cu soiul de oameni ce alcătuiau clientela lui :

bădărani, comis-voiajori sau poate vreun rafinat din tagma viticultorilor. Puteam oare să știu dacă amorezul acesta din urmă nu era și el cumva baudelairian și dacă tînăra Sara, care probabil mă iubea încă, nu atrăsese atenția succesorului meu tocmai prin caracterul exotic al frumuseții ei ? Cel mai bun lucru era să nu mă mai gîndesc de loc la lucrurile astea. Părinții mei, în vremea aceea, îmi interziceau să ies seara, după cină, așa că urcam în camera mea. Ce făcea oare Sara în clipa aceasta ? Într-o noapte, venise chiar sub fereastra mea, chemîndu-mă și, cum ușa ce da în stradă rămînea închisă, înțelesese că-și pierdea vremea și se depărtase. Picioarele ei goale abia că atingeau trotuarul.

Crezi în cafea și în noroc
In prevestiri și cărți de joc,

recitam în gîndul meu, vrînd să mă consolez. De fapt, nu o iubeam pe Sara. Felul acesta de a circula noaptea, fără încălțăminte, în picioarele goale și cu fusta ei veche, jerpelită, prin orașul adormit, mă jignea.

* * *

Dacă aș fi fost cu cîțiva ani mai în vîrstă, vecina mea mi-ar fi plăcut și mai mult. Era o brună cu ochii trași care, neavînd zestre, nu se putea mărita. Seara, întîrzia multă vreme la fereastră. Din cochetărie, ca și din prudență, nu aprindea niciodată lampa în odaie, așa că

nu-i zăream chipul decît la lumina unui bec de gaz aflat nu departe de acolo și care o lumina de jos în sus. Ghiceai, în penumbră, perdelele albe ale patului, care îmi dădeau impresia unui nu știu ce spaniol. Cîte și cîte firi nu se prăpădesc astfel ! Cîte nopți inutile ! Irène avea aerul că așteaptă ca vreun trecător să se oprească pe stradă. Dar cui îi trecea lucrul ăsta prin gînd ? Și cînd ne întîlneam în timpul zilei pe uliță, frumoasa noastră lăsa rușinată ochii în jos, ca și cum nu ne-am fi văzut niciodată. Pudra pe care și-o punea pe obraz îi dădea o paloare care mă exalta ; mă gîndeam la o madonă pe care, tînăr de tot, o văzusem într-o biserică și care îmi stîrnise pofta vinovată de a o îmbrățișa. Și ceasurile se scurgeau în felul acesta încet de tot... Așteptam mereu ca Irène să-mi facă vreun semn, pe ascuns, fără să fie văzută de bunică-sa care, uneori, surprinzînd-o la fereastră, își rotea privirile bănuitoare împrejur, înainte de a închide cu o mișcare scurtă și tăioasă jaluzelele ferestrei.

IV

În dosul gării, trecînd peste pasajul liniei ferate, puteai să iei drumul ce ducea pe lîngă ospiciu, mergînd pe sub arbori pînă la rămășițele unui vechi spital pentru leproși. În stînga se deschidea un ochi de apă unde se pescuiau raci, după care urcai printre vii, pe lîngă ra-

rele căsuțe și foișoare prizărite. Mă despărțeam jos, înaintea suișului, de camarazii mei care porneau printre stînci, pe o cărare abruptă, dînd drumul la frînghii. Apăsam cu putere pe pedalele bicicletei și, cu caietul de poezie în buzunar, urcam voios cel dintîi kilometru al pantei ce ducea la Pesquiès. Scena asta se repeta în fiecare joi. Cu toate acestea îmi plăcea pescuitul ; de cîteva ori chiar, adusesem într-un sac cîțiva pești tare frumoși, numai că, pe vremea aceea, nu scriam încă poezii. Oricum ar fi, gîndul că Charles de Pomairols mă aștepta ca să-mi examineze producția săptămînii trecute îmi stimula rîvna. Și astfel, ajungeam la cea dintîi cotitură. Mă dădeam jos și, ținîndu-mi bicicleta de ghidon, contemplam peisajul. Pînă la coborîșul spre vechea locuință a dascălului meu, unde ajungeai apucînd la dreapta pe o cărare rustică, drumul era într-un necontenit urcuș. Era calea ce ducea spre Albè. O șosea albă, bine croită, plină de viraje de unde, pe măsură ce te ridicai, puteai descoperi în timpul iernii cîmpia tăcută cu pămînturile ei brune și aburinde, iar vara, pătratele verzi și galbene, cîteodată și roșii din pricina macilor sau azurate de nenumăratele steluțe ale albăstrelelor risipite în mijlocul secarei, ovăzului palid și spicelor aurii ale grînelor coapte, dogorite de soare, sau ale șofranului. De departe deslușeai rîul, după linia ușoară a sălciilor și plopilor. Îl vedeai sclipind atunci cînd soarele începea să coboare. Și vedeai, de asemenea, spicele îndoindu-se

în bătaia vîntului, în timp ce un freamăt subit trecea de la un cîmp la altul, asemenea vîntului de pe mare.

N-am iubit niciodată mai mult natura ca în zilele acelea ale vieții mele. Un piersic sau un cais sălbatic, ce se ivea din mijlocul viților ale căror foi prindeau o culoare verde cenușiu din pricina pietrei vinete, mă adîncea minute îndelungi într-un fel de adorație mută. Vedeam coțofene zburînd și mă gîndeam la Henri Bataille. Recitam cîntecul de leagăn din *Beau Voyage :*

> ***Știi tu ce trebuie spre-a ocroti***
> ***Iubirea-n cer, împărăția-mi toată,***
> ***Și deznădejdi, și griji, oricîte-ar fi ?***
>
> ***Un pom subțire, solitar,***
> ***Micuț, banal, fără de har,***
> ***Drept sau sucit.***
> ***Și, negreșit,***
> ***O țarcă-n vîrfu-i ascuțit***

Eu eram copacul și tot eu eram și coțofana... tremurînd ca el și ușor ca dînsa, în mijlocul acelei liniști imense a cîmpiilor unde, cîteodată, se auzeau, de departe de tot, clopoțeii vreunor cai înhămați, ce veneau de-a lungul gardurilor străjuind drumul. Liniștea aceasta mă îmbăta. Tot ce ținea de ea mi se părea dulce, pătrunzător, voluptuos. Toate îmi vorbeau parcă, mă îndemnau să rămîn sub farmecul acestor mii de impresii într-o semitoropeală

în care cele mai mici zgomote ale lucrurilor și vietăților palpitau parcă.

Uitam de lecția mea de poezie, așa că, mai tîrziu, trebuia să mă grăbesc. Charles de Pomairols se mutase în altă parte. Nu mai era vorba, așa cum fusese la Pèze, de o locuință mîndră, dominînd livezile și pădurile, unde marchizul — fiul său — își muștruluise pînă și feciorul după bunul său plac. Trebuia să întrebi unde se află castelul și îl descopereai pînă la urmă, pitit în spatele unei modeste biserici, îndărătul unui grilaj și după ramurile joase ale brazilor. Chiar și în toiul căldurilor, dedesubtul arborilor acestora domnea o răcoare umedă. Am mai venit pe la Pesquiès și după moartea bătrînului meu dascăl. Fiica lui mi-a arătat acea parte a vechii locuințe unde tatăl ei nu mai ocupa, spre sfîrșitul vieții lui, decît două odăițe ai căror pereți erau căptușiți cu tăblii de lemn și ale căror ferestre dădeau spre o vie alăturată.

— Lucra aici, în camera asta : iată și masa lui, îmi zise ea. Și, în fundul iatacului iată-i patul. Aici, pe patul ăsta fusese depus și trupul surorii mele, atunci cînd încetase din viață la Villefranche. Tata o adusese acasă, pe genunchii lui, în trăsură. Nu-i venea să creadă că nu mai respira.

Obloanele pe care le deschisesem amîndoi, împingîndu-le puțin, lăsau să pătrundă o lumină verzuie, ca de mănăstire, ca lumina de sub crengile unor arbori în pădure. Mirosea a mucegai. Odăița rămăsese așa cum o lăsase poetul.

Pe rafturile unui dulap transformat în bibliotecă se mai aflau cîteva din cărțile sale.

— Tata avea un adevărat cult pentru Lamartine, îmi mai spuse fiica lui. Iată de pildă...

Și îmi întinse un exemplar din *Méditations*.

— Da, am răspuns, căutînd să-mi ascund tulburarea. Chiar aici, în odaia aceasta, citeam împreună versuri. Pe birou se afla un portret al surorii dumneavoastră.

— Mai e și acum acolo.

Era adevărat. Fotografia, cu rama ei, fusese doar culcată pe masă, deoarece piciorul ramei se rupsese. Am privit amîndoi fotografia aceea veche, ștearsă, albă aproape, semănînd cu o copie ce nu fusese bine fixată.

„Ai zice că a murit a doua oară“, gîndii eu. Doamna Jayr îmi ghici gîndul.

— Nu-i așa ? spuse dînsa.

Tăcu cîtva timp.

— Sărmanul tata ! reluă ea. Vă iubea mult... Îi făcea plăcere să vă învețe ceea ce știa el.

Am întors capul. Tonul cu care interlocutoarea mea pronunțase cuvintele acestea îmi amintea de tonul pe care, uneori, îl avea Charles de Pomairols, și, deodată, am avut impresia că-l aud bătînd pe marginea mesei și afirmînd :

— Dragă băiete, versul ăsta e fals.

Apoi, după o scurtă tăcere :

— Nu există vers de unsprezece picioare.

Aș renunța la multe plăceri dacă, în schimb, aș putea să regăsesc nevinovăția acestor ani

trecuți și să deschid, cu aceeași bătaie de inimă, caietul cu scoarțe de carton, pe care îl scoteam din buzunar și pe care îl întindeam dascălului meu.

— Ia să vedem, zicea el. Ai făcut progrese ?

Nu-mi vorbea niciodată de lucrurile sale. Discipol al lui Sully Prudhomme, el trebuie să fi înțeles că nu-l admiram de loc pe autorul *Vasului sfărîmat* și nici nu căuta să mă facă să-mi schimb părerea. Totuși, stăruințele lui scînteietoare, atunci cînd era vorba de vreo rimă, vreo imagine, erau totdeauna atît de judicios întemeiate, încît m-au învățat din timp cum să evit acele greșeli de gust de care poeții începători trebuie cît mai mult să se ferească. Pentru Charles de Pomairols, versurile trebuiau neapărat să aibă un sens, nu numai să reflecte senzații și impresii mai mult sau mai puțin armonioase. Din cînd în cînd îmi spunea :

— Nu prea înțeleg bine ce ai vrut să redai.

Sau, dojenindu-mă părintește :

— Ce jale ! zicea el. Cum se poate ? Atît de tînăr ?

Nu mai era vorba acum de forma ci de fondul însuși și simțeam cum roșesc de parcă m-ar fi prins cu vreo minciună. Apoi, cu acea onestitate cu care privea totul, omul acesta admirabil, dîndu-mi caietul deoparte, începea să-mi explice că, tot căutînd să silești talentul izbutești în cele din urmă să-l strici. Îmi aminteam de cuvintele lui Kipling : „Cele ce știu, le-am plătit cu prețul pe care le merită !".

Înțelegeam că Charles de Pomairols plătise „prețul pe care-l merita" și, în timp ce el îmi expunea încet și hotărît adevărul acesta atît de umil și de puternic, în același timp îl vedeam cum, deodată, cădea într-un fel de visare care mă umplea de rușine, căci îmi dădeam seama că, fără să vreau, îl mîhnisem.

În serile acelea mă întorceam acasă scîrbit din pricina lipsei mele de tact. Învățasem totuși un lucru pe care nu-l afli în cărți ; un lucru mare, pe care nici un cuvînt nu l-ar fi putut exprima. Și cîteva ore mai tîrziu, închis în odaia mea, reciteam nu *Les Fleurs du mal*, ci, la pagina 97 a antologiei de Van Bever și Léautaud, poemul acesta al lui Francis Jammes :

> *Va ninge poate iar ca mîini. Mi-aduc aminte*
> *Ce-a fost mai an — tristețile-ndurate ;*
> *De-aș fi-ntrebat, ce-nseamnă-acestea toate,*
> *Aș spune : Nu-i nimic — să fim cuminte !*

O, zilele acestea cu zăpadă, cîtă subită transformare trezeau în noi și în jurul nostru !... Și ce freamăt trecea peste băncile clasei o dată cu cei dintîi fulgi. Lumina se micșora. Totul devenea tulbure : tencuiala fațadelor căpăta o culoare cenușie, ofilită, copacii păreau mai negri. Prin ce fenomen inexplicabil, pînă și creta, în mîinile noastre, își pierdea albeața și strălucirea ei ? Aveam impresia că ne apropiem de un minut solemn. Afară, cînd ridicam capul, aproape că ne îmbătam, simțind pe

12 – c. 72

obraji, fără să știm unde se vor așeza, miile acestea de albine mici, dar a căror răceală ne înțepa obrajii cu o precizie atît de tăinuită și delicată, de parcă în însăși învîrtejirea lor și-ar fi ales locul pe care aveau să se așeze. Cerul nu mai era roșiatic, era cenușiu, opac. Și, încetul cu încetul, zăbrelele colegiului nostru, crengile, băncile, acoperișurile, păreau că devin alte zăbrele, alte crengi, alte bănci, alte acoperișuri. După cum bătea vîntul, zăpada se lipea de vreun gard sau de vreun zid mai vechi și, în spatele ei, ni se înfățișa cînd priveam un spațiu gol, neatins încă. Atunci cînd însă vîntul înceta, *ea* începea să cadă mai repede, acoperind totul, fără deosebire, cu albeața ei pufoasă, ca și cum s-ar fi folosit de clipa aceasta de neatenție, pentru a se infiltra pînă și în cutele jaluzelelor, sub țiglele caselor, sub coviltirele trăsurilor, sub șoproane, ba chiar și în unele colțuri ale podului caselor, pătrunzînd prin cîte un ochi de geam spart. Dacă *ea* nu înceta pînă la amiază, știam că orele de curs se vor depăna fără a ne plictisi, volatilizîndu-se parcă și că însuși profesorul nostru se va uita din cînd în cînd afară, să vadă dacă *ea* urma să cadă, dacă *ea* mai cădea încă. În aer plutea un miracol. Profesorul zicea :

— Crește... În curînd douăzeci de centimetri !

Lucru straniu : noi nu calculasem. Era destul ca să fie acolo, pretudindeni, prezentă, ca sîrmele telegrafului să se fi curbat sub povara ei, pentru ca nimic din ce aparține vieții să nu mai apară sub aspectul său obișnuit. Dacă

treceam de pe un trotuar pe celălalt, urmele noastre scrîșneau după noi. S-ar fi crezut că ne urmărim pe noi înșine. Și, a doua zi, ea lumina, cu intensa și răceala ei răsfrîngere, pînă și colțurile cele mai sumbre. Peste cîmpie se așternuse o imobilitate tragică. Vrăbiile ciripeau, ghemuindu-se prin pervazurile ferestrelor, sau țopăiau, abia piuind, în pragul ușilor, unde zăpada fusese măturată. Pretutindeni tăcere. Cînd treceam dedesubtul copacilor, mi se părea că mă aflu în plină vegetație submarină într-unul din marile adîncuri, unde coralii, algele, polipii, par că-și desfac ramificațiile lor tufoase și crengile îngreuiate de povara promoroacelor. Jocurile și alunecușul pe gheață veneau după aceea, dar ele despuiau lucrurile de înfățișarea aceea vătuită, somnoroasă, amorțită, care-mi dădea impresia că trăiesc niște zile prea scurte, într-o lume necunoscută.

În timpul nopții, mintea îmi era prinsă de tot felul de povești cu animale sălbatice, cu călători pierduți și atacați de lupi, vedeam braconieri ucigînd căprioare la margini de pădure, atunci cînd, împinse de foame, bietele făpturi hăituite căutau să iasă la cîmp, vedeam pîndari cercetînd anumite urme și trăgînd asupra acelorași braconieri care-și pierdeau sîngele în zăpadă.

Înseși condițiile de trai se schimbau. Tata nu se mai ducea la club, sau se întorcea mai devreme de acolo. În fiecare casă, oamenii se adunau în preajma focului din vatră. În jurul mesei celei mari din sufragerie, frații mei și

cu mine ne așezam sub lumina lămpii celei mari și citeam cărți ilustrate, pe care trebuiau să ni le smulgă din mîini pentru a putea pregăti masa. Apoi, după cină, în clipa cînd trebuia să ne ducem la culcare, priveam afară, pe uliță, trotuarele albe, pustii, luminate de un bec de gaz, care părea că fusese aprins numai și numai ca să ne liniștească pe noi.

Resimțeam impresiile acestea, recitînd poemul lui Jammes. Ele veneau înghesuindu-se grămadă, cu nespusă putere. Chiar și azi încă, e destul să mă gîndesc la vremurile acestea, ca să-mi apară un cer apăsător și cenușiu, încărcat de acea lîncezeală ce precede, în toiul verii, furtunile, și care, iarna, parcă atinsă de o baghetă magică, lasă deodată să alunece fără zgomot într-o învolburare deasă și sclipitoare ce se întețește, accelerîndu-se, milioane de fulgi albi care aproape că-mi îngheață inima.

Trebuie să-l fi citit undeva, în provincie, pe Francis Jammes, ca să poți aprecia la adevăratul lor preț calitățile acestui foarte mare artist. Nimeni n-a exprimat mai bine, în termeni familiari de o mișcătoare ingenuitate, atmosfera micului orășel. Cel pe care ni-l descrie el pirotește în piața subprefecturii, laolaltă cu pavilionul de muzică, cu primăria, cafenelele, debitele, cele cîteva case boierești cu curțile năpădite de iarbă, cu vechea biserică, ospiciul și mănăstirile.

Un întreg decor bătrînesc răsare și se așază la chemarea poetului, așa cum vrea el, a poetului care, pe vreme de caniculă, poate tot

atît de bine să ne ducă după el în plin cîmp deschis, sub săgețile unui soare vertical, dacă nu cumva nu ne silește să mergem pe vreme de ploaie în urma lui, trecînd peste băltoacele cine știe cărei mahalale, de unde vin gîfîielile surde ale cuptoarelor vreunei fierării.

Îi trimisesem lui Jammes o elegie și el îmi răspunsese cu scrisul lui larg, pe dosul unei cărți poștale care îl reprezenta pe el, în timp ce examina o floricică de cîmp. Dedesubtul semnăturii numele său era exprimat în litere mari, apăsate. Pot să spun foarte liniștit : nu mi-l închipuiam pe Jammes în felul ăsta. Gluga lui de lînă aspră, părul tăiat scurt, barba lui deasă de călugăr capucin, degetele groase, m-au dezamăgit : pe vremea aceea mi se părea că tipul poetului trebuia să fie mai rafinat, mai nostalgic. Îmi plăcea mai mult portretul lui Henri Bataille, desenat de el însuși. Aș fi dorit să-i semăn, în timp ce Jammes mi se părea că are un aer morocănos de călugăr în vreuna din școlile creștine, lucru care nu prea se potrivea cu imaginea pe care mi-o formasem despre persoana sa. Puțin lipsea să nu mi se pară că miroase a tutun de tras pe nări. Și totuși, cîtă prospețime, ce dulce putere de sugestie, ce sentimente profunde și delicate pentru natură se desprindeau din versurile sale. Nici un alt poet n-a exercitat vreodată o mai definită impresie de farmec și de duioșie asupra cititorilor săi. Simplitatea, sinceritatea și rîvna lui fierbinte, rămîn inegalabile.

Visez seri de iubire, în ploaie-nvăluite,

suspină dînsul într-o elegie despre *Ciuboțica-cucului*. Era cartea mea preferată. Știam pe de rost pasagii întregi, pe care le învățasem fără multă bătaie de cap, chiar de la prima citire și pe care, și astăzi încă, știu să le recit.

„Forma mea e o urmare a senzației mele", spune el, în prefața cărții. Uneori, pe cîmp se aude răsunînd o împușcătură. Alteori, clopotul vreunei vechi moșii de vînzare începe să răsune sau — fără să ne dăm seama la început — întîlnești, așa ca în această a șasea elegie :

Rîioasă, o biată mîță în coridor ascunsă,
Un prunc ghebos, un graur în colivie-nchis

martori umili ai fiecărei zile, atît de umili, atît de șterși. Jammes e purtătorul durerilor lor, în fața cărora cade în genunchi. Ar dori să-i legene, să-i tămăduiască. Din păcate, pretutindeni, prin coridoare vechi, găsim cîte o mîță rîioasă cu ochii năclăiți de tristețe, cîte un biet copil beteag, păsărele închise în colivii, și nimeni nu-i ia în seamă. Viața pentru ei nu înseamnă decît tristețe, chinuri și năuceală plină de resemnare. Toți am atins în treacăt mizeriile astea... Ne întunecă o clipă, apoi nu ne mai gîndim la ele. Jammes însă ne apucă și ne ține de braț, și-l auzim cum spune tinerei fe-

mei care trecuse, poate, prea repede, alături de dînsul, prin fața acestor dureri :

N-ai înțeles ce-n mine se petrecea atuncea :
Plîngînd în colivie văzusem păsărica ;
Ghebosul prunc cu mîța rîioasă stînd alături,
Și-n toți, divină, e aceeași suflare risipită.

* * *

Dacă nu mă înșel, Charles Henry Hirsch a fost cel dintîi care mi l-a descris pe Francis Jammes. Totuși, poetul petrecuse cîteva zile la Rodez, pe vremea cînd mă aflam și eu acolo ; trăsese la un tînăr profesor de liceu care, și el, scria versuri și compunea muzică. Abia mult mai tîrziu am aflat cît de mult farmecul acestui musafir, încîntase micul grup de prieteni cu care stătuse de vorbă. În ce mă privește, cunoșteam prea bine proasta reputație de care încă pe atunci — chiar și în provincie — se bucura umila mea persoană, ca să mă mai mir de ce Albert Moulin nu m-a invitat și pe mine. În afară de asta, îmi reveniseră la ureche ecourile unei anumite lecturi a *Orației funebre pentru Henrietta a Angliei*, împiedicîndu-mă de a regreta ceva. Nu pentru a-l auzi pe Jammes interpretîndu-l pe Bossuet, aș fi dorit să-i fiu prezentat, ci pentru a-i putea vorbi de operele sale și pentru a-l putea ruga să recite cîteva fragmente. Aș fi dorit, în același timp, să cunosc efectul pe care putea să-l producă. Semăna el oare cu fotografia lui ? Exercita el oare aceeași atracție ca poemele pe care le-a scris ? Era mare sau mic ?

„Zău așa... E în așteptarea trenului, pe peronul gării din la Varenne“, mă încredință Charles Henry Hirsch. Fără să-l fi văzut niciodată înainte, l-am recunoscut după barba lui neagră, bine îngrijită, după ținuta lui puțin ciudată, greoaie, înțepată, de provincial. Oamenii zîmbeau. În adevăr, călătorul ăsta straniu ținea la subsuoară o mapă de carton pe care scrisese, cu litere mari, groase, împodobite cu tot felul de floricele colorate : *Francis Jammes, poet.* Ce caraghios era ! Avea un fel de a fi atît de stîngaci și de pedant, care mă stingherea... Cu toate astea era atunci un rar și delicios poet. Citisem versurile lui în *Mercure...* Ce idee totuși să umble cu o asemenea mapă !

Treizeci de ani după aceasta, fiind în trecere prin Bayonne, după ce-l însoțisem pe Pierre Benoît să ia vaporul pentru Piquey, unde urma să scrie o carte, mă așezasem tocmai să iau masa într-un restaurant din piața Libertății, de pe marginea Nivei, cînd un bărbat scund, cu barba albă, îmbrăcat într-un knicker-bocker și purtînd pe cap o beretă, se apropie de masa mea întîmpinîndu-mă plin de bucurie.

— Ei nu ! zise el, să te prind mîncînd o becață ! Dar ai dreptate : anul ăsta sînt tare gustoase.

Era Jammes.

Ne-am strîns mîinile, apoi, fără să arăt cît eram de surprins, am terminat masa și am plecat împreună.

— Băiete, îmi spuse poetul, am cîteva drumuri de făcut în oraș. Vino cu mine.

Bayonne e un oraș pe placul meu, cu cartiere vechi, hoteluri bune, o cafenea cu poleieli pe ziduri ca în cărțile de rugăciune și unde se poate lua masa, cu o catedrală, o cetățuie și niște ziduri vechi întărite. Iarna mai cu seamă, poți să trăiești singur acolo. În aerul cețos vezi pescăruși zburînd, iar Adour-ul, strîns între cheiurile sale înnegrite, crește și scade de cîte ori se trezește cu cîte o ploicică mirosind a ceață și care udă acoperișurile și trotuarele, atît cît trebuie ca să le dăruiască tot felul de unduiri lucioase.

Am trecut împreună peste un pod.

— Știi, îmi spuse Jammes — vorbea cu accentul din partea locului — totdeauna încep cu o mică închinăciune pentru milostiva Fecioară Neagră de la biserica Sfîntului Spirit. Ai să vezi cît e de frumoasă ; a fost sculptată în veacul al XIV-lea, într-un motiv reprezentînd fuga în Egipt.

Am crezut că voia să-mi trezească mirarea, căci deodată îl văzui prosternîndu-se plin de umilință peste lespezi. Biserica era întunecată și rece. Cîțiva bigoți își depănau rugăciunile. Vîntul de afară făcea să se audă plescăitul ploii bătînd într-un vitraliu. Uneori, cîte un scaun scîrțîia, sau ușa din fund, închizîndu-se, împrăștia un zgomot surd, înăbușit, care se răsfrîngea dedesubtul bolții.

— Să mergem ! hotărî poetul.

Pelerina îi lunecase jos. O ridică așezînd-o iar peste umeri, apoi, scărpinîndu-și barba, mă trase repede după el spre ieșire.

— Ce vreme ! zise el.

Strada era murdară ; noroiul țîșnea în stropi hlisoși de sub enormele cauciucuri ale autobuzelor și de sub roțile trăsurilor. Niște țărani mînau cîțiva măgari înhămați la cărucioare, măgari micuți, uzi leoarcă și cu urechile plouate, amintindu-mi de acei despre care e vorba într-una din cele *Patrusprezece rugăciuni* ale poetului. Mi-ar fi făcut plăcere să-i spun lucrul ăsta, dar el mă călăuzea înspre pod, explicîndu-mi nu fără o volubilitate specific meridională :

„Eh, băiete... cît privește academia, nu cumva crezi că mă supără că m-au trîntit ? Nu fac poate cît Rostand ? Fără Rostand ăsta nici nu mă prezentam. El, cu toți ceilalți ai lui, m-au dus. În sfîrșit... a fost o prostie. Cu atît mai rău !

Se opri, înălțîndu-și cu mîndrie capul.

— Tu știi... sînt un poet mare... Oricum, cel puțin tot atît de mare ca Tibul. Așa că, academia lor...

Parcă mă lovise damblaua !

— Academia lor ! Ce-mi pasă de ea ! Eu scriu versuri mai întîi pentru mine, pentru plăcerea mea, și mai cu seamă pentru cînd mă duc la vînătoare de pildă, cu cîinele meu, pe unde-s viile. Orice s-ar zice, tare e frumoasă viața asta, departe de Paris, de toți oamenii ăștia, care trăiesc cu nasul vîrît în cărți în fundul unor apartamente sinistre... Mă asculți ?

— Da, aveți dreptate.

— Cum să n-am ? zise el. Dar, gîndește-te puțintel, băiete... Gîndește-te... Rostand ăsta, vezi... Nu sînt supărat pe el. Nu sînt supărat pe nimeni !

Făcu un gest larg, care cuprindea apa, cerul, munții, și, deodată, apucîndu-și toată barba cu mîna :

— Asta e... Asta e viața unui poet. Restul ?... Fleacuri.

Ajunsesem totuși la capătul podului și, la stînga se afla o librărie. Jammes împinse ușa și, prezentîndu-mă celor două domnișoare bătrîne care conduceau prăvălia, le porunci :

— Arătați-ne noutățile *lor*.

Acest „lor“ m-a uluit aproape. Totuși m-am ferit să fac vreo mișcare. Trebuie să ne ferim de librarii din provincie, căci aceștia obișnuiesc să citească, iar autorii pe care ei i-au adoptat trec înaintea celorlalți.

— Pff ! mormăi cea mai vîrstnică dintre cele două persoane respectabile. N-avem nimic care să merite, cu adevărat, să fie reținut.

Fără să vreau, am schițat un zîmbet.

— De ce rîzi ? întrebă poetul. N-ai și tu un roman abia apărut ?

— Nu. Nu acum. Mă gîndeam doar la o prăvălie din Nîmes unde văzusem cărțile mele expuse în vitrină. Am făcut și eu așa cum faceți și dumneavoastră, adică am intrat. Era o papetărie sau, mai degrabă, una din acele prăvălii vagi, unde găsești de vînzare gume și

creioane tot atît de ușor ca și dantele și ace. Un moșneag, avînd pe cap o tichie, m-a întîmpinat. — Cu ce vă putem servi ?

— Ei bine... eu sînt Francis Carco... Am vrut să vă mulțumesc. — Așa ? — Desigur... Moșneagul nu prea înțelegea rostul venirii mele. Atunci arătîndu-i vitrina i-am explicat : — Sînt fericit să văd lucrurile mele expuse în atît de mare număr. E foarte drăguț din partea dumneavoastră. Sînt de-a dreptul mișcat...

— O, domnule zise în sfîrșit interlocutorul meu; literatura o privește pe fiica mea... Și, ea tocmai a plecat... Îmi pare foarte rău. Cît privește operele dumneavoastră, vă rog să mă iertați. Noi expunem în vitrină cărțile pe care nu putem să le vindem.

— Băiete, decretă grav Jammes, o lecție de umilință nu e zadarnică, dacă știi să te folosești de ea. Oricum însă, adăugă el, omul ăsta : ce filistin !

Cele două fete bătrîne schimbară între ele o privire celestă.

— Eh, v-am salutat, încheie poetul.

Am revenit în ploaia care se revărsa cu găleata și care, cu miile ei de trăsături dese ciuruia suprafața clocotitoare a Nivei. Jammes, care își pusese pe cap gluga, vorbea fără încetare. Povestea iar despre Tibul. Și, deodată, fără nici o legătură :

— Știi, îmi spuse el, că, din pricina lui Samain, m-ai mîhnit mult odată ? De altfel ți-am și scris în această privință. Ceea ce gîndeai despre el nu era îndreptățit.

— Se poate să mă fi înșelat.

— Și el e un mare poet !

Ploua atît de tare încît am evitat să discut.

— Mai aveți și alte drumuri de făcut ? l-am întrebat.

— Ei, Doamne, nu... E aproape de patru, zise el uitîndu-se la ceas, un ceas mare pe care îl avea sub pelerină. Trebuie să iau droaga.

— Să bem mai-nainte ceva cald.

— Haidem !

Cîțiva tineri, care așteptau desigur și ei aceeași droagă, gustau deliciile unei partide de biliard în modesta cafenea unde-mi urmasem călăuza. Cafeneaua asta semăna aidoma celor pe care le găsim în poemele sale : dușumeaua nu era nici măcar dată cu ceară și, îndărătul unei tejghele de marmură, tot atît de strîmtă ca un pupitru, un bărbat gras și mustăcios moțăia. Gluga lui Jammes făcu senzație. Am băut un punci, apoi ne-am dus într-o piață, ce părea mai degrabă un maidan și unde cîteva autocare se umpleau cu oameni de la țară, încărcați peste măsură cu tot felul de pachete.

— Hei, am ajuns, mă încunoștință poetul ; urcă-te o clipă.

— Chiar dac-ar pune și un avion pe linia asta, tot droagă l-ai boteza, nu m-am putut abține să nu-i spun.

— Și de ce nu ? îmi răspunse el.

Autobuzul era acum gata de plecare. Am coborît. Jammes se aplecă în afară prin ușa deschisă și, atingîndu-mă pe umăr, îmi spuse deodată :

— Băiete. Sînt fericit. Cînd te gîndeşti că te socoteam drept unul dintre eroii propriilor tale cărţi. Ce greşeală ! Du-te şi te roagă uneori la buna mea Fecioară Neagră. Are să-ţi împlinească rugăminţile.

Şi, în timp ce omnibusul pornea, el îmi mai strigă, radios :

— Ies aripile !

* * *

Dacă cineva mi-ar fi spus că, într-o zi am să mă plimb cu Francis Jammes, fără să-i exprim admiraţia ce o am pentru el, n-aş fi admis lucrul ăsta. Simt, din pricina rezervei pe care am păstrat-o, un fel de regret, de dezamăgire. La drept vorbind, nu e vina mea. L-am cunoscut pe Jammes prea tîrziu. Pe vremea războiului, profitînd de stagiul ce-l făceam la şcoala de aviaţie din Pau, mă dusesem să-l văd. Locuia la Orthez. Scandalul însă pe care, împreună cu alţi doi camarazi, îl iscaserăm în oraş nu prea însemna o bună recomandaţie. Cîteva cuvinte schimbate în treacăt, la poştă... şi poetul plecase grăbit, făcînd o mutră plină de mustrare, lăsîndu-mă baltă, plouat, în timp ce complimentele pe care voiam să i le fac îmi rămăseseră în gît. Oricît de „elev-pilot" eram, aripile nu-mi ieşiseră încă. Păcat ! Ar mai fi trebuit foarte puţin lucru pentru asta. Cînd mă gîndesc în urmă, cînd mă revăd la Villefranche trecînd într-un caiet primele mele versuri, înainte de a i le supune lui Charles de Pomairols, mi-e ruşine de lăudăroşenia mea. Fu-

sesem eliminat din colegiu. Ascultînd de poruncile părinţilor, vechii mei colegi evitau să aibă de-a face cu mine. Nu-mi rămînea decît Gal, dar pe el nu-l întîlneam decît pe ascuns. Mă ducea cu el de-a lungul rîului Alzon şi, cîteodată, în sala din dos a vreunei crîşme ordinare cu femei, al căror prag mai bine nu l-aş fi trecut niciodată din pricina legăturilor dubioase pe care le înfiripasem acolo. O ceată întreagă de vagabonzi, de hamali şi beţivi deveniră astfel tovarăşi cu mine. Gal îi tutuia pe toţi. Într-o seară, unul din ei ceru hîrtie şi cerneală vrînd să-mi scrie textul unui cîntec. Era un soi de carmagnolă ţărănească. Deodată însă, pe neaşteptate, rupse hîrtia, în loc să-mi dea copia.

— Nu ! mormăi el. Gata !

— Lasă-te păgubaş, îmi suflă Gal. Îi e frică.

— Frică de ce ?

— De umbra ta, idiotule !

Celălalt se întoarse şi, venindu-şi în fire, scoase un briceag din buzunar, deschizîndu-l. Gal nu se tulbură. Apucă un scaun de lemn şi lovi cu el ţeasta adversarului, care se prăbuşi la pămînt.

— Toată răfuiala asta de dragul unui cîntec ! zise el. Hai s-o ştergem !

Mulţumită lui, cînd ne duceam să bem în vreun han, nu eram primiţi în sala comună, ci, fie în bucătărie, fie într-o odaie unde muşteriii nu erau lăsaţi să intre. Gal încheia acolo tot felul de afaceri dubioase. Se temeau de el. Mai cu seamă slujnicele. Şi, cînd era beat, în-

cepea să recite versuri, bătîndu-se cu pumnul în piept. Cea mai mare plăcere a lui era să se întindă în iarbă pe burtă, în colțurile ascunse ale pădurii, pe unde nu trecea nimeni. Acolo, fără să-și descleșteze dinții, observa ceasuri întregi gîngăniile, pe care le silea să se sfîșie una pe alta, privind spectacolul cu o bucurie plină de cruzime. În cele din urmă, strivea sub tălpile lui bătute cu ținte, pe supraviețuitoare. De multe ori voiam să plec, dar Gal mă oprea și, singur nu îndrăzneam să fug de acolo. Îi plăceau îndeosebi șerpii, broaștele, păsăricile căzute din cuiburile lor, șopîrlele, a căror coadă tăiată se strînge atunci cînd o gîdili cu un fir de pai. Nările lui Gal se crispau. Apoi, fără să spună un cuvînt, se ridica.

— Hai s-o ștergem ! șoptea el.

Erau singurele, veșnicele sale cuvinte — și ne îndreptam în altă parte. Ceea ce se petrecea în el, în timpul acestor hoinăreli, era dat în vileag doar de cîte un gest, de anumite priviri, de clătinări ale capului sau de schimbări neașteptate ale itinerarului care, de fiecare dată mă lăsau surprins. Flăcăul ăsta ciudat nu asculta decît de instinctele lui. Mergea repede, cu călcături lungi de picioare, ca o sălbăticiune, ferindu-se de locurile prea aglomerate și apucînd de-a curmezișul urcușurilor împădurite cu castani sau de-a lungul apei, pe drumuri abia însemnate. Un an întreg m-a dus, după cum i se năzărea, în locuri atît de depărtate, încît eram nevoiți la întoarcere să fugim uneori, ca să nu ajungem prea tîrziu în oraș.

Din fericire, aveam o luntre pe care o remorcam, cu picioarele goale, de la un popas la altul, și pe care o ascundeam pe sub crengi înainte de a ne strecura prin tot felul de înfundături. Găseam acolo liniștea Tebaidei. Gal răsucea o țigară după alta, scormonindu-și fundurile buzunarelor, pînă nu mai rămînea acolo fir de tutun. Cînd i se făcea sete, sorbea apa de-a dreptul din rîu, dacă nu cumva, prin apropiere descoperea vreo baracă de scînduri așezată în drum pentru aprovizionarea stînjenarilor. Atunci, mă trimitea să-i cumpăr de acolo un litru. Puneam vinul să se răcească și ne opream puțin.

— Spune-mi niște versuri, îi ceream.

Avea un fel al lui de a hărăzi poemelor lui Laforgue o melancolie atît de sfîșietoare încît simțeam cum mă trec fiorii.

Cum cade ploaia / O, cum cade noaptea !
Ce vînt !
Crăciun, An Nou, Toți Sfinții, și-alte și-alte
Și printre neguri, hornurile-mi nalte
Peste uzine !

Era bucata lui de predilecție. O zbiera înclinîndu-și capul zbîrlit pe umărul drept, sau apăsîndu-l între palme, vrînd parcă să-l împiedice să nu cadă. Semăna puțin cu capul lui Verlaine sculptat de Carrière, nițel mai viguros și, oarecum, mai sălbatic. Profesorul meu, de la care luam lecții de franceză, îl poreclise „omul de lemn“ și, adesea, în timp ce mă pre-

13 — c. 72

găteam să cobor, îl auzeam pe Gal urlînd, în apropierea uşii :

O trup frumos, tu, inimă, de-aţi şti
Cum să vă frîng în braţele-mi aş vrea ;
Menirea voastră, o, cum aş putea
Mai bine să v-arăt, spre-a ne sluji
Cînd sîntem cîte doi, cu-al vostru har,
Să ne-adînciţi, de-aţi vrea, o clipă doar !

Domnul Segond, profesorul meu, care îl prefera pe Samain lui Laforgue, mă oprea pe cîte o treaptă a scării, lăudîndu-mi *Grădina infantei.* Îl auzeam atunci pe Gal mugind :

Cu două vîsle-mi cumpănesc puterea :
Una-i sfîrşeala, cealaltă-i tăcerea !

— A ! a ! striga el. Samain ? Cine mai vrea ? E desfacere totală !

Şi, pufnind de rîs, cu chipul roş-aprins, mă întîmpina, tropăind cu bocancii lui groşi.

Taică-său, care nu ştia ce să facă cu el, îl încredinţase, cînd se întorsese la Paris, unui cioplitor în piatră de la cimitir, care îşi avea atelierul în apropierea locuinţei domnului Segond. Şi, în timp ce maestrul meu îmi explica operele clasicilor, vocea lui Gal ne ajungea la ureche, amestecată cu zgomotele ciocanului şi dălţii. Clienţii pietrarului şovăiau înainte de a intra la el. Ba se întorceau chiar din prag cînd patronul nu era acolo, căci, de cîteva ori, Gal îi

întîmpinase cu atîtea aiureli, încît îl socotiseră nebun.

— Ce aţi zice, de pildă, le propunea el, de o inscripţie în felul următor : „Te aştept, dar grăbeşte-te !“ Sau alta : „Odihnească în pace“... trei puncte şi „n-are să mai bea...“

Glumele astea mîhneau şi supărau pe oamenii simpli, care părăseau numaidecît atelierul. Gal alerga însă după ei, aducîndu-i înapoi.

— Mă rog, mă rog, o glumuliţă, zicea el. Vă ascult ! Vom pune pe mormînt numele, prenumele defunctului, cele două date...

— Aşa, aşa, cele două date [1].

— Zaharisite ?

Lumea îi întorcea spatele, iar cînd se ivea pietrarul turbînd de mînie şi certîndu-l, amîndoi începeau să se lovească şi-şi zvîrleau în cap ghivece, urne funerare, clepsidre, sfeşnice, coroane şi îngeri.

— Asta nu poate să ţie. Îţi închipui ! mă încredinţa, după dispute, băiatul ăsta surprinzător.

Aproape două luni de zile a dus-o în locul ăsta. Cu toate acestea, în ciuda caraghioslîcurilor sale, vecinătatea morţilor şi contactul cu familiile înlăcrimate — pe care, de altfel, se însărcinase să le transforme în eumenide — îi săpau pe ascuns caracterul. Gal devenea morocănos. Loviturile ciocanului său nu mai scandau cu atîta furie versurile din *Corabia beată* sau din *Tînguiri.* Pînă şi în oraş, unde, cînd se

[1] Joc de cuvinte, *date* însemnînd în limba franceză: „dată“, iar *datte:* curmală.

lăsa seara, speria slujnicuțele repezindu-se la ele, cioplitorul poznaș începuse să rătăcească cu un aer lugubru. Într-o zi n-a mai venit să mă aștepte la ieșirea de la cursuri. L-am căutat în zadar. Benazet, pe care l-am întrebat, n-a știut ce să-mi răspundă. Nimeni nu știa nimic. Au trecut săptămîni și n-am aflat decît întîmplător că locuia la Decazeville unde izbutise să capete un angajament la un meșter zugrav. Un an mai tîrziu se povestea despre el că ar fi pe cale să se însoare. Nu mai era însă același om. Pofta aceea sălbatică de a porni razna peste cîmpuri nu-l mai obseda : se îngrășase, ba chiar — amănunt de neconceput, duminica, la fel ca toată lumea, purta guler și nu se mai ducea la cîrciumă.

V

În condițiile astea, eram aproape sigur că am să cad la bacalaureat. Examenele aveau loc la Toulouse. Am făcut totuși călătoria, împreună cu tata și cu mai mulți camarazi de-ai mei, însoțiți de părinții lor. Toulouse era un oraș ale cărui cafenele vaste aminteau foarte bine pe cele din Madrid. Pereții și oglinzile erau acoperite de afișele unei corrida de tauri. Mi-ar fi plăcut tare mult să asist și eu. Corrida trebuia să aibă însă loc duminica și, cum rezultatul celei dintîi serii de examene urma să fie afișat sîmbătă la amiază, era foarte probabil ca nereușita mea nu va aduce după ea nici o recompensă. În programul bacalaureatului

fusese înscrisă și limba spaniolă, iar profesorul care îmi dădea, acasă la el, lecții de franceză, mă învăța în același timp și limba lui Cervantes. Fie că eram prea leneș pentru a-mi însuși cele mai elementare cunoștințe din cărți, fie că eram cu totul incapabil de a mă interesa de altceva decît de poezie, fapt e că eram tot atît de nul și într-o limbă și într-alta. Puținul ce-l cunoșteam se reducea la cîteva duzini vagi de cuvinte, ca de pildă *ferrocaril :* calea ferată, sau *zapatos :* savate [1], pe care mi le închipuiam foarte bine. O femeie își luă mai tîrziu însărcinarea de a mă instrui în această privință, căci, se înțelege că, după insuccesul meu, am fost dat în pensiune pe timpul vacanței mari. N-aș putea spune că felul acesta de trai îmi displăcea. Și nici femeia. Se numea Marcelle de X... și era întreținuta unui președinte de Curte care îngăduia amantei lui să aibă cantități întregi de fotografii ale unor toreadori, împodobite cu felurite dedicații.

O ștergeam de la școală printr-o spărtură din zidul capelei ce se afla pe atunci în reparație. Cele dintîi nopți de libertate ale mele datează din epoca aceea. Nopți stranii, al căror gust și a căror savoare le-am păstrat. Marcelle era pentru mine o mamă : îmi explica, așa, ca un lucru firesc, că, atunci cînd mă voi duce la Paris, va trebui să caut neapărat să dau de o femeie cam de felul și de vîrsta ei, care să mă scape de orice griji materiale. Făptura aceasta

[1] Un soi de pantofi cu tocul plat.

duioasă se oferea chiar ca, la nevoie, să-şi convingă venerabilul ei protector că, pentru sănătatea ei, aerul capitalei ar fi mai sănătos decît cel din Toulouse.

Era credincioasă convinsă. Se ducea regulat la biserică. Amorul, după părerea ei, cerea oarecare devotament, iar după mine, chiar unele concesii, la urma urmelor destul de măgulitoare. Totuşi, în pofida tinereţii mele, împrejurările acestea mă făceau deseori să rîd, aşa că dădusem unora din prietenii mei adresa tovarăşei mele să-mi poată ţine locul lîngă dînsa cînd o ştergeam aiurea. Erau atîtea femei la Toulouse, încît erai pus în încurcătură, neştiind ce să alegi mai întîi. Fără a-mi da prea bine seama simţeam totuşi că o asemenea epocă nu poate ţine o veşnicie, şi că era mult prea frumoasă şi prea uşoară ca să ne fie îngăduit să profităm prea îndelung de ea. Nimic nu părea mecanic, nici sentimentele şi nici lucrurile. Totul, dimpotrivă se înveşmînta cu un fel de personalitate potrivită folosinţei, iar mîna omului imprimase lucrurilor celor mai neînsemnate o existenţă deosebită, cu o destinaţie scrupulos fixată.

Dacă fac aceste consideraţii pline de dezamăgire, nu e fiindcă am îmbătrînit. La vîrsta de optsprezece ani, aveam presimţirea nedesluşită a unei lumi cu totul deosebită de aceea în mijlocul căreia mă formasem, şi pizmuiam pe cei mari care aveau vîrsta bărbăţiei, pentru că puteau astfel să preţuiască mai bine ceasurile acestea de tihnă desăvîrşită. Cei care mă luau

cu ei la vînătoare, ca să le duc tolba, se purtau cu mine cum te porţi cu un băieţoi oarecare. Îmi amintesc de unele zile fierbinţi la sfîrşitul lui august sau la începutul lui septembrie, cînd mă întorceam mai toropit de soare şi de vînt decît de oboseală. Încă din zorii zilei începeam urmărirea unui cîrd de potîrnichi, pe care nu-l mai slăbeam pînă la căderea serii. Însăşi haita de cîini era sleită de puteri. Prin pietrişuri, prin tufărişul vreunei văgăuni sau peste zidurile scunde ce trebuiau căţărate pentru a străbate un cîmp, ca pe urmă, abia la două sute de metri mai departe, să fii nevoit să treci peste vreun alt obstacol, toate aceste partide de plăcere deveneau repede obositoare. Şi totuşi era destul ca un singur cîine să ia poziţie de pîndă, pentru ca, numaidecît, toţi să se înviorеze. Prietenul care mă invita avea, în împrejurimile oraşului Villefranche, o casă boierească veche, lipsită de confort, dar oricum, întreagă, în mijlocul unei regiuni de vîlcele, plină de pietrişuri, unde, pe alocurea, cîţiva arbori sărăcăcioşi indicau prezenţa vreunui izvor sau vreunei bălţi. Trei iepuri, cinci sau şase prepeliţe, cîteva potîrnichi roşii, frumoase, alcătuiau nişte tablouri de vînătoare mult mai meritorii decît cele în care număram zeci şi zeci de bucăţi din fiecare specie. Nimeni nu-şi cheltuia degeaba cartuşele. Abia, din cînd în cînd, după cîteva împuşcături repetate, trăgătorul, nenimerind vînatul, striga :

— Rîndul tău !

Urechea îmi răsună încă de pocnetul armelor sub soare. Văd cerul parcă alb și încins pe deasupra liniei uscate a pămîntului, dinlăuntrul căruia, la căderea serii, parcă ieșea ceva fluid și tremurînd. Vînatul, risipit în toate vînturile, începea să-și vină în fire și, încetul cu încetul, cearcăne negricioase cuprindeau tufișurile, gardurile, zidurile scunde crăpate, arăturile și porumbiștile. Aerul nu mai era atît de uscat. Cea dintîi stea începea să scînteieze, clipind și, din acoperișurile risipite de stuf, vechi și turtite, fumul se ridica drept în văzduh, în timp ce, undeva, pe vreun drum nevăzut, se auzea scîrțîind osia unui car.

Mai există oare o astfel de liniște altundeva, în afară de amintirea mea ? Și răcoarea aceasta care, de-a lungul căilor de vînătoare, făcea să se trezească parfumul tufelor de izmă, de cimbru, de ienupăr, va mai fi dăinuind încă și astăzi pe dosul frunzelor de alun și ale ulmilor cu nodurile acoperite de mușchi ? Trecem prea repede, noaptea, cu automobilul, pe lîngă ele, pentru a ne da seama de acest parfum. Abia după ce i-am depășit, descoperim mireasma anumitor copaci pe care lumina farurilor i-a făcut să țîșnească din umbră și pe care aceeași umbră îi înghite iarăși, numaidecît. Nu putem gîndi să ne oprim sau să ne întoarcem înapoi. La ce bun ? Eu însumi, scriind rîndurile acestea, nu am răgazul să întîrzii prea mult, sau, dacă o fac, pun jos condeiul, din bună cuviință, ca să nu plictisesc cititorul cu

visările mele și nici să nu-i dau impresia că spun prostii sau că încerc să-l înduioșez.

Totuși, cu cît mă gîndesc mai mult, cu atît cred că această tihnă, această viață plăcută nu poate fi întîlnită niciodată. Fiecare își făcea timp ca să se bucure de ea. Hoinăream. Ne întovărășeam unul pe altul. Vara ne era cald și iarna frig. Cînd cădea ninsoarea, însemna că veniseră Crăciunul și Anul Nou, și fulgii se așterneau pe pămînt. În timpul caniculei, nimeni nu-și petrecea vremea la Cannes sau la Antibes. Atunci erau prețuite locurile răcoroase, regiunile de munte sau, pe sub platanii cei mîndri care umbreau piața satului, fîntînile își revărsau zi și noapte șuvoaiele limpezi și înghețate în bazine sub formă de scoici. Dintre toți camarazii noștri, singuri frații mei, sora mea și cu mine ne aflam, la sfîrșitul lui iulie, la Nisa, pentru a ne petrece vacanța. Locuiam la bunica noastră, într-o casă sonoră, banală, după moda italiană, cu plafoane zugrăvite, cu pavajul din lespezi roșietice și cu o scară plină de praf, cu trepte de marmură. Pentru a ne apăra de căldura care, în față, prăjea eucalipții liceului, țineam închise obloanele ferestrelor. Aveam încă de pe atunci vocația scrisului. Printre hîrtiile mele dormea o piesă pe care o scrisesem după *Colomba*. Bunicuța, căreia îi vorbisem despre proiectele mele, își bătea capul să le combată.

— Copilul ăsta ! zicea dînsa. Ferească Dumnezeu să facă după capul lui !

Într-o zi însă, ea spuse ceva care mă umplu de bucurie. Copiasem tocmai rolurile din *Colomba* și, pentru a mă odihni puțin, țineam condeiul între degetul arătător și cel mijlociu cînd, deodată, femeia aceasta minunată se apropie de masă și, frecîndu-și sticlele ochelarilor, se uită la mine.

— Cum ! exclamă ea. Ții condeiul în felul ăsta ? Dar bine, bietul meu Franco, nu așa trebuie să umbli cu el. Uite, ia privește puțintel. Vezi ?

Și, arătîndu-mi cum trebuie să fac, adăugă :

— Sărmănuțul de el ! Își închipuie că poate compune niște piese de teatru. Hai ! Hai ! Singur vrei să-ți pregătești tot felul de încurcături !

Fusese pe vremuri tare frumoasă, și omagiile pe care le primise desigur îi ascuțiseră spiritul într-atît încît îndrăznise să compună cîteva poezii drept răspuns la scrisorile celor ce suspinau după dînsa. Unul din ei mai era încă în viață și, culmea, era încă amorezat de dînsa. Bunica nu vorbea de el fără a fi oarecum înduioșată, iar eu aveam un mijloc infailibil de a mă face mai mult sau mai puțin înțeles, chiar atunci cînd bătrînica asta scumpă dezaproba ambițiile mele în fașă. Îi ceream să-mi recite versurile ei. La început se roșea, se tulbura. Ochii îi deveneau mai scînteietori.

În sfîrșit :

— Îl chema Auguste, mă încredință ea. Și, pe cînd eram fată, se oprea în fiecare zi la fereastra mea. Știi că-l întîlnesc încă. Mă și

salută. Am aflat chiar că n-a vrut niciodată să se căsătorească.

— Bunico !

Ea protesta :

— Pe vremea mea, o femeie cinstită era o femeie cinstită.

Apoi, încetișor, ca și cum și-ar fi spus sieși :

— Ce o fi crezînd puștiul ăsta ?

— Hai, bunico, povestește. Domnul Auguste ăsta... tu răspunzi la salutul lui, îmi închipui... Se oprește ? Te întreabă de sănătate ?...

— La vîrsta lui, nu mai e primejdios !

— Ce vîrstă are ?

— Ei, e un bătrîn cumsecade ! Așa că, din cînd în cînd, cînd se întîmplă să ne întîlnim, stăm nițeluș de vorbă. Și eu sînt azi bătrînă... Din păcate !

Acest „din păcate“, după o clipă de tăcere, era foarte grăitor. După el însă, nu mai era chip să mai scot vreun cuvînt de la aceea care îl șoptise ca un suspin. Se îndepărta repede, cu pași mărunți și uneori, o auzeam cum fredona cu glasul ei subțire și tremurător o romanță de pe vremea tinereții. Bineînțeles că „amor“ rima totdeauna cu „dor“, fără a fi însă o simplă chestie de formă. Căci mulți ani după ceea ce nu putuse fi nici măcar umbra unei idile, bunicuța, care între timp devenise văduvă, și se afla tocmai într-un parc, îl văzuse pe domnul Auguste îndreptîndu-se spre dînsa. Și domnul Auguste se așezase alături de ea.

— Iată că sînteți liberă, îi spusese el, luîndu-i mîna. Ce ar fi să ne căsătorim ?

Era pe atunci un bărbat de cincizeci de ani și încă destul de sprinten.

— Am trecut amîndoi de vîrsta căsătoriei, răspunsese, simplu, bunica.

Ea însăși mi-a povestit scena cu toate amănuntele și am ghicit că domnul Auguste tot îi mai plăcea încă.

— Aida de ! mă lămurea dînsa. Omul nu se poate întoarce în trecut. E cu neputință. Tocmai atunci părintele bisericii Sainte-Réparate, care cunoștea povestea, trecea prin grădină. Văzîndu-ne pe Auguste și pe mine stînd pe banca asta, a ridicat brațele la cer și fără ca nimeni să-i fi cerut ceva, ne-a spus „Cu atît mai rău dacă fac ceva ce nu se cuvine ; totuși vă dau binecuvîntarea mea !".

În timpul unei boli care era cît pe-aci să ne-o răpească, același preot o împărtășise. Bunica se supusese bucuroasă ; dar vrednicul chiriarh nici n-apucase bine să iasă din odaie, că muribunda își și venise în fire.

— Honorine ! strigă ea. Fă-mi repede o supă cu usturoi !

Frica o tămăduise. Îi mergea vestea că ar fi zgîrcită, și asta o făcea risipitoare. Cumpăra orice cu toptanul, pînă și fructele pe care o femeie le aducea din tîrg într-un coș mare pe care-l purta pe cap. Așteptam cu toții aceste întoarceri, pentru a ne îndopa cu struguri, piersici, smochine, moșmoane și caise. Și, cînd

coșul era pe trei sferturi golit, bunica îl închidea cu cheia în cămară.

— O să vă îmbolnăviți, atîta ne spunea dînsa, cu un ton de dojană drăgăstoasă.

O dată, într-o duminică, cineva trase stăruitor de clopoțelul de la intrare. M-am dus să deschid. Un italian se repezi înăuntru.

— Unde-i ? strigă el. Am venit s-o iau pe Margherita. S-o duc îndărăt acasă ! Vă rog, vedeți cît sufăr ! Ah, doamnă, pentru numele lui Dumnezeu, grăi omul mai departe, aruncîndu-se la picioarele bunicii, fie-vă milă, vin tocmai de la Savona. Dați-mi-o înapoi.

— Bine, dar pe cine cauți dumneata ?

— Pe soția mea !

Era un fotograf, căruia unul din verii mei îi răpise soția. Bunica îl pofti să șadă și-l rugă să o lămurească, ea neavînd habar de toată tărășenia asta. Îmi amintii atunci de o carte poștală, pe care răpitorul mi-o trimisese închisă într-un plic, la Paris, rugîndu-mă să o duc la poștă. Cum eu îl cunoșteam bine pe vărul meu Eduard, îi făcusem comisionul, fără a încerca să înțeleg.

— Poftiți ! continuă fotograful. Uitați-vă ce ilustrată am primit. Are ștampila poștală din Nisa.

Plîngea cu lacrimi fierbinți.

— Din Nisa ! Și, uitați-vă : e și adresa pe ea. M-am gîndit așadar că Margherita mă chema în ajutor... Unde e ? Trebuie neapărat s-o văd !

Simţeam că mă pufneşte rîsul. Şi, într-adevăr, răpirea se întîmplase după cele mai pure tradiţii ale *Commediei dell'arte*. În ajunul plecării, Eduard rugase pe soţ să-i păstreze cîteva ceasuri un cufăr pe care, a doua zi, îl va lua de acolo în cea mai mare taină un „facchino“ [1]. Vărul meu pretindea că fuge din casa părintească şi că-i era teamă ca nu cumva, în minutul cel de pe urmă, să fie împiedicat de a-şi desăvîrşi intenţiile. Fotograful se învoise... cufărul însă era gol şi, peste noapte, soţia vinovată avusese timpul să-şi vîre în el toate rochiile. Apoi, cînd, în zorii zilei, hamalul se arătase, soţul nenorocit îl ajutase el însuşi să ridice cufărul, aşezîndu-l pe umerii săi. În cele din urmă, cei doi amorezi fugiseră. Nici măcar un tur de scamatorie n-ar fi fost executat cu mai multă dibăcie.

— *Per la Madonna !* exclama nenorocitul. E o femeie încrezătoare şi bună. S-a dus după Eduard, fără măcar să fi ştiut unde se duce. Şi acum, regretă escapada. Sînt sigur. Atît de frumoasă ! Atît de cuminte ! Atît de simpatică !

O dată cu fiecare din aceste calificative, nenorocitul îi trimetea cîte un sărut. Nenorocirea lui parcă era un fleac, parcă nu mai însemna nimic. Îi iertase „escapada“, cum zicea el. Îl treceau toate sudorile, gîfîia, behăia, plîngea, avea aerul că joacă doar un rol şi că-i exagerează latura comică. Bunica nu mai ştia cum

[1] Hamal. (În l. it.)

să-l potolească. În cele din urmă începu să clatine din cap.

— Dacă soţia dumitale a fugit cu nepotul meu, atunci nu trebuie să te temi. N-are să ţină mult... Are să se întoarcă singură la dumneata.

— Dar cînd ?

— Foarte curînd.

Victima îi sărută cu frenezie mîinile.

— Întoarce-te în Italia, continuă bunica. Poate că a şi sosit, şi te aşteaptă !

— *Ma come ! Possibile !*

Perspectiva aceasta înrîuri numaidecît sufletul lui naiv. Înşfăcîndu-şi pălăria de paie, o frămîntă cu durere între degete, după care, cu aceeaşi grabă cu care sosise, începu să alerge din răsputeri, de frică să nu piardă cumva trenul.

— Ce pui de lele şi Eduard ăsta, murmură bunica.

În felul ăsta, mai totdeauna aveam cîte o figură nouă acasă la noi : englezoaice bătrîne care se duceau, seara, la Monte Carlo, un actor de la Cazinoul municipal, un gazetar, o pereche de tineri căsătoriţi, nişte rentieri, un colonel în retragere. Bunica închiria cîteva apartamente mobilate şi, se povestea chiar că un jucător, care se curăţase, îşi trăsese un glonte de revolver în cap, în fundul locuinţei ce comunica printr-un culoar cu locuinţa noastră. Era într-o cameră situată într-un colţ, ale cărei trei ferestre dădeau spre liceu. Odaia era foarte frumoasă. Soarele se revărsa din plin

înăuntru şi, cu toate acestea, noi nu-i treceam niciodată pragul fără să ne simţim pătrunşi de o teamă tainică. Pe tavanul, reprezentînd un cer albastru ca scrobeala, erau pictaţi trandafiri roz, rîndunele şi un şir întreg de îngeraşi grăsulii şi bucălaţi. Totuşi, culoarea roşie a pardoselii mă făcea să mă gîndesc la sîngele ce se scursese din rană şi imaginea aceasta mă tulbura.

VI

Încă un miros mi-a mai rămas în nări din vremurile acelea : un miros deosebit, de plante aromatice din colonii, care provenea din magazia unchiului meu şi pe care îl păstrez în amintire tot atît de viu ca şi mirosul de terebentină pe care îl răspîndea în jurul lui, la Nouméa, manghierul din grădina noastră. I se adăuga, înainte de sosirea marilor călduri, parfumul stăruitor şi subtil al unui bătrîn eucalipt, al cărui trunchi lucios ce-şi pierdea coaja, precum şi mlădiţele lui verzi, le zăream, pe deasupra zidului şcolii, în timp ce pe uliţă, lanternele sărbătoririi maiului se aprindeau printre girandolele, pocnitoarele, focurile bengale şi refrenele bobocilor. Pînă la zece sau unsprezece noaptea, oamenii dansau. Se auzea tropăitul picioarelor, şi o lună întreagă, dedesubtul ferestrelor noastre domnea o atmosferă sărbătorească, atmosferă ce nu se risipea decît după ce treceau ultimele tramvaie.

De cînd sînt în stare să-mi amintesc, ele sforăiau şi făceau acelaşi zgomot pe şine ca şi astăzi. Vatmanul ciocănea cu călcîiul clopotul fără limbă al vagonului său şi, brusc, după ce strînsese şi apoi dăduse drumul frînelor, îl pornea cu toată viteza, în timp ce geamătul troleului descreştea, stingîndu-se într-un soi de pîrîit depărtat şi confuz. Mirosul acesta, ca şi zgomotul ce mi-a rămas în urechi sînt pentru mine aproape inseparabile. Ele îmi amintesc de zilele lungi plictisitoare şi, uneori, de apariţia în casă a unor necunoscuţi căutînd o locuinţă mobilată.

Intrau în odaia unde-mi făceam lecţiile şi plecau apoi făcînd un semn de salut cu capul. Îi auzeam, pe după peretele despărţitor, împingînd scaunele, deschizînd uşile dulapurilor din zid, cercetînd aşternuturile şi discutînd cu glas scăzut între ei. Cîtă vreme apartamentul nu era închiriat, locuiam singur în el. Mi se încredinţase cheia şi puteam intra la orice oră vream. Eram ca un fel de locatar intermitent care e însă tolerat, cu condiţia să se facă la nevoie nevăzut, cît ai clipi din ochi, împreună cu cărţile şi rufele sale. Asta nu mă împiedica totuşi să fiu grozav de măgulit. La o vîrstă, cînd prietenii mei locuiau la părinţii lor, eu dispuneam de un întreg etaj şi aveam libertatea să primesc pe oricine voiam.

— Dar tînărul acesta ? întrebau vizitatorii în clipa cînd urmau să se decidă. Cînd pleacă ?

— E nepotul meu.

14 – c. 72

— A, așa ? !

Acest „așa“ mă scotea din sărite. Avea aerul că înseamnă : „Se înțelege... n-are nici o importanță !“ și eram tocmai gata să răspund cînd, deodată îmi venea în minte că n-are să mai îmi fie teamă, și mă liniștеam.

În adevăr, aici, în odaia alăturată, vechiul locatar, după ce-și pierduse averea la club, își trăsese un glonte de revolver. Amănuntele sinuciderii îmi fuseseră povestite de unul din unchii mei, care alergase numaidecît, atunci cînd auzise detunătura. Știam că sîngele țîșnise, stropind peste tot, și că, pe unul din pereți, mai erau încă două sau trei pete suspecte, pe care încercaseră să le răzuiască, fără a le șterge de tot. Rîndunelele și rozele — zugrăvite pe tavanul unde amorașii se fugăreau ținînd în mîini niște arcuri — nu izbuteau să mă facă să uit drama la care fuseseră martori și cînd din întîmplare mă deșteptam în timpul nopții, aveam impresia că aud mobilele trosnind sinistru, ca și cum cineva s-ar fi agățat de ele.

V-ați întrebat vreodată, ce oameni s-au așezat, s-au ridicat, s-au culcat și s-au îmbrăcat între pereții unei camere unde și dumneavoastră faceți aceleași gesturi ? N-o cunoșteam încă pe Katherine Mansfield, îl citeam însă pe Laforgue și simțeam o durere îngrozitoare, la gîndul că trebuise să rătăcească o viață întreagă dintr-o cameră mobilată într-alta, căutînd puțină fericire, puțină liniște și tihnă. A suferit, mai mult decît oricare altul, din pricina acestui provizorat. Versurile sale dau glas acestui lucru :

Rețete, cauciucuri, și rufe și visări,
Perdele date-n lături, spre-a contempla în zări
De pe balcon, oceanul de case-mprăștiate
Și lămpi și ceai și stampe, prin lume adunate
Iubirile-mi să-nsemne poate ?

Paul Bourget îmi vorbise deseori de dînsul. Dăruise ceasornicul lui de buzunar autorului *Moralităților legendare* atunci cînd acesta plecase la Berlin în calitate de lector al împărătesei Augusta. Peste cîteva luni însă, romancierul mergea după sicriul poetului, după „micul Laforgue“, cum îi spunea el. Asemenea destine au în ele ceva revoltător. Boala își lasă în odăile acestea o urmă de lumină, un miros de candelă, un iz de ceai de mușețel, de veșminte umede. Și ce frig ! Chiar și la hotel (unul din aceste vechi și mici hoteluri cu aere de pensiune de familie), doamna care se închide în camera ei ca să poată tuși, adolescentul pîndind care bea apă, tînăra care nu coboară niciodată fără să ia cu dînsa pledul, toți se aseamănă și se înțeleg. Londra, Paris, Berlin, Lausanne ? Nu căutați. Cei cărora le sînt destinate hotelurile acestea, le cunosc de totdeauna. Trec de la unul la celălalt cu bagajele lor puține. Unii (și Laforgue se număra printre ei) nu se mulțumesc să tușească doar în odaia lor ; ei mai și mănîncă acolo, lacomi și parcă rușinați, cîteva felioare de mezeluri, cumpărate

jos, înainte de a se întoarce acasă. Şi citesc aceleaşi cărţi pe care şi le împrumută, copiind aceleaşi pasaje. Cei mai puţin săraci închiriază o vilă în sudul Franţei. Îi vezi, între Bandol şi Menton, cum aşteaptă la soare în vreo grădină ora cînd urmează să se prezinte la doctorul lor, cu aceeaşi taină şi speranţă în acelaşi timp de a fi lămuriţi cu privire la un viitor pe care, vai, ei îl cunosc mai bine decît oricine. „Tuturora ne e teamă, cînd ne aflăm la doctor, notează Katherine Mansfield undeva în jurnalul ei. Şi totuşi, trebuie să trecem dincolo...".

Ea nu cunoştea teama aceasta înainte de război, pe vremea cînd o duceam cu mine, seara, împreună cu John Middleton Murry, la balurile din Montagne-Sainte-Geneviève, dar începuse deja să ducă acea viaţă rătăcitoare, care o pregătea poate, în taină, să nu mai poată cunoaşte o alta. Singura carte pe care o publicase pînă atunci, despre o pensiune germană. nu-i plăcea. Erai, în preajma ei, mişcat de un fel de graţie, de naivitate, de prospeţime care, totuşi, acopereau o luciditate cu totul deosebită. „Ah, cît de urîte îmi sînt hotelurile! mărturisise ea pînă la urmă. Parcă mă văd înaintea unei feţe de masă croşetată, ridicînd de jos o igliţă uitată de doamna care mă precedase, şi murind de scîrbă."

În ce mă priveşte pe mine, cînd uneori mă întorceam repede la Paris, în odaia mea, ideea că un necunoscut putuse, pe neaşteptate, să se simtă descurajat, că dăduse la o parte per-

deaua de la fereastră ca să vadă cum plouă afară sau că, golindu-şi buzunarele pe marmura şemineului, se apucase, gînditor, să-şi numere banii, mă umplea de melancolie. Nu de dezgust aş fi putut să mor, ci de părăsire, de singurătate.

Sufeream atît de mult din pricina asta, încît trebuia neapărat să ies din casă şi să hoinăresc singur, pînă cînd, istovit şi cu capul secătuit, cădeam ca o matahală pe pat, adormind.

[. . .]

...Drumuri desfundate, un perete de cuarţ, nişte huceaguri prin care vîntul aspru, trecînd, întoarce pe dos crengile subţiri, cîţiva mesteceni, un stejar, un castan uscat, au fost, cît a trăit, tovarăşii lui Viala. Pornea în zorii zilei, îmbrăcat în haina lui din piele de capră, cu nişte încălţări de vînător, sau mai bine zis de braconier, cu nasul în vînt şi părul zburlit, şi nu se mai întorcea decît pe înnoptate, sfîrşit de oboseală. Cu rucsacul la spinare, o lua peste cîmp. Uneori, la marginea vreunui desiş, rămînea o zi întreagă la pîndă, aşteptînd clipa cînd ar simţi tresărind subit în el frenezia de a picta. Alteori nici nu-şi aşeza măcar şevaletul, lăsîndu-se doar străbătut de străvechea şi antica durere a pămîntului, pe care de atîtea şi atîtea ori îl măsurase cu picioarele sale lungi. Croncănitul unui corb în aerul îngheţat, uguitul unui porumbel, lătratul unui cîine, departe, în pragul unei ferme, îl umpleau de visări. Nici

măcar amănuntele cele mai vulgare nu-l descurajau. „Ceasurile cinci, își notase el, ceasul porcului. Plutește în aer o umezeală de noiembrie, preludiul discret al zăpezii iminente...". Era ceasul lui. Tot ce se agită, tot ce se tîrăște pe sub ascuns sau zboară de-a curmezișul întinderii crepusculare, îl atrăgea și-l inspira. S-ar fi zis că aștepta clipa cînd animalele se îndreaptă spre adăpostul lor, pentru a se apropia cu pași neauziți de vreun copac, de un tufiș, de rămășițele unui zid, ca să surprindă tainele pe care ele și le încredințează. Păsările exercitau asupra lui un soi de fascinație : ar fi vrut să poată zbura ca ele departe de oameni, căutînd, în timpul unei nopți, locul cel mai adăpostit și cel mai pustiu al pădurii, unde să-și poată uita grijile. Scrisese despre doi porumbei răniți care poposiseră, greoi, într-un frasin, la picioarele căruia, umbra îl făcea să nu fie văzut : „își povesteau durerea lor", apoi, adăugă el fără tranziție : „lucrul cel mai dulce al naturii este să găsești un ecou, oricît de umil ar fi el, la strigătul suferinței tale".

Înțelegem că a fost adesea nevoit să și-o înnăbușe pe a sa, rîcîindu-și bocancii de pietrele cărărilor, de-a lungul gardurilor vii, asemeni acelor coropcari care, încă din timpul lui Villon, vagabondau din oraș în oraș. Parcă-l vedem. „Tocmai a trecut pe aici — scrie el — un pictor bărbos, cu părul mare, ducînd cu el mulțime de boarfe, cu o piele de capră pe el, pieptănată de-a curmezișul părului." Se vede bine că e chiar el, dar ceea ce el nu indică, în aceste semnalmente, este felul în care personajul se oprea ici și colo, aruncînd pe deasupra desișurilor o privire iscoditoare. Unul din cele mai bune portrete ale sale îl reprezintă cu ochii la pîndă, cu nările cercetătoare și cu degetele crispate pe dalta lui. Tot atît de mult, dacă nu chiar și mai mult decît pictorul, acvafortistul din Viala destăinuia un temperament deosebit. Desena de-a dreptul pe aramă, cu o trăsătură pătrunzătoare, pe care o repeta apoi spre a o accentua și mai mult, a o scormoni, a o adînci și a-i da toată vigoarea. Unele prime încercări sînt de o vigoare și de o intensitate aproape dureroasă, dacă pot să zic astfel, de „écorché" [1]. Îmi aduc aminte de un vultur rănit, a cărui aripă sfîșiată și vibrînd încă, se tîrăște pe stînca unde s-a urcat înainte de a muri, și care duce parcă mai departe mărețul poem al *Albatrosului*, unde Baudelaire exprimă deznădejdea și tragica lui umilință. Imagine uimitoare, ea înseamnă un fel de sfidare azvîrlită prostiei, răutății oamenilor, ale căror sarcasme și uneltiri perfide, pictorul le-a suferit ani întregi, fără ca totuși să se fi înjosit vreodată să facă cea mai mică concesie.

— Ăștia-s arbori ? rostise el odată, în fața unei venerabile alei de stejari, pe care un bancher, care o cumpărase, îi propusese s-o picteze. Să am iertare ! Vă bateți joc de mine ?

Firea sa bănuitoare se întărîta numaidecît. Se văzuse silit, la începutul căsătoriei sale, să

[1] Figură de studiu în care se văd mușchii în goliciunea lor.

facă pentru a putea trăi, pe fotograful, şi vechii locuitori ai oraşului îşi mai amintesc felul în care „artistul" îi primea. Cînd era în toane rele, nu voia să audă nimic, şi cînd celălalt insista :

— Ei nu ! răspundea el. Doar n-oi fi vrînd să-mi transform aparatul. Cînd are cineva o mutră ca a dumitale, stimate domn, se lasă păgubaş şi nu se fotografiază !

În orice caz, primul meu tablou, vreau să zic cel pe care pentru întîia oară l-am luat de la un negustor şi l-am atîrnat cu dragoste pe unul din pereţii odăii mele, n-a fost o lucrare de a lui Viala. Văzusem la un negustor de rame o pînză mică, o marină reprezentînd un cal mort, şi pînza asta mă făcuse să trec de mai multe ori pe dinaintea dughenii unde fusese expusă.

Nu-mi dădeam seama de unde putea să mi se tragă tulburarea care, deodată, pusese stăpînire pe mine. Zadarnic încercam să-mi vin în fire. Gîndul de a poseda pînza asta, de a o avea necontenit sub ochii mei, mă umplea de un fel de plăcere mult mai mare decît plăcerile pe care le cunoşteam pînă atunci. Acasă, nimeni n-avusese obiceiul să cumpere tablouri, şi cînd mi se întîmpla uneori să-mi închipui că, implorînd-o pe maică-mea să meargă cu mine ca să-l vadă pe acesta, s-ar putea întîmpla ca ea să mă încurajeze, zicîndu-mi să aflu cam cît ar costa, simţeam cum mă trec sudori reci, căci prevedeam răspunsul ei :

— Încă o grijă !

Numele autorului era indicat prin două litere : L. V. Nici vorbă că nu era Leonardo da Vinci... Şi totuşi, oricare ar fi fost semnatarul lucrării, el avea talent. În fiecare dimineaţă, mă duceam să verific dacă lucrarea mai ocupa în vitrină acelaşi loc ca în ajun. În cele din urmă, arzînd de atîta dorinţă, am intrat în prăvălie şi am întrebat într-o doară :

— De cine e calul ăsta ?

— Eh ! mormăi rămarul. De un client. Mi l-a adus săptămîna trecută ; trebuia de mult să i-l înapoiez.

— Nu ştiţi dacă ţine mult la el ?

— Hm ! Hm ! E un om tare curios. Cu el e tare greu să poţi răspunde... N-are nevoie de bani !...

— Şi dacă i-aş oferi o sumă... în sfîrşit... o sumă oarecare ?

— Vreţi să-l luaţi pentru dumneavoastră ?

— Desigur !

Tocmai voiam să plec, cînd uşa se deschise. Un bărbat de vreo cincizeci de ani, avînd un aer de profesor bătrîn, şiret şi rustic, dar puţin cam năuc, îşi făcu apariţia.

— Ia te uită ! exclamă negustorul. Tocmai vorbeam de dumneavoastră. Domnul — şi mă arătă cu degetul — se interesează de bucata asta. Aţi căzut la ţanc !

— L-am pictat la Paris, pe strada des Écoles, răspunse cincuagenarul. Era un cal de omnibus. Îl uciseseră şi se afla întins în rîu, aşa cum îl vedeţi acolo, cu gîtul pe trotuar.

Luase rama în mînă şi îmi explica, cu accentul său ţărănesc, poziţia în care se aflase nenorocitul animal, în clipa în care el prinsese schiţa asta.

— O bucată bună, nu-i aşa ? zise el fără falsă modestie. Sînt foarte mulţumit de ea.

Părerea aceasta, formulată aşa, pe nepusă masă, mă descumpăni cu desăvîrşire. Am înclinat cu tristeţe capul.

— Da, da, îl sprijini rămarul. Din toate pînzele dumneavoastră e, desigur, cea mai izbutită.

— He ! Ce mai ?

— Şi ce îndrăzneală ! O gloabă care a crăpat pe drum şi care stă cu cele patru labe înţepenite şi cu botul căscat. Între noi fie vorba, eu n-aş ţine-o la mine acasă.

— Nu-l ascultaţi pe filistinul ăsta, tinere domn ! declară autorul tabloului.

Apoi, luîndu-mă cu el, spre ieşire :

— Vă place pictura ?

— Ca să spun drept, i-am răspuns cinstit, nu prea mă pricep.

— Dar, vă place ? Simţiţi, de pildă, cînd priviţi gloaba asta crăpată, ca să vorbesc şi eu ca imbecilul ăsta, simţiţi ceva... acolo ?

Şi vîrful degetului său mijlociu îmi atinse pieptul.

— Eh, eh, spune...

— Cea mai bună dovadă, am răspuns, din ce în ce mai descumpănit, e că tocmai eram pe cale să mă interesez dacă tabloul nu-i cumva de vînzare.

Bătrînul tăcu cîtva timp.

— Tinere, zise el apoi cu o nuanţă de ciudă, operele mele nu sînt de vînzare. Auzi ? Nu ! Niciodată ! Nu le vînd nimănui...

Şi, cum stăruiam în tăcerea mea, el adăugă, întinzîndu-mi pînza :

— Le dăruiesc !

— Cum ? Adevărat ?

— Iat-o, zise el. E a dumitale.

Începu să-şi răscolească buzunarele, pescuind o carte de vizită, pe care mi-o vîrî în mînă, apoi, scoţîndu-şi pălăria :

— Sînt fericit ! Sluga dumitale !

Şi plecă repede, trîntind uşa în urma lui.

— Nebun afurisit ! mormăi rămarul.

Am citit cartea de vizită. Avea textul următor :

LÉONTIN VIGOUROUX

(şi, de dedesubtul acestui nume transcriu ce urmează)

Ofiţer al Instrucţiei publice, Membru al Societăţii de Litere, Ştiinţe şi Arte din Aveyron, fost profesor la şcoala Monge, fost ataşat pe lîngă ambulanţele presei în 1870—71, autor al unei scheme pentru studiul medicinei şi membru al Asociaţiei Farmaciştilor din Aveyron...

Dacă tabloul nu era o capodoperă, indiscutabil însă că această carte de vizită era, dar omul acesta scump nu prea părea să-şi dea seama.

Locuia la Cassagnes-Bégonhès, unde cele două surori ale sale conduceau o farmacie. În

timpul ăsta L. V. bătea drumurile prin împrejurimi în căutarea unui model (bărbat sau femeie) care ar accepta să i se facă portretul. Era la el o manie, o idee fixă. Era convins că posedă secretul de care omonimul său (cel puțin în ce privește inițialele) se folosise pentru a picta *Gioconda* și a trebuit să mă supun de bună voie propunerilor sale. L. V., așezîndu-mă în profil în fața unui geam, a calchiat la repezeală un desen prin transparență pe hîrtie Ingres, după care se puse pe lucru fără să-i mai pese de mine. Ar fi putut și el să mă sfătuiască poate, la fel ca Raoul Dufy, după cea din urmă ședință :

— Și acum, căutați și dumneavoastră să-i semănați !

L. V. nu se gîndea la așa ceva. Pentru el, esențialul era să creioneze, să înnegrească, să șteargă și să rupă nenumărate foi pe care le scotea dintr-un carton pentru desen, așa, ca și cum și-ar fi pus de gînd să le folosească pe toate.

— Ah ! spunea el uneori. Să nu ne mai mișcăm. Un minut. Bravo ! Acum te-am prins.

Avea un compas, sfori, cîteva rigle de care, cînd te așteptai mai puțin, se slujea ca să măsoare lungimea urechii, a nasului, a bărbiei, a cîte unei sprîncene, în timp ce pe un scaun în preajma lui se găsea un cocoloș murdar de miez de pîine. Dacă n-ar fi fost compasul, metoda asta de lucru putea fi la fel cu oricare alta. Din păcate, în frigurile de care era stă-

pînit, Léontin Vigouroux ar fi fost în stare să-ți scoată și ochii.

— Nu, nu !... Nu-ți fie frică ! Nu-i nimic, îmi zicea, îndreptînd spre mine vîrfurile instrumentului.

L-aș fi trimis la plimbare pe aiuritul ăsta ; însă, în aceeași clipă, îmi venea în minte tabloul pe care mi-l dăruise și nu mai îndrăzneam să protestez. De altfel, ticălosul știa cum să se poarte ca să-mi risipească temerile : începea să vorbească de Paris și de bulevardul Saint-Michel.

— Îl cunoști pe Poussin ? mă întreba. Și el mi-a pozat. La Salpêtrière. Ba mi-a dat și un autograf pe un exemplar din volumul său, pe care îl mai am și astăzi acasă. Cum ? Nu l-ai citit ? Bine, bine dar *Versiculețele,* tinere, înseamnă cu adevărat o carte, o carte mare, conținînd bucăți excelente. Bietul Poussin ! oftă dînsul. Și, privindu-mă pe deasupra ochelarilor : Ce vrei ! Absintul !

— La naiba cu Léontin Vigouroux al dumitale, urla Viala, cînd îi vorbeam de omul nostru... Doar e pedicurist !

Evident, nu exista nici un raport între ei și eram de acord că acesta din urmă, cu părul ciufulit și cu înfățișarea de cerșetor, nu se putea să-l simpatizeze pe fostul atașat de ambulanță al presei din 1870 ; cu toate astea, și unul și altul erau din aceeași parte a locului și nu-mi puteam închipui cum pot să fie atît de deosebiți.

— Mai citește-l o dată pe La Fontaine, îmi propunea atunci Viala. Vigouroux e cîinele gras și sătul. Totdeauna a avut un os ca să-l roadă și o porție de mîncare în cușca lui. Eu sînt cîinele slab și lihnit, vagabondul care, și după moartea lui, n-o să aibă niciodată liniște ; dar nu-mi pasă !

Nu se înșela de loc. Cînd m-am dus s-o văd pe văduva lui, la Salles-Curan unde el se odihnește, ea mi-a povestit că, în curînd, cimitirul urma să fie desființat.

— Pînă și în groapă, îmi zise ea cu tristețe, e hărțuit, gonit și ocărît. Ar fi meritat totuși și el puțină liniște. Are tot dreptul. Dacă ați ști...

Biata femeie nu mai putea. Din milă pentru cel cu care împărtășise, mîndră și hotărîtă, mizeria, ar fi avut și ea dreptul la un răgaz de liniște din partea destinului. Dar destinul nu o slăbea de loc. Sînt anumite firi pe lume împotriva cărora îl vedem încrîncenîndu-se cu atîta stăruință, încît rămînem buimăciți. Ploua. Apa trecea printre crăpături. O lumină veștedă cădea de pe geamurile unei lucarne, de unde vederea se întindea peste acoperișuri. Era una din acele vechi dărîmături din secolul al XV-lea, cum mai există multe încă prin Rovergue. Urcai scara sucită în spirală a unui turn și găseai, sus, două odăi : cea dintîi slujea drept cameră și atelier unui roșcovan înalt, repezit, și taciturn, iar a doua, mamei acestuia. Zidurile erau împănate cu tablouri : erau parcă afumate din pricina lipsei de aer a acestei locuințe, unde bătrîna gătea într-unul din unghere, pe o plită, așezată lîngă divan. Era atîta înghesuială, încît pînă și ramele tablourilor se atingeau. Pe o etajeră se afla un cap de Pietà, din piatră, pe care, cu mulți ani în urmă, artistul îl găsise în noroi, pe drum, la picioarele unei cruci mutilate de vreun haidamac din sat. O mulțime de mape, pline cu tot felul de desene, zăceau doldora, alături de unelte casnice și de buturugi umede. Totul părea un amestec straniu.

— Ah, da... dacă ați ști ! continuă nenorocita.

Băiatul lui, care ne părăsise, se întorsese cu un tablou.

— Ce reprezintă ? l-am întrebat.

— E de mine, bombăni el. Cînd mă apucă, mai mîzgălesc și eu cîte unul, așa ca ăsta, pe care calicii ăștia de prin împrejurimi mi-l cumpără, pentru că reprezintă ferma sau casa lor. Douăzeci de franci. Nu e scump. Dar mă descurc. Cu ceea ce cîștig, cumpăr undițe, cîrlige, sau cartușe pentru pușca mea.

— Ai vorbit destul de tine ! îl întrerupse văduva. Dar dacă te prinde vreun gornic ?

— Nu mă prinde. Ei lasă, știi bine...

Vîntul se auzea suflînd.

— Ce vreme... adăugă personajul care se făcuse nevăzut, fără să termine fraza.

Mi-l amintea pe Viala, mai puțin pripit însă și mai puțin sincer. Felul acesta de a se descurca mă stingherea, mă întrista pentru el. To-

tuşi, trebuie să fi avut aceleaşi instincte ca şi tatăl său, şi cînd izbutea să-şi vîndă „plăcinta", aceeaşi bucurie sălbatică şi acelaşi dor de a se înfunda în adîncul pădurilor pe drumuri necunoscute jandarmilor, sau să o şteargă în grabă spre malul rîului.

— Celălat băiat al meu e profesor, zise cu glas blînd femeia. Vine totdeauna aici cu prilejul vacanţelor mari. Viala era tare mîndru de el.

— Avea şi de ce să fie, spusei eu, amintindu-mi cît de mirat era pictorul că avea ca urmaş un element atît de strălucit. L-am cunoscut cînd era doar un băieţel : Ştenpelea toate premiile întîi la liceu.

— Acum e rîndul lui să le distribuie.

Se înstăpîni o tăcere nedesluşită. Reflexul vînăt al acoperişurilor răspîndea un cerc luminos în odaie. Răsunetul unor galenţi amestecat cu ţipetele paznicilor, cu mugete înăbuşite şi cu zgomote venind din preajma staulului, vesteau întoarcerea acasă a vitelor. Ele precedau oarecum întoarcerea lui Viala, pe care-l auzeam urcînd scara, cu pasul lui greu, care făcea să-i scrîşnească cuiele pantofilor. Tuşea şi blestema printre dinţi, sau declama versuri. Silueta lui morocănoasă se arătă în pervazul uşii. Îşi zvîrli pe divan boneta udă şi, cu vocea aceea stinsă, ostenită, pe care o avea cînd se întorcea după o zi de oboseală, strigă :

— Fată, eşti aici ?

Trebui să mă stăpînesc, dar văduva pictorului mă înţelese şi mă privi, clătinînd încet din cap.

— Ce vreţi, murmură dînsa, într-un suspin. Nu cer nimic pentru mine. Oricît de aspră ar fi viaţa, m-am obişnuit... Singur gîndul că cineva ar putea să-l scoată de unde e, să-l ducă în altă groapă, mă înnebuneşte.

Continuă, ca şi cum ar fi vorbit cu sine însăşi.

— Către sfîrşit, în ultimii ani, s-ar fi putut spune că, după ce-l îmbrîncise şi-l măcinase atîta vreme, soarta începea să fie mai îndurătoare cu el. Bietul om, nici el nu îndrăznea să creadă. Avea aerul acelor copii care caută să fie uitaţi de ceilalţi, de teamă ca zilele de prigoană să nu reînceapă. Se înţelege că n-o spunea, dar simţeam că îşi dădea silinţa să se mişte cît mai puţin, să se ascundă oarecum, prudent, într-un unghér, fără însă a renega nici una din ideile sale atît de nobile şi de generoase. În sfîrşit, trăiam şi noi în tihnă. Erau amatori care cumpărau unele tablouri, cărora le plăceau gravurile sale, cînd, pe neaşteptate, a căzut bolnav într-o zi, ceea ce ne-a silit, în iarna lui 1913 să plecăm în Sud. La Saint-Tropez, unde am stat cîtva timp, începuse să-şi revină. Numai că prea ne-am întors de timpuriu. A murit în luna martie.

— Ştiu, am spus cu voce stinsă.

Nenorocita, se părea că nu auzise.

— Îi plăcea grozav acest „bled“ [1] al său, cum îi spunea el! Lua aere de vagabond, şi, ţinea la el din tot sufletul, cu tot trupul lui. Era un lucru curios. El care scrisese: „Patria este chipul oricărui loc unde omul îşi aşază cortul“, nu se simţea totuşi bine decît aici. La Paris urmase cursurile atelierului Julien. Parisul însă îl irita, îl speria. Aşa că s-a întors iar în Sud, la Montpellier mai întîi, unde unul din unchii săi era pictor, apoi la Rodez. În felul acesta se apropia de Salles-Curan. Acolo lucra mai bine decît oriunde aiurea. Cu toate acestea, oamenii nu l-au înţeles. Cum era foarte mîndru şi susceptibil, nevrînd să datoreze nimic, dar absolut nimic, nimănui, lumea s-a prefăcut că-l socoteşte anarhist şi nebun. Era absurd. Cei mai mulţi ştiau lucrul ăsta. Totuşi, ani îndelungi s-au unit împotriva lui. Şi iată! Asta e! spuse ea copleşită. Asta e, Dumnezeule!...

Mi-am amintit atunci de cuvintele pe care, într-o zi, mi le spusese el însuşi, cînd venise vorba de Vigouroux:

— Eu, eu sînt cîinele jigărit, cîinele rătăcitor care, pînă la moartea lui...

Am revăzut uliţa obscură în fundul căreia locuise. Cobora pînă la Linia de centură. Pe mîna stîngă o a doua arteră, şi mai îngustă decît cealaltă şi aproape veşnic pustie, dînd, dincolo de clădirea episcopiei, în drumul cel mai vestit al oraşului şi pe care îl puteai lua ca să ajungi la Viala. Treizeci de paşi înainte de a coti, descopereai o faţadă banală, avînd pe ea nişte pete deosebite, în faţa cărora locuitorii oraşului se fereau să se oprească. Era vizuina celor din „Bancal“, unde fusese omorît Fualdès. Femeile care trebuiau neapărat să treacă prin părţile astea, nu îndrăzneau niciodată să vină neînsoţite. Şi chiar atunci, se grăbeau, închinîndu-se, pînă ajungeau la capătul străzii.

[1] Teren pustiu, departe de orice aşezare omenească.

MONTMARTRE LA DOUĂZECI DE ANI

(Fragmente)

Francis Carco: *Montmartre à vingt ans*
Éditions Albin Michel, 1938

I

Am descoperit Montmartre într-o seară de iarnă cu zăpadă, la începutul anului 1910, pe cînd coboram din metrou în piața Clichy. Totul părea alb : fulgii de zăpadă acopereau, ca un văl, luminile. Călătorii de pe imperialele omnibuselor își deschiseseră umbrelele și ridicaseră, frigurosi, gulerele paltoanelor, în timp ce în urechi pătrundea zgomotul surd pe care caii greoi, înhămați la omnibus și scoțînd aburi, îl făceau cu potcoavele pe caldarîmul de piatră. Pe sub arborii bulevardului, pietonii treceau cu pași neauziți, iar cinci sau șase băutoare de absint, atît de prețuite de Degas, stăteau nemișcate și sulemenite, pe terasa unei cafenele cu colonade, în jurul unui mangal cu jăratec, ca în fața unei dughene de bîlci. Femeile acestea purtau niște boauri, ale căror pene, în bătaia vîntului aspru, se zburleau necontenit. Păreau că așteaptă ivirea vreunui nou pictor care, rupînd cu tradiția domnilor acestora de la cafeneaua Gerbois, să le silească să-și schimbe poza obișnuită. Printre nenorocitele acestea, cîteva erau îmbrăcate aidoma cu litografiile lui Lautrec sau cu acuarelele lui Bottini, adică purtînd pardesie englezești cu carouri și gătite pe cap cu canotiere caraghioase sau cu pălării cu pene și cu flori. Totuși, moda aceasta a penajelor voluminoase,

pe care mamele noastre și le plantau pe cap, trecuse de mult, și am fost uimit, văzînd atîtea pălării de felul acesta adunate la un loc. Priveliștea asta mă făcea să mă gîndesc că asist la o întîlnire de manechine, la despachetatul mărfurilor unei modiste într-un hotel de provincie, sau că mă aflu chiar la bufetul unui sanatoriu pentru excentrici. Absintul a avut aproape totdeauna ca efect accentuarea anumitor trăsături ciudate de temperament, de demnitate, de încăpățînare sau de exhibiții caraghioase. Mai cu seamă în rîndurile femeilor. Nimic mai revelator decît felul lor de a-și alege pălăria. Recunoști un „bibi“ [1] purtat de o nebună, între o mie de alte pălării, după format, după garnitură sau după nu știu ce amănunt frivol și plin de ostentație. Dacă astăzi, prin cine știe ce amărîte localități balneare au mai rămas poate încă vreo cîteva exemplare care ne surprind și ne fură atenția, trebuie să ne amintim totuși că, a fost o vreme cînd subsolul de la *Olympia* și diferite braserii din jurul gărilor ne ofereau aceeași colecție de pălării-panere, de pălării-colivie, pălării-dric sau pălării-abajur, a căror modă s-a pierdut.

Parcă văd iar machiajul cu care se vopseau păpușile astea stranii, cu vocea mirosind a butie. Roșu și negru. Un negru opac, funebru, definitiv, care contrasta cu atît mai vîrtos cu roșul întrebuințat, cu cît acesta din urmă se nuanța cu o culoare acidă „capucine“ sau cu

[1] Joben.

o ușoară tușă de mac roșu. Aveai impresia unor măști. Și, să am iertare, e vorba de femei frumoase !... Vreau să zic, de femei cu forme pline, nițeluș bărbătoase, un fel de „grenadiri“ ai gărzii, ai vechii gărzi, ai gărzii ultimului careu, ai celui din urmă chivăr soldățesc posedînd acel șic suprem (minus mustățile), care frecventa café-concertul ridicolei cochete și de pe urma căruia mi-au rămas în amintire, poate din pricina rimei, aceste două versuri absurde ale unui refren

Prăfuiala
Hărțuiala ...

Nu era însă nici o vorbă de praf în seara asta, ci de albinele albe și crude ale ninsorii, care zburdau în mijlocul atmosferei înghețate, urmărind cu roiurile lor oameni și animale. Îmi înțepau ochii, mîinile, obrajii. Le puteai vedea, în cercul luminos al felinarelor și în lumina caraghioasă a lanternelor așezate de o parte și de alta a trăsurilor, jucîndu-și dansul lor sîrguincios și tăcut. Eram obișnuit cu zăpada. Căpătasem obișnuința ei încă de la Briançon, de pe vremea cînd îmi făceam acolo, la forturi, serviciul militar. Așa că ea nu mă mira de loc. Mai degrabă mă mirau femeile astea. Descopeream că erau întocmai ca femeile dintr-o veche colecție a ziarului *Gil Blas illustré* pe care o citisem pe vremea cînd eram copil și visam despre Montmartre. De fapt, nici ele n-ar fi trebuit să mă mire, dar

rămîneam de-a dreptul fascinat de asemănarea pe care o găseam între desenele lui Steinlen și cumetrele astea, așezate la niște mescioare cu un picior, în fața unor amestecuri spălăcite de absint, pe care le sorbeau pe-ndelete. Unele din ele cu siguranță trebuie să-l fi cunoscut sau să-l fi întîlnit pe Lautrec, căruia încă îi spuneau, pe atunci, „domnul Toulouse". Acest mare artist, atît de vitregit de soartă ca înfățișare, cu nasul unsuros, cu buzele umede și blegi, cu lornionul aburit, își adîncise atît de puternic urmele în lumea galanteriei, încît toate aceste „doamne" încă se identificau cu tipul modelelor sale. Cel puțin așa le-am văzut eu. Aș fi putut să indic pînza sau crochiul de unde păreau că se desprinseseră vii, cu dinții lor falși, cu conciurile vopsite, cu fardurile, rînjetele și tusea lor.

Înspre *Hipodrom*, pe stînga, o uliță sordidă își agăța pe ziduri firmele și globurile camerelor ei mobilate. Lumina se răsfrîngea din plin pe trotuare. Siluete se vedeau fugind de-a lungul prăvăliilor cu vitrinele oblonite și, mai departe, pe dreapta, luminile din piața Blanche își trimiteau razele înăbușite, prin vălmășagul fulgilor pe care vîntul, în izbucnirile lui, îi repezea, lipindu-i de fațadele cenușii ale caselor, de chioșcuri, de băncile umede, de statuia lui Fourier și de marginile răsfrînte ale acoperișurilor. Cerul avea pe el răsfrîngeri de văpaie. Cînd înălțam ochii, vedeam crengile arborilor întinse pe o suprafață învăpăiată, aproape tra-

gică, unde zăpada se învîrtejea. Era pentru prima oară că îndrăzneam să mă duc la Montmartre și, cu toate acestea, nimic nu mi se părea altfel decît îmi închipuisem că voi găsi acolo. Nicăieri pe lume nu am avut impresia că sînt mai acasă decît aici, în cea dintîi seară. Aveam aerul că toate aceste locuri îmi sînt cunoscute de mult. Le descopeream întocmai cum mi le închipuisem și, cu toate că habar n-aveam unde aveau să mă ducă pașii mei, m-am orientat totuși în așa fel, încît, într-o clipă, am devenit stăpîn și pe mine însumi și pe întreg cartierul acesta.

* * *

Aveam, mari și lați, cinci franci în buzunar. Balul de la *Moulin Rouge, Liberty's, le Grelot, Braseria Cyrano, Café de la place Blanche* și barul *Palmier* se aflau de o parte și de alta a răscrucii, așa cum sînt și astăzi. Bistroului strîmt din josul străzii Lepic și colțul străzii Puget nu i se spunea încă *Maison Rouge.* Am descris acest bistro precum și micul hotel de peste drum, în cartea mea *Jésus-la-Caille.* Locurile astea care, mai tîrziu, n-au mai avut nici un secret pentru mine, îmi erau, atunci, strict interzise, din pricina lipsei mele de bani. Le contemplam de afară, cu speranța că odată și odată, tot am să pot pătrunde într-o zi acolo. N-aș putea spune că nu mă gîndesc cu plăcere la vremea aceea. Parcă mă văd iar în fața acestor localuri, al căror mister mă ademenea. Încerc aceeași impresie de curiozitate, de tea-

mă, de lacomă dorință, care m-au îmboldit să le întruchipez. Toate descrierile mele au fost inspirate de acele preumblări pe care, desigur că nu le făceam, dacă aș fi dispus de alte mijloace. Dar cinci franci, chiar și pentru un poet !... Îmi urmam drumul pe jos. Mă opream la ușa barurilor. Mă uitam la lumea care intra și ieșea, îmbibîndu-mă de atmosfera străzilor acelora. Foarte puțin a lipsit ca această atmosferă, în loc să se prelungească în cărțile mele, să se mulțumească doar cu mine, răsfrîngîndu-se cu răutate asupra mea. Ea mă umplea de atîtea delicii, încît ar fi putut ușor să mă ducă la pierzanie. Căci, fără să-mi dau seama, luam în secret parte la viața acestor necunoscuți. Cerșetori, marinari, prostituate, un acordeonist orb, niște haimanale și cîțiva negri, alcătuiau, în cea mai mare parte, cercul primelor mele cunoștințe. Se mai adăuga la acestea și un olog, care se învîrtea obraznic prin toate bistrourile și pe care, la miezul nopții, îl găseai totdeauna lîngă negustorul de castane de la *Franco-Belge*, la intrarea unui pasaj. Nimeni nu se ferea de el. Am aflat mai tîrziu că era un fel de informator al poliției. Birjarii, auto-taxiurile, abia apărute în epoca aceea, tramvaiele, omnibusele ce se încrucișau în amîndouă sensurile, făceau ca pe bulevardul Clichy să domnească o animație perpetuă. Acest uruit, acest scîrțîit al roților ce zdruncinau pietrele caldarîmului, domina cu gălăgia lui toate celelalte zgomote ale străzii. Totuși, uneori, urechea prindea răsunetul izbiturilor

de potcoavă ale vreunui cal sau vaietul prelung și țipător al unui tramvai, șuierînd ca un glonte și gonind în linie dreaptă de la piața Blanche la piața Pigalle, al cărei havuz din mijloc părea că țîșnește, ricoșînd brusc către cer.

Oricît s-ar fi schimbat cartierul acesta el își regăsește totuși caracterul de odinioară de îndată ce se aprind cele dintîi lumini și din ulițele mărunte ce dau în bulevard încep să se ivească tot felul de indivizi. Multe bistrouri, cum e de pildă *Franco-Belge*, putem zice că nu s-au schimbat de loc : o cușcă strîmtă de sticlă, care dă în gangul de intrare al unui hotel cu transperante albăstrii, pe marginea unui pasaj umed și rotund, destul de lugubru, și care, nu știu de ce, te face să te gîndești la vecinătatea unui cimitir. Să fie oare din pricina prezenței, în spatele pavilioanelor, a unor grădini din care se revărsa, în noapte, un miros deosebit de țărînă răscolită, sau din aceea a luminii prea zgîrcite ce abia atinge caldarîmul ? Eu n-am văzut în pasajul ăsta niciodată altceva decît niște biete umbre nenorocite și fricoase, fără să pot identifica vreodată și trupurile cărora, poate, le aparțineau. Clienții obișnuiți ai bistroului *Franco-Belge* care, de la locurile lor, văd bine intrarea hotelului, se pare că ar cunoaște cauza acestui mister, dar ei au, în anumite seri, o mutră atît de nepăsătoare, încît s-ar părea că, de fapt, misterul n-ar avea nici un temei. Interiorul stabilimentului e decorat cu fotografii de acrobați, de călărețe și de clovni.

După miezul nopții, toată acea parte a bulevardului care se întinde de la pasajul Midi pînă la tutungeria Pigalle e populată de niște ființe atît de puțin vorbărețe încît te întrebi ce fac ele acolo. Unele au ieșit chiar de dimineață de la închisoare : îți dai seama de acest lucru privind straiele lor încă jilave, trecute prin etuvă, pantofii nevăcsuiți, chipurile încordate și capetele lor cu părul ras. Mulți urmăresc de aproape, cu privirea, femeile. Alții caută un adăpost, o combinație oarecare, și sînt sigur că dacă ți s-ar întîmpla să întrebi pe vreunul din acești domni ceva în legătură cu ceea ce noi denumim „mijloacele de existență", n-ai căpăta nici o lămurire.

* * *

În fața unuia din barurile de aici l-am întîlnit, pentru cea din urmă oară, pe Pascin. Locuia la numărul 36 din bulevardul Clichy, în casa ce făcea colț cu strada Germain-Pilon. Ferestrele atelierului său dădeau în spatele imobilului, pe ulița aceasta, de unde îl strigam, ori de cîte ori vedeam lumină la el. Pascin răspundea numaidecît : „Cobor !" Ne cunoscusem, cred, prin mijlocirea lui Mac Orlan sau a lui Daragnès, pe vremea cînd acesta locuia încă în vechiul atelier al lui Renoir, în apropierea circului Médrano. Omul Pascin era tot atît de prețios ca și pictorul. Aș pune rămășag că, instalîndu-se în bulevardul Clichy, căutase cu tot dinadinsul promiscuitatea acestui colț din Montmartre, unde mizeria vine în nemijlocită

atingere cu viciul. Locul se potrivea de minune cu temperamentul său. De pe balconul etajului cinci, care se întindea de-a lungul ferestrelor, putea, cînd se întorcea înspre ziuă acasă, să vadă cum zorile se insinuează printre aburii nopții, în timp ce jos, hora umbrelor se învîrtea pe loc cu secăturile sulemenite din uliță, cu femeile bete, cu polițiștii și cu declasații. În timp ce se urca în pat să se culce, nu se poate să nu fi ajuns pînă la el frînturi de conversații, rîsete și fluierături. Pascin era obișnuit cu zgomotele astea neliniștitoare. În timpul peregrinărilor sale prin Europa Centrală și apoi prin America de Sud, căutase pretutindeni vecinătatea anumitor ulițe tăinuite, pestrițe, populate de negri și de mateloți. Era un evreu curtenitor, comod, foarte îndatoritor și foarte simplu. Aveai impresia că-l întîlnești din întîmplare, cu prilejul unei călătorii sau pe vreo corabie oarecare. Melonul pe care îl purta lăsat pe ochi, costumul bleumarin, impermeabilul, părul negru creț, tot atît de stufos ca și sprîncenele sale, vocea melodică, ascuțită, puțin tînguitoare, unghiile lungi, veșnicul său zîmbet și privirea profundă, caldă, pe care și-o adîncea aproape senzual în privirea ta, alcătuiau un tot destul de bizar dar care, numaidecît îți inspira simpatie. Se pierdea foarte des în visări, dispărea săptămîni întregi, apoi, deodată îți răsărea înainte, întinzîndu-ți mîna, discret și afectuos, gata să-și petreacă noaptea, să-și petreacă toate nopțile cu dumneata. Își tempera însă această impresie de

perpetuă aventură și de diletantism vagabond, prin malițiozitate. Totuși, în anumite răstimpuri, simțeai că suferă de pe urma faptului că nu e nicăieri acasă, nici chiar în Montmartre, și nici chiar înconjurat de prietenii săi. Deschidea atunci sacul cu confidențe, pe care le făcea mai picante adăugîndu-le tot felul de hazuri, de rețete de bucătărie sau de coctailuri și de amintiri. Dezamăgit dar surîzător, reînvia legenda străveche a lui Isaac Laquedem, întinzînd-o și prelungind-o prin tot felul de itinerarii depărtate, subtile, complicate, sclipitoare, așa cum i le dicta propria sa imaginație. Totul îi apărea ca fiind rodul unui miraj și, cînd tu îl credeai că e în piața Blanche, îl întîlneai în tovărășia unor tinere negrese, a unor femeiuști sau a unor camarazi, în vreun dancing din Montparnasse. Una din distracțiile sale favorite era să ofere de băut la toată lumea. O făcea într-un mod atît de drăguț, încît, în loc să ridiculizeze mania aceasta a lui, invitații săi o respectau, îmbătîndu-se. Atunci trebuia să-l fi văzut pe Pascin. Strălucea de bucurie, cerea și spunea tot felul de povești, le asculta și, în timp ce beția se încingea mai tare, seara se sfîrșea printr-o bacanală, la care participa întregul stabiliment. Cu cît se goleau mai multe pahare, cu atît era mai fericit. În sfîrșit, cînd se crăpa de ziuă, departe de a se simți ostenit, propunea să se schimbe localul și lua cu el înapoi în Montmartre, pe oricine voia. Acolo zaiafetul continua și mai cu temei, uimind pînă și pe chelnerii cafenelei.

* * *

Într-o zi, cam pe la amiază, mă dusesem la el, vrînd să cumpăr, la preț curent, un tablou pe care mi-l propusese el spre vînzare. Cum ușa apartamentului său era deschisă, a trebuit s-o împing doar ușor, cu mîna. În atelier, pe divan, în plină zi, dormeau două femei fără ca ele să fi avut grijă măcar să tragă perdeaua. Sforăiau amîndouă, așa îmbrăcate cum erau. Ai fi jurat că, în clipa aceea, pozau lui Pascin una din acele compoziții sugestive pe care le întîlnești atît de des în lucrările sale. În schimb, pe perete n-am văzut nici un tablou. În mijlocul odăii, lîngă un șevalet enorm cu manivelă, se afla o mobilă Louis-Philippe, putînd fi transformată în scaun de rugăciune și avînd de jur împrejur o garnitură de ținte cu capul rotund și aurit.

— Allo ! Pascin ! am strigat.

Cele două femei adormite nu se deșteptară. În schimb, după scîrțîitul ușor al unei somiere, mi-am dat seama că cineva se ridicase din pat în odaia alăturată. Era pictorul. Se ivi purtînd pe el un halat de baie murdar și avînd pe cap un melon auriu. Zîmbitor, deși cu ochii tulburi și cu gura fleșcăită, cu șuvița lui de păr încîrlionțat atîrnîndu-i pe obraz, se apropie de mine, fără să fie prea bine lămurit, și îmi strînse mîna. M-am gîndit că uitase de întîlnirea noastră. Totuși își reveni curînd.

— Ai venit pentru pînza aceea ? zise el, răsucindu-și cu degetele, puțin confuz, șuvița de păr. Ah ! Ce ghinion ! N-am nimic de băut !

16 — c. 72

Văzînd că-i admir pălăria, o luă de pe cap.

— Să vezi... Am căpătat-o azi noapte, cu prilejul aniversării mele... O mică petrecere... o „nouba".

Știam ce soi de petreceri erau aceste „nouba", pentru că luasem și eu parte la una din ele, în tovărășia lui Dunoyer de Segonzac. Sosisem puțin cam tîrziu. Totuși, încă de jos, din odaia portarului, auzisem o asemenea gălăgie încît n-a fost nevoie să mai întrebăm de etaj. Ca și în dimineața asta, ușa rămăsese deschisă, dar, în vestibulul împănat cu haine grămădite una peste alta și cu sticle goale, Kiki-de-Montparnasse scosese cuțitul și se bătea cu o mulatră, din brațul căreia curgea sînge. Nimeni nu se interesa de duelul acestor două femei. Perechi-perechi dansau în atelier, după muzica unui fonograf, în timp ce alți invitați luau cu asalt o căldare plină cu caviar așezată pe o masă, alături de grămezi de sardele, sandviciuri și fructe. Musafirii se urmăreau dintr-o odaie într-alta; cei mai sprinteni, care puseseră mîna pe cîte o sticluță, se cățărau printre perdele. Bernouard, așezat pe placa de marmură a unei comode, dădea liniștit pe gît un litru de vin roșu, în timp ce pe o saltea, pe divan, pe patul artistului, se strînseseră claie peste grămadă grupuri întregi de artiști, discutînd, îmbrățișîndu-se sau dormind cu gurile căscate, amețiți de băutură. Ca recepție, era desigur incomparabilă și nu m-am îndoit nici o clipă, socotind după numărul buteliilor răspîndite în camera a cărei ușă

Pascin n-o închisese, că acea „mică nouba" la care încercase să facă aluzie, trebuise să fi obținut și ea același succes.

— E, într-adevăr, neplăcut, murmură el. Învîrtea pălăria aurită între degete, o punea distrat pe cap, o scotea iar ...Foarte neplăcut... Te-ai deranjat... Ce-i de făcut ?

— Am să vin altădată.

— O, nu, zise el. Tot te-ai cățărat pînă aici... Nu vreau să fi venit degeaba. Stai puțin. Să vedem împreună.

Făcu cîțiva pași pînă la un perete de care erau rezemate mai multe tablouri fără ramă și, apucînd unul din ele, mi-l întinse. Făcu aceeași mișcare o a doua și a treia oară, apoi, sincer descurajat, începu să-și curețe unghiile. În timpul acesta eu examinam picturile: Erau excelente.

— Crezi ? gemu Pascin. Atunci, cu atît mai bine. Alege ce dorești. Ia tabloul cu dumneata. Prețul... ți-l comunic într-una din zilele viitoare prin scrisoare.

Bineînțeles că Pascin nu mi-a scris niciodată vreun rînd în această privință. Degeaba i-am adus aminte mai tîrziu de cîteva ori. Era, așa se pare, obiceiul lui, ca, atunci cînd voia să ofere un tablou vreunui prieten, să uite că prietenul îi era dator cu niște bani.

* * *

Niciodată vreun pictor n-a fost, în ceea ce privește felul de a se îmbrăca și atitudinile sale, mai puțin „artist", în înțelesul burghez al

cuvîntului, decît Pascin. Și totuși, niciodată n-am cunoscut pe nimeni care să fi dus o viață mai dezordonată. Acum, că e mort, putem afirma că, o dată cu el s-a stins unul din ultimii boemi ai marii tradiții. Totuși riscai să te înșeli în mod foarte grosolan în ce-l privea, atît era de dezinteresat și de modest. Trebuia să i te apropii, să-l frecventezi vreme îndelungată, înainte de a-i cîștiga încrederea. Atunci îți dădeai seama deodată că aveai de a face cu un soi de prinț oriental, nostalgic, rafinat, pentru care tovărășia femeilor însemna — ori de unde le-ar fi luat — luxul și poezia. Întreaga sa operă ni-l arată înconjurat de negrese, de fete pierdute, de cumetre grăsane și rele de gură, de prostituate. Ca și Lautrec, dar cu acea tainică tristețe și acea dezamăgire pe care le datora originii sale, Pascin a recreat la marginile acelui sentiment pe care orice om, chiar dacă se teme, îl nutrește pentru femeia în genere, un univers închis, înăbușit, de harem, univers în care plăcerea simțurilor și visării e mai puternică decît toate celelalte plăceri. Nu caraghios îmbrăcat, cu un melon, chiar aurit, îmi face plăcere să-l evoc. Îl văd mai degrabă purtînd pe cap un fes roșu cu ciucure albastru, îmbrăcat cu un halat de mătase, în picioare cu niște papuci ascuțiți, tăcuți, ținînd un trandafir în palmă și cufundat în contemplarea mîinilor sale cu unghii foarte lungi. Mulți au făcut din el aproape un Charlot. Era însă mai subtil, mai greu de înțeles. Cînd picta, abia dacă atingea pînza cu vîrful pensulei.

Departe de a stărui asupra contrastelor, deosebirilor, pitorescului obiectelor și oamenilor, el se apropia mai mult de arabescurile și irizările pe care le descoperea pretutindeni. O frămîntare profundă însuflețea figurile sale extaziate. Frămîntare vijelioasă a dorinței, a plăcerilor tainice sau oprite, zvîcnetul unei inimi prea îndelung apăsată de incertitudinea fericirii, arta sa nu este de genul acelora pe care le adaptăm după nevoile unei doctrine sau care pot fi închise în cadrul unei anume tehnici. El era mlădios, nuanțat, luminat de o flacără interioară și vibrînd parcă de același sunet misterios sălășluind în unele scoici, pe care trebuie să le apropii de ureche pentru a le auzi cîntecul.

Moartea lui n-a fost o moarte de occidental. Dintre toți prietenii săi, sînt sigur de a fi fost eu cel din urmă care l-a văzut înainte de a se fi urcat în camera lui pentru a se încuia de data asta, vai, cu cheia, ca nimeni să nu se poată împotrivi sumbrei lui hotărîri. Trebuie să fi fost cam ora patru dimineața. Ieșisem dintr-un bar din piața Pigalle și mă duceam la culcare. Se împlineau trei săptămîni de cînd nu mă mai întorceam decît abia cu revărsatul zorilor, acasă. Pascin mă zărise. Se afla și el la ușa unui bar : barul *Louis,* la doi pași de atelierul său. M-a văzut și m-a chemat.

— Să bem un pahar ! rosti el cu vocea lui dulce, puțin fornăită.

Am refuzat. Pascin era îmbrăcat în seara aceea cu impermeabilul și cu hainele bleuma-

rin. Nici privirea și nici inflexiunile vocii sale nu lăsau să se bănuiască hotărîrea pe care o luase. Totuși, felul în care stăruia să petrec noaptea aceea cu el, mă mirase. N-avea niciodată obiceiul de a-și impune față de cineva voința. Politețea lui desăvîrșită, discreția lui, teama lui de a nu inoportuna pe nimeni, îi interziceau această atitudine.

— Ba da! Ia un pahar, repetă el, căutînd să mă rețină.

Zorile începuseră să mijească. Luminile bistrourilor nu mai aveau strălucirea de peste noapte. Unele din ele păleau, în timp ce frunzele verzi ale bulevardului păreau aproape decolorate. Cîțiva bețivi, rezemați de obloanele cabaretului *Néant* se străduiau să cînte. Niște șoferi, în căutare de mușterii, aproape că urcau cu mașinile pe trotuar, în timp ce un pîlc de femei de stradă, așteptînd în picioare lîngă intrarea unui hotel, priveau cu ochi triști cum ziua devine din ce în ce mai luminoasă.

Pascin făcu o supremă și timidă încercare. M-am îndepărtat. El rămase o clipă doar, pe gînduri, în pragul barului și, întorcîndu-mi capul spre a-i trimite din depărtare un semn de prietenie, îl zării cum se îndrepta spre tejghea, demn și cu pălăria lăsată peste ochi.

Atunci, în dimineața aceea, după ce își tăiase vinele acolo sus, în camera lui, ale cărei perdele avusese grijă să le tragă, rămase atîrnat de mînerul unei uși. I-au descoperit cadavrul, din care se scursese tot sîngele, abia după două zile. Metresa lui, nevăzîndu-l patruzeci și opt de ore, se dusese să se informeze la Louise Hervé, patroana bistroului *Maison-Rouge* unde Pascin nimerea deseori.

— Mă tem să nu i se fi întîmplat ceva! zise tînăra femeie. I-am telefonat acasă. Am urcat pînă la apartamentul lui. Nimeni. Am sunat, am bătut la ușă... Nici un răspuns.

Un lăcătuș deschise ușa.

— Vezi dumneata, îmi spuse puțin după aceea Louise, povestindu-mi cele întîmplate, moartea asta m-a zguduit de tot. E oribil. Se pare că l-au găsit șezînd și că nu aveau impresia că s-ar fi omorît cu adevărat. Printre perdele pătrundea o geană de lumină. Și lumina asta se revărsa în părul lui. Mi-a povestit însăși prietena lui Pascin. Mi-a dat chiar și o bucată din sfoara pe care o întrebuințase... și am păstrat-o, îți închipui! ca o amintire de preț... O bucățică de sfoară, o nimica toată, zău... subțire de tot...

Fiecare cu amintirile lui. Cît despre mine, prefer acestei bucățele de sfoară imaginea pe care am păstrat-o despre pictorul cu pieptănătura lui orientală, cu papucii săi, cu halatul de mătase foșnitoare și cu trandafirul roșu pe care îl ținea atît de delicat între degete, mîngîindu-l, respirîndu-i mireasma și urmărindu-și mai departe visul.

„Mireasma rozelor nu te amețește niciodată mai mult — spunea Maurice Barrès — decît atunci cînd, într-o zi de iunie, mergi după dricurile încărcate cu flori...“.

În iunie ? Da, întocmai, în ziua de 5. Sînt de atunci şapte ani.

[. . .]

VII

Altceva era cu Willy. Cu patru sau cinci luni înainte de război, primisem din partea lui, prin poşta pneumatică, o scrisoare în care mă ruga să trec să-l văd, în aleea Suffren, unde locuia. Îl cunoşteam pe Willy de cînd îl întîlnisem o dată, seara, într-o fumătorie de opiu din strada Paul Féval. M-a primit într-o cameră plină de neorînduială, a cărei vedere dădea spre curte. Camera nu era prea mare. Deasupra unei etajere aşternută cu pînză înflorată stăteau aliniate mai multe perechi de încălţăminte. Mă aşteptam să-l aflu pe „maestru“ printre manuscrise şi cărţi, dar n-am văzut nici un volum în preajma lui. Totuşi, scosese dintr-un cufăr vreo treizeci de foi de hîrtie bătute la maşină şi, fără multă vorbă, mi le întinse.

— Îmi închipui, căuta el să-mi explice, că şi tu ai nevoie, ca toată lumea, de bani. Aşa că ia manuscrisul ăsta. Citeşte-l şi, dacă vrei să preiei tu succesiunea dobitocului care mi-a rasolit foile astea (bineînţeles că totul trebuie refăcut), atunci două mii de franci sînt ai tăi.

Eram uluit. Willy îşi mîngîia mustaţa. Îmi făcea impresia unui fost ofiţer de cavalerie în civil şi, în acelaşi timp, avea aerul unui grăsan binevoitor, absurd, puţin fleşcăit şi de o familiaritate care te stingherea. Avea nişte pungi dedesubtul ochilor. Mîna lui rotundă şi grăsuţă semăna cu o mînă de femeie. Am luat teancul de hîrtii.

— Două bilete, adăugă Willy. Ce zici ? Aşa ceva nu se găseşte oriunde.

Se învîrti în loc pe călcîie, se apropie de un dulap cu oglindă, pe care îl deschise şi, răscolind într-unul din sertare, scoase, învîrtind-o în mînă, o lavalieră, cu picăţele. Mi-am dat seama atunci că era desculţ şi că purta un halat cu desene verzi.

— Eh ! Îmi dai voie ? zise el, scoţîndu-şi halatul şi încercînd, în faţa oglinzii, să-şi lege cravata. E un roman. A trebuit să-l dau pe uşă afară pe porcul de cîine care jurase că mi-l dă gata pe ziua de 15. Azi sîntem în 20. Trebuie lucrat repede... dar fără să-i dai rasol. Repede şi bine. Cu tine sînt liniştit.

— Depinde. Nu prea am obiceiul.

— Douăzeci şi cinci de poli avans, îmi tăie vorba Willy, scoţînd dintr-un portofel vechi, expus pe pat, la vedere, o bancnotă de cinci sute de franci şi fîlfîind-o sub ochii mei. Nu fi rău cu fratele tău mai bătrîn !

Eram cît pe ce să-i răspund că nu primesc, dar avea un aer atît de jalnic şi de speriat cu ochii lui albaştri şi umflaţi, cu mustaţa stu-

foasă și cu obrajii grași, încît, în cele din urmă, am înclinat capul.

— Am cuvîntul tău ? mă întrebă, întinzîndu-mi bancnota.

— Îl ai, am murmurat.

Mă bătu drăgăstos pe umăr și, surprins că nu dădeam nici un semn de bucurie, făcu o grimasă, întrebîndu-mă :

— Ești mulțumit ?

— O, foarte mulțumit. Mersi.

Aș fi vrut să găsesc o frază oarecare, ca să înlătur acea indispoziție ușoară care pusese stăpînire pe mine, dar n-am izbutit. Willy se prefăcu că nu vede tulburarea mea.

— Haide ! zise el, cu sinceritate. E în ordine ! Vezi să nu-ți cheltui banii la Montmartre, într-o noapte. Și vino peste trei zile cu cîteva capitole. Ne-am înțeles ?

Grimasa îi dispăruse, schimbîndu-se într-o expresie dezamăgită și vicleană. Nu i-am putut suporta privirea. Îl auzii repetînd :

— Ne-am înțeles ?

Apoi, ghicind că îl cîntărisem în sinea mea :

— Cinci sutare, zise el, făcînd un joc de cuvinte, nu înseamnă întreaga stradă Michel, dar, cum chestia e pentru... Editura Albin Michel...

— Ai încredere, i-am răspuns. Pe curînd ! Ești foarte drăguț !

În viața mea nu avusesem încă o sumă atît de mare în mînă. Mă uluise. Eram pe atunci atît de tînăr, sau, mai degrabă, atît de naiv,

încît mi se părea că oricît m-aș sîrgui, n-aș putea îndreptăți încrederea cu care mă onora autorul atîtor cărți de succes. Impresia pe care i-o făcusem mă irita pe ascuns. Îmi reproșam prostia, precum și stîngăcia de care făcusem dovadă, văzîndu-l că mă întîmpină atît de prietenește. Omul ăsta buhăit și cu obrajii trandafirii îmi încurcase previziunile. Întrevederea noastră lăsase în mine o amintire penibilă. Cu cît mă gîndeam mai mult, cu atît mă simțeam mai descumpănit, mai nedumerit și — de ce n-aș recunoaște ? — mai rușinat. Mi-era într-adevăr rușine pentru el. Mutrele lui, manierele lui pline de zburdălnicie copilăroasă și de familiaritate, departe de a-mi trezi încrederea, mă dezgustaseră. Nu era vorba de tîrgul pe care îl încheiasem amîndoi. Și totuși, chiar și în felul în care se desfășurase acesta era ceva echivoc, vulgar, care în taină mă revolta. Încuviințam ca Willy să nu-și redacteze, cu mîna sa proprie, romanele pe care le semna. Încuviințam lucrul ăsta cu atît mai mult cu cît propunîndu-mi să-l ajut, el dădea, în ochii mei, dovada unei alegeri foarte măgulitoare. Cum aș putea să mă exprim mai bine ? Nu încercam să-l micșorez pe omul ăsta, dar nu puteam să înțeleg bine, cum se putea ca el, cu reputația lui, să nu locuiască decît într-o odaie de student sau, mai degrabă, de domnișoară bătrînă ? Nici un obiect în odaia asta, care să fi dovedit o preocupare artistică, nici un tablou, nici o ediție frumoasă a vreunei cărți. În schimb,

nişte ghete aşezate pe o scîndură şi, îndărătul unei perdele despărţitoare, cîteva costume proaspăt călcate. Cei mai săraci din tagma noastră aveau şi ei măcar un bibelou, fotografia sau reproducerea vreunui tablou celebru, sau, mai ştiu eu ? cartea vreunui prieten, o plachetă. Lipsa acestora a oricărei dovezi de gust, oricît de discutabil ar fi fost el, mă întrista. În timp ce Willy îşi legase cravata, putusem descoperi că purta o cămaşă foarte luxoasă de mătase. Să-şi fi mărginit el oare dorinţele la mărunţişuri atît de neînsemnate ? Nu îndrăzneam să-mi pun o asemenea întrebare. Şi, cu toate astea, îmi dădusem seama că era bucuros să trăiască altfel decît aş fi dorit eu să-l văd. Îmi făcea impresia celor „mari", care ne impun cîtă vreme sîntem în liceu şi care, mai tîrziu, se arată a fi nişte băieţi bine încălţaţi, bine îmbrăcaţi, bine pieptănaţi, bine crescuţi, dar cu totul lipsiţi de interes. Desigur, nu din pricina vreunei jene financiare i-am fi putut atribui lui Willy acest dezinteres pentru viaţa lui interioară. Ea însă părea că nici nu există pentru el. În sfîrşit, o vină probabil nedreaptă, faptul de a ocupa la hotel o simplă odaie cu vederea spre curte şi nu spre stradă, mi se părea într-adevăr dovada unei meschinării atît de mari, care mă lăsa cu totul buimac.

— Cu atît mai rău ! mi-am zis. Dar ce păcat !

Nu ştiam că Willy avea şi o a doua locuinţă într-un imobil impunător din preajmă. Hotelul îi dădea putinţa să-şi ducă de nas creditorii, înduplecîndu-i sau, inspirîndu-le, la fel ca şi

mie, în acelaşi timp şi stinghereală şi surpriză. Viaţa aceasta dublă convenea cum nu se poate mai bine firii sale, pe jumătate boemă, pe jumătate burgheză. Ea îl ţinea într-o permanentă alertă. Desfrînat, uşuratic, şmecher şi bogat în combinaţii, iată chipul acestui om curios, cel mai prefăcut dintre toţi oamenii pe care i-am cunoscut. Îmi aduc aminte acum că, în timp ce el îmi făcea propunerea de a lua locul „negrului", cineva urcase la etaj şi-l chemase.

— Sst !... o clipă ! şoptise el, învîrtind uşor cheia în broască. Nu te mişca !

Tăcusem, deodată, amîndoi.

— Căutaţi pe domnul Willy ? se auzi atunci strigînd de jos hotelierul. Nu e acolo. A plecat cu trenul la Bruxelles.

— Ce dracu caută la Bruxelles ? răspunse, morocănos, străinul.

Willy începuse să zîmbească. Apoi cu un ton pe jumătate glumeţ pe jumătate supărat, murmurase :

— Il t'emmerde !... [1]

Avusesem tot răgazul să-l observ. După expresia aproape de teamă sau mai degrabă speriată pe care o citisem pe faţa lui, văzusem cum, deodată, apare un zîmbet, un zîmbet plin de perfidie linguşitoare cum nu mai întîlnisem la nimeni altul.

— Copil ! Copil ! repetă el cu glas şoptit.

[1] Tînguirile. (În l. fr.)

În cele din urmă, vizitatorul plecase trîntind furios uşa vestibulului, şi cinci minute după aceea se auzi din curte vocea hotelierului, în timp ce, deschizînd fereastra şi aplecîndu-se puţin, Willy strigă :

— Bravo !

Mă gîndeam la întîmplarea asta, părăsind casa de pe aleea Suffren. Nu mă uimise cine ştie cum. În Montmartre, cînd vreun creditor venea să ne plictisească, era de obicei mai îndărătnic, şi, auzindu-l cum asmuţeşte întregul imobil împotriva noastră, nu arboram totdeauna aceeaşi seninătate ca aceea cu care se făleşte autorul lui *Claudine*. Totuşi, dedesubtul acestei înfăţişări, crezusem că descopăr la Willy mai puţină nepăsare şi mai multă teamă, lucru însă care nu mă surprinsese peste măsură. De vreme ce eram plătit, înclinam mai mult spre indulgenţă. Era o zi frumoasă. Un soare prietenos colora cu lumina sa călduţă mugurii copacilor. Vitrinele magazinelor sclipeau vesele. Pe bolta albastră, cîţiva norişori pluteau, lucind, fără să se grăbească. Am chemat un taxi, m-am aruncat în el, cum se zicea pe vremea aceea şi despăturind, cu desfătare, bancnota care-mi frigea degetele, mi-am dat seama că era belgiană.

— Puteţi să mi-o schimbaţi ? am întrebat şoferul.

— Lăsaţi glumele, mormăi el. O monedă de cinci sute ! Nici acasă n-am atîta. Ar trebui să trecem pe la vreo bancă. A... da... tocmai e una aici...

Taxiul opri la uşa unui stabiliment de credit. Am coborît. M-am îndreptat spre un ghişeu în faţa căruia erau cîteva zăbrele şi am întins funcţionarului hîrtia. Acesta o luă, o pipăi, o privi în zare. În clipa aceea gîndul că s-ar putea ca bancnota mea să nu aibă curs, m-a făcut să îngheţ : am simţit cum îngălbenesc. Dar nu. Cu un gest automatic, omul de la ghişeu lăsă bancnota belgiană să dispară într-un clasor, după care înşiră înaintea mea cîteva alte bilete şi cîteva monede. „Monsieur Willy“, cum zice Colette, îmi trăsese chiulul cu treizeci de franci.

[. . .]

IX

Aş vrea acum să vorbesc de un om care nu făcea parte din echipa celor de la *Lapin* şi care, înlăuntrul perioadei acesteia, şi plăcută şi grea, petrecută la Montmartre, îşi făcea singur de tot, în altă parte, aspra ucenicie a vieţii. Îl chema Leprin. Un individ slăbuţ, ciudat, ursuz, cu o pălărie veche, unsuroasă, de pîslă şi cu ghetre deasupra încălţărilor. Cea dintîi scrisoare a lui, expediată cred din Nevers, îmi aducea la cunoştinţă că subintendenta stabilimentului public în care locuia el citea cărţile mele şi că dorea să-i dau o dedicaţie. Această introducere m-a încîntat. I-am răspuns numaidecît corespondentului meu, şi am ajuns astfel să-l cunosc fără să-l fi văzut

vreodată. Îmi făcea impresia unui personaj ieșit dintr-o carte a lui Mac Orlan și cu desăvîrșire incapabil, în pofida aventurilor sale, să tragă vreun folos de pe urma lor. Împrejurările totuși i-au îngăduit să intre în horă mai repede decît s-ar fi așteptat el însuși. Orfan de tată și de mamă, Leprin trebuise, încă de timpuriu, să se îmbarce la Marsilia pe un cargou ce pleca spre Senegal, după care, tutorele său îl lăsase, indiferent, să se descurce singur. La întoarcere, tînărul navigator, care se îmbolnăvise de friguri, intră prin protecție la călugării salezieni ai lui Dom Bosco unde, pînă la vîrsta de optsprezece ani, învăță meșteșugul de litograf.

— Mă foloseau, mi-a mărturisit el, mai cu seamă la măturatul parchetului și la curățatul mașinilor. Era totuși un început.

Și-a făcut apoi stagiul militar, ca marinar, vizitînd America și Spania unde, într-o speluncă a lui Barrio Chiuo din Barcelona, întîlni o femeie cu care apoi se căsători prin procură la 8 ianuarie 1916.

— Eram la bordul lui *Waldeck-Rousseau*, crucișător cuirasat de clasa întîia, îmi scrisese el, sub ordinele lui Maurice Larrouy, care a fost totdeauna foarte bun cu mine. În 1917, soția mea mi-a trimis următorul bilețel de dragoste : „Nu sîntem făcuți spre-a ne înțelege. Adio !"

Viața nu putea să-i rezerve un debut mai prielnic. Armistițiul însă, care interveni între timp, îl zvîrli pe drumuri. Anii ce urmară au fost groaznici. Docher pe cheiurile Marsiliei, artist prin baruri sau chelner în vreun local, nenorocitul n-a avut parte decît de ghinioane. Întors în Spania se alătură ca să poată trăi, uneia din acele echipe de toreadori improvizați, care călătoresc fără bilet și își fac jocul în satul unde au fost nevoiți să sară din tren. În tovărășia a cinci sau șase zdrențăroși, nerași, tremurînd de frică și lihniți de foame, trebui să recurgă la tot felul de expediente jalnice. După un simulacru de ucidere a taurului, cînd se întîmpla să scape nebătuți, nenorociții aceștia abia dacă izbuteau să-și împartă o mînă de pesetas. Erau apoi rănitii care, ca să fie transportați, erau puși să încalece pe tampoanele vreunui vagon din coada trenului. Erau mizeria și prigoana poliției. Iar acei chulos [1] cărora Leprin le făcea portretul și uneori și pe acela al femeii lor, îl plăteau pentru treaba asta regește, dîndu-i pentru amîndouă pînzele un duro. Plictisit și nemaiavînd încotro, se tocmi într-un port la descărcarea cărbunilor și portocalelor. Leprin nu putea să vorbească despre vremurile acelea fără să nu se înfurie. Simțea că se înăbușă, deși de atunci trecuseră cincisprezece ani... Cincisprezece ani lungi de strîmtorare, în decursul cărora cea mai frumoasă amintire a lui rămăsese aceea a lucrărilor decorative pe care le executase în barul *Pierre* din Marsilia, în apropierea cartierului Rezervat.

[1] Oameni din pătura săracă a Madridului, pitoresc îmbrăcați.

Rareori un artist care să fi fost mai prigonit de soartă decît acesta. Orice ar fi încercat, soarta vitregă se îndîrjise împotriva lui, și chiar puțin mai tîrziu, cînd venise la Paris și izbutise, în sfîrșit să descopere un negustor pe care pictura lui îl interesa, ironia soartei voise ca acest negustor să poarte numele de Monsieur Bureau. Cine nu l-a auzit pe Leprin cum rostea scrîșnind din dinți : „Monsieur Bureau" nu-și închipuie încrîncenarea pe care o ființă e în stare să o grămădească zi de zi în adîncul, în străfundul inimii sale. Și totuși, domnul Bureau nu și-a călcat niciodată făgăduielile. Avea încredere în Leprin. Voia să-l scoată din încurcătură, și adeseori îi avansa sume mici de bani, ca să-i potolească pe creditori. Mă duceam uneori să-l văd în prăvălia lui. Acolo îmi arăta lucrările pictorului, cu un amestec de mîndrie, de duioșie și de speranță.

Pe vremea aceea, debitanții de băuturi de pe La Butte, birtașii, rămarii și patronii de hoteluri, căutau să-i atragă pe pictori. Cunosc pe unii care, în fundul vreunui dulap, aveau totdeauna pregătite vopsele, pensule, cărți poștale și un carton. Li se spusese că, uneori, în schimbul a doi sau trei litri de vin, Utrillo (atunci cînd se întîmpla să scape de gazda lui) se lăsa ușor convins să ticluiască vreunul din peisajele acelea uimitoare care, încă de pe atunci, puteau fi revîndute pe bani buni. Toată lumea stătea la pîndă. Cei mai șmecheri dintre acești pseudo-oameni de treabă se foloseau de sergenții de stradă ca de niște hăitași. Aceștia,

cum descopereau pe dom'Maurice în formă, îl îndreptau spre bistroul amator. Unii polițiști aveau, chiar adesea, asupra lor cîte o vedere a locului unde s-au născut și nu rareori se întîmpla să-l găsești pe Utrillo la postul de sergenți, pictînd, în timp ce gardianul destupa niște sticle de vin.

— Trage-mi o mîzgăleală după vederea aia a mea, zicea gardianul. Să-mi decorez cu ea șandramaua. Nevastă-mea are să se bucure.

Leprin n-avea geniul lui Utrillo. De altfel se și îmbăta mai rar decît le-ar fi plăcut acestor domni. Și, cînd era beat, nu puteai obține nimic de la el. Cei cinci sau șase negustori de vinuri, pe care, ascunzîndu-se de Monsieur Bureau, se ducea să-i tapeze de cincizeci de franci în schimbul unui tablou, erau oameni serioși, amatori care, săptămîni întregi înainte îi făcuseră ochi dulci. Cunoscusem pe unul din ei, la începutul războiului, într-un sector unde el făcea pe infirmierul. Cel mai cumsecade om din lume, gata întotdeauna să ofere un rînd și o pipă. Noi îl poreclisem Bébé-Rose. Ținea, pe strada Lepic, un restaurant, și se fălea oarecum cu o schiță fugitivă, pe care Leprin i-o lăsase o dată, în schimbul unor consumații. Accentul schiței acesteia m-a uimit. Cei care de obicei nu văd într-un tablou decît subiectul declară că, un tablou de Leprin nu este, la urma urmelor, decît replica unui tablou de Utrillo. Înseamnă să te înșeli foarte mult. Există la Leprin o forță de concentrare, o vigoare, o strălucire, a cărei densitate își are te-

meiul ei. Grija pe care o are de amănuntul trăit, de tonul just, direct, avînd valoarea sa proprie în raport cu ansamblul, compromite din păcate prea deseori echilibrul compoziției. Rezultă că, în tablouri importante, abundența de detalii dăunează uneori caracterului liber și vast pe care ele ar trebui să-l aibă. În piața Tetre, la mère Catherine, în tutungeria ei, sînt trei tablouri de Leprin, poate cele mai bune pe care le-a pictat vreodată. Reprezintă cîte un colț din Montmartre, de un adevăr și o conștiinciozitate care, odată, le va face să fie socotite drept modele ale genului. Totul corespunde unei tainice și profunde coeziuni a elementelor plastice și a sentimentelor ce se desprind din ele. Artistul a știut să nu rupă farmecul cotidian al vieții, existînd între noi și ele. El nu a năzuit sublimul. Rezultă deci o armonie perfectă, de o execuție de factură atît de ferm condusă și calculată, încît păstrăm în spiritul nostru o amintire trainică, de o savoare și o precizie pe care le-am dori să le vedem și la alte opere mai suprinzătoare poate la prima vedere, dar, în fond, mai puțin simțite.

* * *

Nenorocirea lui Leprin era că trăia aproape singur, pe strada Gabrielle, la un biet om cumsecade, care închiria paturi peste noapte. Partea aceasta din Montmartre e cea mai puțin agreabilă. O umezeală vicleană înăbușe caldarîmurile și zidurile, insinuîndu-se și răspîndindu-se pretutindeni. Max Jacob locuise și el,

înainte vreme, pe aceeași stradă. Avea o locuință a cărei singură fereastră dădea într-o curte strîmtă și sordidă, în care lumina zilei se răspîndea, căindu-se parcă. Trebuia să o iei printr-un coridor năclăios și să cobori cîteva trepte, înainte de a descoperi pavilionul unde Max împărțea, la parter, o cameră cu un pictor pe care îl chema Maclet. Devotamentul lui Max pentru pictorul ăsta ne uluise pe toți. Dar pentru Max, devotamentul era un soi de viciu. Picasso și-a vîndut cele dintîi lucrări ale sale datorită acestuia. Max le plimba de-a latul Parisului, dintr-o galerie într-alta, silind pe negustori să i le cumpere. Îi plăcea să uimească oamenii, înainte de a-i convinge, și s-ar fi dus cu plăcere pînă la capătul lumii, dacă cineva i-ar fi spus că vreun necunoscut oarecare dorește să fie inițiat. Maclet și Max locuiau așadar împreună, și, cînd cel dintîi dormea, cel de-al doilea începea să se roage sau trîntea vreo acuarelă pe care o așeza lîngă sobă „să se usuce mai repede". Max își petrecea aproape noapte după noapte rugîndu-se sau pictînd. Trecea printr-o criză de misticism și nu se întindea să se culce decît după ce se scula tovarășul lui. Într-o astfel de uliță, unde nu treceau nici trei trăsuri pe zi și unde gospodinele se strecurau de-a lungul zidurilor ca niște călugărițe, se putea foarte ușor admite că o atmosferă deosebită ar fi favorizat convertirile. De la bisericuța Sfîntul Petru pînă la pavilionul lui Max n-aveai mai mult de două sau trei sute de metri. Treceai strada îndreptîndu-te

spre vechile trepte ale Calvarului, a cărui rampă de fier îţi îngheţa şi îţi ardea degetele. În timpul iernii, aproape că-ţi făcea plăcere să fugi de uliţa asta, de lăcaşul acesta mediocru, şi să te pierzi, adîncindu-te în contemplarea lumînărilor scînteietoare, cu lacrimile lor de ceară caldă, mirositoare. Max se lăsa pradă deliciilor extazului. Apoi, fără să se grăbească, se întorcea, şi, cînd puţin mai tîrziu, am aflat că Leprin era şi el, la rîndul lui, supus aceleiaşi crize, nu m-am mirat de loc, căci cunoşteam cartierul.

Casa lui era aşezată în colţul străzii Gabrielle. O casă din alte timpuri, modestă, cu faţada zugrăvită. Lîngă uşa din stradă, pe dreapta, magherniţa unui cizmar era vîrîtă într-un intrînd. Puţin mai departe, un gărduleţ de lemn înnegrit de vreme ascundea o grădină tristă, în fundul căreia se vedea un pavilion care era de vînzare. Domnea în partea asta a uliţei o asemenea tăcere, un asemenea calm, că erai covîrşit parcă de un sentiment de totală renunţare. Am fost de multe ori să-l văd pe pictor. Mă primea chiar în sala joasă a bistroului, unde patronul ne urmărea cu privirea, fără să înţeleagă ce ne spunem. Greşeala acestui om cumsecade a fost că n-a vrut cu nici un chip să creadă în valoarea comercială a picturii moderne. Leprin ar fi fost nespus de mulţumit să-l plătească în tablouri, dar gazda lui nici nu se gîndea la aşa ceva. Greşeala lui, pe care de altfel o împărtăşea şi artistul, îşi avea rădăcina în faptul că trăia în-

gropat în vechi obiceiuri mărginite, lipsite de neprevăzut. Dar, cum ar fi fost oare cu putinţă să nu-ţi pierzi acolo toate iluziile ? E drept că, din cînd în cînd, Leprin călca şi pe la *Maison Rouge*. Dar ghiceai numaidecît că nu ştia cum să plece mai repede de acolo. Cît priveşte portretul pe care l-a făcut Luizei, el a rămas neterminat. Nu descoperi în el nimic din acea savoare pe care putea s-o dăruie pictorul, atunci cînd izbutea să aibă încredere în sine însuşi ca şi în modelul său. Era deja foarte suferind în clipa cînd începuse să lucreze la tabloul acesta. Avea toane care îl făceau foarte puţin sociabil şi pe care încerca în zadar să le înăbuşe... Nu mai putea să bea fără să nu aibă dureri. Şi apoi, frumoasele vremuri ale pictorilor luaseră sfîrşit. Monsieur Bureau — sau că nu mai vindea de loc, sau că vindea prea puţine tablouri de-ale lui Leprin — se lăsa rugat, cînd se întîmpla ca artistul să vină să-l plictisească. Jalnice zile ! Mizeria, pe care o suportase atîta vreme, îl paraliza pe bietul om, luîndu-i pînă şi mijloacele de exprimare. De aci încolo, importanţa pe care o acordase înainte detaliilor începu să primeze şi să cotropească totul. Îmi aduc aminte de una din cele din urmă compoziţii ale sale : un zid de piatră poroasă, pe care îl migălise îndelung, şi un bec de gaz. Pe deasupra zidului, un acoperiş de olane cărămizii ascunde un cer pe care plutesc nişte nori albicioşi. Leprin îmi trimisese tabloul cerîndu-mi părerea. Ce-aş fi putut să-i spun ? Am încercat să-l îmbărbătez.

— Bietul de el, mi-a spus Luiza. Răspunsul dumitale i-a făcut bine. Dar, știți, e pierdut totuși.

Bistroul său preferat se afla pe bulevardul Clichy. Leprin însă nu mai putea pătrunde acolo fără ca obișnuiții localului să nu-l ia în derîdere. Și el le ținea piept. Se întorcea după aceea în camera lui, pradă unei exaltări și unei furii pe care nimic nu putea să le potolească. Îmi aduc aminte de proporțiile pe care, din pricina vieții sale solitare, le căpătau cele mai mărunte evenimente în ochii săi și îmi închipui cît timp le trebuia impresiilor ca să se poată diminua, dat fiind susceptibilitatea aceasta atît de maladivă. O scrisoare, pe care el mi-o scrisese din Caen și a cărei hîrtie purta fastuosul antet de Grande Brasserie, conține un număr oarecare de fraze, care dezvăluie în mod cu totul deosebit, adîncul firii sale. Era acolo vorba de ruptura între el și soția lui : „Am plîns ca un prost, patruzeci și opt de ore", îmi mărturisea el, și, mai departe : „Cred că iar va începe mizeria, dar, nu-mi pasă. M-am obișnuit !"

Acesta era omul. Îi dădusem niște bani în împrejurări cu totul penibile. „Mulțumită dumitale — mă încredința el — am putut să-mi potolesc creditorii. Te rog să crezi că n-ai decît să poruncești pentru a fi servit. Îți voi da tot ce pot face eu mai bun. Nu ai ajutat un nerecunoscător." Cred că nimeni nu se gîndește că m-am dus să-i cer un tablou. Or, tabloul pe care el avea de gînd să-l păstreze pentru mine,

socotindu-l cea mai bună operă a sa, era tocmai acela cu zidul și becul de gaz. Nenorocitul ajunsese atît de departe încît își exagera defectele, luîndu-le drept calități deosebite.

— Dacă știam, mi-a spus după moartea lui hotelierul din strada Gabrielle, i-aș fi cerut să-mi dea și mie, ca amintire, vreuna din mîzgălelile lui...

Leprin nu mai locuia acolo, atunci cînd au trebuit să-l interneze în spital la Tenon. Ședea cu casa în susul străzii Tholozé, lîngă Moulin de la Galette, așa că, în timpul nopții auzea răsunetul instrumentelor de alamă ale orchestrei. Amănuntul ăsta îmi aducea aminte de *Sfîrșitul Luciei Pellegrin.* Numai că, în romanul lui Alexis e vorba de o tînără femeie care moare, iar refrenele balului de la Elysée Montmartre, care îi leagănă agonia, au în ele ceva voluptuos, pe cînd pentru Leprin, cele din urmă două zile ale sale, petrecute ascultînd cum de partea cealaltă a străzii sînt oameni care dansează, trebuie să fi avut pentru el ceva sfîșietor de lugubru. În apartamentul ei de cocotă tuberculoasă, Lucia era înconjurată de prietene care rîdeau și trăncăneau pe lîngă muribundă, jucau cărți, fumau și se certau. Acolo era încă viața, cel puțin în aparențele ei, pe cînd, între cei patru pereți ai camerei modeste în care se zbătea, pictorul era singur de tot. Un cancer i se ivise la bășică și-l făcea să sufere groaznic. Striga și urla ; iar gîndul, poate, la singura ființă pe care, spre nenorocirea lui, o iubise, nu-i ușura nicidecum durerile. Închipuiți-vă

singurătatea aceasta. Leprin știa foarte bine că era condamnat. O dată internat în spital, înțelesese că îl tratau fără nici o speranță de vindecare.

Spre deosebire de ceea ce mi se spusese, prietenii lui i-au stat alături pînă în cea de pe urmă clipă și i-au făcut o înmormîntare mișcătoare. Contribuiseră cu toții să-i cumpere flori. Cum nu eram atunci la Paris, nimeni n-a crezut de cuviință să mă înștiințeze. Cînd m-am întors, am găsit între scrisorile mele și un aviz mortuar, redactat precum urmează :

Domnul și doamna *Tin Florias*
Domnul *Bureau*
vă aduc la cunoștință stingerea din viață a domnului
MARCEL LEPRIN
decedat la Paris, la 27 ianuarie 1933, în vîrstă de patruzeci și trei de ani.

X

N-aș fi scris niciodată nimic despre Katherine Mansfield dacă, în *Corespondența* ei n-aș fi găsit reprodusă vechea mea adresă de pe Quai aux Fleurs. Adresa asta a deșteptat curiozitatea cîtorva prieteni de-ai mei, între alții și a lui Henri Clouard, care la 9 aprilie 1932 îmi scria :

Dragă Carco,

Doamna Guéritte, traducătoarea admirabilelor scrisori ale Katherinei Mansfield, pregătește o biografie. E în căutarea a orice amănunte referitoare la tînăra femeie. Perioada pe care a petrecut-o pe Quai aux Fleurs, unde i-am spus că ai locuit și dumneata pînă în pragul războiului, îi dă multă bătaie de cap. Să fie oare vorba de micul dumitale apartament ? Și pe care l-ai cedat poate ? Ești, prin urmare, unul din rarii scriitori francezi, care au cunoscut-o bine pe Katherine Mansfield, înainte ca talentul ei să se fi evidențiat. Îți mai amintești de camera aceea spațioasă de pe strada Tournon și de tînăra, frumoasa și taciturna englezoaică cu bărbatul ei ?..."

Amintirile lui Henri Clouard sînt cu totul exacte, dar, înainte de a locui pe strada Tournon, la stînga restaurantului Foyot, Katherine Mansfield locuise într-un hotel modest de pe strada Gay-Lussac. Ea însăși face aluzie la lucrul ăsta, în acea magică nuvelă *Nu vorbesc franțuzește,* în care mă recunosc alături de ea și de viitorul ei soț, John Middleton-Murry. Paginile acestea sînt de o fantezie, de o vervă și de un colorit delicios. Ai crede că au fost inspirate de un vis, ale cărui cele mai neînsemnate amănunte, a cărui prelungire și prezență secretă sînt cu mult mai tulburătoare decît se poate spune. Și totuși, povestea nu are în ea nimic deosebit. E vorba de întîlnirea unei tinere englezoaice, a unui tînăr englez și a unui francez, dar raporturile acestor personaje, ți-

nînd seama de propria lor curiozitate, sînt combinate atît de misterios, încît farmecul lor pune stăpînire pe tine. Sînt unele filme germane în care întîlneşti aceeaşi lumină insinuantă şi confuză. Pentru mine e niţeluş ca o poveste pe care aş fi putut s-o scriu, dar pe care n-o voi scrie niciodată. Cele trei portrete pe care le întîlnim acolo au un aer atît de straniu, atît de neobişnuit, încît e aproape halucinant. Personajul *Souris* din nuvelă, e Katherine Mansfield.

Souris era frumoasă, delicioasă, dar atît de fragilă şi fină, încît, de fiecare dată cînd o priveam, mi se părea că o văd pentru întîia oară. Îţi deştepta aceeaşi mirare ca atunci cînd, privind în fundul nevinovatei ceşti de porţelan fin din care ţi-ai sorbit ceaiul, ai descoperi o creatură minusculă, jumătate fluture, jumătate femeie, care se înclină în faţa ta, ţinîndu-şi mîinile ascunse înlăuntrul mînecilor. Pe cît am putut să-mi dau seama, avea părul de culoare închisă iar ochii albaştri sau negri. Genele ei lungi şi cele două dungi subţiri trase deasupra lor erau foarte pronunţate. Purta un mantou de culoare închisă, aşa cum întîlnim în gravurile de altădată reprezentînd englezoaice îmbrăcate ca pentru călătorie.

Există şi un al doilea portret, mai puţin fericit, dar inspirat de aceeaşi femeie, al Katherinei Mansfield. Îl găsim în *Nevinovaţii,* acolo unde Milord şi tînărul său însoţitor, Reggie, întîlnesc pe Winnie într-o oarecare cafenea de pe bulevardul Saint-Michel.

Era o femeie mică, subţire, graţioasă şi rece, ai cărei ochi negri, imenşi, îmbrăţişau parcă totul în privirea lor... N-avea nicidecum o înfăţişare pe gustul lui Milord şi nu era nici pudrată cum se cuvine şi nici încălţată ca parizienceele. Lucrul ăsta îl zăpăcea. Afară de asta, mai vedea că mantoul, de o croială originală, era împodobit cu nasturi rotunzi de nichel aşezaţi în şiraguri simetrice.

Mă gîndeam la Katherine Mansfield scriind rîndurile acestea ; aveam impresia că o văd atunci cînd mi se arătase pentru întîia oară, în cele două cămăruţe din strada Gay-Lussac, în 1914 şi cînd ochii ei, ale căror pupile se dilatau atît de minunat atunci cînd te privea, se opriseră asupra ochilor mei. Eram, pe vremea aceea, nebuni de-a binelea, sau aproape, şi, dacă ar trebui să explic atmosfera acestei epoci, desigur că m-aş referi la nuvela pe care am citat-o mai sus, pentru a o putea reînvia. Nimic nu lipseşte acolo : nici cafeneaua aceea mică, murdară şi tristă de pe cheiul primăriei, unde ne duceam uneori ; nici persoana lui John Middleton-Murry, care se confundă cu acel camarad englez despre care Katherine Mansfield mă face să spun : „Îl luam pretutindeni cu mine : a venit în garsoniera mea, s-a aşezat foarte comod în fotoliul meu (acelaşi fotoliu pe care l-am mai păstrat multă vreme încă după război) şi s-a distrat cu coupe-papier-ul meu. Nu ştiu de ce, dar indolenţa sa, aerul său visător, îmi dădeau totdeauna impresia că omul ăsta trebuie să fi navi-

gat multă vreme pe mare. Gesturile sale lente, parcă lenevoase, păreau că vor să se adapteze mişcărilor unei corăbii. Simţeam lucrul acesta atît de puternic încît, uneori cînd eram împreună şi el se ridica părăsind vreo drăguţă, în clipa cînd ea se aştepta cel mai puţin ca el să plece, eu îi găseam cîte o scuză." Niciodată poate o apropiere între trei personaje ale unei nuvele n-a conţinut nuanţe mai subtile şi mai exacte. Murry, pe care noi îl numeam Jack, e desigur cel desemnat cu numele simpaticului Dick Harmon, scriitorul londonez care făcea „un studiu privind literatura franceză contemporană". În ce mă priveşte, dacă analizez cît de superficial tipul lui Raoul Duquette, ajung să mă întreb — nu fără surpriză — dacă Katherine Mansfield n-a adăugat portretului acestuia trăsături pe care le-a luat de aiurea, într-atît sînt de însufleţite şi măgulitoare. „Am cantităţi întregi de obiecte fine de îmbrăcăminte — declară, într-adevăr, acest personaj — rufe de mătase, două costume de seară, patru perechi de ghete de lac cu carîmbii de culoare deschisă, da, foarte deschisă — o grămadă de lucruri mărunte de tot felul, mănuşi, cutii de pudră, o trusă pentru manechiură, parfumuri, un săpun foarte bun, şi toate sînt neplătite".

Notaţi-vă încă şi această trăsătură a tînărului Raoul Duquette, autorul *Uşii greşite* sau, mai degrabă a lui *Jésus la Caille*. El povesteşte următoarele despre sine însuşi : „Am să-mi fac un nume ca scriitor al dedesubturilor, nu însă aşa cum au făcut-o alţii înaintea mea. O, nu !

Ci cu multă naivitate şi un fel de umor duios, văzut de dinăuntru, aşa ca şi cum ar fi un lucru foarte simplu, foarte natural."

Aş fi putut eu oare, atunci, să mă zugrăvesc mai bine ?

Descrierea apartamentului de pe Quai aux Fleurs, a bucătăriei prea strîmte, a odăii de lucru şi a camerei unde era un dulap cu o oglindă înaltă, un pat acoperit cu o plapumă galbenă bine umflată şi o garnitură de toaletă presărată cu desene mici de merişoare, e şi ea, foarte exactă. John Middleton-Murry, împreună cu soţia lui, veneau destul de des acolo. De la fereastră se vedeau bine copacii de pe insula Saint Louis, despre care Katherine Mansfield, care îi observase din acelaşi loc, scrisese la 13 mai 1915 : „Copacii de pe insulă sînt plini de frunze. Uitasem de tot cîtă viaţă circulă *înlăuntrul* unui arbore. Cum palpită şi cum parcă-şi netezeşte penele sale". Îmi aduceau aminte de primul timp pe care îl petrecusem la Paris, într-una din bătrînele case cu aspect provincial de pe Quai d'Orléans, unde închiriasem, după sfatul lui Charles Louis Philippe, o cameră. Prin desişul frunzelor, vedeam cum străluceau luminile : unele scînteiau pe luciul apei şi, dimineaţa, cînd cel dintîi remorcher urca sau cobora pe apa Senei, mugetul său făcea să tremure geamurile, în timp ce fumul lui se învîrtejea în inele pe largul cerului, la fel ca în unele pînze ale lui Marquet. Respirai, în cartierul acesta paşnic, o atmosferă de uitare, de potolire, de dare înapoi. Tre-

buie să-i fi plăcut Katherinei Mansfield : era parcă făcut pentru dînsa ; totuși, nu a locuit acolo decît mai tîrziu, la începutul războiului, atunci cînd, o dată cu cheia apartamentului, îi trimisesem și cîteva cuvinte pentru a le înmîna portăresei.

* * *

Nu era încă vorba de o astfel de intimitate. E drept că ieșeam seara, ca doi camarazi, împreună, frecventînd balurile-musette de pe Montagne-Sainte-Geneviève, sau micile cafenele cu muzică de pe Place d'Italie, întorcîndu-ne apoi uneori o dată cu revărsatul zorilor, după lungi plimbări pe bulevardul Chapelle. Totuși nu bănuiam că prietenia noastră va deveni atît de strînsă. Katherine Mansfield nu scrisese atunci decît o singură carte : *Pension allemande* [1] de care nu era mulțumită și despre care, în *Corespondența* ei se poate citi : „Nu vreau cu nici un preț să îngădui retipărirea cărții mele *German Pension.* E prea lipsită de maturitate și chiar acum (februarie 1920) m-aș lepăda cu totul de ea". Nu-i plăcea să vorbească niciodată de cartea asta. De altfel, nu-i plăcea să vorbească de nimic care ar fi putut să o pună în evidență. „De îndată ce mă laudă cineva, îmi vine — spunea ea cu drăgălășenie soțului ei — îmi vine să cad în genunchi și să rog pe Dumnezeu să mă facă mai bună". O astfel de atitudine, în timpul plimbărilor noastre, ar fi fost, desigur, stingheritoare.

[1] Pensiune germană. (În l. fr.)

De fapt, Katherine Mansfield era îndeosebi lacomă de a pătrunde pînă în miezul lucrurilor, iubindu-le și înțelegîndu-le. Cînd se întîmpla să chem în vreun bar la masa noastră vreo pușlama sau vreo femeiușcă, ea îi asculta cu un soi de beție a simțurilor, punîndu-mi, după aceea, întrebări atît de neocolite, încît eram nevoit să răspund. Avea „acest fel ciudat și băiețesc de a se purta, cum îl au englezoaicele", mărturisește dînsa, vorbind despre Souris. Dar, în același timp, și o dulceață, o ingenuitate de fetiță foarte pură și foarte rezervată. Dacă cineva mi-ar fi prezis, în clipa aceea, că femeia aceasta tînără își va pune pecetea ei proprie pe tot ce va scrie, n-aș fi fost nicidecum surprins. Mă simțeam cuprins în apropierea ei de un fel de farmec pe care i-l atribuiam tinereții și care provenea din chiar firea ei intimă, ea însăși fiind izvorul farmecat. Aceasta e, într-adevăr, imaginea pe care mi-a lăsat-o : un izvor limpede, luminos, care evocă versul lui Saint-Amant :

Mic pîrîiaș ce-alergi chiar după tine

și care oglindește, pentru a le prelungi cît mai bine, toate ceasurile schimbătoare ale zilei și ale nopții. Nimeni nu a știut să-și ducă atît de departe impresiile, ajungînd pînă la limita dintre vis și realitate, și nici să soarbă din ele o asemenea ardoare și o astfel de melancolie.

18 — c. 92

Cînd se întîmpla să mă întrebe ceva, după ce îi răspundeam lămurind-o, ea închidea pentru o clipă ochii, ca să-şi amintească cele spuse, cînd va fi mai tîrziu singură în camera ei. Arta ei e fructul unei lungi meditări. Ghiceşti în această artă pe Katherine Mansfield impregnată pînă în adîncul fibrelor şi, în pofida reacţiilor ei, din fericiri spontane, plină de o viaţă interioară, tainică, acumulată. Iată de ce femeia aceasta tînără mă făcea să mă gîndesc la un izvor inepuizabil, un izvor a cărui transparenţă ar lumina şi ar fecunda un peisaj armonios. Acestea fiind spuse, ce ne mai pasă atunci dacă cele mai bune pagini ale ei au fost compuse uneori cu prea mare grabă ? Ele ţîşnesc din adîncul sensibilităţii ei. „Omul care aprinde felinarele — îmi scria dînsa din Quai aux Fleurs — a venit cu băţul său lung în vîrful căruia lucea o steluţă. Cînd văd lucrul ăsta, inima începe mereu să-mi tremure de teama ce o am pentru fiecare seară, în toate oraşele mari din lume".

E aproape acelaşi conţinut ca şi nota din scrisoarea adresată soţului ei şi purtînd data de 15 mai 1915 : „Omul care aprinde felinarele îşi face rondul său obişnuit, dar eu şed încă în mijlocul amurgului".

Aceeaşi tulburare, aceeaşi dulce emoţie se desprinde. Katherine Mansfield avea întotdeauna anxietatea serii. Făcea parte din rîndul acelor fiinţe cărora apropierea nopţii le trezeşte în suflet fiorii aşteptării unui mister.

S-ar putea să fi fost chiar răul de pe urma căruia a trebuit să moară, care încă de atunci îi smulgea asemenea accente. Simţea o înclinare plină de dragoste pentru cele mai mărunte lucruri ale vieţii de toate zilele, cărora li se dăruia întreagă, fără împotrivire. Vorbind de plimbăreţele nocturne pe care le întîlneam pe sub bolţile metroului şi urmărind tristul lor du-te-vino, spunea despre ele că „au sînii ca nişte lubeniţe şi vocea cu desăvîrşire *tăcută*". Nu-i scăpa nici o nuanţă, nici un amănunt, dar, după aceea, avea o manieră delicioasă, plină de umor, de a le întrebuinţa în povestirile sau în conversaţia ei şi de a le dărui un caracter inimitabil.

Cînd, împreună cu John Middleton-Murry, o duceam la balurile de pe strada Lappe (care pe vremea aceea nu se bucurau de o prea bună reputaţie), prezenţa ei era de ajuns ca totul să pară mai puţin cinic şi mai mişcător.

Arăta un interes aproape pasionat celor îndrăgostiţi.

Cei îndrăgostiţi, scria dînsa, *lenevesc de-a lungul cheiului. Se pleacă peste parapet, privesc la jocul apei, apoi se întorc spre a se îmbrăţişa, fac cîţiva paşi, ţinîndu-se apoi de braţ, după care se opresc din nou ca să se îmbrăţişeze încă o dată.*

În *Nevinovaţii* m-am slujit de un pasaj al uneia din scrisorile ei în care îmi zugrăvea o scenă asemănătoare :

Doi tineri s-au oprit pe chei şi, în pofida frigului, a vîntului, îşi dau o lungă, o foarte

lungă sărutare... După care, au dispărut... da... cît era cu putință de repede... ca și cum li s-ar fi aprins casa“.

Cîtă prospețime ! Cîtă malițiozitate ! Katherine Mansfield îmi scria în franțuzește. Îmi povestea că Londra, în 1914 „e ca o supă de lacrimi“ și-și bătea joc de „cocotele ridicole de prin music-halluri, purtînd cocarde belgiene la pălărie“. Amănuntul acesta o înduioșa, dar o făcea în același timp să și rîdă. Părăsise brusc Parisul, în același an în care venise acolo. John Middleton-Murry și cu mine vîndusem la buchiniști cîteva ediții rare din Mallarmé și Maeterlinck și ne descotorosisem de cîteva mobile pe care el nu le putea expedia în Anglia. Operațiile acestea nu prea fuseseră bănoase, dar, dacă amintirile mele nu dau greș, trebuia neapărat ca perechea asta să treacă înapoi în Canalul Mînecii, căci *Times*, al cărei corespondent literar la Paris era John Middleton-Murry, îl amenința cu suspendarea trimiterii salariului său. Plecarea aceasta nu prea avea aerul că e adevărată. Semăna puțin cu aceea pe care Katherine Mansfield avea să o zugrăvească mai tîrziu cu atîta finețe, în partea întîi din *Preludiu* și căpătă pînă la urmă o aparență fantezistă. Nici unul din noi trei nu avea impresia că era totuși vorba de ceva adevărat. Murry, de obicei ponderat, nu mai știa cum să-și reverse veselia, iar tînăra femeie, stînd printre cuferele ei, în odaia cea mare din strada Tournon, îmi zîmbea și mă punea

să jur că voi veni să mă stabilesc la Londra, îndată ce lucrurile se vor îndrepta.

* * *

Despărțirea aceasta, acceptată cu atîta voioșie, avu asupra mea o înrîurire cu totul neprevăzută. Eram, pe vremea aceea, un om nu prea de treabă, care-și ducea viața mai cu seamă noaptea și care avea cele mai dubioase legături. Nu știam ce înseamnă prietenia pe care un bărbat o poate nutri pentru o femeie, și sentimentul acesta, atît de complex, în al cărui sens, fără să-mi dau seama, Katherine Mansfield fusese cel dintîi om care mă inițiase, se dezvoltă în mine brusc și în așa fel încît nu puteam înțelege ce se întîmplă cu mine. Nu îndrăzneam să mă dezvălui nimănui. Mi-era teamă să nu mă fac de rîs, să nu găsesc cuvîntul potrivit pentru această stare sufletească a mea, atît de nouă și de ciudată. Niciodată n-am făcut vreo aluzie la ea în scrisorile mele. De altfel nici nu începusem să-i scriu Katherinei Mansfield ci numai lui John Middleton-Murry, și probabil că tulburarea mea trebuie să fi răbufnit în fiecare rînd. La una din aceste scrisori se face oare aluzie în *Jurnal*, cu puțin înainte ca tînăra femeie să se întoarcă de la Londra la Paris și apoi, în 1915, la Gray ? Iată textul despre care e vorba : „16 *noiembrie* 1914, Scrisoare din partea lui F... Nu mă așteptam la ea și totuși, cînd a sosit, totul mi s-a părut inevitabil : faptul că a scris această scrisoare, că i-a dat

forma pe care o are precum și încrederea și viața aceea caldă, atît de bogată în senzații. Mi-ar plăcea să-l am de prieten : sîntem, el și cu mine, atît de apropiați ! Personalitatea lui se dezvăluie în corespondența pe care o are cu J... Iar mie, mie îmi vine să rîd și să o iau razna pe drum".

Această mărturisire intimă e singura de acest fel pe care și-a îngăduit-o Katherine Mansfield. Nimeni nu s-a gîndit să o distrugă, cum s-a întîmplat cu atîtea alte pagini, probabil rupte sau pierdute. Și apoi ea n-are nimic care să trebuiască ascuns și nu destăinuie decît o prietenie, de altfel nesăbuită, dar cu totul pură, pe care tînăra femeie mi-o dovedea. Pe vremea aceea, Katherine nu era încă nici căsătorită, nici suferindă și semăna ca o soră cu această fermecătoare Souris care, în seara sosirii ei la Paris, îmi întinsese cu haz mîna, zicîndu-mi :

— Je ne parle pas français. [1]

Faptul că o lungă despărțire, și apoi războiul, au fost în stare să înflăcăreze prietenia noastră într-un asemenea grad, nu va surprinde pe nimeni. În ce mă privește pe mine, eram cu desăvîrșire sincer. Sectorul unde cantonam nu ducea lipsă de femei. Garnizoană de vînători călare, orașul, prilejuiau sute de aventuri. Aveam și eu partea mea, și desigur că nu în asemenea locuri, unde toți se cunoșteau, aș fi propus tinerei australiene să vină la mine, dacă

[1] Nu vorbesc franțuzește (în l. fr.)

intențiile mele n-ar fi fost de o corectitudine și o dezinteresare desăvîrșite.

Dovada cea mai bună o face *Jurnalul* pe care Katherine Mansfield l-a ținut în tot timpul șederii ei la Gray. Ar fi putut, înarmată cu pașaportul ei, să ajungă pînă acolo, dar, în clipa de pe urmă, nu se descurcase decît privindu-l drept în ochi pe colonelul care îi refuzase libera intrare. Călătoarea ieși din gară unde un caporal vagmistru — care eram eu — o aștepta cu îngrijorare.

Îngrozitor de palid — scrie ea — *omul aștepta în preajma gării. Salută milităréște, zîmbi, și zise :*

— Cotiți la dreapta și urmați-mă, fără a da de bănuit !

Repede, repede, ne-am îndreptat înspre podul suspendat. Omul avea în spate un sac de factor poștal și un pachet, pe care cineva îl învelise în hîrtie. Strada era plină de noroi. În căsuța de lîngă pod, o femeie costelivă, cu mîinile înfășurate într-un șal, făcu cîțiva pași înainte pentru a ne vedea mai bine. O trăsură, cu vopseaua spălăcită, aștepta în umbra casei :

— Urcați-vă ! Repede ! Repede ! zise omul.

Zvîrli pe podea valiza mea, sacul lui cu scrisori și pachetul. Vizitiul se însufleți deodată, lovi cu sfichiul biciului gloaba deșirată și pornirăm, cele două uși ale trăsurii jucînd în țîțîni și făcînd gălăgie. Nu voiau cu nici un chip să rămînă închise și, cînd n-ai dreptul să te plimbi cu trăsura, nu-ți rămîne decît să încerci să te ascunzi de ceilalți. Tot timpul întîl-

neam pe drum soldați. În fața cazărmii, trăsura se opri o clipă și o mulțime de chipuri, adunate în fața geamului, ne astupară vederea.

Ia asta, flăcăule ! zise călăuza mea, întinzînd pachetul.

Plecarăm din nou, cu toată graba, luînd-o de-a lungul rîului, coborînd o stradă lungă, stranie și albă, mărginită de case care, în lumina soarelui de amurg, păreau fantastice... S-ar fi zis că e vorba de o răpire.

Ceea ce Katherine Mansfield numește „cazarmă" erau Antrepozitele, iar „strada" era cartierul de dincolo de linia ferată, după ce ai trecut de pod. Rîul Saône curgea pe partea stîngă a șoselei desfundate, acoperită de un noroi albicios. Trăsura noastră hodorogită merse de-a lungul ei, iar noi eram, amîndoi, atît de surprinși, încît nu puteam scoate un cuvînt. Expresia „a fost ca un vis", pe care condeiul celei ce a scris *Félicité* o întrebuințează de atîtea ori, avea, atunci, un înțeles desăvîrșit. Da. Într-adevăr, un vis, o încîntare. La data de 3 februarie, înainte de a părăsi Anglia, Katherine Mansfield nota în caietele ei :

E cu neputință să fac ceva. Mi-am aranjat biroul, am luat chinină și asta-i tot. Știu însă că am să plec de aici, fiindcă altfel, ar fi să mor de deznădejde. Simt că-mi arde capul, dar mîinile îmi sînt reci. Poate că am murit de mult și mă prefac doar că trăiesc.

Trebuia neapărat să vină în Franța, să treacă în zona militară și să-mi aducă acel dar prețios al prieteniei, fără de care, nici eu nu puteam să trăiesc. Scrisorile noastre erau pline de acest proiect minunat. Stăruiam pe lîngă corespondenta mea să-și grăbească sosirea și, cum ea urma să locuiască la mine, începusem să mi-o închipui în așa fel, încît erau clipe cînd pierdeam însăși noțiunea realului. Abia la 19 februarie această ființă scumpă sosi, ca printr-o minune, la Gray, avînd un pașaport care nici nu era valabil pentru destinația asta. Oricare altă femeie ar fi fost, desigur, poftită să se urce în cel dintîi tren care s-o ducă înapoi la Paris ; dar, în felul ei de a interveni, se vădea o atît de sinceră nevinovăție, încît nimeni nu i se putu împotrivi. Acea supraexcitabilitate, care domină de la început și pînă la sfîrșit în expresia : „Je ne parle pas français", cred că s-ar putea compara destul de exact cu aceea care, în ziua pomenită, simțisem că ne covîrșise pe noi. Totuși — și aceasta e o nouă probă a dispoziției de spirit în care se afla vizitatoarea mea — în timp ce făcea drumul ăsta atît de penibil și lung, ea nu-l uitase nici pe Jack. Scrisoarea din 20 februarie, care e reprodusă în *Jurnal* îi era lui destinată. Nu e oare destul pentru a risipi tot ce omisiunile — voite sau nu — ale *Jurnalului*, referindu-se la această perioadă, ar putea lăsa echivoc în raporturile ce au existat între noi ? Sînt singurul martor al vieții pe care tînăra femeie a dus-o în cele cîteva zile pe care le-a petrecut la Gray. Trăise, cea mai mare parte din acest timp, izolată între cei patru pereți ai camerei ei, luînd masa cu mine la femeia care o găz-

duia și care o ducea cîteodată să vadă trenurile cu răniți ce soseau în gară. Aveam tocmai timpul ce-mi trebuia pentru ca, la amiază, să trec peste șine și să mă așez la masă. Apoi, mă întorceam la cantonament, de acolo la poștă, negăsind de loc mijlocul de a o întîlni pe cea închisă în casă decît pe înserate. Abia atunci aveam și noi putința să stăm de vorbă după plac, gustînd pînă la beție farmecul pe care ni-l dădea situația noastră a amîndurora, atît de stranie și de nelămurită. Tot secretul e cuprins în aceste cîteva rînduri. Trei zile după aceea, Katherine Mansfield pleca din nou la Paris. Rămase acolo cîteva luni, locuind pe Quai aux Fleurs, unde John Middleton-Murry venise probabil să o întîlnească, și cînd, puțin mai tîrziu, înainte de a fi concentrat la aviație, m-am întors în locuința mea, nu i-am mai găsit. Și unul și altul plecaseră. Totuși, putui numaidecît să-mi dau seama, cu mare plăcere, că vesela mea se îmbogățise cu un foarte agreabil serviciu de masă cu floricele albastre și roșii, din care mi-a rămas încă un bol de porcelan, purtînd pe fund marca : „Norman-W. Franks. Chepstow Place. Sayswater. London W."

Celor ce nu au înțeles, le pot afirma cinstit că, lucrul cel mai prețios al acestei prietenii a fost gustul profund și natural pe care Katherine Mansfield îl împărtășea cu mine pentru poezia nopții, a ploii, a existențelor absurde și primejdioase — cu un cuvînt, pentru un anumit romantism duios, în care exotismul se amestecă cu uimitorul, nu fără o nuanță de

umor, de dezamăgire. Născuți amîndoi într-o țară depărtată, despărțiți abia de către un braț de mare și de niște insule, ne-am trezit deodată apropiați fără amestecul voinței noastre, datorită jocului subtil al unui destin ironic. Viața, care-și bate joc de toate, n-a lăsat ca întîlnirea noastră să se prelungească. Totuși, cea mai bună carte a mea am scris-o datorită Katherinei Mansfield, căci ea mi-a procurat, în parte, elementele trebuincioase. Dacă, în unele amănunte, o recunoaștem în Winnie din *Nevinovații*, trebuie să spun că ea nu a dat pentru personajul acesta decît latura pură, neatinsă, a acestuia... iar eu nu m-am zugrăvit sub trăsăturile lui Milord decît în ceea ce privește schimbul bizar al dublei sale personalități pe care îl face cu Winnie. Nu bănuiam că, pe vremea cînd locuia la Gray, Katherine Mansfield își nota impresiile pentru a le comunica într-o zi soțului ei. Nu bănuiam și totuși, atitudinea Winniei din roman este, cu foarte puține deosebiri, aceeași pe care tînăra englezoaică o avea față de mine atunci cînd ieșeam împreună.

Simțeam că era curioasă de tot ce provoca și făcea să trăiască în adîncul sufletului meu. Aerele pe care și le lua, privirile și întrebările ei îmi dădeau să înțeleg că sînt sute de probleme între noi, ce trebuie rezolvate. Eram însă mai dispus pentru analiză decît Katherine Mansfield, și ea nu s-a ferit să dovedească mai tîrziu lucrul acesta, în *Je ne parle pas français*,

unde tînărul Raoul Duquette, după ce vorbise prea mult, exclamă :

Dădusem pe mîna cuiva cele două laturi ale vieții mele. Spusesem tot ce aveam de spus, cu întreaga sinceritate și cu întreg adevărul de care eram în stare, mă străduisem cît îmi fusese cu putință să-i explic anumite lucruri din adîncurile acestei vieți, lucruri de tot dezgustătoare și care, cu nici un preț nu trebuiau să vadă lumina zilei literare ; pe scurt, mă descrisesem mult mai rău decît sînt în realitate, mult mai lăudăros, mai cinic și mai calculat.

S-ar putea ca romanciera să nu se fi înșelat. Totuși, nu totdeauna m-a examinat cu o privire atît de pătrunzătoare. Dovadă, cîteva versuri, transcrise din memorie pe filele *Jurnalului* ei și împrumutate volumului meu : *Boema și inima mea.* Trebuie să spun din capul locului : versurile acestea nu fac doi bani și rămîn pe drept cuvînt mirat că, în pofida spiritului ei ales, Katherine s-a hotărît la această alegere și că i-a plăcut mai puțin ritmul altor poeme decît ideea de „miraj“, a cărei obsesie și decepție sînt prea imperfect exprimate în versurile citate. Catrenul acesta nenorocit, întovărășit de mențiunea : „citat în text în limba franceză“, poate că va explica acea speță de *malentendu* care a urmat călătoriei la Gray. Oricum, el îmi dovedește că, după ce a încetat vreme de doi ani să mai dea vreo știre, Katherine Mansfield își amintea totuși de călătoria aceea, căci îmi păstrase un loc în caietele ei, un loc situat între o mențiune privind trista ei

reîntoarcere la Londra în noiembrie 1916 și o notă referitoare la Cehov.

* * *

„Era în ea — scrie Louis Gillet în prefața lui la *Félicité,* ceva intim și înaripat. Micuță de tot, avea privilegiul de a trăi într-o feerie, în mijlocul unei mici și stranii fantasmagorii, unde ea era în același timp și inițiatoare și victimă, într-un mic univers al ei, unde lucrurile obișnuite, oamenii, florile, animalele, căpătau o însemnătate neașteptată“. Niciodată nu s-a spus ceva mai pătrunzător și mai subtil despre Katherine Mansfield. Trăia, cu adevărat, în sînul unei fantasmagorii. Descrierea zepelinelor zburînd deasupra Parisului mi-a apărut totdeauna ca o poveste pe care ea ar fi scris-o pentru propriul ei folos : „Era ceva tare curios. Am auzit pași alergînd repede pe chei, apoi sunetele de *Garde-à-vous*[1] ! Puțin după aceea uruitul motoarelor zepelinelor, care păreau că spun de o mie de ori : do-do, do-do, vrînd să te liniștească și să te mintă în același timp. Dar ceea ce-mi plăcea mai ales era întunericul ce domnea înăuntrul caselor cînd se deschideau jaluzelele și impresia ce-ți făceau cei de acolo, văzuți prin fereastră. Mi s-a părut că toate aceste persoane se gîndesc, așa deodată, să zboare.“

Mă aflam încă la Gray cînd ea mi-a trimis pagina asta, și, cu toate că n-am păstrat origi-

[1] Atenție. (În l. fr.)

nalul, copia textuală o putem găsi în capitolul XII din *Nevinovații*. Toate impresiile cu privire la Paris îmi erau transmise atunci de către Katherine Mansfield care, de altfel, le trimetea în același timp și soțului ei.

Cînd am ajuns pe Quai aux Fleurs, îi scrie ea, *cînd am văzut toată lumea adunată în fața ușilor și am auzit oamenii strigînd : „Nu umblați pe stradă", m-am simțit răscolită parcă de un îndemn nervos. Portăreasa, vecinii și un bătrînel micuț și tare ciudat, care totdeauna căuta să se remarce, m-au întrebat dacă nu vreau să cobor ; lucrul ăsta nu-mi era însă pe plac ; am urcat deci aici — e de la sine înțeles că luminile erau stinse-și m-am așezat la fereastră. Deodată, am văzut ceva într-adevăr îngrozitor și puțin a lipsit să nu-mi vină rău. După aceea însă, lucrurile cu totul extraordinare ce se petreceau, îndeosebi un schimb de cuvinte între un bărbat stînd la o fereastră a etajului cinci și un omuleț slăbuț de pe chei, au făcut să-mi treacă răul ce-l simțeam la stomac. Schimbul de cuvinte între cei doi bărbați, vocile lor în mijlocul întunericului, cele ce-și spuneau unul altuia, sînt lucruri de neuitat. Tot așa ca și idiotul care, cu mîinile în buzunar, venea de-a lungul cheiului, rîzînd în hohote, fluierînd și țipînd în clipa cînd picături mari de ploaie începuseră să cadă.*

— *Au să se ude zdravăn canaliile astea de păsări !*

Ploaia, întunericul, tăcerea, glasul celor doi oameni, frumusețea fluviului și aceea a caselor ce păreau că plutesc pe apă... Ah ! Jack !

Puneți alături cele două texte și nu vă veți mai îndoi că ele au fost scrise de aceeași mînă.

Pînă în cele mai mici bilete, prețioasa mea corespondentă îmi trimitea tot felul de amănunte. Așa că, dacă, fără știrea mea, fusesem ales să fiu unul din personajele povestirilor ei, ea se achita de datorie cu atîta zel încît, dintre noi doi, eu eram, fără îndoială cel care rămîneam obligat.

Avea o prietenă pe care o vedea destul de des și care, către sfîrșitul *Jurnalului* îi inspira următoarea reflexie : „Scrisoare de la B..., aproape îngrozitoare. Evoca trecutul inexplicabil. Deodată mi-a venit în minte, ca un fulger, ideea că ea păstrează scrisorile mele, la care e mai bine să nu mă gîndesc. În anumite privințe, mă tem de ea. M-am temut de ea în strada Tournon". Această prietenă de altădată mi-a slujit ca să fixez în cartea mea figura misterioasă a Beatricei.

Cine putea să fie Beatrice ? Avusese ea, într-adevăr, în Argentina, aventura aceea care se desfășurase atît de tragic ? Nu știu, Katherine Mansfield nu o amintea decît rareori, totdeauna însă cu un ton ciudat de spaimă și de admirație. Îi plăcea să se înfricoșeze. Se amuza cînd începea să-i fie teamă ascultînd în timpul nopții vîntul gonind frunzele prin grădini sau zguduind ușile și obloanele. Se înfiora de plăcere. Cu o putere de sugestie plină de o vrajă cu totul neașteptată la o ființă atît de plăpîndă, ea scria :

Vîntul geme amarnic în casa asta. Perdelele zboară ; se văd umbre stranii ascuţite, foarte impresionante, iar pe oglinzi un fel de lumină tremurîndă. E întuneric. Omul se simte palid, mîinile înseşi par să fie palide şi iată că o lumină rătăcitoare şi destrămată înfăşură totul. E pasionant.

Cînd m-a informat că se dusese la Montmartre pentru a lua de acolo o ultimă amintire, fără îndoială că se supunea aceleiaşi nevoi imperative de a se simţi rău şi de a se teme în acelaşi timp.

Am venit aici din pricina dumitale. Îmi explica dînsa. *M-am plimbat pînă ce s-a lăsat noaptea. Iată, au ieşit stelele şi a început să bată şi vîntuleţul care vine totdeauna o dată cu ele. În sala alăturată se joacă biliard. Aud clic-clacul bilelor. Femeia care vinde aici ţigări poartă pălărie. De ce ?*

Şi, un paragraf mai sus, în aceeaşi scrisoare :

Am început să plîng şi să plîng. După-amiază, am găsit o băncuţă într-o grădină şi am rămas un timp acolo, zicîndu-mi :

— Curaj ! Nu trebuie ! Curaj !

Totul însă de prisos...

Tainele unui suflet de copil ! Atît de pur ! Atît de sincer ! Cîte lacrimi n-a vărsat oare Katherine Mansfield ! Un rău inexplicabil, pe care ea îl numeşte „blestemul singurătăţii“, o rodea, înainte ca ea să se fi îmbolnăvit de piept. Suferea de pe urma faptului că trebuia să trăiască în mijlocul urîciunii şi corupţiei.

Singură mărturiseşte acest lucru, adăugînd cu privire la hotelurile care, an de an, o vedeau întorcîndu-se mai istovită mai slabă :

Cît de mult urăsc hotelurile ! Ştiu bine că am să mor într-unul din ele. Am să stau înaintea unei feţe de masă croşetate, voi ridica de jos o igliţă uitată de doamna care m-a precedat şi voi muri de scîrbă. Ce lucru ciudat, într-adevăr ! Să iubeşti, aşa cum iubesc eu, odăile frumoase, mobilele frumoase, culorile, liniştea — şi să trebuiască să rătăceşti veşnic prin odăi cu tapete de hîrtie pe care apar păsări sau crizanteme în urne garnisite cu valuri de panglici, în odăi cu mobile de stejar afumat şi cu perdele de ghipiură — şi această lumină brutală a ferestrelor, acest vid oribil ce se răsfrînge pretutindeni, acest sentiment de a nu te putea ascunde nicăieri.

Ţipătul acesta nu poate fi uitat. El nu-şi găseşte ecou în literatura noastră decît, poate, în Jules Laforgue, poetul deznădejdii întunecate şi resemnate, a cărui voce a răsunat atît de lugubru după mai mult de douăzeci de ani de la moartea sa. Am putea chiar să apropiem de Katherine Mansfield pe poetul care a scris *Complaintes* [1] datorită umorului cu care priveau amîndoi viaţa şi a fricii pe care o nutreau că vor trebui să o părăsească. Să-i apropiem din acest punct de vedere fără a căuta să împingem comparaţia mai departe. Căci, dacă e adevărat că amîndoi au murit de aceeaşi boală,

[1] Teleloaice. (In l. fr.)

19 — c. 72

nu e mai puţin adevărat că Laforgue era bîntuit de o ironie plină de scrîşnete şi rînjete, ironie pe care blînda şi duioasa australiană nu a cunoscut-o. Ea era prea mult răvăşită de gîndul morţii, lucru pe care n-a încercat niciodată să-l ascundă. Dimpotrivă, pe cea din urmă filă de jurnal, ea notează : *Tuturora ne e frică, atunci cînd ne aflăm în sala de aşteptare a medicului. Cu toate acestea, trebuie să trecem dincolo, şi dacă cel ce rămîne îşi poate păstra calmul, e tot ajutorul pe care ni-l putem da unul celuilalt.*

Am întîlnit-o cu puţin înainte ca ea să fi scris rîndurile acestea. Era într-o seară la *Univers*, în apropiere de Théatre Français. Şedea pe stînga, în cea dintîi sală a cafenelei, în tovărăşia lui John-Middleton-Murry. M-am dus să o întîmpin, după care m-am aşezat la masa ei. Trecuseră opt ani de cînd nu ne mai văzusem. Frumoşii ei ochi întunecaţi străluceau cu aceeaşi ardoare, bîntuiţi de aceeaşi înfrigurare. Se desprindea din ei un fel de magnetism, ea însă arăta rău, iar bietele ei mîini micuţe, atît de palide, atît de slăbite, m-au îndurerat profund. Încercam zadarnic să mă stăpînesc. Ea îşi ascunse mîinile sub masă şi, în timp ce încercam să vorbesc despre alte lucruri cu bărbatul ei, nu eram în stare să-mi desprind privirea de această masă. După o clipă, nemaiştiind ce să spun, mi-am luat rămas bun. A fost cea de pe urmă întîlnire a noastră. O scrisoare,

din partea lui John Middleton-Murry, pe care am găsit-o mai tîrziu, conţinea aceste cîteva fraze :

Scumpe prietene,

Am primit romanul, pe care ai binevoit să mi-l trimiţi. N-am avut încă timp să-l citesc, dar cuvintele scrise cu mîna dumitale mi-au dat mult de gîndit. Am început să visez Parisul nostru, de pe vremea cînd lucram şi eu în camera dumitale de pe Quai aux Fleurs.

Nu facem bine astăzi, dacă evocăm trecutul. E puţintel prea trist şi prea depărtat. Totuşi...

Vechiul dumitale prieten de altădată

J.M.M

XI

Nu, să nu trezim morţii !

Îmi ajunge, cînd mă duc la Montmartre, să simt cum fantomele lor scumpe mă înconjoară, îmi fac, timide, cîte un semn, sau îmi trimit un zîmbet fugar. Unele din ele sînt atît de ostenite, încît abia au putere să se întoarcă spre mine. Ştiu unde se află ele. Pascin are aerul că aşteaptă în fundul atelierului său gol ca vreun vechi tovarăş să-l strige de jos. Poate are să răspundă ? Poate are să coboare numaidecît pe scară ? De cîte ori trec pe lîngă vechea lui

locuință, nu uit să privesc în sus, spre balcon și trebuie să mă abțin să nu strig :

— Pascin !

Strada e liniștită, goală aproape. Am descris-o într-unul din romanele mele, cu prăvălioarele ei de anticariat, cu cele ale spălătoreselor și cu luminile jucăușe ale transparentelor hotelului. Cîțiva metri mai departe, înlăuntrul unui bar, în care nu mai îndrăznesc să intru, mi se pare că-l văd pe Leprin agitîndu-se în mijlocul clienților. Prezența lui mă obsedează. Mai cu seamă în serile ploioase, cînd vîntul care suflă despoaie platanii de ultimele lor frunze, îl văd pe pictor strecurîndu-se de-a lungul zidurilor. Urcă, tîrîndu-și piciorul, înapoi spre strada Gabrielle. Puțin mai departe, pe bulevard, îmi apare silueta lui Jacques, fără să mă fi gîndit măcar la el. Cu cît e mai tîrziu cu atît am mai multă șansă să-l găsesc pe pictor. E întovărășit de o femeie tînără care plînge, pe care o face să plîngă, deoarece îi face plăcere lui. În sfîrșit, nu departe de bistrourile de pe strada Lepic, omulețul ăsta care se oprește și pornește iar în zig-zag, cu pălăria pe ceafă, e Couté. O șuviță de păr îi ascunde fruntea. Urcă și coboară strada, în căutarea unui adăpost.

Fantome cu zîmbetul viclean, dezamăgite, iată-le, pretutindeni prezente în cartierul acesta unde, atîția ani de-a rîndul am văzut răsărind zorile care nu aveau să ne aducă nimic nou. Parcă ar fi fost ieri. Cînd ești obișnuit să trăiești prin baruri și să nu te întorci

acasă decît cînd se crapă de ziuă, întîmplările din ajun se confundă cu cele de odinioară, și nu mai izbutești să știi care au fost mai vechi. Trecutul nu are vîrstă. În clipa precisă în care capcana se închide și face ca evenimentul întîmplat să se transforme din realitate în amintire, puțin ne pasă dacă mai păstrează sau nu un loc în memoria noastră. Un vîrtej fără noimă ne duce, amestecînd totul. Morți și vii se alătură într-o volbură nedeslușită, în care privirile și luminile, formele și reflexele, obida, plăcerea, iubirea și cîntecele ajung să nu mai fie decît elementele palide ale unei lumi căreia îi vom aparține mai curînd sau mai tîrziu și care, încă de pe acum, ne împresoară din toate părțile. Am simțit întotdeauna un soi de fascinație, văzînd cum viața mi se fărîmițează astfel. Eram bîntuit la început de atîtea regrete încît, privindu-mă într-o oglindă, aproape că nu mă mai recunoșteam. Această veșnică fugă, această alunecare, mă înspăimînta ; apoi, pe măsură ce unul sau altul dintre cei mai buni prieteni ai mei dispăreau, căpătam convingerea că, în ceasul în care mă voi duce și eu la ei, voi afla că-mi păstrează un loc alături de dînșii. Nu mai mi-e atîta teamă acum să recit versurile lui Apollinaire :

Voi merge-n umbra din adîncuri
Eternă moarte, tu...amin!

Umbra aceasta e umbra care desparte orice ființă de trecutul ei. Oricît n-am crede în

existența ei, ea totuși, ca valul care crește, șterge în urma noastră pașii pe care i-am întipărit în nisip și, în unele clipe, o simțim atît de aproape, încît timpul ce ne mai rămîne de trăit nu înseamnă nimic pe lîngă cel la care nici nu ne gîndeam înainte. E destul să ne întoarcem cu fața spre ea, cercetînd-o cu ochii noștri. Atunci, „cum vîntul nu bate numai dintr-o parte", mii de chipuri ne apar, care se duc și vin fără nici o rînduială, înconjurîndu-ne pline de melancolie. Nu totdeauna morții lasă în noi cele mai mari regrete. Un prieten dispărut poate cîteodată, să ne întristeze mai mult decît un altul. Ne întrebăm, pe gînduri: „Unde e el? Ce s-a făcut? Și-a păstrat, oare, buna dispoziție, tinerețea?" Am dori să credem că e fericit și că se mai gîndește încă la noi... Dar nu! Atunci cînd întîmplarea ne apropie iar, descoperim că prietenul nostru n-a mai păstrat decît foarte puțin din ceea ce ne făcea să-l prețuim atîta.

Avusesem unul, pe care îl vedeam din cînd în cînd. Timp de cîțiva ani îmi făcea mare plăcere să petrec cu el cîteva ore în Montmartre. Cînd a plecat de la Paris mi-a trimis una sau două scrisori, după care a încetat să-mi mai scrie. Știam că locuiește în Belgia și că își făcuse acolo relații bune. I-am scris că, trebuind să fac o călătorie la Bruxelles, mă bucur să-l pot întîlni. Omul meu veni la întîlnire. Ce surpriză! L-am găsit aidoma ca înainte vreme, tot atît de boem, tot atît de nepre-

văzător. Scoțîndu-și batista din buzunar, lăsă să-i cadă un șirag de mătănii.

— Cum? am exclamat. Povestește!

— Vînd armoniumuri, îmi răspunse el. Și, cum grosul clientelei mele e alcătuit mai ales din preoți, cînd scot batista ca să-mi șterg nasul, mi se întîmplă uneori să scot din buzunar și mătăniile astea.

Apucă una dintre boabe, o jucă în palmă și adăugă:

— Gîndește-te. Cu fleacul ăsta am și făcut rost de comandă.

Ne-am privit. A încercat să glumească. Și-a dat însă seama că nu aveam de loc poftă de glume.

— Ei hai, îngăimă el. Nu te speria. Ce vrei să fac? E mai bine să te amuzi!

Și, deodată, izbucni într-un rîs zgomotos, bătîndu-mă de cîteva ori pe umăr.

— Ce vrei? Asta-i viața! Viața frumoasă! Dar rîsul lui nu era sincer.

* * *

Nici eu nu știu de ce, dar negustorul ăsta mult prea dibaci de armoniumuri a fost odată secretarul meu. Venea puțintel înainte de amiază, golea mai multe pahare de porto, își aprindea cîteva țigări, și povestindu-mi o sută de fleacuri, se poftea la masă.

— Ei, începea el, foarte bine dispus,... cu sănătatea... cu sănătatea, cum o duci?

— Merge!

— Și presa ta de astăzi?

Cu un ochi sever, cerceta tăieturile din *Argus* grămădite pe masă, dădea aprobativ din cap — după zile — își freca mîinile și cînd, ca să nu rămîn în urmă cu politețea, îl întrebam la rîndul meu :

— Și tu ? Te-ai culcat tîrziu ?

— Foarte tîrziu, răspundea el.

Și începea să caște.

Ciudat băiatul ăsta ! Era cu vreo zece ani mai în vîrstă decît mine și viața pe care o ducea la Paris, între o mamă căreia îi zicea „maman" și niște actrițe sau cîntărețe de șantan care, toate erau pentru el „mititica Cutare" sau „mititica aia... o știi tu !" nu era lipsită de pitoresc. Îl întîlneai prin marile baruri și marile restaurante, la teatru și în locurile deocheate. Și, cum nu avea decît doi dinți, era cel dintîi care-și bătea joc de ei, spunîndu-mi :

— Mititica aia... o știi tu... cu care am luat aseară supeul, e groaznic de caraghioasă... Închipuiește-ți că mi-a spus — foarte drăgălaș însă, se înțelege : „Baroane, ți-au ieșit dinții norocului !"

Căci era baron, sau, mai degrabă, purta cu voioșie titlul ăsta pe care un prieten i-l dăduse mai de mult, socotind că se potrivea grozav nobilei și simpaticei sale persoane.

— Da, proclama el cu mîndrie... Dinții norocului... adevărați... singuri... ah ! Dar, oricum, e ceva !

— Desigur !

— Femeile, vezi tu, mă încredința el după aceea, pff ! dragul meu. Nu trebuie să le dai nici o atenție. Le cunosc...

Despre capitolul ăsta, secretarul meu putea să vorbească la nesfîrșit, și îl priveam întotdeauna cît timp pălăvrăgea. Îl observam. Dacă se întîmpla să șadă, lua în fotoliu o poziție cît mai comodă, își încrucișa picioruşele, în timp ce mîna lui împodobită cu un inel masiv, se agita. Dacă se afla în picioare, își vîra nepăsător degetele în buzunarele vestei, clătina ușor din cap și cloncănea ca o găină. Uneori începea să meargă încolo și încoace, ținînd paharul cu vin de Porto în mînă. Alteori rămînea nemișcat.

— Care femei ? îl întrebam.

— Ei... toate.

Trebuia să fi văzut atunci mutra lui biruitoare, neafectată, dar, oricum, biruitoare, zeflemistă, impertinentă. Era omul cel mai chipeș din lume și, cu toate că ciorapii groși de lînă, tricotați, pe care îi purta baronul, erau jigăriți iar ghetele sale într-o stare deplorabilă, admiram faptul că un asemenea om era în stare să vorbească, atît de lipsit de rușine, despre nenumăratele lui drăguțe.

Dacă ar fi fost să-l credem, ele îl copleșeau cu tot felul de favoruri, primindu-l la masa lor și împiedicîndu-l să plătească. În schimb, el le lua la dans și le făcea complimentele cele mai lirice cu privire la marile calități ale protectorului pe care îl tîrau după ele.

Acesta nu era de loc bîntuit de gelozie.

— Gelos ? întreba glumind baronul... Ei nu !... Doar nu ești prost... Gelos pe cine ? pe mine ?

Începea să rîdă, apoi, plin de bunăvoință :

— Eu știu cîte parale fac, mărturisea el, ducîndu-și mîna la tîmplele încărunțite și aproape pleșuve, la hainele sale lustruite, la trupul ce începea să se îngrașe... Dar, la urma urmelor, sînt și alții mai urîți, nu-i așa ? mai puțin conservați...

— De pe urma alcoolului ?

— A șampaniei, declara baronul, căruia nu-i era rușine de gusturile sale nobile.

Era lacom ca o mîță bătrînă, gură spartă, luînd cît mai ușor viața și, cu cît mă învăța mai mult cum trebuie să privesc, ca și el, viața, cu atît îmi devenea mai indispensabil.

„Iată, îmi ziceam eu, un băiat care are dreptate și nu e niciodată în încurcătură".

Într-adevăr, vorbea fără să se oprească și, cînd se întîmpla să am vreun musafir, știa să însăileze atît de strălucit conversația încît nu ne plictiseam. Încerca vinurile, ca un bun cunoscător, cerea să se păstreze, pentru o clipă, tăcere, lăuda finețea, tăria și buchetul lor, povestea, cînd la masă se aducea vînatul, tot soiul de povestiri de vînătoare, la desert, bîrfeli din lumea teatrelor, și se arăta atît de iscusit încît toți îl judecau mai mult după poveștile astea, decît după serviciile pe care ar fi putut să mi le aducă, zicînd că eu trebuie să fiu încîntat de el.

Totuși, baronul nu primise să fie secretarul meu, decît cu condiția de a-mi fi de folos, și obținusem pentru el, la diferiți editori, unele

treburi, de pe urma cărora alții ar fi știut să scoată ceva bani. Într-o zi, am adus vorba despre asta. El se arătă însă revoltat.

— Cum ? îmi reproșă el. Treburi ?... Ce idee ! Cum e cu putință să te apuci de așa ceva ?

— Pardon ! Nu e vorba de mine, i-am răspuns, ci de tine !

Mă privi îndelung, apoi cu o voce sigură :

— Nici tu, nici eu, nu ne putem apuca de astfel de lucruri. S-ar afla numaidecît și faima ta ar suferi. Mă rog... Situația ta îți interzice anumite lucruri... Pe cuvîntul meu ! Te-ai gîndit oare la asta ?

Nu-i cerusem încă nimic deosebit în legătură cu slujba pe care o avea. Tot ce voiam era ca el să ducă marțea manuscrisul meu la redacția unei gazete, unde, la început, băieții care-l vedeau cum se așază într-unul din colțurile salonului, îl socotiră drept unul din abonați, înclinîndu-se respectuos în fața lui. Baronul nu căuta decît să-mi facă cinste. Cînd nu era nimeni acolo, aștepta.

— Lăsați ! zicea el cu o mutră impenetrabilă oricui îi punea vreo întrebare.

Și cînd, în jurul său, numărul vizitatorilor obișnuiți, pe care îi găsim în aceste locuri era destul de mare, el, ca să le atragă atenția, se ridica și, scuturînd pe deasupra capului foile de hîrtie ce-i fuseseră încredințate, striga :

— Poftiți articolul domnului Cutare. Vă rog să aveți amabilitatea de a-l înmîna chiar directorului, care îl așteaptă. E un articol superb.

Apoi, lua la rînd barurile şi, spre marea mea jenă, povestea o sută de istorioare anapoda. E uşor de înţeles că nu-mi displăcea un astfel de secretar. Dintre noi doi, nu încape îndoială că eu eram cel mai îndatorat, mai cu seamă că aflasem cît mă vorbeşte de bine, zugrăvindu-mă în culori atît de fermecătoare, încît lumea nu mai ştia ce să creadă.

Totuşi, cum într-o dimineaţă avusesem nişte treburi la Paris, l-am luat la o parte şi l-am rugat, o dată pentru totdeauna, să binevoiască a răspunde unor scrisori ce tărăgănau de mult printre hîrtiile mele. A acceptat, cu multă amabilitate, aşa că am plecat foarte mulţumit.

— Ce s-aude ? l-am întrebat, cînd m-am întors.

Baronul aşezat la masa mea îşi sugea capătul condeiului. S-a ridicat şi, cu un gest, îmi arătă vreo treizeci de foi de hîrtie mototolite şi rupte, risipite prin odaie, apoi, cu tonul cel mai natural :

— Dragul meu, îmi spuse dînsul... dacă nu ai nimic împotrivă... te-aş ruga să-mi dai altceva de făcut... orice vrei... orice-ar fi de folos în casă... pentru că... vezi tu... nu fac decît să stric totul... de necrezut cîte lucruri stric... şi apoi, nu prea îmi place să scriu.

Din păcate, spunea adevărat ! Scrisul îl plictisea sau, dacă nu, atunci mă trezeam că pe marginea manuscriselor mele mîzgălise fragmente de poeme, notiţe, reflexii şi subiecte de roman, sperînd că de pe urma lor, într-o bună zi, voi scoate, cine ştie ce operă nemaipomenită, el necerîndu-mi nimic pentru contribuţia adusă. Dorinţa lui de a-mi fi de folos era, foarte deseori, mişcătoare. În cursul dimineţii trecea pe la negustorii la care ne făceam cumpărăturile, îi îndemna să le trimită acasă la timp, alegea pentru bucătăreasă cele mai bune bucăţi, apoi cumpăra cărbuni şi-i aducea cu taxiul acasă. Ce ştiu eu ? El însuşi căra sus cărbunii ăştia, nepăsîndu-i că-şi murdărea mănuşile, sau alerga pînă la cămară, dojenea servitoarea, ajuta uneori la treburile casei, îşi făcea de lucru la maşina de gătit, cerea nişte foarfeci de argint ca să poată răzui midiile, pe care apoi le prepara cu sos, zvîrlea foarfecele în lada de gunoi, începea să fredoneze şi — totodată foarte rezervat faţă de slugile casei — le certa, spunîndu-le că nu sînt destul de inteligente şi sîrguincioase.

În cele din urmă, casa ajunsese cu neputinţă de locuit, dar baronului puţin îi păsa. Se refugia în salon, dădea drumul fonografului, apoi, deodată, îl vedeam repezindu-se :

— Nu vrei, îmi propunea el, să te învăţ onestep ?

Nimic mai caraghios decît lecţiile acestea. Mă lua, cu mii de precauţiuni în braţe, îmi spunea să ridic capul mai sus, să zîmbesc, să nu ţin trupul ţeapăn ci să-l las mai moale. Îl apucau toţi dracii dacă mă împotriveam. Bătea cu piciorul în covor, îşi ştergea fruntea cu o batistă micuţă mirosind a parfum, număra paşii, apoi, graţios uneori ca o domnişoară, înce-

pea să danseze singur două minute bune, vrînd să mă amuze.

Cînd mi-aduc aminte, îmi vine și astăzi să rîd de scenele astea uimitoare și de numeroasele invenții la care recurgea el pentru a-și justifica în ochii mei prezența. Le punea neîntîrziat pe toate în aplicare, fie că se îmbrăca rînd pe rînd cu hainele mele, ca să le admir pe el croiala, fie că, dînd jos tablourile pe care le aveam agățate pe pereți, le distribuia în altfel. Erau zile cînd telefona și făcea tot felul de farse drăguțelor lui, pe care trebuia să le întîmpin eu la telefon, încredințîndu-le de sentimentele arzătoare pe care — așa cum s-ar părea — le nutresc pentru ele. Sau urma să mă informez la vreun bancher despre cursul la bursă al unor hîrtii necunoscute. Orice mijloc era bun pentru baronul nostru, atunci cînd era vorba să mă distreze. Aducea cu el oameni care, neavînd să-mi spună într-adevăr ceva, se mulțumeau să-mi admire chipul plin de sănătate, plecînd apoi surprinși că nu sînt rugați să rămînă la masă. Sau îmi trimitea negustori de covoare vrînd cu orice preț să-mi vîndă vreo duzină, pictori din Montparnasse, care-mi admirau lucrările lui Modigliani, ruși, fete tinere dornice să li se compună vreun cîntec, colaboratori eventuali pentru piese de teatru...Fiecare zi aducea ceva nou și, cînd eram în baie, baronul primea, în locul meu, sumedenie de traducători, pe care el însuși îi chemase în grabă, telefonic și care, după aceea, povesteau, foarte naiv, în tot Parisul :

— N-am avut cinstea să întîlnesc pe domnul Cutare, dar am văzut în schimb pe tatăl dumisale, care e un bătrîn foarte politicos.

* * *

Mulțumită baronului, viața mi se părea un vis din cele mai năstrușnice, care nu se mai sfîrșea. La orice ceas al zilei, salonul era plin cu indivizi care, din lipsă de ocupație, îmi vorbeau de proiectele lor. Unul scrisese textul unei opere și muzica ei, zugrăvise singur decorurile, angajase optzeci de artiști, și mi se adresase mie cu toată naivitatea, ca să afle cum ar putea găsi un teatru. Altul îmi propunea să deschid, sub numele meu, un cabaret de noapte în Montmartre, în care baronul ar figura ca dansator. Al treilea căuta neapărat să mă convingă cît de necesar ar fi să am o dugheană cu tablouri unde, nu încape îndoială, m-aș îmbogăți.

Nu scornesc nimic. Secretarul meu se agita fără odihnă. Cutreiera Parisul, dînd adresa mea unor snobi care, așteptîndu-se să mă găsească în tricou și în pantofi de pînză, nu înghițeau gluma și plecau cu convingerea că ne bătusem joc de ei.

Dar ce-i păsa baronului ? Se obosea zi și noapte, pretutindeni unde îi dădeau întîlnire prietenele sale, și, fără a se mai ocupa de nimic, lega tot felul de relații uimitoare, jurînd că ele ar putea să-mi fie folositoare. Ca să nu-l jignesc, îl întovărășeam cîteodată, seara, în vreun restaurant la modă, unde, printre mul-

ţimea de dansatori argentinieni, de bancheri, de croitori şi de femei cărora nu le plac bărbaţii, plănuia tot felul de combinaţii, făcînd figură de adevărat gentleman.

Nu-l aşteptau oare afară Rolls-ul şi Voisinul lui ? Baronului nu-i păsa de nimeni. Tutuia pe toţi şoferii acestor echipaje luxoase şi lăsa pe oricine să citească înăuntrul lor, numele său gravat pe nişte plăci largi de argint.

— Uitaţi-vă ! zicea el cu un aer îngheţat, astea sînt ale mele. Aţi citit ?

Numai că, atunci cînd trebuia să se întoarcă acasă, lua metroul, deoarece în limuzinele acestea de lux nu se urca niciodată sau aproape de loc, în virtutea nu ştiu cărui aranjament misterios.

Aici se putea cunoaşte admirabila dibăcie a baronului. Avea, în portofelul său, poliţele de asigurare ale acestor vehicule, le arăta aşa, într-o doară, se slujea de ele ca să uimească lumea şi, în spatele tuturor, rîdea şi îşi rînduia viaţa. Monoclul pe care îl purta, fracul lui pălit, pantofii de dans, făceau impresie chiar asupra celor mai neîncrezători şi toată lumea, pînă şi chelnerii localurilor de lux — de obicei foarte obraznici — aveau pentru domnul baron o deosebită stimă.

Alături de el, în localurile de lux, aveam aerul că sînt amicul din provincie, bucuros că poate el plăti, distribuind şi bacşişurile. Dar lucrul ăsta nu mă supăra de loc, ci, dimpotrivă, eram mîndru că uimitorul meu secretar are pu-

tinţa — în acele seri cînd ieşeam împreună — să se bizuie pe mine, păstrîndu-şi intactă reputaţia.

Îl cunoşteam îndestul ca să-i dăruiesc o prietenie sinceră, care pe mine mă amuza şi de care — trebuie să mărturisesc — n-a abuzat niciodată. Dimpotrivă, s-ar fi făcut luntre şi punte ca să mă ferească de cea mai mică neplăcere. Ştiam lucrul ăsta. Avusesem dovada. Cînd mi se întîmpla vreun eveniment fericit în viaţă, el era cel dintîi care să se bucure, luînd parte la el fără ipocrizie şi fără amărăciune. Scumpul meu baron ! De pildă, cînd, într-o zi a anului 1922, Academia se întrunise pentru a decerna marele premiu al romanului, cine altul decît baronul se dusese să cumpere şampanie, vrînd s-o ofere cu orice preţ ? L-am lăsat să plătească, după care îl văzui cum porneşte în goană să afle noutăţile, se vîrî în sufletul lui Maurice Donnay, jurînd că-l cunoştea bine, şi ceru să i se spună rezultatul. Dumnezeule ! Să-l fi văzut atunci pe baronul meu cum se luminase la faţă de bucurie, venind să-mi aducă la cunoştinţă că devenisem laureatul ilustrei adunări. Citeai pe faţa lui şi demnitate şi bucurie şi mîndrie. Era mişcat ca şi cum premiul acesta el însuşi l-ar fi meritat, după o muncă grea şi îndelungată. Era pătruns de atîta cinste şi respect şi, mărturisesc, puţin a lipsit ca să nu-i prezint eu însumi cele mai vii felicitări.

Toată viaţa legat de unul sau de altul, el le rămînea sincer devotat. S-ar fi putut spune că

20 — c. 72

lucrul ăsta îi era absolut necesar, pentru a-și putea găsi un punct de reazim, o singură clipă de echilibru, după care să-și ia avîntul, plutind mai departe prin propriile sale mijloace. Un poet — poate cel mai mare pe vremea aceea — îl avusese timp îndelungat ca secretar, înainte de război, și îl punea să aibă grijă de oaspeții săi, cînd se întîmpla ca bucătăreasa să refuze. Ah, ce frumos vorbea baronul despre acest „patron" ! Cît de mult regreta că murise ! Îi schița uneori portretul într-un fel atît de magnific și pitoresc, cu trăsături și nobile și familiare și brutale, văzute și simțite cu adevărat de un artist, încît e păcat că nu l-a fixat undeva pentru totdeauna.

Nenorocirea baronului era că nu-i plăcea să scrie. Fusese totuși, în tinerețea lui, amestecat și el în ceata tinerilor din aceeași generație cu el și, de pe urma acestei întîmplări, știa să tragă anumite foloase pe care, în ceasuri grele, le prefăcea în bani. Atunci îl vedeai pe baron în toată strălucirea hainelor noi și croite după măsură, fumînd țigări groase de foi și trăind numai în taxiuri. Lucrul ăsta ținea vreo două săptămîni, după care se întorcea, îmi dădea lecții de dans și de ținută și o lua iar de la capăt cu nebuniile lui.

Depindea doar de el să locuiască împreună cu mine, căci buna lui dispoziție și anumite particularități ale caracterului său erau cu adevărat plăcute. Din păcate însă, nu voia de loc să scrie. Lucrul ăsta, literalmente, îl omora cu zile. Își pierdea de tot cheful, devenea un

soi de moșneag plin de teamă și de scrupule, cufundat în paginile vreunui dicționar voluminos și rozîndu-și unghiile. Oricît încercase, îi fusese cu neputință să izbutească. Trebuia eu să refac toate scrisorile lui.

— Nu e ciudat ? îmi spunea el, nu-mi dau seama de ce scriu pretutindeni cu majuscule. Uite de pildă... aici... nu avea nici un rost să scriu cu majusculă... Ei bine, e peste puterile mele...

— Poate, îi răspundeam cu un aer foarte serios, ai trăit prea multă vreme în mijlocul poeților...

— Crezi ?

— Sînt sigur.

— Bine, o să vedem... răspundea el ușor.

Adevărul e că, într-adevăr, nu era în stare să compună cea mai mică scrisoare pentru poșta pneumatică, fără să împodobească textul cu tot felul de majuscule bizare și răsucite. Nu îndrăzneam să-i spun că, unul din portarii mei, care-mi scria în timpul războiului, avea și el obiceiul să înceapă fiecare linie cu o majusculă. Ar fi crezut că vreau să-l umilesc. Gîndeam însă fără să vreau la lucrul ăsta și îmi amintesc chiar și cîteva din mofturile și brașoavele acestui personaj curios care — de cum punea mîna pe condei — începea să facă literatură.

Mărturie îmi stă următorul post-scriptum ciudat, al unuia din biletele sale :

„Domnule, de cînd nu mai am nimic de făcut, îmi petrec timpul reflectînd."

Să explice oricine-o vrea mania aceasta nevinovată. Nu aveam timp să-l învăţ pe baron să scrie şi apoi, chiar el s-ar fi plictisit ; eram însă de multe ori necăjit că am un asemenea secretar care, neştiind ce să facă, se mărginea, după ce expediam eu curierul, să constate : „Tu, cel puţin, eşti grozav... lucrezi repede... parcă alergi scriind. E minunat !" Şi nu glumea.

Notele pe care le redacta uneori, după o strădanie meritorie — în răstimpul căreia pierdea adesea firul — uitîndu-le pe masa mea, erau cu neputinţă de înţeles. Puteam oricît să le recitesc, cu capul liniştit, căutînd să le aflu sensul, nu izbuteam de loc. Totuşi, baronul preţuia mult notele astea, care rezumau observaţiile sale zilnice, şi ar fi putut — după părerea lui — să-mi pună multe documente preţioase la dispoziţie. Să-şi fi bătut el oare joc de mine ? Sînt sigur că nu, şi dovada mi-a şi dat-o, aşa, pe negîndite, într-o dimineaţă, sub înfăţişarea unui articol pe care îl compusese el însuşi pe cîteva bucăţele de hîrtie, izbutind apoi chiar să-l publice într-o revistă.

Aşa stînd lucrurile, aş vrea să vă mai văd zicînd aşa cum pretinde Laforgue :

Ah, cît e de cotidiană viaţa !

Cu un flăcău ca ăsta ea nu era de loc astfel. Nici o clipă, nici un minut, nici o secundă. Ori de ce s-ar fi apucat, eram sigur că voi face o nouă descoperire întrecînd pe toate celelalte

şi care îmi hărăzea cu anticipaţie clipe de dulce veselie. Era vorba de un pas de dans ? Cînd mă pregăteam să dansez, îmi dădeam seama că nimeni nu-l face în felul ăsta şi că toţi mă priveau chiorîş ; era vorba de bucătărie ? totdeauna mai lipsea un nu ştiu ce ; de eleganţă ? croitorul baronului sabota hainele mele. În sfîrşit, cînd ne duceam împreună în anumite baruri mai mult sau mai puţin ruseşti, unde, aşa se pare, festivitatea avea un caracter straniu şi patetic, soseam deseori tocmai cînd se închideau uşile şi nu-mi mai puteam satisface curiozitatea.

De cîte ori, astfel rătăcit prin cartiere somnoroase, n-a trebuit, pentru a termina noaptea, să-mi tîrăsc tovarăşul în gălăgioasele restaurante din Montmartre, unde ne plictiseam aşteptînd să vedem cum se crapă de ziuă. Dar, chiar şi atunci, nu era exclus ca baronul să aibă vreo întîlnire providenţială, care mă lămurea cu privire la candoarea şi snobismul oamenilor.

* * *

Într-o dimineaţă, sărind dintr-un taxi, baronul veni să mă vadă, însoţit de un ospătar mătăhălos, care îmi vorbi despre proiectele sale. Era vorba de găsirea mijloacelor trebuincioase pentru a crea o reputaţie universală unui obscur local de noapte. Asociatul baronului îmi propuse, făgăduindu-mi un teanc întreg de bancnote, să scriu un scheci care să

se joace în localul său. Ne-am dus, în aceeaşi seară, amîndoi, să bem pe veresie, în localul acestuia. O mulţime de americani, de suedezi şi de brazilieni de spiţă nobilă goleau acolo lădiţe întregi de şampanie, ascultînd nişte cîntăreţi şi cîteva mici actriţe.

— Vedeţi, începu să-mi explice ospătarul, mi-ar trebui un scheci care să facă senzaţie, înţelegeţi ?... care ar îngădui să zguduim puţintel publicul meu. Ceva original, puţin aşa... Un fel de razie să zicem, în timpul căreia am ridica într-adevăr întreaga noastră clientelă, fără să se fure nimic, nu-i aşa ? Şi pe care, cît mai manierat, s-o duceam la postul de poliţie...

— În felul ăsta, întrerupse un alt gentleman care părea şi el interesat în succesul stabilimentului, am putea cere ca plata consumaţiei să se facă anticipat.

— De ce ? Oare nu plătesc ?

Baronul schiţă un rîs discret.

— Dimpotrivă, protestă el, plătesc chiar foarte bine.

— Atunci ?

— Ca să putem schimba clientela mai des, răspunse ospătarul. Să zicem de trei ori în fiecare seară, vezi dumneata, asta ar fi o afacere de aur. Trei reînnoiri ! E ceva... toată noaptea refuzăm clienţi.

— Hm, da... da... încuviinţai eu.

Era ceva simplu şi uşor de înţeles. Dedesubtul unor bolţi ai căror pereţi erau acoperiţi cu inscripţii şi picturi reamintind de marile

scene ale revoluţiei, toate mesele erau ocupate ; orchestra făcea cît mai multă gălăgie, iar eu înţelegeam foarte bine că, dornic de a-şi spori cîştigurile, arendaşul acestei vizuini de miliardari cosmopoliţi umblă după ceva nou. Totuşi un scheci, şi încă pentru astfel de oameni !

— Vedeţi, asta e fiindcă am început şi eu ca toată lumea — îmi zise deodată patronul localului — prin a scrie chestii de astea în versuri, vedeţi dumneavoastră... şi aş fi foarte încîntat dacă aţi binevoi... aşa ca între confraţi...

— Las-o baltă ! îmi zise a doua zi baronul. Între confraţi ! Ai auzit ? A îndrăznit să facă asemenea aluzie... Cu toate acestea, îi pusesem în vedere să nu facă cumva vreo gafă.. Nu, nu, cu ăsta nu-i nimic de făcut. E o brută.

— Vă daţi seama cred că eram bine hotărît să nu dau urmare acestor propuneri mirifice ; voiam totuşi să ştiu ce rol avea secretarul meu în toată afacerea asta, aşa că l-am întrebat.

— Mofturi ! mi-a răspuns el. Nimic... copilării.

— Bine, bine, dar...

— O, zise el cu părere de rău, chestie de femei... Găsisem o muieruşcă... acolo... ştii tu... care voia să-şi plaseze bănişorii. Individul ăsta a şterpelit totul.

— Şi tu ?

— Eu, pentru zece franci pe zi, aşa pretindea el, urma să spun tot felul de gogoşi şi să explic că bunicul (în localul bistroului e un

portret care seamănă leit cu mine...) că bunicul a fost una din victimele marii revoluţii şi că fusese odinioară închis aici, în speluncа asta unde se bea şampanie şi că tot aici a şi fost asasinat. Îţi închipui ! Eu nu înghit !

— Din pricina bunicului ?

— Din pricina ta, răspunse sentenţios baronul. Auzi ! Să te socotească drept un confrate de-al lui !

„Afacerii“ acesteia îi urmară, cam în aceeaşi vreme, încă o jumătate de duzină de alte afaceri mai mult sau mai puţin cu tîlc, dar care, în mod invariabil, nu izbuteau. Cu toate astea, socotind după hainele noi ale baronului, după pălăriile, mănuşile şi încălţămintea lui, îmi dădeam seama că se simţea în apele lui, căci niciodată nu arătase atît de bine la faţă şi nici nu dispusese de o asemenea garderobă. Nici nu mai ştia cîte pardesie de cea mai bună croială avea şi nici cîte cravate, pe care le schimba de două sau de trei ori pe zi. În rest, lucrurile se petreceau la fel.

— Ce s-a întîmplat ? îl întrebam, fără să vreau. Secătură, de unde ai luat stofa asta ?

— De la Belnikoff, îmi răspundea.

— Ei nu !

— Nu vinde mai scump decît alţii, afirma baronul... şi apoi, vezi şi tu, ieftină şi de efect.

N-aveam ce face ! Trebuia să-i dau dreptate, şi apoi, în sinea mea, mă simţeam foarte măgulit, căci, la urma urmei, eleganţa secretarului se răsfrîngea şi asupra „patronului“, aducîndu-i şi lui foloase. Cu toate astea, din dragoste filială, băiatul ăsta cuminte se încăpăţîna să poarte ciorapii aceia de lînă groasă pe care bătrîna lui mamă îi tricota pentru el, precum şi flanele ale căror culori nu-i prea stăteau bine.

— Mama-i mamă, îmi mărturisea el. Nu ştie ce să născocească pe lume ca să mă vadă bine îmbrăcat. Are modele de la Londra. Nu-i aşa că au şic ?

Mă feream să-l contrariez, dar, în sinea mea, îmi plăcea să-l aud exprimîndu-şi atît de naiv mîndria şi recunoştinţa lui, şi admiram sentimentele astea frumoase. Dacă nu le-ar fi avut, mă îndoiesc că baronul ar fi putut să întrupeze el, acest personaj alcătuit din mii de fărîmiţe, surprinzător şi unic aproape. Găseai în el de toate : drăgălăşenie, vioiciune, naturaleţe, şiretenie, totul atît de bine frămîntat şi potrivit, încît rămîneai buimac. Lui nu-i păsa. Trăia fără griji, totdeauna vesel şi bine dispus, totdeauna plin de entuziasm.

* * *

Totuşi, ca să-l ajut pe cît puteam, făcusem să fie numit director al unei galerii de artă situată într-unul din marile noastre teatre. Şi era foarte bucuros.

— Ah, dragul meu, îmi mulţumise el, eşti într-adevăr bun. Eşti cel mai sincer dintre prieteni. Ai să vezi cum am să mă achit eu de treaba asta.

O expoziţie retrospectivă a operelor lui Modigliani i-a adus numaidecît întîiul succes. Ba-

ronul nu era prost. Iubea în mod sincer pictura şi ştia să o înţeleagă. După aceea, organizase nişte concerte şi, faţă de această izbîndă neaşteptată, pregăti, în cadrul galeriei sale un mare bal costumat, în seara de lăsata secului.

Nu ştiu cum a fost balul acesta. Atîta ştiu că a fost foarte strălucit. Tot Montparnasse-ul se aflase acolo. Pictori, modele, poeţi, negustori de tablouri, au petrecut ca la ei acasă ; şi, către miezul nopţii, toţi, destul de băuţi, pătrunseră, aşa mascaţi cum erau, în sala teatrului, tulburînd cu ţipetele lor reprezentaţia.

Iată ce înseamnă riscurile vieţii ! Baronul nu se gîndise că serbarea s-ar putea termina în felul acesta şi nici că ea îl va costa titlul său de director. Aşa că s-a întors încă o dată la mine, reluîndu-şi slujba. Nu mai era însă acelaşi om de altădată.

Şi nici de tot un altul [1]

O, Verlaine ! Căci îşi aducea aminte de locul pe care îl ocupase şi îndura, lipsit de optimism, această schimbare brutală. Ce puteam face eu însă ? Oricît l-aş fi ridicat de la gradul de secretar la titlul pompos de colaborator, bietul baron se plictisea. Îi trecuse pofta de dans şi, un timp oarecare, nici măcar drăguţele nu mai izbutiră să-l amuze.

— Te întreb pe tine, îmi zicea el... Chefurile ? M-am săturat... Şi încă cum ! Mi-ar trebui cu totul altceva. Nu crezi şi tu ? Ceva mai serios... mai... în sfîrşit... o situaţie adevărată. Nu eşti de părerea mea ?

— Absolut !

— Ei bine, am să caut !

Omul a căutat. A rătăcit prin tot Parisul, a frecventat mai multe cercuri unde-l introduceau oameni serioşi, a discutat la telefon despre felurite afaceri, a luat notă de diverse ordine, arătîndu-se cît mai ponderat şi chibzuit. Uneori mi se făcea milă de el, cînd vedeam cum intervenţiile sale nu duceau la nimic. Pînă cînd, într-o bună zi, îl văzui sosind luminat la faţă şi frecîndu-şi mîinile.

— Ce s-a întîmplat ? îl întrebai. Un nou bar ? Alte automobile ?

— N-ai ghicit ! răspunse baronul.

— Atunci, ce ?

— Mă prind că nu ghiceşti !

— Hai, vorbeşte !

— Nu ! Nu încă, hotărî el, înfierbîntat. Nu încă !

Şi m-a lăsat să lîncezesc o săptămînă întreagă înainte de a-mi spune că întîmplarea — acest mare stăpînitor al nostru — îi deschisese porţile consiliului de administraţie al unei bănci, care urma să fie repusă pe picioare şi însănătoşită.

* * *

Începînd din ziua aceea, trebuie să mărturisesc, baronul devenise în ochii mei un personaj care mă intimida aproape, punîndu-mă chiar

[1] Din *Mon rêve familier*, sonet de Verlaine.

pe gînduri, atunci cînd îl întîlneam. Mă prezenta unor oameni de afaceri, îmbrăcaţi în negru din cap pînă la picioare, unor avocaţi stînd în fruntea contencioaselor, cu bube pe faţă, reci, cu gîtul vîrît în nişte gulere ţepene de celuloid, în timp ce el, pătruns de însemnătatea funcţiei sale, nu mai ieşea decît purtînd pălărie tare melon.

Uneori mă chema la telefon, îmi propunea să cumpăr hîrtii destinate unor urcări miraculoase şi imediate, mă întreba de sănătate, de cărţile mele, de viaţa mărginită şi casnică pe care o duceam fără el, adăugînd pînă la urmă că a pus mîna pe ceva bun şi că nu mă uită.

Jetoanele de prezenţă — aşa se pare — îi îngăduiau să trăiască foarte comod, căci le primea din belşug. Lucrul cel mai de necrezut însă este că, în consiliile de administraţie la care lua parte, vederile şi propunerile sale erau numaidecît adoptate.

— Prin urmare, îmi spunea el, în mai puţin de două luni, situaţia va fi restabilită, aşa că s-ar putea să nu mai avem nevoie de sprijinul guvernului. Nu-i aşa că, oricît ar fi de mare creditul ce ni se oferă, tot mai bine e să nu-l solicităm decît în ultimă instanţă... şi, slavă Domnului, n-am ajuns încă atît de departe.

— Eşti un as ! am exclamat.

— O, să vedem... să vedem... mi-a răspuns el, modest. Peste două luni, dacă vrei, vom mai vorbi... şi atunci...

Atunci, ceea ce altcineva, mai puţin dornic de a vedea pe baron înălţîndu-se, ar fi prezis,

s-a întîmplat. Aşa că n-a mai fost vorba niciodată nici de consiliu de administraţie, nici de contencios, nici de bancă şi nici... vai ! de jetoane de prezenţă. Cum însă băiatul ăsta ciudat profitase destul de pe urma situaţiei, îşi acceptă soarta cu stoicism, avîntîndu-se în noi operaţiuni.

Acestea din urmă, cu toate că erau foarte vagi, îl ocupau necontenit, răsturnînd şi dînd peste cap felul său de viaţă. El se supunea totuşi cu multă bunăvoinţă, sculîndu-se de timpuriu, culcîndu-se tîrziu şi nevenind să ia masa cu mine decît pe apucate, între două chemări la telefon, şi cu mutre pline de mister. Cu cît îşi dădea mai multă osteneală, cu atît buna lui dispoziţie de odinioară începea să scadă. Dar cum aş fi putut să-l fac să înţeleagă ? Baronul se credea născut pentru fapte mari şi, cum ele întîrziau să se arate, căuta să întrebuinţeze din plin puţinul timp ce-i mai rămăsese.

— Gîndeşte-te, spunea el. Am toate atuurile în mînă. Toate... Nu se poate ca afacerea asta să cadă...

— Cred şi eu !

— Îţi mulţumesc, zicea. Nu, nu, afacerea asta n-are să cadă ! Şi... tu ştii bine... dacă afacerea pe care o urmăresc acum se realizează conform planurilor mele, tu vei fi numit director...

— De bancă ?

— Eşti prost ! Director al unei case de editură, dragule ! Ei, ai primi ?

— Jur.

În gîndul baronului nimic nu era mai ușor decît să pui pe picioare o combinație de editură, dat fiind că dispunea de banii trebuincioși. Capitaliștii săi îl îndemnau să se grăbească, iar el, foarte demn, le comunica la telefon că eu răspund de succesul întreprinderii. Baronul vedea lucrurile în mare. Cinci, șase, șapte colecții de tot felul și de toate formatele. Fără să întrebe pe nimeni, înscria pe proiectele sale numele autorilor cunoscuți, jurînd că nici unul din ei nu va refuza să ne dea opera sa, și redactînd textul și afișele unei reclame, în stare să ducă la ruină chiar și pe un miliardar american.

— Trebuie să joci, afirma baronul. Să știi să joci din plin.

Și tocmai el, căruia altădată nu-i plăcea să copieze scrisorile ce aveam de trimis, își petrecea nopțile înnegrind coli întregi de hîrtie cu cerneală. Și, ca o justă ironie, pentru a restabili un oarecare echilibru, îmi prezenta, a doua zi, grămezi întregi de scrisuri. Dar și aici, soarta venea în ajutorul acestui băiat drăguț, majusculele, pe altarul cărora el adusese dintotdeauna atîtea sacrificii, împărtășind strădaniei sale imense un dar strălucitor de convingere. Îl slujeau, ca să zicem așa, și am putut chiar să-mi dau seama că, departe de a se vîrî în text ca martie-n post, ele își despleteau buclele încîlcite tocmai în clipa cînd, interesul scăzînd, puteau să-l învioreze ca picanteria lor. Omul nu e niciodată prea bătrîn ca să nu mai învețe cîte ceva. Dezlegăm în felul acesta

multe taine, și am face bine să nu rîdem, cu toate că, cine știe, această faimoasă demnitate de director, pe care mi-o oferea baronul, ar fi putut și ea să fie, la fel ca toate celelalte pe care el însuși le avusese, numai o fantomă care se risipește.

Ce-are a face ? Era doar o revanșă. Și, dacă, din întîmplare, aș fi dorit într-adevăr o revanșă, nu cred că ar fi putut să fie alta mai blîndă și mai nevinovată. Toată rîvna baronului nu urmărea decît să mă facă să gust cît mai adînc plăcerea ei. Muncea din răsputeri, scotea limba transcriindu-și pe curat ciornele și își întorcea creierul pe dos. Puteam eu oare să-l împiedic ? Și-ar fi închipuit că nu-i sînt destul de bun prieten. Numai că, din păcate, atunci cînd, cu prețul nopților lui de veghe, dosarul, cu adevărat formidabil, fusese, în sfîrșit gata, nenorocosul baron n-a mai regăsit pe niciunul din foștii săi comanditari : aceștia cumpăraseră un dancing.

Ce credeți că a făcut ? Nu și-a pierdut nicidecum curajul. Cum gustul său pentru literatură crescuse, datorită ambiției ce-l împinsese o clipă în această direcție, deveni — și el singur fu cel care îmi aduse faptul la cunoștință — din editor, librar. Un camarad apăruse la timp, care, închiriind o prăvălioară foarte frumușică pe malul stîng, luase și pe baron cu el. Dintr-o dată, puțin a lipsit ca existența lui să nu fie definitiv hotărîtă, căci în prăvălia asta, în mijlocul atîtor cărți frumoase, rare și de ocazie, baronul își schimbă

pielea devenind bibliofil ; şi, pentru a face ca asemănarea să fie şi mai deplină, cumpără o pereche de ochelari cu ramele din imitaţie de baga, împodobindu-şi cu ei nasul. Vederea începuse să-i slăbească. Şi, în acelaşi timp, vioiciunea şi încrederea în sine îl părăseau şi ele. Dar cine oare băga de seamă ? Îndărătul lentilelor sale nu vedeai decît pe amatorul de cărţi şi nicidecum pe fostul director al unei galerii de artă, pe fostul membru al consiliilor de administraţie, pe fostul... mai ştiu eu ce ?... Aveai acum în faţă un omuleţ cu tîmplele ninse, politicos, amabil, bine îmbrăcat şi ai cărui doi dinţi din faţă, prea depărtaţi unul de altul după părerea cunoscătorilor, lăsaseră norocul să treacă printre ei, ca să se îndrepte aiurea. Mă duceam deseori să-l văd, deobicei spre seară, atunci cînd, în uliţele umede, luminile prăvăliilor se aprind, reflectîndu-şi pe trotuare focurile lor încrucişate. Mă duceam să-l văd pe fostul secretar, să răsfoiesc unele cărţi preţioase, să aflu care sînt speranţele şi proiectele sale secrete ; şi, de fiecare dată cînd putea să-mi spună cîte ceva, îmi procura o nouă surpriză. Căci rămăsese acelaşi de odinioară şi, cu toate că era acum confortabil instalat într-un comerţ foarte frumos, capul lui o lua mereu razna ca înainte vreme, bătînd cîmpii.

Din două în două zile, alt plan îl preocupa, şi, fără voia lui, se gîndea cum să-l realizeze. Nu-i plăceau decît descoperirile, riscurile şi întreprinderile îndrăzneţe. Curioasă făptură ! Mă făcea adesea să mă gîndesc la poemul în proză al lui Baudelaire... „Vei iubi ceea ce iubesc şi mă iubeşte : apa, norii, tăcerea şi noaptea ; marea imensă şi verde : marea lipsită de formă şi multiformă ; locul unde tu n-ai să fii." Şi, prin păienjenişul acestor ritmuri dezamăgite, el îmi apărea deodată asemenea unuia sau altuia din chipurile întîlnite în povestirile lui Hoffmann sau în lucrările subtilului şi molatecului poet al *Fiicelor focului* şi al *Mînei fermecate*. Nu cumva era şi influenţa bunului Guillaume Apollinaire, pe care o regăseai la el, atît de uşoară şi de capricioasă ? Şi, cu toate astea, autorul *Caligramelor* scria, pe vremea cînd îl cunoscuse baronul :

> *O, cît de mult în casă-aş vrea*
> *Isteaţă, să-am femeia mea ;*
> *Printre vechi tomuri o pisică,*
> *Amici, atîţi cîţi s-o putea,*
> *Căci viaţa, altfel, nu-i nimică.*

Mofturi ! Se mai perindau şi alte lucruri, decît o pisică, printre cărţile baronului ! Himerele lui de pildă, sau mai degrabă micul său demon, care, după ce-l scotea din făgaşul bunului simţ, îl părăsea săltăreţ, mulţumit de neplăcerile ce i le pricinuise. Baronul ştia lucrul ăsta. Şi, în zadar se îndîrjea să nu se ia după diavolul acesta mititel care îl conducea în viaţă. Trebuia să-l urmeze, nefiind în stare să-i reziste.

21 — c. 72

Căci altfel, cine l-ar fi împins să plece de lîngă gura sobei, unde se simţea atît de bine, de cînd, cu ochelarii mari pe nas, părea că se cuminţise ? Caut, dar nu găsesc : Nu ! Nu ! Vă spun eu : e diavolul ! Şi dovada e că, pentru a-l goni pe baron din adăpostul călduţ de puf în care se refugiase, diavolul şi-a însuşit înfăţişarea unuia din vechii mei prieteni care, punînd mîna pe o moştenire, şi-a cumpărat un cargou în Maroc, o caschetă de yachtman, o pelerină de muşama, un carnet de bord şi — dacă pot îndrăzni să mă exprim astfel — n-a mai ridicat ancora, de pe terasa celor *Deux Magots* [1].

Librăria baronului nu era prea departe de cafeneaua aceasta, unde căpitanul de pe *Cap Nègre* dădea de băut, fără să-i pese de cine se aşeza la masa lui. Să fi fost eu, să fi fost demonul, care i-a prezentat unul altuia pe aceşti doi notabili şi veseli gentlemani ? Fapt e, că de atunci nu s-au mai despărţit. Baronul şi prietenul meu Pierre, prietenul meu Pierre şi baronul, nu-i mai vedeai decît împreună, şi dacă cel dintîi era grozav de vanitos că putea socoti în cercul relaţiilor sale pe autenticul proprietar al unui cargou, cestălalt simţea o vizibilă plăcere să poftească la masă pe tovarăşul său. Frumoasă viaţă pentru aceşti amatori de aventuri... Frumoasă ? Un scandal perpetuu, căci cînd mi se întîmpla să trec prin hale, în revărsat de zori, mă întîmpina întotdeauna

[1] Cafeneaua *Două Maimuţe* din Montmartre.

spectacolul baronului purtînd pe cap pălăria vreuneia din micuţele sale prietene avînd alături, pe ciudatul căpitan care, ţinînd sub braţ jurnalul de bord, era de părere că nu poate părăsi Parisul înainte ca sărbătoarea să se fi terminat. Dar cum ar fi putut ea oare să se termine cînd nu era nici un motiv pentru asta ? Dimpotrivă. Baronul, care se întoarcea la cele mai scumpe obiceiuri ale sale, ar fi fost mai degrabă dispus să-l urmeze pe căpitan pînă la capătul lumii decît să se despartă de el, aşa că eu nu prevedeam altă urmare acestor evenimente, decît, poate, cine ştie ce soi de cataclism.

* * *

A fost fatal ca acest cataclism să se întîmple în clipa cînd căpitanul — pentru a duce jocul mai departe — îşi lichidase uneltele şi, pînă la urmă îşi vînduse chiar cargoul. Era însă prea tîrziu pentru baron ca să-şi vină în fire. Din librar deveni peste noapte negustor de mobile vechi, avînd buzunarele înţesate de fotografii, cu ajutorul cărora încerca să amăgească drăguţele sale de altădată... Vai însă ! Nu cred că negoţul cu mobile l-a îmbogăţit pe baron căci, nu mult după aceea, veni să mă anunţe, fără a fi trist, că hotărîse să se expatrieze, vrînd să-şi încerce norocul aiurea, sub un cer mai îngăduitor.

Oricît am încercat să-l reţin la Paris, nu m-a ascultat, aşa că i-am urat călătorie bună.

După ce a plecat, mi-a trimis două sau trei cărţi poştale şi mai multe ziare unde, în cîteva dări de seamă cu privire la nişte serate elegante, era menţionată şi prezenţa lui. Începusem să mă obişnuiesc cu gîndul că e fericit, cînd, deodată, se reîntoarse într-un hal groaznic. Şi, în pofida poveştilor lui, mai lipsit de bani ca niciodată, îmbătrînit şi descurajat.

„De data asta, m-am întrebat, ce are să facă ? Mi-era tare teamă că-şi va pierde răbdarea, abandonînd totul..."

Însemna să nu-l cunoşti bine. Căci, nu dură mult, şi plecă în străinătate, cu nişte pînze ce-i fuseseră încredinţate de un negustor de tablouri din Montparnasse, după vînzarea cărora fu văzut ducînd în cele mai mari baruri o viaţă barocă şi plină de fast. Pe ce punea mîna îi reuşea. O ducea numai în chefuri şi, cum titlul său de baron îi deschidea anumite uşi, pretutindeni nu se vorbea decît de reuşitele lui şi de uimitoarele lui cămăşi de mătase în cele mai delicate culori. Uneori, la două ceasuri depărtare de Paris, era văzut trecînd cu taxiul, în companie plăcută. Alteori, un automobil de mare lux îl aştepta la uşă, iar el îl lăsa cît mai mult să-l aştepte. Ai fi jurat că automobilul şi cămăşile îi aparţineau cu adevărat şi numai datorită vechii şi durabilei noastre prietenii am izbutit să-mi dau sema că, în ce priveşte cămăşile, ele erau puţin prea mari pentru el, în timp ce automobilul avea înăuntru o altă monogramă decît a sa.

— La urma urmei, ce vrei tu ? îmi zicea el ; aşa e viaţa... viaţa frumoasă... viaţa îmbelşugată !...

Foarte adevărat ! Totuşi eram neliniştit şi îl priveam, fără optimism, cum îşi juca ultimele cărţi. Uneori, vedeam strălucind în ochii lui o flacără ciudată. O vedeam cum se aprindea şi cum se stingea repede. Pe cine să crezi ? Prietenii baronului pretindeau că era amorezat ; femeile, la rîndul lor, ziceau că treburile îi merg bine ; duşmanii, iarăşi, că trăieşte din expediente. Ştiu eu ce să cred ? Fapt este că baronul se apăra şi că se bucura parcă de o nouă tinereţe. Oriunde l-ai fi întîlnit, la orice oră, era amabil şi vesel. Şi, foarte deseori, era beat de-a binelea şi ţinea nişte discursuri atît de curioase încît nu-şi făcea decît prieteni, datorită celor spuse, dezlănţuind hazul tuturor.

Nimeni nu descoperise încă taina vieţii lui, deşi fiecare o bănuia, întrebîndu-se numai ce înfăţişare are. Pînă cînd, pătrunzînd, datorită celei mai necrezute întîmplări, într-un restaurant, am văzut pe baron stînd la masă cu o fată foarte frumoasă.

— Ah, dragul meu, mă întîmpină el... Ce surpriză ! Ce întîmplare fericită...

— Sînt încîntat.

— Dar eu !

Fata frumoasă era dansatoare : baronul mi-o mărturisi fără ocol, îmi oferi un scaun, apoi, cu un aer nespus de juvenil, porunci unul din vinurile cele mai scumpe. Voia — zicea el — să mă trateze cum se cuvine şi, în adevăr,

ospătarul şef, percum şi pivnicierul, în tot timpul cît a durat masa, nu ştiau cum să ne fie mai pe plac, pe cînd fermecătoarea invitată a baronului ne povestea, pe socoteala lui, mii de amănunte care o amuzau grozav.

Domnea între ea şi el cea mai nestînjenită, mai frumoasă şi mai neaşteptată intimitate. Eram uluit. Dar, la urma urmelor, de ce ? Baronul avea un aer cum nu se poate mai măreţ, la masa lui. Vorbea cu glas tare, îndreptînd cît mai discret pe dansatoare, cînd expresiile acesteia nu erau corecte. Un purist veritabil, dublat de un om de lume. Iată ce era. Nu puteam să mă îndoiesc. Cu siguranţă că dădea acestei tinere frumoase lecţii de franceză şi de comportare în societate, căci, în ceea ce priveşte dansul, nu-i aşa ? Foarte posibil ca ea să fi fost şi mai pricepută decît dînsul...

— Vrei să dansez pentru dumneata ? mă întrebă ea în timpul desertului.

— Ei drăcie ! zise baronul. Nu ştii că aici nu se dansează ?

— De ce nu ?

— Pentru că nu se poate, răspunse, autoritar, baronul. Dacă află mamà, are să te certe.

— Şi pe dumneata la fel, nu-i aşa ?

— Mai întrebi ?

Începură amîndoi să rîdă, ca doi copii, arătîndu-mi că „mamà“ e o femeie grozavă, insuportabilă, dar că, la urma urmelor, nu se sin-

chiseau de ea, şi că-i jucau nişte feste... grozave !

Cred că nu vă îndoiţi că pricepeam de ce era vorba.

— Închipuiţi-vă, îmi spuse, fîţîindu-se, delicioasa elevă a baronului, că „mamà“ vine în fiecare noapte să-mi zică noapte bună şi să mă închidă în odaie, întorcînd cheia în broască.

— De două ori, adăugă baronul.

Pufni în rîs şi, vorbind cu glas de femeie bătrînă :

— Rran... rran... Şi dormi bine puişorule. Odihneşte-te pînă *mañana.*

— Da. *Mañana,* înţelegi dumneata, înseamnă mîine. *Pero* între *la tarde y la mañana* mai e *la noche* [1] mă lămuri frumuşica noastră care, simţindu-se în largul ei, voia cu orice preţ să-mi explice... totul, pe deplin.

Îmi aruncă o privire semnificativă şi, apucînd şi strîngînd pe masă mîinile baronului, începu să-i şoptească mii de cuvinte dulci, cînd curierul restaurantului veni să-i spună señoritei că „mamà“ o cheamă la telefon.

— Aşteptaţi-mă, zise ea. Ma entorc numadecat. Sa aud porunca de la mamà pentru astăzi... şi numadecat ma entorc.

— Ei, ce zici ? mă întreabă baronul, de îndată ce rămăsesem singuri, oferindu-mi o ţigară... Sînt menit, din născare, să fiu secretar sau profesor... sau un bătrîn domn de companie...

— Felicitările mele !

[1] Totuşi, între seară şi dimineaţă mai e noaptea. (În l. sp.)

— Da, binevoi el să răspundă. Mititica e destul de plină de haz. În schimb bătrîna... A, nu, dragul meu... nu-ţi poţi închipui ce femeie cumsecade şi naivă... În zadar o mîngîi pe fii-că-sa toată noaptea...

— Ei şi ?

— A doua zi de dimineaţă, bătrîna se răsteşte la mine că de ce arăt rău la faţă... Şi — adăugă el scărpinîndu-se pe ceafă — mă trimite să fac piaţa.

BOEMĂ DE ARTIST

(Fragmente)

Francis Carco: *Bohème d'artiste*
Éditions Albin Michel, 1940

IV

Nici pictorii nu erau mai răsfățați decît poeții. Amatori și negustori, ca să ne exprimăm astfel, nici nu existau. În preajma anului 1908, nu se numărau la Paris decît două galerii unde „tinerii" izbuteau să-și expună lucrările lor. Malițioasa doamnă Weill a fost, cred, cea dintîi care a reușit să întrunească în minuscula ei prăvălioară de pe strada Victor Massé, cîțiva artiști, ale căror pînze se vindeau la prețuri atît de modeste, încît te întrebi, datorită cărui miracol, autorii lor puteau să trăiască ?

— Chiar așa ! răspund aceștia. Crăpam de foame !

De altfel, iată și prețurile pe care ni le-a comunicat domnișoara Weill :

„Litografiile lui Daumier, apărute în *Charivari,* se vindeau cu ghiotura. Nici chiar cele «avant la lettre» nu erau mai scumpe. Zece centime, douăzeci și cinci de centime, un franc !"

Puteai, în vremea aceea, să cumperi cu o sută de franci trei tablouri de Picasso. „Le vînd numaidecît mai departe, mărturisește prietena pictorilor, cu o sută cincizeci de franci, lui Adolphe Brisson, directorul revistei *Les Annales*. Ce au devenit ?" Sînt, cîteșitrele în posesia lui Pierre Brisson. Lucrările în sepia ale lui Guys, costau între doi și zece franci... și

încă „cele veritabile !“ adaugă aceeaşi negustoreasă, extrăgînd mai departe din registrele ei : un pastel *Femei spaniole* de Picasso ; cincizeci de franci. Un încîntător cap de copil, de acelaşi, vîndut domnului Sainsère, şaizeci de franci ; trei tablouri de Rouault : nouăzeci de franci cîteşitrele ; un Lautrec : şase sute de franci ; un Matisse : şaptezeci de franci. În sfîrşit, un Dufy : treizeci de franci ; două pasteluri de Utrillo : douăzeci şi cinci de franci şi, de acelaşi : o vedere din Montmartre, efect de iarnă, zece franci.

Iată şi o anecdotă privindu-l pe Dufy. O copiez, fără să schimb o singură silabă. E cuprinsă în pitorescul volum de amintiri al doamnei Weill, cea cu limba ascuţită, volum intitulat *Pan dans l'Oeil* :

Dufy şi Claudine pleacă la Falaise, unde au închiriat o fermă, şi mă poftesc să petrecem împreună acolo luna august... Într-o bună zi, iau dis-de-dimineaţă trenul şi plec la Falaise. Dufy se afla la Havre. Claudine mă aştepta la gară cu o roabă, ca să-mi poată căra cufărul... Ajunsă la locuinţă, fac o vizită proprietarului. Era aproape trei după amiază şi nu mai mîncasem nimic din dimineaţa zilei. Nu văd de loc să se fi aprins focul. « — Cum adică ? nimic de mîncare ? — Nimic. — Cum nimic ? Pentru asta m-aţi poftit aici ?» În sfîrşit. luăm masa... « — Şi Raoul, tot la Hâvre e ? — Da, s-a dus să lucreze. — Şi, nu v-a lăsat nimic ? — Nu, n-avea nimic. Mi-a făgăduit că-mi va trimite

ceva, de îndată ce va fi în stare, şi... nişte cafea !» A doua zi ca şi în zilele următoare, nimic. Într-o dimineaţă totuşi, o văzui pe Claudine sosind nespus de bucuroasă. «— Am o carte poştală de la Raoul şi curînd o să primim nişte cafea». Îmi arătă cartea poştală : îi scria că lucrează. Într-un colţ al acesteia cususe o piesă de un franc.

S-ar crede că visăm. Îmi aduc totuşi aminte că, pentru a se duce pînă la Auteuil, la amicul său Guy Apollinaire, Max Jacob împrumuta de la unul şi de la altul cincizeci de centime, pe care le plătea după aceea, cu foarte multă greutate.

Marii colecţionari rămîneau la Renoir şi Degas. Tablourile lui Cézanne se vindeau cu toptanul. Vollard, care avea un maldăr întreg, nu se deranja, cînd vreun client dorea să vadă operele acestui pictor. El însuşi mi-a confirmat lucrul ăsta :

— Era vorba de un neamţ. Spune-mi, cunoşti cum sînt nemţii ? Aleg întotdeauna ora cea mai nepotrivită ca să vină la dumneata. Neamţul meu venea regulat atunci cînd îmi făceam şi eu siesta. Slujnica mea bătrînă mi-l anunţa :

— Nu se poate ! dorm ! Vezi bine că dorm, răspundeam slujnicii... Şi, în fiecare an, iar se înfiinţa...

— Şi... tot mai dormeai ?

— Se înţelege.

În răstimpul acesta prețurile creșteau. Ce epocă ! Eu însumi am plătit cîte zece franci un Utrillo. Domnul Maurice, chiar el mi-l aducea acasă. Lucrul ăsta era însă o pură amabilitate din partea lui. Ba, la nevoie, mai adăuga și o dedicație. Mi-e teamă că astăzi Utrillo nu s-ar mai deranja, chiar de l-ai plăti, greutatea lui în aur. Trăiește la țară și are alte preocupări. De altfel, și amatorii. Pentru a înțelege marasmul în care „tînăra pictură“ se zbate astăzi, închipuiți-vă un interior burghez unde, în sufragerie tronează un Picasso plătit cu o mică avere. Urmarea acestei cumpărături e că menajul nu mai știe nici ce-i mașină, nici ce-i vilegiatură la mare, nici ce sînt sporturile de iarnă. Viața posomorîtă de toate zilele, restrîngerile, pocăința, îi cuprind în păienjenișul lor. Domnul și-a pierdut patima de colecționar, iar doamna nu pierde nici un prilej să-l cheme la ordine. „De n-ar fi tabloul ăsta, rostește ea cu vocea plină de reproșuri, aș putea și eu să-mi cumpăr o pălărie delicioasă de la Marie Guy.“ Și, luînd ca martor odrasla lor pe care Picasso îl lipsește de a avea și el Bugatti-ul *lui* de trei litri, ea adaugă : „Ah, taică-tău, băiete... se credea deștept !“

Cum să admitem că odrasla ajunsă ea însăși la vîrsta cînd este în stare să-și îmbogățească propria colecție cu o nouă pînză, ar putea să aibă cea mai mică veleitate de a specula posibilitățile viitoare ale vreunui tînăr pictor ? Va trebui să așteptăm cel puțin să treacă două generații, înainte ca „afacerile“ să prindă iar

putere. Cît de departe de noi e timpul cînd negustorii, în fața unui auditoriu de „fraieri“, povesteau anecdote care făceau toată lumea să rîdă !... Unul din negustori, care găsise un amator, îl însoțea spre casa unui client, dorind să scape de un Manet. Pe drum, amatorul își părăsi o clipă însoțitorul, vrînd să schimbe cîteva cuvinte cu un prieten.

— Cum ? îi spuse acesta, îl asculți pe banditul ăsta de... ! Ăsta te duce, bagă de seamă !

„Mă plictisește grozav individul ăsta, mormăie în sinea lui negustorul... Mă plictisește !“ Totuși, cum amicul își manifestă dorința de a asista și el la operație, negustorul se învoiește cu prezența și a intrusului.

— Socoteam totul pierdut, mi-a mărturisit el însuși... și mă întrebam cum să-mi păstrez zîmbetul, cînd deodată, clientul meu, care pînă atunci nu ciripise, se întoarce, îmi face cu ochiul și îmi șoptește : „Nu vă fie teamă. Individul vrea să-mi sufle tabloul. Dar... o să vedem noi. Dublați oferta ! Triplați-o ! Mulțumesc !...“

Mă gîndesc la francul acela al lui Dufy, la ajutorul acesta atît de umil și mișcător, cusut într-un colț al cărții lui poștale. Mă gîndesc la Modigliani care, uneori vreme de o săptămînă, n-avea de mîncare decît vreo cîțiva pumni de fasole, pe care Zborovsky, misitul lui, o pregătea, mîncînd-o laolaltă cu pictorul. Era perioada eroică. Nimeni însă nu credea în Modi. N-are nici un rost să protestăm. E prea tîrziu ca să mai putem da altă înfățișare faptelor.

Zbo și Modi au avut un sfîrșit mizerabil. În ziua îngropăciunii pictorului, negustorii îmi propuneau să-mi cumpere nudurile pe care le posedam. Vorbeau cît mai firesc de lucrul ăsta, în timp ce mergeau după sicriul lui, așa ca de o „combinație" în care nenorocitul n-avea de ce să fie amestecat.

— Opt mii, zece mii. La naiba. Te lași greu, mîrîiau ei, fără să audă scîrțîitul roților dricului pe pavelele de la Père Lachaise... Haide, unsprezece bilete frumoase !... Mari !

Cu un an înainte, două din aceste personaje, cărora Zborovsky încerca să le vîndă cîteva tablouri ale artistului, aproape că-l dăduseră afară. În schimb, astăzi, își dau aere de protectori ; iar cel mai tînăr din ei, plin de acel cinism, căruia din fericire, criza i-a mai tăiat din obrăznicie, spunea, referindu-se la noul său domiciliu :

— Compotiera e gata, nu mai aștept decît „perele" [1].

Bietul Modigliani ! Păstrez una din fotografiile sale, cu părul vîlvoi, fotografie din anul 1908, cînd sănătatea îi era deja zguduită din pricina exceselor de tot felul. Picasso spunea despre el :

— Văzutu-l-ai oare vreodată beat altundeva decît în plină stradă, înconjurat de toți cască-gură ? Îi plăcea să se afișeze, să provoace scandal.

[1] Joc de cuvinte: aici *poire* (pară) e înțeleasă în sensul de „fraier".

Expoziția lui la domnișoara Weill se însărcinase, cum s-ar zice, cu acest lucru. Un sticlete trimis de către comisar pătrunde în galerie : — Domnul comisar vă poruncește să scoateți nudul ăsta ! — Ei asta-i ! Și de ce ?— Vă mai poruncește să-l scoateți și pe ăsta !

Afară — amintește domnișoarea Weill în volumul mai sus citat — *lumea adunată devenea vijelioasă.*

„Agentul se întoarse... domnul comisar vă poftește la domnia-sa. Trec strada, printre huiduieli și glume proaste, și urc la etaj. Biroul e plin de oameni care așteaptă cu răbdare. Întreb : — M-ați rugat să vin aici ? — Da, și vă poruncesc să-mi scoateți toate murdăriile astea. Cuvintele acestea îmi sînt spuse pe un ton de rară insolență care nu suportă nici o replică. Totuși îndrăznesc : — Sînt și cunoscători care nu împărtășesc această părere... Și, la urma urmelor, ce au nudurile astea ? — Nudurile astea (ochi ieșiți din orbite și o voce care trebuie să se fi auzit și la Courneuve), nudurile astea... Au pppăr pe ele !...

Din fericire pentru artiști, mai era și alt comisar—ceva mai deștept decît colegul său de pe strada *Taitbout* — care adora pictura și intervenea ori de cîte ori erau arestați Utrillo sau Modigliani, obținînd eliberarea lor. Biroul său era împănat cu pînze pe care le cumpăra din banii lui. De la descoperirea „Vameșului" și de la uriașa păcăleală pusă la cale de Apollinaire

22 — c. 72

și de Salmon cu privire la „drăguțul Rousseau", vremurile începuseră să nu mai fie atît de proaste. Vlaminck, Derain, Modigliani, Picasso locuiau pe „malul stîng". Ultimul eveniment eroic grupase pe foviști și cubiști în piața Ravignan, cu prilejul unui omagiu adus maestrului din Piacența, în 1908. Serbarea fusese organizată în atelierul lui Picasso. Pe pereți — ne spune Maurice Raynal, care luase parte la serbări — atîrnau cîteva frumoase măști negre, un tabel arătînd valoarea diferitelor monede în circulație și o hartă a Europei... Sala fusese decorată cu ghirlande de lampioane.

Printre cei de față erau trei amatori veniți în mod special pentru această expoziție și anume unul de la New York, altul de la Hamburg, iar al treilea din San-Francisco, apoi mulțime de artiști și scriitori : Marie Laurencin, Jacques Vaillant, Braque, Agero, Guillaume Apollinaire, Max Jacob, Cremnitz, Salmon, René Dalize. Se adunaseră la barul Fauvet, unde luaseră aperitivul. Aproape de ora opt, uitînd de un danez care nu-și terminase discursul, cei strînși acolo urcară spre strada Ravignan, pătrunzînd în spațiul unde trebuia să aibă loc banchetul. Intrarea în locuința lui Picasso a fost cum nu se poate mai gălăgioasă. În sfîrșit, trei bătăi discrete în ușa atelierului avură darul să potolească zgomotele. Urmă o tăcere ca de biserică.

„Era Vameșul, pe cap cu pălăria lui moale de pîslă, ținînd bastonul în mîna stîngă, iar în

dreapta vioara." Apariția pictorului, continuă povestitorul : „despuiat, ca să ne exprimăm astfel, și parcă înveșmîntat numai cu vioara sa, făcu să treacă un fior de înduioșare prin sufletele întregii asistențe. Era unul din cele mai mișcătoare tablouri ale lui Rousseau. O clipă privi împrejur, lampioanele aprinse : chipul i se însenină..."

S-a făcut nouă ! S-a făcut zece. Dineul nu sosea. Cînd, deodată, organizatorul seratei își dădu seama că se înșelase și făcuse comanda pentru altă zi. Așa că fiecare trebui să alerge după provizii. Se organiză astfel o masă la întîmplare, cu ce se găsise. Vreo cincizeci de butelii, pe care oaspetele nostru le ținea în rezervă, udară cutiile cu sardele, iar Cremnitz — care servise în Legiunea Străină — intonă în ritm vioi, un cîntec în cinstea celui sărbătorit. Raynal și-a notat refrenul :

Priviți pictura :
Rousseau, cînd vrea,
Prinde natura-n
Pensula sa !

Vameșul scoase din cutie instrumentul său : „un soi de vioară pentru copii" și cîntă una din lucrările sale, intitulată : *Clopoței.* Urmară alte cîntece. Musafirii voiau să danseze. Vameșul execută un vals compus de el : *Clémence*[1]... Cum însă dintr-un lampion cădeau picături de

[1] Îndurare. (În l. fr.)

ceară fierbinte pe craniul muzicantului, Rousseau preferă să schimbe locul, ceea ce îi îngădui să-şi interpreteze repertoriul, spre satisfacţia tuturora".

În acest răstimp, pe un colţ de masă, unde găsise prilejul de a-şi rezolva corespondenţa rămasă cu două luni în urmă, Guillaume Apollinaire improviza poemul ce urmează, şăgalnic, dar fără să fie batjocoritor, pe care ni-l recită :

Peisajele aztece, Rousseau, de altădată,
Mangherii, ananaşii, nici azi nu i-ai uitat ?
Maimuţele, ce-n pepeni intrînd, beau zeama toată
Şi împăratul care, bălai, l-au împuşcat.
Tot ce pictezi, din Mexic adusu-l-ai cu tine.

A fost un succes grozav. Vameşul a dansat cu toate invitatele, pînă în zori. Peste două zile se ivi şi danezul care, pînă la urmă, izbuti să urce strada Ravignan, aflîndu-şi iarăşi drumul, de-a curmezişul labirintului de coridoare ale celebrului *„bateau-lavoir"* unde Picasso îşi avea atelierul. Nordicul nostru sosea tocmai cînd băieţii de la bucătărie aduceau, în sfîrşit, merindele.

„Şi, pînă la urmă, conchide Raynal, el a fost cel ce s-a ospătat cel mai bine".

***

Ei bine, „cazul" vameşului prea îmi pare să fie una din acele glume proaste de artist, ale

cărei victime n-au fost cei ce urmau să fie mistificaţi, ci înşişi mistificatorii care, pînă la urmă, n-au fost în stare să tăgăduiască. E de fapt cam acelaşi lucru ce s-a întîmplat cu sonetul lui Rimbaud *Vocalele,* despre care Verlaine îi explica lui Pierre Louys că e o aiureală genială. Ne aflam în epoca acestor divertismente. Jarry murise tocmai cînd eu debarcam la Paris. Cei mai mulţi din camarazii mei îl cunoscuseră. Vorbeau despre el, regretînd că nu mai trăia, ca să poată însufleţi cu verva şi cu improvizaţiile sale monotonia vieţii... atît de zilnică ! gemea Laforgue. Apollinaire făcea tot ce-i stătea în puteri. Exploata cubismul ca pe o mină împănată de bombe cu explozie întîrziată. Burghezii şi oficialităţile făceau greşeala de a lua în serios toate aceste manifestări ale unui creier fertil în găselniţe pline de savoare. În faţa micii vitrine a domnişoarei Weill, trecătorii se opreau, declarînd uneori cu glas tare, după ce priviseră cît mai bine tablourile expuse. „Trebuie să fi fost făcute de un c..., dar şi mai c... e cel ce le va cumpăra."

— Praf în ochi pentru naivi ! spunea isteaţa şi harnica prietenă a şcolii celei noi de pictură.

Şi povesteşte următoarea anecdotă, care ne face să înţelegem mai bine ce prăpastie despărţea pe cei vechi de cei moderni :

— Un pictor distins cu premiul Romei, obsedat de pictura celor tineri, locuieşte în cité Frochot, peste drum de galeria mea. Venea în fiecare zi spre a-şi desfăta ochiul şi ca să-mi

povestească tot felul de lucruri abracadabrante. Într-o bună zi, îl aud că-mi spune : „M-am lămurit ! Asta e ! Veniți să vedeți !“ Mă duc să văd și, ce crezi dumneata ? Îmi arată propriul său portret : ochii roșii, sprîncenele verzi, părul galben, nasul violet, buzele albastre... o cartelă de mostre. „Mă întreb dacă să-l expun la cercul Volney... Ce-au să mai urle !“ zice laureatul cu premiul Romei.

De fapt, e veșnica neînțelegere, veșnica ceartă care, de la o generație la alta, accentuează contrastele. Chiar dacă, pentru a reacționa împotriva apatiei maeștrilor și pentru a suporta cu oarecare bună dispoziție sistematicul lor spirit de denigrare, n-am fi avut decît exagerările acestea, și încă trebuie să recunoaștem că ele erau necesare. Fără ele, existența ne-ar fi părut mult prea anostă.

— Spuneți-mi, vă rog, începea să întrebe de regulă cîte un amator plin de bunăvoință în fața vreunei pînze... Aș dori mult să înțeleg.

Îl cîntăream numaidecît, și începeam să-i expunem niște teorii care, pînă la urmă, îl tîmpeau de tot, gata să ne schimbăm părerea, susținînd teza contrarie, dacă-l vedeam că dă semne de aprobare.

— Sînt imposibili, prietenii dumneavoastră ! îmi spunea după aceea, în timp ce mă ducea înapoi cu mașina sa, bancherul sau proprietarul pe care îl plimbasem pe la *Lapin*. De fapt, ei nu caută decît să uluiască lumea.

Unul din oamenii aceștia puternici și bogați îmi făcuse un serviciu. De luni întregi îmi tot spunea :

— Copile, dacă ai vreodată nevoie de bani, mă găsești oricînd. Gîndește-te !

Și iată că, deșteptîndu-mă într-o zi, am descoperit că, din toată averea mea, nu-mi rămîneau decît zece franci. Era cam puțin, chiar dacă ne gîndim că asta se întîmpla înainte de francul Poincaré. M-am dus așadar la acest Mecenat al meu, i-am explicat situația, și el mi-a semnat un cec, neacceptînd nici o dobîndă și nevrînd nici chitanță de primire. Parcă mi-era rușine. Aș fi vrut să-i dovedesc gratitudinea mea. În cele din urmă m-am dus la el, cu un carton de Utrillo sub braț.

— Dă-mi voie, i-am spus, să-ți ofer tabloul acesta, care astăzi nu valorează decît cinci franci. Îl vei revinde mai tîrziu, căpătînd o sumă cu mult peste ceea ce-ți datorez eu.

Era vorba de zece mii de franci. Am mai adăugat :

— Dragul meu, depune la bancă, pe numele meu, încă douăzeci sau treizeci de bancnote. Mă oblig să alcătuiesc pentru dumneata o colecție de tablouri, al căror preț nu va întrece, în medie, o sută cincizeci de franci.

— Adevărat ? mi-a răspuns. Crezi ?

— Să încercăm !

Și iată-mă, ducînd pe omul ăsta la Suzanne Valadon, sperînd să-l văd cum nu mai lasă nimic în atelierul acesteia. Decepție. Nu cumpă-

ră nimic. După două săptămîni mă cheamă la telefon.

— Am o surpriză plăcută pentru dumneata, îl auzii zicîndu-mi la capătul celălalt al firului. Ai un minut liber ?

Vestibulul, cele două saloane, camera lui, sufrageria, erau ticsite cu tot felul de mîzgăleli.

— Ei, ce zici, mă întîmpină cu un aer glorios binefăcătorul meu. Te rog să te convingi. Şi eu, la rîndul meu, am găsit un pictor. Şi încă ce pictor. ! Mi-a vîndut patruzeci şi şapte de tablouri cu cîte o sută de franci unul peste alul. Uită-te şi dumneata !...

Nu era nimic de obiectat. Omul nostru zvîrlise patru mii şapte sute de franci pe fereastră. În schimb, pictoraşul nostru pe care colecţionarul meu îl descoperise pe La Butte, unde tocmai decora interiorul unui bistrou, avu cel puţin posibilitatea să facă o călătorie în Sudul Franţei împreună cu nevasta, cei doi copii şi cu servitoarea, fără să bănuiască măcar că materializarea acestui vis al său, care îi era mai scump decît toate celelalte, mi-o datora numai mie.

— Cu atît mai bine pentru el, mi-am spus. Totdeauna e aceeaşi poveste.

Anul următor, acelaşi uluitor descoperitor de talente nu mai jura decît pe Altmann. Îl instalase în castelul său de lîngă Pontoise şi veselul nostru cumătru găsea că viaţa acolo e delicioasă. Rămînea îndelung la masă, spunea

tot felul de istorii, îndemna la tot felul de şansonete, apoi, cu douăzeci de minute înainte de căderea nopţii, cobora în parc unde trăgea cu bidineaua una din acele strălucitoare „impresii“ al căror secret îl cunoştea atît de bine.

— Prea o tragi repede, Alexandre, îi spuneam. Bagă de seamă ! Prietenul nostru are să se dezmeticească !

— Nici un pericol. Îl satur !

— Ia şi tu cu tine o carte, un litru de vin alb sau nişte cărţi de joc. Tricotează ! În sfîrşit, fă aşa ca lumea să creadă că lucrezi în mod serios. Cunosc neamul ăsta de oameni. Într-o zi are să-ţi reproşeze că l-ai pungăşit.

Şi, într-adevăr, ziua aceasta n-a întîrziat.

— Cum dracu ? se răsti castelanul. Douăzeci de minute fiecare tablou. Şi eu ţi-l plătesc cu două mii de franci ! Dacă fac bine socoteala, asta înseamnă şase mii de franci ora. Dar bine... eu cîştig mai puţin decît dumneata !

Şi bucuria s-a terminat.

Cunoscusem pe Altmann înainte de război. Un prieten mă dusese la el, în cartierul Vaugirard, aproape de La Ruche, această pepinieră de mîzgălitori, de sculptori şi de muzicieni. Pictorul era pe vremea aceea în culmea talentului său. Vreau să zic cu asta că nu pierdea niciodată prilejul de a-şi întîmpina vizitatorii ca şi cum, într-adevăr, ei n-ar mai fi ştiut nici unde să mănînce, nici unde să doarmă. Prima mea luare de contact cu omuleţul acesta extraordinar a ţinut patruzeci şi opt de ore. Altmann, care sosise pe jos la noi, venind din

Rusia lui natală, mi-ar fi luat-o în nume de rău, dacă n-aş fi primit invitaţia pe care mi-o făcea din toată inima. Poseda şi el o vioară, la care cînta şi pe stradă, şi în metrou, şi în baruri, ba chiar şi în localurile poştei, în timp ce aştepta vreo legătură telefonică. Mi-a făcut întotdeauna impresia unui Charlot, pe vremea cînd „tipul" nu exista decît ca un specimen de boem sau de „înghite palme" pişicher, alături de tipurile de Pierrot ale lui Willette şi sărmanului Gaspard al lui Verlaine. Închipuiţi-vă un personaj subţirel şi volubil, cu părul creţ, cu ochii scînteind de inteligenţă şi de ironie, elegant, însă în felul său, fantastic, dar fără să bată cîmpii şi gata totdeauna să vă dea luna sau cămaşa, portofoliul, casa şi pantofii. Îi purta lustruiţi şi cu carîmbii albi. Pantofi minusculi care, datorită celor două culori opuse : alb şi negru, subliniau micimea lor, semănînd aproape cu nişte pantofi de copil sau, mai precis, cu pantofii piticilor pe care îi întîlnim în lumea rulotelor, a circurilor şi a barăcilor de prin tîrguri. De altfel se îmbrăca de parcă ar fi fost un fenomen. Şi — scriu asta fără răutate — chiar şi era. S-ar fi crezut că existenţa sa ar fi un fel de rămăşag. Rînd pe rînd, ba ospătar, ba ucenic croitor, ordonanţă, comisionar, vînzător la băcănie, vagabond, lăutar de stradă, paznic la copii, ajutor de zugrav, omuleţul nostru atît de curajos încercase tot ce se poate pentru a deveni celebru. Cea dintîi gară pe care o cunoscuse atunci cînd fugise din satul lui, îl spăimîntase. Niciodată în viaţa

lui nu văzuse atîtea lumini şi nu auzise atîtea fluiere, gîfîieli, bubuituri şi ciocănituri. Gălăgia aceasta îl uluise. Spaima ce-l cuprinsese îl goni o săptămînă întreagă de-a lungul şi de-a latul cîmpului, fără să se poată hotărî încotro să se îndrepte. Nişte ţărani l-au cules, murind de frig şi de foame, luîndu-l la ei acasă unde, cum se mai dezgheţă puţintel la căldura sobei, ceru o bucată de cărbune cu care desenă pe zid silueta binefăcătorilor săi. Se găseau mereu oameni care să-l ajute, tocmai în clipele cînd începea să se clatine de mizerie şi de istovire. Pe urmă, uimitoarea aventură continuă, iar călătorul nostru nu trăgea la cîntar mai mult decît un fir de pai... cea mai neînsemnată suflare îl mătura după placul ei, silind fantoşa asta poznaşă să se învîrtească pînă ameţeşte, să se dea peste cap pînă cădea undeva la distanţe neînchipuite, ca să înceapă numaidecît cursa lui mai departe. La Paris, pretindea că e pictor şi, atunci cînd vreun amator, ispitit de talentul său, venea să-i vadă operele, îl găsea pe Alexandre plimbînd în trăsura lor, prin faţa imobilului, pe copiii gazdei sale. Nişte trecători au trebuit, într-o seară de iarnă, să-l reanimeze cu ajutorul unei băuturi întăritoare şi să-l fricţioneze ; l-au căutat în buzunare pentru a-i cunoaşte adresa şi pentru a şti dacă are cei cîţiva gologani trebuincioşi ca să se întoarcă acasă cu trenul. Au găsit astfel o scrisoare a lui Rothschild, care îi fixa o întîlnire.

Drăguţ şi săritor, acest Altmann !

— A ! A ! drăguţule... Ţine ! striga el, strecurînd o piesă de cinci franci printre degetele îngheţate ale nevoiaşului pe care întîmplarea i-l scotea în cale.

L-am întîlnit, într-o zi, în apropierea Operei, ferches, scos ca din cutie, împleticindu-se însă de parcă ar fi fost beat şi vărsînd lacrimi fierbinţi.

— Alexandre, l-am întrebat. Ce-i cu tine ?

— Este că nu mai am nimic... dar nimic, nici atît măcar... Proprietarul mă evacuează.

— Întoarce-te acasă, i-am spus. Ţine asta ca să-ţi cumperi ţigări şi o sticlă de coniac. Ai înţeles ? Acum sîntem la amiază. Noi trecem să te vedem pe la trei.

— Care noi ?

— Ai încredere

Directorul de teatru, cu care luam dejunul în ziua aceea, veni cu mine la pictorul nostru şi, patruzeci şi cinci de minute mai tîrziu, părăsea atelierul, luînd cu el şapte tablouri.

Altmann făcu din suma pe care o primise două părţi egale. Una o băgă în buzunar, iar pe cea de-a doua mi-o prezentă mie. Şi, cum îl refuzam, chemă un taxi, cutreieră înfrigurat toate librăriile capitalei şi, în aceeaşi seară, cu un pachet la subsuoară, trăgea, să-l rupă aproape, de mînerul clopoţelului de la uşa mea de pe Quai aux Fleurs".

Desfăcînd pachetul, îmi întinse unul din cele cinci exemplare pe hîrtie japon din *Bubu*

de Montparnasse pe care-l cumpărase pentru mine. Volumul trebuie să-l fi costat foarte scump, aşa că nu găseam un motiv plauzibil să-l refuz.

— Slăbeşte-mă, i-am spus. Ia-ţi cartea.

— Nu, dragul meu, îmi răspunse, ia te uită !

Pe coperta interioară, pictorul scrisese următoarea simplă dedicaţie :

„Prietenului meu Francis, care mi-a salvat viaţa".

În ochii unui bibliofil, exemplarul încetase de a mai valora numai treizeci de sous.

V

Sincer vorbind, asta întrecea orice măsură !

— Cum !... Tu ? am întrebat pe un tînăr brun, prea elegant îmbrăcat ca să-ţi poţi închipui că ar putea să lucreze undeva şi care juca o partidă de zaruri în sala din dos a barului *Muza*. Ce tot vorbeşti ? Te cheamă Villon ? François Villon ?

— Probabil !

Tovarăşului său de joc, a cărui privire pătrunzătoare mă cerceta cu de-amănuntul, ca şi cum m-ar fi bănuit că aş fi de la poliţie, îi scăpă un rînjet.

— Haide, François, bombăni el, întinzîndu-i zarurile. E rîndul tău. Gata ?

Ciudat loc şi barul ăsta. Se pare că muşteriii lui cei mai obişnuiţi făceau parte din tagma

„anarhilor" Cartierului Latin, cărora li se adăugau și cîțiva evadați din faimoasa bandă a calpuzanilor care se întîlneau de obicei în grădina Luxembourg. O femeiușcă, pe nume Fernande, al cărei bărbat era la ocnă, mă introdusese acolo. Se îmbrăca în vechile haine ale omului ei, proclamîndu-se, nu fără mîndrie, fată și femeie de anarhiști. Mecislas Golberg, autorul volumului *Morale des lignes* pe care ea îl cunoștea, își scuipa ultimele sale rămășițe de plămîni în sanatoriul din Avon. Femeia asta a fost cel dintîi om care mi-a vorbit despre fiul lui Golberg, arătîndu-mi că, n-avusese alt leagăn în timpul copilăriei sale, decît sertarul unui scrin, aflat într-o cameră de hotel. Nici prin gînd nu-mi trecea pe atunci că tînărul Charrier avea să-și sfîrșească scurta și tragica existență pe eșafod. Cu toate acestea, ideile pe care le nutreau obișnuiții barului *Muza* trebuiau în mod inevitabil să-i zvîrle într-o zi sub cuțitul ghilotinei, cîtă vreme rămîneau credincioși teoriilor lor. Locuiam atunci pe strada Racine. Fernande, care îmi făcuse cunoștință cu mai mulți din adolescenții palizi și slabi pe care îi frecventa, îmi spusese că toți au un meșteșug și că, în afară de asta, scriau și poezii, fără să izbutească totuși să le vadă tipărite. Lucrul ăsta ne-a apropiat. Numai că, operele acestor tineri se adresau maselor, predicînd „Seara cea mare", răfuiala generală. Unele din ele erau scrise chiar pe melodii la modă. *Vin' puicuțo* inspirase chiar celui mai gălbejit dintre prietenii echipei un imn sîngeros care se potrivea întocmai cu muzica zglobie a acestui cîntec.

Autorul (un tipograf) zbiera :

> *Burghezi, pe-un joc de bucurie*
> *Cu toții fi-veți spînzurați !...*

El singur compusese textul acesta, în atelier, și îl trăsese la presa de mînă, pe niște resturi de hîrtie fină, în totul cam o sută de copii, pe care le distribuia tovarășilor săi. Singur François Villon poate nu scria versuri. Nu atît pentru că ar fi fost leneș, ci pentru că era un original. Trăia de pe urma banilor pe care-i primea făcînd pe crainicul filmelor în curs de reprezentare, în fața unui cinematograf din piața Saint-Michel. Trăia însă și din alte resurse, și anume din cele pe care „anumite femei" de pe strada Monsieur le Prince i le vărsau din cîștigurile lor. Un pardesiu bogat, cu martingală de catifea, o pălărie de pîslă de culoare deschisă, și încălțăminte sport, dezvăluiau gusturile rafinate ale personajului nostru.

După ce-și terminase partida, omul veni la mine și mă întrebă :

— De ce te miri că mă cheamă François Villon ? Cu toate astea, e numele meu adevărat. Întreab-o pe prietena ta Fernande.

— Fleacuri ! îl întrerupse aceasta. Las-o baltă !

Nici ea nu înțelegea de ce rămăsesem surprins și, nici prin gînd nu mi-a trecut să-i lămuresc.

Era, într-adevăr, prea frumos. Pe vremea aceea, Mac Orlan nu-şi publicase încă romanul în care un nou Villon, întruchipat în aventurier urma să ilustreze ipoteza — în ochii autorului verosimilă — că poetul *Testamentului* n-a murit, deoarece el trăia mai departe în persoana aiuritului meu. Nu-l cunoşteam încă pe Mac Orlan. Poate că auzise vorbindu-se de omonimul acelui „neam rău". Poate că eroul lui se născuse în mod spontan în creierul său. Există, într-adevăr, locuri predestinate. Barul *Muza* de pe strada Cujas, ca şi barul *La Bolée* de pe strada Hirondelle îndreptăţesc afirmaţia asta. Întîlneai acolo, în toate după-amiezile, beţivani solitari sau perechi bizare, avînd toţi legături mai mult sau mai puţin trainice cu această boemă, pe atunci în luptă deschisă cu societatea. Bibi-la-Purée îşi făcea cîteodată o vagă apariţie, iar mai tîrziu, am întîlnit acolo un tip mătăhălos, încălţat cu espadrile, care pretindea că, pe vremuri îi cunoscuse pe Verlaine şi Moréas, întrebîndu-mă încă de sănătatea lor.

Mizeria, trîndăvia, alcoolismul, pricinuiesc deseori astfel de confuzii. Zadarnic nu vrem să ţinem socoteală de ele. Pînă la urmă, tot izbutesc să populeze atmosfera cu tot felul de fantome şi s-o îmbibe cu nelinişte. În anumite zile ploioase, prezentul şi trecutul ne fac, uneori, în limita realului şi posibilului, să nu mai ştim care din amîndoi e mai tare şi alături de care din ele merită să stăm. Poeţii ştiu

bine cît de mult datorează ei acestei noţiuni tulburi a lucrurilor, noţiuni care zdruncină perceperea normală a lumii exterioare. Mai mult chiar, cei mai buni dintre ei nu s-au temut niciodată să accentueze această ameţeală, mergînd pînă acolo încît să se îndoiască de însăşi prezenţa lor, de înseşi propriile lor reacţiuni.

În seara aceea ningea. Intrasem la barul *La Bolée* vrînd să beau un grog şi să mă dezgheţ puţin. Spre marea mea surpriză, n-am văzut nicăirea pe patron. L-am strigat pe nume. Nimeni. În faţa marelui şemineu din fund, în care mai ardeau rămăşiţele cîtorva butuci, zăcea întins un cîine murdar şi plin de noroi. Nu văzusem încă niciodată jigodia asta într-un asemenea loc. Se vede treaba că stăpînul lui nu trebuia să fie prea departe, căci, un scaun ce fusese apropiat de gura sobei dovedea că cineva se aşezase acolo, vrînd să se încălzească. Dacă stăpînul cîinelui ar fi părăsit barul, cîinele l-ar fi urmat... desigur afară numai dacă animalul — un cîine ciobănesc german — nu era decît vreo jigodie pripăşită care, pătrunzînd înăuntru şi găsind sala goală, se culcase în faţa sobei.

— Ei, i-am spus tovarăşului acestuia, pe cine aştepţi ? Unde ţi-e stăpînul ?

Cîinele m-a privit şi s-a întins alene, mişcînd, din politeţe, coada. Părul lui scotea aburi. Ochii galbeni avură o expresie de desăvîrşită beatitudine, apoi se închiseră. Am văzut atunci că javra n-avea zgardă.

23 — c. 72

— Se vede treaba, mi-am zis, că l-a cules Hubert de pe stradă.

Toată lumea din cartier îl cunoștea pe Hubert. Nu-și vînduse încă prăvălia ca să se ducă în provincie să facă pe negustorul de vite. Era prietenul poeților, al pictorilor tineri, al fetelor de stradă, al animalelor de pripas. Absența lui începuse să mi se pară cam neobișnuită. Cel dintîi pungaș sau, cine știe, vreun client oarecare, în trecere, s-ar fi putut folosi de ea.. Focul pîlpîia. Auzeam butucii troznind înăbușit.

— Ei, Hubert ! am strigat, ducîndu-mă pînă la ușa pivnicioarei. Mi-e sete.

Un bărbat mătăhălos, purtînd bluză, și care tocmai ieșise din privată, se ivi pe culoar.

— Care Hubert ? întrebă el.

Omul ținea în mînă un retevei. Pe cap purta o pălărie de pîslă, soioasă. Cuiele tălpilor lui scrîșneau.

— Bine, dar... l-am informat, e chiar patronul localului.

— Și ?

— Îl caut.

— Și eu la fel, mîrîi namila. Cînd intrasem, acușica, nu era nimeni înăuntru... Tot aia-i ! Trebuie să vii pînă aici ca să dai de un chilipir ca ăsta. În mahalaua mea...

— Care mahala ?

— Belleville.

— Și cîinele ?

— E-al meu, răspunse omul.

Îmi trecu o clipă prin cap ideea că ar fi putut să fure banii din tejghea, dar îmi venii numaidecît în fire, gîndindu-mă că în cutia tejghelei nu era niciodată un ban.

— Cu toate astea, tot aș fi vrut să beau un pahar cu vin sau, mai degrabă, ceva cald. Să zicem o cafea stropită, mă lămuri straniul meu interlocutor. Ei ? Nu crezi ?

— Cît privește vinul, e ușor.

— Atunci, fie ! Vin !

Nu trecu mult și ședeam amîndoi lîngă foc, cu cîte un pahar în mînă. Cîinele căsca și se întindea. Stăpînu-său îl mîngîia din cînd în cînd, discret, cu vîrful reteveiului, în timp ce, cu ochii ațintiți, contempla flăcările, adîncindu-se într-o lungă reverie. I-am întins o țigară.

— Așa cum vă spun, bombăni el. La Belleville nu m-ar fi lăsat singur și să nu știu unde e patronul... Cu toate astea, s-a schimbat ceva... sau, mai degrabă... parcă nu mai recunoști unele colțuri...

Tocmai pe vremea aceea lucram la romanul meu : *Echipa*. Zilnic, pe micuța mea masă de lucru, de pe Quai aux Fleurs, după lungi strădanii, se adunau filele romanului. Coborîsem tocmai din casă, traversînd apa, vrînd să-mi mai schimb gîndurile și să umblu puțin înainte de a mă înhăma iarăși la lucru. Îmi lipsea o descriere a părții de sus din Belleville, unde se petrece acțiunea cărții acesteia. Cunoșteam totuși străzile Campans, Haxo și de la Chine. Îmi pierdusem de multe ori vremea pe acolo.

Rătăcisem de-a lungul gardurilor porţii Pré-Saint-Gervais, urcînd de acolo pe bulevard, spre Les Lilas. Carnetele mele erau înţesate de notiţe şi de crochiuri. Aşa cum obişnuiesc cu toate lucrările ce le fac, sute de amănunte, prinse pe viu, aşteptau să fie prelucrate. Întrebuinţasem deja un număr oarecare din ele, iar celelalte trebuiau să urmeze. Deodată însă, tocmai în mijlocul unei pagini, se ivise, brusc, o dificultate. Dacă n-ar fi fost atît de tîrziu, m-aş fi întors acolo, ca să-mi lămuresc îndoielile ce mă cuprinseseră, însă ninsoarea asta, care încurca totul, îmi răpise energia. Aveam poftă să mă odihnesc, să las puţin lucrul. În cele din urmă, sperînd să stau de vorbă cu Hubert, intrasem la *Bolée*. N-avusesem însă norocul să-l întîlnesc şi întîmplarea voia acum ca tipul alături de care stăteam la căldură să se fi născut la Belleville şi să-mi dea el informaţiile de care aveam nevoie.

— De care locuri vorbeşti ? l-am întrebat.

— De cele de sus, din preajma platoului. Pe vremea mea, cît ţinea drumul, pînă la cimitir, erau înşirate numai cuptoare. Nişte cuptoare mari unde se prelucra piatra de var adusă de la cariere. Noaptea, toţi golanii dormeau acolo. Era nostim de tot.

— Şi cuptoarele ?

— Rasibus, răspunse el, după ce-şi golise paharul, întinzîndu-mi-l, pronunţînd acest „rasibus“ care, se vede treaba, că trezea în mintea lui imaginea unui nou pahar, plin ochi. Închipuiţi-vă !

Dulăul ciobănesc deschisese un ochi.

— Ce-i, Bobişon, îl întrebă omul meu din Belleville. Ce-ai văzut ?

Întoarse capul către stradă, tocmai în clipa cînd uşa se deschisese de tot, împinsă de noul sosit. Era Hubert. Bobişon scoase un mîrîit.

— Afurisiţilor ! strigă cabaretierul. Faceţi ca la voi acasă. Ai ?

Cunoştea pe omul cu bluză tot atît de puţin ca şi mine. Totuşi îi trase o palmă sănătoasă pe umăr, după care, desprinzînd din rastel o ulcea în care se servea cidrul, o umplu ochi cu vin, bînd în sănătatea noastră.

— Vin de la comisariat, ne explică el, o chestie cu nişte clienţi care au tăbăcit aseară un sticlete, cînd ieşiseră de aici.

Necunoscutul se ridică, fluieră cîinele şi se făcu că vrea să plătească.

— Lasă, protestă Hubert. Erai cu un prieten de-al meu la masă, aşa că, nici vorbă de plată. Alivoar !

— Salut, răspunse celălalt.

Dîndu-şi seama că se înşelase, cabaretierul se scărpină pe frunte.

— Mă întrebam şi eu, murmură el, privind cum se închidea iar uşa ce da în stradă, cum de ai astfel de tovarăşi. De unde l-ai pescuit pe odoraşul ăsta ?

— Lasă-l ! am răspuns. Din viitorul meu roman. Ai să vezi cînd o să apară. Băiatului ăsta am să-i fiu dator o descriere grozavă.

Hubert zgîndări focul în sobă.

— În cazul ăsta trebuie să-l adaug la listă.

— Adevărat, i-am spus. După Villon, Verlaine, Jean Lorrain, Oscar Wilde...

— Bine, bine, dar numele lui ?

— Fă o cruce.

— Ei da, zise Hubert, în chip de concluzie filozofică. Ai dreptate. Cum toți ceilalți sînt morți, lumea o să creadă că și crucea asta are un sens.

Se ridică în picioare :

— Mama mă-sii de ninsoare ! bombăni el printre dinți.

***

Tot așa ningea și în ziua cînd o femeie fermecătoare mă dusese la un om politic, care trebuia să mă folosească drept secretar. Era însă într-o zi, în apropierea amiezii. Am fost instalat într-o încăpere ce dădea spre curte și chiar înainte să fi luat legătura cu cineva, m-am trezit că mi se aduce corespondența.

— Robert are să ne primească, îmi zise, după ce se scurseseră trei sferturi de ceas, protectoarea mea, trecînd repede prin odaia în care mă aflam.

Într-adevăr, stăpînul casei deschise o ușă, chemîndu-mă.

Cabinetul său de lucru dădea spre stradă. Am văzut cîteva mobile stil empire, trei fotolii prăpădite, niște perdele verzi și, pe șemineu, pe dreapta, un bust al Republicii, în fața căruia, la stînga, pe un clasoar, se afla o statuie a

Ioanei d'Arc. Pălăria patronului se așeza pe una sau pe alta din cele două „opere de artă", în funcție de opiniile vizitatorului. Robert nu voia să recunoască lucrul ăsta, dar, am avut de mai multe ori prilejul, mai tîrziu, să constat că, eleganta sa pălărie, după plecarea unui client, își schimbase, în chip automat locul.

— Te pricepi puțintel la meseria asta ? mă întrebă pe un ton foarte prietenos politicianul.

— Ca să fiu sincer, nu prea.

— Cu atît mai bine ! Înseamnă că n-ai obiceiuri proaste. Între noi...

Își mîngîia barba, în fața unei mici oglinjoare de buzunar...

— ...Nu-i nevoie de prea mare pricepere. Corespondența, ca pretutindeni. Hîrtiile de semnat, la amiază... Uneori, foarte rar însă, întîlnire la Cameră, la sfîrșit de ședință. Și, de două ori pe săptămînă, o mică deplasare în Seine-et-Marne la sediul permanent, pentru a păstra contactul cu alegătorii...

Credeam că-mi va indica o cifră, oricît de modestă, cu privire la remunerarea mea... N-a suflat însă nici un cuvînt.

— Ne-am înțeles ?

M-am înclinat.

Robert era un bărbat frumos. Înalt, foarte îngrijit, simpatic, puțintel îngîmfat, dacă vreți. Superficial, mîndru de barba ce o purta, de înfățișarea sa virilă. Întîia mea impresie nu m-a încîntat. Totuși, știa să placă. De altfel era ambiția lui constantă, să placă tuturor. Îi plăceau

actrițele, gen femeie de lume, dar și tîrfele din Montmartre, istovite de desfrîu. Casa puțea a Ylang-Ylang, a paciuli și a Dame-en-Noir. Parfumuri demodate, dar tari. Menajera lui era un receptacol de secrete și de confidențe. Îi spusese, într-o zi, chiar în prezența mea: „Mîine trebuie să pledați la Montargis. Nu uitați și nu vă osteniți prea mult în noaptea asta. Dosarul vi l-am pus în valiză." — Bravo! i-a răspuns dînsul. Vezi însă, mai cu seamă, să nu uiți loțiunea mea. Creatura aceasta era de cincisprezece ani în serviciul său și el încă mai căuta să o seducă. O prindea de mijloc și o ațîța în tot felul. „Nebunule! suspina nevinovata. Ah, ce vrăjitor îmi ești!". Scotea din minți toate femeile. În circumscripția lui, nevasta căpitanului de jandarmi îmi strecura pe ascuns cîte un litru de țuică, pe care ea însăși o fabrica din prunele culese în grădină. — Pentru Robert! îmi sufla ea la ureche. Se înțelege că goleam toată sticla, în timpul cît dura călătoria cu trenul. Și Robert știa prea bine lucrul ăsta. O altă femeie din rîndul cuceririlor sale, femeie care obținuse o medalie de aur la Salonul artiștilor francezi, îi dăruia tartinele ei gigantice, gata încadrate.

Mulțumită doamnei acesteia, salonul și sufrageria erau ticsite cu tablouri reprezentînd flori și interioare, tablouri în care puteai să vezi cîte o vacă în mărime naturală, la adăpătoare, un cîrd de gîște, o fetiță cu pisicuța ei, flori, un iepure alb, doi papagali mici verzi. Împreună cu bronzurile din birou, mîzgălelile

astea reprezentau colecția de opere de artă a maestrului. Niște perne, brodate cu dragoste de o a treia idioată, își amestecau culorile lor vii cu aurul țipător al mobilierului. Interiorul întreg aproape că-mi dădea crize de nervi, dar bătrîna guvernantă îl socotea somptuos. Se vede treaba că și ea era amorezată de Robert, dar, cum, față de rivalele ei, avea avantajul de a nu ști nici să brodeze nici să picteze, cu chiu cu vai ajunsesem totuși s-o pot suporta. Datorită ei, aflam de toate trăncănelile și scandalurile fermecătorului meu patron. Nu mai isprăvea tot lăudîndu-l. Cînd, în sfîrșit, isprăvea cu pălăvrăgeala, puteam și eu să-i cer niște bani.

— Nu cumva să afle el! mă sfătuia dînsa.

— Ei, nu! Dar de ce?

— E un principiu al lui. N-a dat bani nici unei femei, și nici pentru vreo alegere.

— Și dumneata crezi?

— O, protesta dînsa. Prea e din cale-afară!

Îl întîlneam pe Robert destul de des în localurile din Montmartre, și puteam astfel să-mi dau seama cît trebuia să-l coste felul ăsta de viață. dar personajul nostru izbutea să-și convingă menajera că obținea totul pe gratis. Grija cu care se ferea bătrîna de a nu aduce vorba de bani în fața lui, aproape că semăna cu frica, cu o neliniște adîncă și, fără să caut să cercetez mai adînc cauzele, trăgeam, pe cît puteam, foloase de pe urma ei, „tapînd-o" pe confidenta mea, mai des decît îl tapam pe el. La urma urmelor, situația nu era lipsită de pitoresc. Și

nici politica nu era neglijată. Robert își încerca discursurile cu noi : se exprima ușor, avea vocea caldă, bine timbrată, gestul larg, ritmic. Cu toate acestea, fie că întreagă chestia asta mă lăsa calm, fie că nici patronului nu-i prea păsa, niciodată n-am prea știut cu ce partid ținea. La Cameră vota cu radicalii. Uneori era pomenit chiar ca fiind unul din șefii de grupă, dar felul său de a-și agăța pălăria, fie pe capul Fecioarei, fie pe cel al Marianei mă îndemna să cred că, în ipostaza lui de om curtenitor el socotea meșteșugul acesta ca un fel de joc de-a v-ați ascunselea sau ca un exercițiu de prestidigitație.

Odată, totuși, Robert, care își pusese candidatura în delegația Consiliului Superior al Coloniilor, mă rugase să-l ajut cu serviciile mele la redactarea memoriului cu privire la părerile sale politice. Oferise, cu prilejul acesta, un dejun acasă la el. Un senator și trei deputați, trimiși în consiliu de frații noștri de culoare, se mai aflau încă la masă cînd, pe la sfîrșitul după-amiezii, portarul casei, transformat în fecior mă anunță. Domnii trecură în salon. Robert îmi întinse o țigară groasă de foi. Apoi, instalîndu-se lîngă fereastră, în fața unei mescioare rotunde, bineînțeles în stil empire, îmi făcu semn să vin în preajma lui, în timp ce el lua în mînă condeiul. Senatorul se lăsase să cadă, greu, într-un fotoliu ; cu ochii pe jumătate închiși, contempla vaca enormă, de culoarea coacăzei bătînd în albastru, care, așezată

pe un șevalet, aproape că ocupa tot spațiul. Omul acesta de treabă părea congestionat la față. Ceilalți colegi ai săi de parlament contemplau și ei tabloul.

— Da. Foarte bine. Grozav ! aprobau dînșii fiecare frază pe care le-o citea Robert.

Senatorul dădea mereu din cap, neizbutind totuși să-și ia ochii de la rumegătorul din tablou. Mi se făcea mie din ce în ce mai rău, privindu-l.

Îl auzeam, cu toate acestea, repetînd, pe un ton înăbușit, ce semăna mai mult a muget :

„Grozav !"

Abia îmi puteam stăpîni rîsul și tocmai îmi mușcam buzele cînd, la simplele cuvinte pe care Robert le trimisese în vînt cu vocea lui ca de trîmbiță : „Voi, muncitori, voi, frați ai mei..." senatorul holbă ochii.

— A ! exclamă el. Robert, măi să fie... Muncitori, nu glumă ! Cu M mare.

— Se înțelege, ziseră ceilalți trei.

Patronul continuă :

— Fraților...

Toată lumea era încîntată.

Eu însă nu aveam de gînd să-mi păstrez locul decît în așteptarea unei recomandații din partea lui Robert pentru vreun director oarecare de gazetă sau de revistă și, pentru a nu mă tîmpi de tot, cerusem să mi se mai alăture un colaborator... La prețul cu care își plătea secretarii, patronul putea — fără riscuri prea mari — să primească propunerea mea. Așa că Jean Pellerin veni, din două în două zile, să

mă ajute să fumez țigaretele și să scot cîțiva napoleoni pe lună de la menajeră. În curînd în doi, am avut și noi aproape tot atîta noroc la femei ca și Robert, simțind o plăcere vicieană cînd izbuteam să i le șterpelim. Întocmai ca la vînătoare, ne trimiteam unul altuia vînatul. Pînă la urmă, obosit de a plictisi mereu pe omul ăsta ca să intervină pentru mine în presa de prestigiu, am chemat într-o zi, la telefon, pe Gérault-Richard care tocmai scosese Paris-Journal unde se publicau nuvele.

— Allo Gérault... Tu ești ? Ți-l trimit pe secretarul meu. Primește-l cît mai drăguț... I-ai cîteva pagini și plătește-i-le. E un băiat de viitor. Plătește-l anticipat. Mulțumiri.

— Bine, secătură ! zise Jean, care asistase la conversație.

Trei sute de franci pentru două povestiri. Tocmai bine ca să mă descurc nițeluș. În fața mea se deschideau perspective uimitoare. Cît privește patronul, căruia, mai tîrziu, i-am destăinuit șiretlicul, el avu următorul răspuns grozav :

— Dar bine, drăguțule, ți i-aș fi dat și eu !

Ne-am despărțit ca doi buni prieteni.

***

Și totuși era un obicei consacrat, atît în ce privește scrisul cît și în politică. Un secretar nu era plătit sau era pus să facă drumurile necesare, să care de jos cărbunii, să plimbe cîinele... ce știu eu ? Cei mai lipsiți de mijloace dintre noi, acceptau orice sarcină, numai să nu

moară de foame. Din fericire, o revistă marsilieză mă însărcinase cu publicitatea ei. Îi zicea *Le Feu*[1] și număra printre redactori ei pe Edmond Jaloux, Jean de Pierrefeu, Francis de Miomandre, Valère Bernard, Mario Meunier. Poetul Emile Sicard era director. Îmi fixase suma de o sută douăzeci de franci pe lună.

— *Le Feu* ? E cumva o revistă de bucătărie ? mă întrebau oamenii de treabă cărora mă adresam.

Groaznic ! Ieșeam trîntind ușa după mine. Cînd mă gîndesc la vremea aceea, îmi spun că mi-ar fi fost foarte simplu să răspund „da" și să închei un abonament. Nimeni nu și-ar fi dat seama. Sau, toată tărășenia ar fi fost de un comic nespus. Din păcate, n-am avut niciodată talentul de a răspunde repede și potrivit. A trebuit ca, foarte de curînd, să vină Dorgelès, căruia mă plînsesem că sînt mereu tulburat de unii portari, care confundau numărul meu de telefon cu acela al unei fabrici de ascensoare, și să mă învețe ce trebuie să fac ca să scap de acești importuni. Ascult, foarte serios, la capătul firului, toate doleanțele ce-mi sînt adresate. Mă prefac că le notez, în ordinea transmiterii lor, apoi, cît mai grav :

— Sînteți sigur că e vorba de un aparat de marca aceea ?... care, foarte curios... nu funcționează ?

— Nu, domnule !

[1] Focul. (În l. fr.)

— A, zic atunci, înainte de a închide telefonul. Dacă ați avea un ciocan nu s-ar întîmpla așa ceva.

Înainte de război, revistele literare tinere jucau un rol considerabil. În fiecare an răsăreau altele noi, care apăreau o dată sau de două ori, ca să se stingă apoi în cine știe ce provincie depărtată, unde nimeni nu aflase de ele. Întemeiasem și eu trei asemenea publicații periodice. *La Revue Jeune* la Nisa, *Pan* la Montpellier și *Les Petites Feuilles* la Grenoble. Eram soldat, cînd se născuse cea de pe urmă. Jules Romains, Jean Pellerin, Michel Puy, Paul Lysaine, Duffresnois colaborau și ei. Michel Puy, fratele pictorului, publicase în primul număr un articol intitulat *Despre dreptul la pornografie* care ar fi putut să mă facă să fiu urmărit. Corecturile acestui număr mi-au parvenit în închisorile Regimentului 2 artilerie, unde fusesem condamnat la patruzeci și cinci de zile de detențiune și mă așteptam să văd triplîndu-se sau quintuplîndu-mi-se pedeapsa, cînd, în ziua expirării, un ordin mă trimise să-mi sfîrșesc timpul în departamentul Hautes-Alpes, adăugînd la cei doi ani reglementari ai mei un supliment de încă vreo cîteva luni, drept pedeapsă. Se vede treaba că, prin măsura aceasta disciplinară, voiau să mă ferească de snobismul sporturilor de iarnă care, de atunci încoace, s-au dezvoltat în mod atît de bizar.

Revistele acestea tinere întrețineau printre abonații lor (în cea mai mare parte abonați

„grațioși“ cum li se zicea), un remarcabil spirit de emulație. Mulți scriitori și poeți, ale căror nume sînt astăzi celebre, au debutat în aceste periodice obscure, începînd a se cunoaște chiar de la primele lor încercări. *Le Divan* l-a scos la iveală pe Toulet, *Vers et Prose* pe Duhamel, Romains și Salmon, *La Phalange* pe Apollinaire ; *Les Soirées de Paris* pe Billy și Max Jacob. *Les Guêpes* pe Jean Marc Bernard ; *L'Olifant* pe Jean Pellerin și Derème ; *Les Facettes* pe Léon Vérane etc...

Una din primele publicații care au acceptat tinerele mele încercări de debutant se numea Poésie și apărea la Toulouse datorită grijii ce i-o purtau Georges Gaudion și Francis Jammes, și a colaborării gratuite a lui Francis Jammes, care, cu drept cuvînt ar fi putut pretinde să fie plătit. Lectura acestor caiete mititele, pe care, de fiecare dată le așteptam cu tainică nerăbdare, îmi dădea senzații delicioase. Titlul era tipărit în verde, pe o copertă albă, care dădea întregului nu știu ce prospețime și ce ingenuitate fermecătoare. De la Rodez (unde tata își luase postul în primire) ne urcam, bineînțeles fără bilet, în trenul de Toulouse și, după mii de șiretlicuri, ca să scăpăm de controlor, porneam în gară în urma vreunui hamal, ca și cum acesta ar duce propriile noastre bagaje. Sau, dacă nu, ne prezentam la biroul de bagaje, reclamînd un cufăr care nu putea fi găsit. Mulțumită acestor subterfugii, călătoream gratuit și echipa noastră putea să iasă fără încurcături din gară.

Îmi aduc aminte de sosirile acestea neașteptate. Cu buzunarele înțesate cu manuscrise, dar aproape cu totul lipsiți de bani, trăgeam pe strada Poids-de-l'Huile la un hotel unde totdeauna se găsea vreun prieten care să achite socoteala celor care nu puteau plăti. Un cîntec studențesc slăvea această casă a lui moș Allard.

La Allard mănînci vițel !

spunea poetul. Am fi mîncat de altfel și cărămidă, neavînd de ales. Era singurul hotel unde ni se făcea credit. Și ce hotel ! Ce adăpost sigur împotriva vitregelor lovituri ale soartei ! Într-un scuar, rotund ca un cerc, vecin cu strada Poids-de-l'Huile, un bust al lui Ephraim Mikhael părea că pîndește și caută printre trecători pe cei care l-au cunoscut. Evoca, în grădina aceasta publică, un faun ai cărui umeri slabi și ale cărui urechi ascuțite ne făceau să ne simțim sub farmecul echivoc și neliniștitor al melancolicei sale prezențe. Ea ne deosebea de aspectul jovial al concetățenilor săi. Noaptea mai cu seamă, avea aerul că așteaptă vizita cîtorva rari cucernici, pe care lumina zilei îi silea să se ascundă cît mai adînc.

Mîndre liturghii, o, scumpo,
Ți-am cîntat, fără să cred.

Așa cîntase el odinioară, cu glasul lui de preot desfrînat, cu prefăcute gesturi de adorație.

Vai însă ! Nimeni nu venea la el. Doar birjarii care staționau de-a lungul scuarului și cîteva nenorocite care-și făceau turul, în căutarea vreunui client întîmplător, însuflețeau piața această micuță, cu vorbele și clevetirile lor. Poate că vreunul sau altul citise numele poetului scris pe soclul monumentului. Și, cum numele ăsta nu le spunea nimic, fără îndoială că umbra lui Mikhael simțea puțin mai multă amărăciune, dispreț și dezamăgire.

— Ascultă, tu, auzisem spunînd unei tovarășe de muncă, o mică lucrătoare care se așezase pe o bancă, nu departe de bustul pe care-l priveam, închipuiește-ți că voia să mă ducă la hotelul lui !

— Și te-ai dus ? întrebă cealaltă.

— Nici vorbă ! mai întîi, pentru că, nu mi-ar fi plătit. Și, pe urmă, nici n-aveam valiza cu mine.

— Care valiză ?

— Ei, răspunse naiva noastră. Cum să intri într-un hotel fără valiză ? N-aș îndrăzni niciodată...

VI

Dacă, altădată, gazetăria te făcea să ajungi oriunde, cu condiția însă de a te lăsa de ea, astăzi, îți poți crea situațiile cele mai vrednice de invidie, nelepădîndu-te de dînsa. Cunosc numeroși confrați care, departe de a se despărți de gazete, caută dimpotrivă să revină la ele,

24 – c. 72

dacă au avut cumva ideea nefericită de a le părăsi. Cum bolile evoluează şi se schimbă mai degrabă decît doctorii, iar vremea frumoasă mai repede decît amurgul, cea mai mare parte a preceptelor se transformă într-o manieră atît de paradoxală, încît nebunii ajung să fie socotiţi drept înţelepţi, şi, adoptînd tocmai contrariul teoriilor celor mai solid stabilite, ajung să li se întîmple să aibă dreptate. Eu însumi am făcut această experienţă. Aşa de pildă se zicea că, în literatură „ajungi cu ajutorul femeilor". Dar, oricît de măgulitoare ar fi pentru sexul frumos o asemenea opinie, eu am constatat întotdeauna că, adoptînd, după sfatul doamnelor mame ale lor, metoda aceasta, bunii noştri tineri oneşti îşi dau curînd seama că drumul pe care au apucat ajunge la un impas. Dispariţia saloanelor literare a pus capăt acelui capitol pe care vreun Beroald de Berville modern l-ar fi intitulat : *Despre utilitatea femeilor în carierele denumite liberale.* A trecut timpul cînd scriitorii tineri puteau diseca senzaţile pe care reuşiseră să le soarbă în intimitatea vreunei literate pedante, a unei muieruşti desfrînate, a vreunei prietene a familiei sau a unei gîsculiţe. Cei care ajung să mişte publicul izbutesc prin altfel de povestiri. Totuşi, am fost şi eu în apropierea cîtorva din aceste Egerii active. Erau nişte damicele uimitoare a căror cultură descindea în acelaşi timp din poeţii simbolişti, din Bottin-ul [1] modern şi din

[1] Anuar de adrese.

liniile metroului şi care, prin anumite detalii ale toaletei lor, atrăgeau privirile cu aceeaşi discreţie ca o coloană de reclame Morris sau ca vitrina unui institut de frumuseţe.

Una din ele îmi spunea, într-o zi, că avea nevoie în viaţa ei de un băiat tînăr şi că era dispusă să-i încredinţeze portmoneul ei, ca să plătească taxiurile şi furnizorii. În acelaşi timp îşi aţintise asupra mea nişte ochi de jăratec.

— Primeşte, mi-a spus. Seara, vom merge la spectacol.

Prietenul, care mă prezentase, nu se mişca.

— Baroană, crezu el de cuviinţă să spună pînă la urmă observînd mutismul meu, puţintel sînge rece. Mai potolit !

Căci era o baroană. Sosisem tocmai atunci la Paris, şi ea nu-mi voia decît binele. O grăsălană micuţă, fără vîrstă, cu părul de culoarea morcovului, cu gusturi delicate şi cu lornietă. Se sprijinea în trăsură de umărul meu şi, dînd frîu liber sentimentelor, se agăţa de braţul meu, făcînd pe năuca. Proteza o silea să zîzîie. De atîta emoţie, roşul de pe faţă începuse să se topească. În sfîrşit, pentru a izbuti să mă convingă, dintr-un soi de geantă, scoase un portmoneu vechi cu triplu fermoar de nichel. M-am gîndit atunci că, dacă ar fi putut să-l împodobească cu un lanţ şi cu un lacăt, ar fi făcut-o. Lucrul ăsta m-a pus pe gînduri. Femeia agita însă mereu portmoneul, aruncînd o privire asupra aparatului de taxat.

— Dați-mi voie ! zise tovarășul meu.
Ea începu să facă nazuri.

— Tancred, mereu galant ?

— O, răspunse celălalt plictisit, pentru unsprezece franci cincizeci !

Baroană țipă, surprinsă :

— Cum ? Așa puțin ?

Prietenul meu plăti șoferului, sărută degetele constelate cu bijuterii ale bătrînei aiurite și o întovărăși pînă la ușă, înclinîndu-se.

— Pe mîine ! Nu-i așa ? Pe mîine ! îmi spuse ea, înainte de a se pierde îndărătul ușii, gesticulînd și cu „bibi-ul" [1] anapoda.

În ziua următoare primeam un „pneumatic". Baroana îmi dădea întîlnire în holul de la Grand Hotel. M-am dus. Pe drum însă, neavînd ce face, m-am luat după o femeiușcă tînără care, și ea, mergea la aceeași adresă. Intrarea noastră n-a mirat pe nimeni. Un general bătrîn, în civil, vorbea despre poeți. Idei sănătoase, pline de considerații cuminți. Cei de față ascultau încîntați.

— Ah ! Verlaine... generale ! Cît de bine îl înțeleg acum !

— Prost soldat de altfel, continuă fostul militar.

Aflai astfel că făcea poezii și le publica pe proprie socoteală sub pseudonimul Edmond Fleurette sau Feurette. Niște versuri, mii de draci ! care aveau curajul sau pretenția că rimează, că vor să spună ceva... ați înțeles ? În

[1] Pălărioară de damă.

sfîrșit, versuri după regulă, conforme celor mai bune principii, baroană ! Puteai să le descompui : alexandrine, douăsprezece picioare... octosilabice... opt. Nici un picior mai mult ! Asta e !

— Verlaine ăsta ! Mare poet, ce-i drept... dar decadent.

— Știți dumneavoastră, generale, de unde a venit termenul ăsta de decadent ? susură un efeb pe care baroana îl examina ca o găină un blid cu mălai.

— Brr ! Brr ! Explicați !...

— Păi, de la o revistă *La Décade* unde colabora Verlaine. Din decadă s-a făcut decadent.

— Chiar așa ! Cu atît mai rău. Prefer interpretarea mea. Are meritul de a fi mai simplă.

Tînăra pe care o urmărisem îmi suflă la ureche :

— Nu-i rău să vă lămuresc. Generalul, sau, cu alte cuvinte, Edmond și baroana : în ordine !

Căpătasem un fel de respect pentru combatantul acesta intrepid. Cu toate acestea nu mă simții prea la largul meu, atunci cînd baroană îmi făcu semn să mă așez lîngă ea.

— Copilul meu, te-ai gîndit ? mă întrebă ea.

Și, cum zîmbeam :

— După ce pleacă invitații, ne înțelegem noi.

— Bine, bine, dar... generalul ?

— Sst. Numaidecît !

Avu un tremur ușor, temîndu-se de vreo scenă, apoi, deodată scoase un țipăt ca de bibilică.

— Ah, scumpul, mititelul ăsta, cloncăni ea. Ce psiholog ! Ce dar de prevedere.

Eram jignit. Voiam să fug, căci toate privirile se opriseră asupra mea. Baroana mă împiedică. Izbucnirile glasului ei, mutrele ce le făcea, colecția de fenomene adunate în jurul mesei ei, uluiseră lumea. Edmond părea că bănuiește ceva.

— Adevărat, zise el. Povestiți-ne și nouă !

— Nu, nu aici, răspunse ea. Am să vă explic... mai tîrziu !

Spusese prea mult însă, pentru ca generalul să se mulțumească numai cu promisiunea aceasta. Încruntă sprîncenele, supărat.

— Ei să fie ! zise el ridicîndu-se. Mathilde, trebuie să vă părăsesc. E șase ! Sînt așteptat la club.

Plecarea sa potoli puțin conversația. Efebul sărută de o mie și una de ori mîinile bătrînei nebune, făcîndu-se apoi nevăzut. La rîndul ei, tînăra mea, vrînd să mă ispitească pe urmele ei voluptuoase, se ridică, făcîndu-mi, în mod elocvent, cu ochiul. Un egiptean robust, care o urmărea cu lornionul de la o masă vecină se luă numaidecît după dînsa.

— Cine e ? întrebă baroana.

— Domnul ?

— Nu, cocota asta care a plecat.

Am ridicat din umeri.

Rămăsesem cîțiva inși în hol. Și, cum, hotărît, Mathilde nu prea se gîndea să cheme ospătarul pentru a-i comanda vreo consumație, cît de mică, cei care, pînă în cea de pe urmă clipă se lăudaseră că vor bea și mînca pe cheltuiala ei, plecară descurajați.

— Trebuie să mă duc pînă la Galerii, preciză tovarășa mea. Ești liber ?

Purta un mantou de hermină, îngălbenit de vreme, o pălărie verde, mănuși negre, o voaletă de femeie adulteră, aceeași poșetă din ajun și o umbrelă veche cu mîner de argint. Am ieșit amîndoi, sub ochii batjocoritori ai ospătarilor, ca să devenim după aceea un obiect de curiozitate hazlie pentru trecători.

— Uite ce puștan ! Se vede că a găsit-o la circ, zise, uneia din tovarășele ei, o fată care făcea trotuarul.

Pe stradă, toți gură-cască întorceau capul după noi.

Cînd trebui să traversăm piața ca să ajungem pe strada Halévy, văzui adunîndu-se un pîlc întreg de oameni, căci baroana mă apucase de braț și țipa, ca o femeie care, vrînd să facă baie, găsește că apa e prea rece și nu se hotărăște să intre în ea. Mă făcusem roșu de rușine. În spaima ei, Mathilde scăpă din mînă umbrela. M-am aplecat, ridicînd-o și înapoind-o proprietarei. Deodată, în grămada de oameni ce se adunaseră, rînjind, am descoperit un prieten, a cărui privire m-a silit să-mi plec ochii. Cred că nu înțelegea rostul scenei acesteia, despre care, mai tîrziu, n-am îndrăznit să-i amin-

tesc nimic. Uimirea pe care o citeam pe fața lui mă făcu să-mi vin repede în fire. Mi se pare și acum că-l văd. Era Gabriel Baissy. Mă privea cu totul uluit și întristat. Am lăsat-o pe baroană, am despicat cercul acela de curioși și am luat-o la fugă.

— Mii de draci ! Pregătiți armele, ar fi putut să comande generalul.

Eram se pare „însemnat" cum zice argoul, predestinat să atrag muierile bătrîne și să le cîștig încrederea. În adevăr, după ce trecuseră patru luni, camaradul care mă prezentase baroanei, mă chemă la o sud-americană, avînd nevoie de un secretar. De data asta era vorba de o blondă între două vîrste, de culoarea piersicilor conservate din California. Semna articole pentru presa peruviană, cu numele de Dolores Martinez y Caradicho y... (un nume cu trei prelungiri), locuind pe Quai de Passy într-un apartament luxos, unde pusese să se adauge ciubuce și tapițerii ornamentelor ce încărcau din belșug pereții și plafoanele, ornamente pe care făptura aceasta îmbelșugată le socotea de un gust prea nesărat. Dolores știa bine ce vrea. Toaletele ei cele mai simple semănau cu niște catafalcuri, ale căror valuri de satin alb, de penaje și ciucuri nu aveau nimic funebru.

— O, vă rog, domnule Caraco — exclama dînsa, apăsînd pe *ra*, amuzîndu-se să-mi deformeze numele, dîndu-i aproape sensul unui termen deosebit de injurios în limba ei natală —

trebuie să scriu o cronică despre dedesubturile Parisului. Cunoști lumea adevăraților apași ?

— Da, cunosc cîțiva.

— Mă duci să-i văd ?

— Cînd doriți.

Și astăzi încă mă întreb ce înțelegea Dolores prin „apași". În ziua stabilită, o văzui venind înconjurată de o jumătate de duzină de compatrioți de-ai ei, ale căror mutre vrednice de spînzurătoare și ale căror costume ar fi pus pe fugă și pe cei mai de temut. Îmi amintesc, printre altele, de mînerele de revolver ce ieșeau din buzunarele acestor peruvieni naivi. Însăși Dolores, alături de cei ce o urmau, avea aerul unui căpitan de bandiți.

— Ei bine, întrebă ea. Cum mă găsești ?

— Grozavă !

— Și noi avem apașii noștri !

— Dar... am întrebat-o... ce-i cu domnii ăștia ?

— Sînt vechii colaboratori ai lui papa... că era prezident de la republica... în America. Dumnealui e generalul Zapatatero... un om viteaz, ciuruit de gloanțe.

Generalul — încă unul, dar cu o panglică lată peste ochi — salută milităreşte.

— Alături, mititelul... urît... un gran bandito, care a fost altădată în serviciul revoluției noastre.

— Încîntat, mormăi mititelul cel urît care-și arătă armele.

— Bagă de seamă, Ramon, porunci scurt Dolores.

Continuă :

— Acolo, el señor Bacşiş.

— Cum ?

— O, e doar o poreclă. Dumneavoastră spuneţi, pe franţuzeşte, nu-i aşa, sinonim ?

— A... da... foarte bine.

— Întocmai... foarte bine el señor Bacşiş.

Era cel mai tînăr din bandă. Se roşi ca o domnişoară, luînd o poziţie mai dreaptă.

— Al patrulea, un celebru literat, fost ministru al instrucţiei publice în guvernul lui papa. Poate că, de atunci, a surzit niţeluş. Numele e Juan Puestrocarilorgiento.

Ai fi putut trage cu tunul, fără ca señorul Puestrocarilorgiento să clipească măcar. În schimb, pîndea cuvintele ce ieşeau de pe buzele augustei señora şi, cu voce de stentor, strigă :

— Prezent !

— Puteţi să discutaţi cu el, numaidecît, tot felul de chestii privind literatura. Cunoaşte, cu numele lor de familie, pe toţi autorii francezi, şi ştie şi zilele lor de naştere... Un om de o valoare extraordinară.

— Da, o să fie bine, mi-am zis.

Am strîns cu seriozitate mîna personajului.

— În sfîrşit, ultimii doi domni, zise cu un zîmbet îngeresc stăpîna casei : doi domni din poliţia noastră... despre care nu prea s-ar spune că fac parte din poliţie.

Pramatiile astea semănau mai mult cu doi crupieri cum găseşti uneori la ocnă sau în ca-

zinourile unor anumite plaje greceşti, de dincolo de istmul Corint, în timpul sezonului balnear.

Ca profesionişti desăvîrşiţi, ridicară braţul ca şi cum ar voi să presteze un jurămînt, şi gestul acesta hieratic îmi aduse aminte scena cu maghiarii şi Maria Tereza. Era cît pe-aci să pufnesc de rîs.

— Să mergem, domnilor...

Am fost încărcaţi, aproape de Trocadero, în două taxiuri, iar eu am indicat adresa unui bal în cartierul gazometrelor de la gara de Nord, la capătul străzii l'Evangile, nu departe de fortificaţii. Bacşiş se aşezase lîngă şofer, iar acesta nu prea se simţea în apele lui. Se părea că regretă amarnic de a fi amestecat într-o astfel de expediţie represivă. Iată de ce nici n-a vrut să aştepte la uşa casei unde se ţinea balul, grăbindu-se să o şteargă cît mai repede prin uliţa întunecoasă, deosebit de sinistră în cartierul acela şi la ora aceea. În ce mă priveşte socotisem efectul pe care decorul acesta îl va produce asupra imaginaţiei doamnei Dolores şi nu mă înşelasem ; numai că cel de-al doilea taxi, care trebuia să ne urmeze, nu voia să sosească. În el se aflau generalul, Ramon banditul şi domnul Puestrocarilorgiento. Intrarăm la bal, însărcinînd pe patron să-i roage pe domnii aceştia, atunci cînd vor veni, să ne caute în interiorul stabilimentului.

— Oare ce s-o fi întîmplat ? am întrebat-o pe însoţitoarea mea.

Se părea totuşi că lucrul acesta n-o interesa de loc. Prezenţa în sala dosnică a tavernei noastre a cîtorva vagabonzi încălţaţi cu espadrile fascinase în aşa măsură pe amazoana noastră, încît aproape că uitase de orice rezervă. După ce porunci să li se dea de băut, însărcinase pe unul din cei doi poliţişti să-i poftească la masa ei. Erau nişte secături gălbejite, ale căror muieri făceau trotuarul de-a lungul bulevardului Chapelle. Ascultau, plini de bănuială, pe purtătorul de cuvînt trimis de Dolores, sorbeau din păhărelele oferite şi o măsurau cu privirea, fără să-şi poată face o părere despre ea. În cele din urmă, cel mai puţin nehotărît dintre ei se desprinse din grup, dar, chiar în aceeaşi clipă, cei trei întîrziaţi ai noştri năvăliră înăuntru şi chipurile lor întunecate, privirile ameninţătoare pe care le aruncau în jurul lor, provocară o tulburare atît de adîncă în rîndurile celor de faţă, încît haimanalele noastre, folosindu-se de ea, o şterseră numaidecît.

— Eu aş zice să mergem în altă parte, am spus eu, adresîndu-mă către señor Bacşiş. Mai ştiu şi alte baluri.

Cel de pe strada Dénoyer, din Belleville nu era încă prea cunoscut. Am pornit acolo într-un singur taxi şi, pe drum, am izbutit să conving escorta americancei să-şi camufleze mai dibaci revolverele.

— Golanii ăştia sînt bănuitori, le-am spus, vorbind de „apaşii" aceia faimoşi, cărora Dolores dorea cu orice preţ să le ia un interviu. Dacă văd armele, au s-o şteargă.

— Bine, dar atunci înseamnă că nu sînt din cei adevăraţi.

— Să nu vă gîndiţi la aşa ceva !

— Cum ? zise generalul, zîzîind. Eu nu vă înţeleg. Sînt fricoşi ?

— Le e frică de poliţie.

— A... da... dădu el din cap.

Din păcate, nu revolverele ar fi trebuit ascunse ci înşişi cei care le ascundeau. Sateliţii aceştia ciudaţi semănau în jurul lor uimire şi consternare. Sălile se goleau deodată. Degeaba căutam să ne ferim de a trage atenţia ; însăşi sosirea noastră provoca, mai întîi surpriză, apoi nelinişte şi teamă, inspirînd în cele din urmă vecinilor noştri ideea de a ieşi să soarbă puţin aerul nopţii. Niciodată n-aş fi bănuit că există pe lume un număr atît de mare de indivizi, avînd motive de a se arăta cît mai discreţi. Îi vedeam cum căutau să ne identifice şi cum, pe nepusă masă, se strecurau de la locurile lor, apropiindu-se de uşă şi făcîndu-se nevăzuţi. Unii din ei, odată afară, încercau să întrebe şoferul. Ceilalţi se duceau mai departe, într-un alt local de dans, schimbînd între ei tot felul de fluierături scurte, în timp ce gardienii, pe care migraţiile acestea anormale îi zăpăceau, priveau grupul nostru, plini de bănuială.

— Nu încape îndoială, mormăi generalul, că, aşa cum văd eu lucrurile, riscăm să ne terminăm seara la comisariat...

Nici nu bănuise cîtă dreptate avea. În adevăr, ajunși în strada Lappe, în dreptul pasajului, un sergent de stradă ne opri brutal din drum, și cum Dolores îl luase cam de sus :

— Toată lumea merge la secție ! porunci sergentul.

Făcu un gest și cîțiva agenți ne împresurară. Lucrul cel mai surprinzător însă a fost că, la verificarea actelor noastre se dovedi că generalul nu era general, așa că rămase sub pază, acolo, pînă a doua zi.

— Ce poveste ! Dragă prietenă ! am murmurat. Te rog să mă ierți, dar sînt cu totul rușinat.

— O, răspunse Dolores în culmea uimirii. Povestea asta e mult mai gravă decît îți închipui.

— Ce-ați spus ?

— Sst. Pentru Dumnezeu ! Nici un cuvînt mai mult. Ar putea să ni se întîmple cine știe ce !

Și, cu adevărat doamnă de înalte condiții, pofti pe sergenți la un pahar, într-un bistrou din piața République, spre marea uimire a celor doi cioflingari care ne luaseră urma.

***

— Ah, domnule Caraco, dragă ! Noaptea aceea, cu gardienii, îți amintești ? mă întreba, trei ani mai tîrziu, la Nisa, nevinovata făptură pe care întîmplarea mi-o scotea din nou în cale.

Nu se schimbase de loc. Copilăroasă și expansivă, vorbea, agitîndu-și penele de la pălărie și fîțîindu-se în mijlocul jucătorilor. Scena se desfășura în fața ruletei, la Cazinou.

— Știi ? generalul a murit ! îmi spuse ea; încîntată de întîlnirea noastră.

Fără să-i pese de miza ei, care se îngroșa necontenit pe postav, mă luă de braț, ducîndu-mă spre grădina de iarnă unde, împingîndu-mă spre un omuleț uscat, cu părul alb, rosti deodată :

— Papà !

Un inspector veni, în clipa aceea, discret, să informeze pe Dolores că numărul ei ieșise de șase ori la rînd și crupierul o ruga să ridice banii de pe tablou, toată lumea vrînd să-și încerce acolo norocul.

— Mă duc și mă întorc ! spuse ea.

Vai ! În tura șaptea, bila nimerise în altă gaură, iar cîștigătoarea nu sosi în fața mesei de joc decît în clipa cînd pierdea tot ce cîștigase mai devreme.

— De ce oare m-au deranjat ? protestă Dolores care, întorcîndu-se, ne găsi, pe președinte și pe mine, tocmai pe punctul de a ne certa.

— Dar... papa... ce s-a întîmplat ?

— Vleau dama cale cîntă... acolo sus ! chelălăi moșneagul, arătînd cu degetul sus, platforma orchestrei unde se afla una din actrițele Cazinoului. Și dumnealui nu vlea.

— Nu se poate să faci scandal !

— Da eu o vleau !

— Bine, îi făcu voia fiică-sa care, luînd de o parte un chelner, îl rugă să poftească pe cîntăreață.

Papa grăi atunci :

— Vă log... luați loc !

Invitațiile sale erau porunci și, dacă încercai cumva să scapi, făcea spume și se înăbușea de furie. Dolores mă pofti să șed.

— Niciodată, mă lămuri ea, nu trebuie să i te împotrivești lui papa. Trebuie să știi cum să-l iei. Apoi, cu glas tare : Ce bei ? Absint ?

Asta se întîmpla înainte de război.

— Patlu absintuli ! porunci mititelul.

Al patrulea, se vede, trebuia să fie pentru aleasa inimii sale. M-am abținut totuși, să fac vreo aluzie, de teama ca președintele să nu facă vreo nouă criză. Cu ghetrele lui albe, cu o garoafă la butonieră, cu o perlă cenușie înfiptă în cravată, irascibilul gentleman avea aerul unei momîi, căreia i s-a micșorat nu numai capul, așa cum obișnuiesc unele triburi de indieni, ci tot corpul. Mi se părea culmea neverosimilului ca o ființă atît de șubredă să poată dezlănțui o revoluție și să creeze un soi oarecare de guvernămînt, fie el chiar și provizoriu. Cu toate acestea, tonul cu care se exprima era de o desăvîrșită obrăznicie. Era tonul unei căpetenii, pe care temuții săi partizani trebuie să se fi străduit, desigur, s-o impună respectului celorlalți. Mi-am adus aminte fără să vreau de înfățișarea bărbătească a generalului și de gesturile hotărîte ale lui Ramon.

Generalul însă murise iar Ramon se afla, fără îndoială, în vreo închisoare. Aș fi dorit mult să aflu dacă presimțirile mele în ceea ce-l privea pe bandit erau îndreptățite.

— No sé, mi-a răspuns Dolores.

Mi s-a părut deodată că ceva o neliniștește și voiam tocmai să-i pun o întrebare mai precisă, cînd o văzui apropiindu-și scaunul de al meu.

— Dragă domnule Caraco, am să-ți cer o favoare, murmură ea. Închipuiești că, de cîteva zile sînt așteptată la Paris și că nu îndrăznesc să-l las singur pe papa.

— Luați-l și pe el !

Președintele mă fulgeră cu o privire de vultur.

— Yo ne me plac la Pariss, spuse el tăios.

— Da, răspunse fie-sa. Dar nu e cuminte. Poți să te amuzi la Paris tot atît de bine ca și aici !

— No !

Cîntăreața începuse marea arie a *Sigurdei*. Era o brună trupeșă cu brațele goale. Niște brațe de luptător. Papa, în fotoliul său, își întinse cu voluptate mădularele. Buzele i se desfăcură, lăsînd să se vadă niște dinți foarte albi încă, în timp ce o licărire rapidă i se aprinsese în ochi. S-ar fi zis că-i un cotoi bătrîn pîndind o pasăre.

— Ce favoare pot să vă fac ? am întrebat-o pe Dolores. E vorba de tatăl dumneavoastră ?

— Ai ghicit. Nu stau decît o săptămînă la Paris. Din păcate nu cunosc pe nimeni căruia i l-aş putea încredința...

—Dar... am răspuns, arătînd-o pe cîntăreața... Preşedintele desigur că nu s-ar plînge, dacă, în absența dumneavoastră, doamna aceasta... i-ar ține companie.

— Trebuie un bărbat, reluă Dolores.

— Şi bărbatul acesta...

— Primeşti ? Între noi fie zis, papa nu tolerează ca cineva să i se opună, în public, la cele mai neînsemnate capricii ale sale. Dar, cînd nu e în lume, e ca un copil : faci ce vrei din el. Padre mio, urmă ea, întorcîndu-se către bătrîn, scumpul nostru domn Caraco e de acord să se ocupe de dumneata aceste cîteva zile. Te sfătuiesc să fii cuminte.

— O să petrecem bine ! decretă, neîntîrziat, străbunul.

— Numai că... am crezut de datoria mea să arăt, nu dispun în întregime de timpul meu. Am putea totuşi să luăm seara masa împreună...

— Să supăm la cabaret ?

— Da... poate.

— Olé ! Dimineața yo telefonez.

— Mersi, încheie Dolores. Pot să plec liniştită datorită dumitale. Şi eu am să-ți telefonez... Chiar de mîine ! Dă-mi numai numărul hotelului dumitale.

Ar fi trebuit să-mi amintesc de repeziciunea cu care femeia aceasta energică lua o hotărîre.

Ne părăsi numaidecît. Papa era nebun de bucurie. Uitînd de cîntăreața lui, mă trase după el pînă la restaurantul de pe promenadă, unde alese o masă, porunci să se aducă şampanie, vîrî cîte o piesă în buzunarele maître d'hotelului şi chelnerului şi verifică țigările.

Trei ceasuri mai tîrziu, îl pierdusem.

Cînd mă gîndesc astăzi cît de prevenitor se arătase diavolul ăsta mititel, simt că sînt încă năucit. Se ridica din fotoliile de orchestră, de unde priveam dansatoarele şi, cu paşi mărunți şi repezi, se îndrepta spre ruletă unde pierdea de fiecare dată, se uita cu lornionul la toate femeile, se învîrtea încetişor în jurul celor mai pline la trup, punea pe cîte cineva să-l prezinte, dar, pînă la urmă se întorcea aşezîndu-se lîngă mine. În pauză, mă lua de braț şi ne plimbam prin sălile de joc. Era plin de viață, împărțea bacşişuri, tutuia personalul şi mă bucuram că am să petrec o săptămînă plăcută, cînd, la mijlocul părții a doua, mirat că tovarăşul meu nu mai vine, m-am ridicat şi am pornit să-l caut.

— Tocmai a intrat în bar, îmi spuse un chelner cu pantaloni roşii scurți şi cu ciorapi albaştri.

În bar... nimeni.

— Cu toate astea l-am văzut acuşica, zise barmanul. Dar... ştiți... umblă de colo colo... nu se opreşte într-un loc.

— Chiar că e ciudat ! Acum o clipă era aici, spuse unul din controlori. Şi-a luat cumva pardesiul de la garderobă ?

Într-adevăr, îl luase. Lucrurile începeau să ia o întorsătură mai gravă. Am întrebat pe unul din curierii de la intrare.

— Preşedintele ? O, nu, domnule. M-ar fi trimis altfel după vreo maşină.

— Numai dacă n-a ieşit cumva prin terasa restaurantului, adăugă un al doilea boy.

Se duse numaidecît să se informeze el însuşi la un ospătar şi se întoarse escortat de ospătarul ce ne servise şi care, disperat, înălţa braţele la cer. Am ocolit împreună terasa. Cineva se aplecă chiar peste balustradă, privind marea, ale cărei valuri se izbeau de stîlpii de piatră, scoţînd un zgomot de bancnote mototolite în mînă.

— Ia mai lăsaţi-o ! am protestat. De ce dracu nu l-oţi fi căutînd şi la morgă ?

Totuşi, l-am căutat şi acolo a doua zi. Poliţia s-a amestecat şi ea. Am avut de furcă să împiedic pe confraţii mei din presa oraşului să nu răspîndească aventura. Un glas interior îmi spunea că „papa" trebuie să se ivească iar, în ziua cînd se întoarce Dolores. Şi, într-adevăr, era la gară, aşteptînd sosirea trenului de la Paris.

— Te log, señor caballero, îmi spuse el cît mai misterios. Nu povesti nimic fiicei mele.

Niciodată nu-l văzusem cu butoniera mai înflorită. Totuşi, amănunt desigur fără importanţă, perla cenuşie lipsea...

NOSTALGIA PARISULUI

(Fragmente)

Francis Carco: *Nostalgie de Paris*
Éditions du Milieu du Monde, 1940

Oricît ne-am spune, ca în toţi anii de altfel, că mai avem încă două luni destul de lungi care ne mai reţin departe de Paris, e destul să întîlnim vreun prieten, pentru ca iluzia noastră să se risipească numaidecît şi pe buze să ne trezim cu următoarea întrebare :

— Aşadar, cînd te întorci ?

— Eh ! răspund cei mai puţin pesimişti, peste cîteva zile.

Zilele însă trec, unele după altele, şi ne reîntîlnim la restaurant sau la hotel, fără ca ceva să se fi schimbat.

Treceam, cu-o carte, la plimbare
Pe lîngă Sena ; jalea mea,
Cu Sena, cîtă-asemănare !
Se scurge, făr' însă-a seca.
Cît ţine săptămîna oare ?

Strofa aceasta a lui Guillaume Apollinaire mă obsedează. Revăd în minte pe poet, într-un Paris de vară, aproape pustiu. Să fi murit ? Ei nu ! Umbra lui rătăceşte desigur în acest cartier Buci, unde prietenul său Cremnitz, mort de curînd, îl descoperise rătăcind împreună cu admirabilul René Dalize. Prezenţa laolaltă a celor trei mă urmăreşte atît de ciudat încît mă face să mă văd iar în anii aceia frumoşi care

au precedat războiul trecut, uitînd pe cel ce tocmai s-a sfîrşit.

— Cînd te întorci ? pare că vrea să afle Guillaume.

Aproape că-mi vine să-i scriu că mai rămîn cîteva zile la Nisa, că liceul în care şi-a făcut el studiile nu mai există, că, în locul lui s-au ridicat nişte clădiri noi, că „le Paillon" a fost acoperit, dar că oraşul vechi, cu casele sale roz, cu labirintul său de ulicioare şi fîntînile cu tritoni de marmură, cu rufele întinse ca să se usuce la ferestre, şi-a păstrat vechiul său caracter, fiind tot atît de gălăgios şi împestriţat şi răcoros ca o pivniţă, chiar şi în luna august... Încetul cu încetul, perdeaua se desprinde şi realitatea mi se arată. Să fim cinstiţi :

Parisu-n zori de zi în depărtare
Cîntări şi tir — femei cum le-am visat,
Oglinda Senei — pasul depărtat
Al gloatei ce se-ncumetă în zare.

Cum să nu te laşi prins de această imagine ? Ştiu bine că nu se mai cîntă la Paris ; dar Verlaine stăruie : şopteşte insidios :

Şi-apoi

Priviţi cît de frumoasă-i priveliştea nainte
Parisul trist şi vesel, nebun, dar şi cuminte.

De unde vine farmecul şi ispita aceasta ? Prin ce filtre se insinuează el în fiecare din

noi, influenţîndu-ne pe toţi ? Şi nu e vorba numai de poeţi. Mai ieri seară, la cafenea, o tînără elegantă, nu vorbea decît despre marii croitori şi marile modiste. Pentru ea, tot Parisul era cuprins între piaţa Vendôme, Opera şi strada Matignon.

— Ah ! Ritz-ul ! spunea ea vecinei ei de masă. Cine are să-mi dea Ritz-ul meu ?

— Şi Champs Elysées, întărea cealaltă.

Bărbaţii lor, care altădată s-ar fi bucurat nespus dacă n-ar mai fi avut să se teamă de notele de plată trimise de Caroline şi de Vionnet, le ajutau şi mai mult în lamentările lor :

— La mère Benoit, spunea cel dintîi, s-a zis cu ea, scumpule. Dar ce bucătărie !... Şi acum mai visez la ea !

— Dar Alexis ? suspina celălalt. Iahnia ei de peşte ! Pateurile ei de mierlă ! Vă aduceţi aminte ?

Un al treilea evoca piaţa Concorde, strada Royale, grădinile Tuileriilor şi Luvrul.

— Cu o ploicică de sfîrşit de septembrie, adăuga el, în calitate de bun cunoscător, aşa ca şi cum ar fi spus : „Cam de două degete lapte şi un picuţ de untdelemn de măsline". Tocmai bine ca să înnegreşti asfaltul să-l faci să lucească, să uzi acoperişurile şi să lustruieşti copacii.

Am chemat chelnerul.

— Ei, zise acesta, recunoscîndu-mă. Fără glumă ! Montmartre trebuie să vă lipsească ! Dacă ar fi după mine, ce repede m-aş întoarce acolo !

***

Ei bine, nu ! Nu la Montmartre mă gîndesc scriind rîndurile astea. Ba chiar, la nevoie aş da şi La Butte şi Montparnasse şi Belleville, chiar şi Bercy, cu antrepozite cu tot, în schimbul unui oarecare peticel de pe malul stîng, în care se află tot ce are Parisul mai de preţ. Totuşi, aşa cum l-a descris atît de sprinten Hugo :

Bercy, pe toţi din drum i-abate,
Auteuil, de farmec e-un şuvoi ;
Pe Ida, ceruri de-s brumate,
La noi în crîşme-s perne moi.

Este vorba de un petecuţ de pămînt aşezat nu departe de Sorbona şi mărginit de o parte de străzile Saint Jacques şi Cluny, iar de cealaltă, de străzile Sommerard şi Écoles. Dacă ar fi să judecăm după înfăţişarea caselor, această mică parcelă nu are nimic care să atragă atenţia. Totuşi vechea mănăstire Saint-Benoît le Bétourné adăpostise odinioară pe François Villon, pe vremea cînd locuise la bunul său unchi, care era canonic, precum şi un biet teatruleţ de nimic, pus la cale în chiar sînul unei vechi capele, zisă a iacobinilor care, la vremea lor, înlesnise amorurile lui Baudelaire cu Jeanne Duval. Verlaine s-a ciocnit deseori de zidurile acestea, cînd, între două *vertes*[1] se întorcea la locuinţa lui de pe strada Descartes.

[1] Absinturi.

Acolo deci, în cursul veacurilor, s-a operat schimbul celor mai mari poeţi ai noştri. Aceste cîteva sute de metri pătraţi sînt unul din colţurile lumii unde suflase Duhul. Mai adăugaţi amănuntul că, în vecinătate, Péguy luase cu chirie prăvălia unde-şi scotea *Caietele* şi că faimoasa cafenea Vachette, unde Moréas, cel cu mustăţile frumoase, învăţa cum să ne întoarcem la cele mai pure tradiţii clasice, era şi ea alături, în colţul lui Boul'Miche[1].

Villon, Baudelaire şi Verlaine grămădiseră aici atîta mizerie şi atîta geniu, încît e de înţeles pentru ce locul acesta ne e atît de sfînt. Viaţa lor n-a fost decît un lung şir de destrăbălări şi de greşeli de tot felul. Villon, care meritase să fie trimis la spînzurătoare, Baudelaire, pe care creditorii îl sileau să-şi schimbe acoperămîntul, Verlaine care, de două ori fusese zăvorît, şi-au încrucişat paşii în punctul acesta de pe malul stîng, din care n-a mai rămas nici o urmă care să ne facă să înţelegem căror cauze tainice îşi datora înrîurirea pe care o exercitase.

Să fim lămuriţi : nu datorită exceselor lor, poeţii aceştia ocupă — în literatura franceză — un loc atît de mare. Am fi preferat, cu ei şi pentru ei, o viaţă mai nobilă. Villon nu ascundea lucrul acesta atunci cînd suspina :

Ei, doamne, dac-aş fi-nvăţat
În tinereţea mea nebună

[1] Bulevardul Saint-Michel.

Mai bine de ma-ş fi purtat,
Pat moale-aveam şi casă bună.

Iar Baudelaire ! Poate fi chin care să se asemuiască cu al său cînd mărturiseşte :

Sînt rana şi cuţitul dureros !
Sînt palma şi sînt faţa pălmuită !
Sînt roata, mădularul ce palpită,
Şi jertfa şi călăul misterios !

Cît priveşte pe Verlaine, opera sa e plină de strigăte, de chemări, de jale, care ne frîng inima. Crezuse, o vreme, că destinul îl va cruţa. Dar nu :

Prea-i de tot trist şi prea rău se sfîrşeşte...
Nu-i drept să fii, atît nenorocit,

geme el, plin de deznădejde.

Într-adevăr, unii mari poeţi se impun admiraţiei noastre numai datorită nenorocirilor. Nu-i cine vrea, Goethe. Nici Corneille. Depinde de caracter tot atît cît şi de epocă. Va trebui oare să ne schimbăm părerea în ce-i priveşte pe Verlaine, pe Baudelaire şi pe Villon ? Dacă nu e vorba decît de viaţa lor, ei înşişi s-au acuzat, fără să ne ceară acordarea de circumstanţe atenuante. Urmează deci să le micşorăm opera, numai din această cauză ? Să limităm aria strălucirii lor ? Cine iubeşte poezia n-ar avea nici ideea şi nici curajul. Sub pretextul că ele nu sînt compatibile cu seninătatea geniului

său, am putea noi suprima, din opera lui Cervantes *Nuvelele pilduitoare* sau, pe acelaşi motiv *Sonetele* lui Shakespeare ?

În privinţa aceasta, Paul Bourget — care-l iubea pe Baudelaire — avea o teorie pe care mi-a expus-o de multe ori : „Rana trebuie să sîngereze !“ afirma el.

Nu sîntem atît de singuri precum credem, atunci cînd e vorba să înţelegem lecţia asta. Totuşi, nu există oraş pe lume care — aşa ca Parisul — să permită, cînd vrem, să ne izolăm în mijlocul gloatelor, sau să împărtăşim cu ele această căldură, această siguranţă de care orice om care suferă are nevoie, ca de un cămin, ca de un loc tihnit, ca de un azil. Să fie oare acesta motivul care face farmecul oraşului ? De la cel mai mic la cel mai mare, toţi se înţeleg dintr-un cuvinţel. Pretutindeni ne sînt oferite armonizările cele mai subtile : ele plutesc în aer ca şi în duhul nostru.

Tu le r'verras, Paname ![1]

cîntau soldaţii noştri din 1914 cînd îi rîcîia dorul de acasă. Se gîndeau atunci la vreo stradă din cartierul lor, la marile bulevarde, la Notre-Dame, la insula Saint-Louis, la micile baluri din preajma Bastiliei, la canalul cu luntrile lui greoaie, la Sena şi convoaiele de vaporaşe. Îşi aduceau aminte de o seară ploioasă într-un bistrou de la periferie, de vreo dumi-

[1] Ai să-l revezi, Paname! (În l. fr.)

nică, vreo dimineață însorită în Bois de Boulogne, de cele dintîi frunze moarte ale scuarurilor, de o noapte de iarnă cu clar de lună.

La fel ca și alții care își aminteau ceața sau cheiurile din Lyon, calea Intendenței sau portul Bordeaux, cafenelele din Toulouse, cornișa din Marsilia, muzeul Prado, bulevardul Canebière, ei se strîngeau în vreo fermă cu acoperișul zdrențuit și cu grinzile calcinate de bombardament, ca să sărbătorească frumusețea orașului lor, în timp ce, în jurul lor, oamenii se adunau roată. Uneori, vreun camarad care fusese trimis la Paris, punea cîte o întrebare. Faptul acesta le înălța prestigiul. Felul în care răspundeau sau se mulțumeau să ridice din umeri, dovedea superioritatea lor. Lucrul acesta se simțea numaidecît. Atîta belșug de cîntece, de povestiri, de descrieri, de poeme se potriveau atît de bine spre a lăuda frumusețile capitalei, încît, în sinea lui, fiecare se declara mulțumit.

Cei care erau în stare să explice existența unei bolnițe — cum e aceea de la Fîntîna Inocenților, din preajma halelor, sau de pe Muntele Martirilor — de cîte ori venea vorba despre Montmartre, își uluiau ascultătorii.

— Trebuie neapărat să ne oprim și acolo, la întoarcerea în Paname, își făgăduiau cei mai puțin creduli.

***

Luasem masa de prînz la *Marignan*. Niște prieteni, pe care voisem să-i duc acolo cu mașina, m-au refuzat. Taxiurile și pietonii circu-

lau. Fîntînile țîșnitoare de la Rond Point scînteiau în bătaia soarelui, pe deasupra unei pajiști verzi. Uniformele — printre toaletele de culori deschise ale femeilor — aduceau o notă de seriozitate, pe care jucau licărul de aur al galoanelor, bronzul și metalul insignelor... Uneori, în depărtare se auzea tunul.

Ce-mi vrei, tu, amintire ?

se întrebase odată, Verlaine, care văzuse și el germanii defilînd pe aleile noastre.

Unii se și grăbeau :

— Știți ? Viața a reînceput. Teatrele s-au deschis.

— E liniște, adaugă ceilalți.

— Nu ?

— Ba... desigur ! Chiar și trebuia ! Era nevoie !

— Halele funcționează.

— Se poate dejuna la Maxim.

— Și Bursa ?

— Nu-i tocmai rea.

Știu bine că anii de război cîntăresc de două ori pe atîta. Dar, la 14 iulie — ziua pe care și-o fixaseră — „învingătorii“ noștri, așa cum își spun ei, au intrat în Paris.

Timpul merege repede ; dar și morții...

— Cînd vă reîntoarceți ?

Nisa, august 1940

***

Pe Apollinaire nu l-am cunoscut decît pe la sfîrşitul anului 1910, în seara vernisajului salonului de toamnă. Era, atunci, un eveniment în lumea tinerei picturi. Tot ce atelierele aveau mai bun printre fovişti şi cubişti îşi dădea întîlnire la Grand Palais. Picasso, pe care nu-l vedeai niciodată în astfel de împrejurări, nu expunea nimic. Se mulţumea să se întîlnească cu prietenii săi, la ora mesei, în bistroul pe care şi-l aleseseră, sus, pe La Butte. Cîteva rînduri de aperitive la cafeul-tabac, aflat încă în colţul străzilor Jean Goujon şi Victor Emanuel III dădeau un nou impuls zelului celor pe care truda acelei zile înfrigurate îi făcuse afoni. Însuşi Apollinaire era gripat. Şi, în Parisul acesta cu reflexe roşii-aurii, cu acoperişurile mov, care amintea de Parisul impresioniştilor, Parisul acesta duios şi delicat, în care trăsăturile Urbane păreau nişte picturi de Bonnard întîrziate sub arborii de pe Champs Elysées, mica noastră trupă se puse în mişcare, luînd-o spre înălţimile din Montmartre unde, în seara aceea trebuia să ne reîntîlnim sub lampa lui Père Frédé. Picasso, ca şi Apollinaire erau vechi muşterii la *Lapin*. Amîndoi îşi petrecuseră aici, cu patru sau cinci ani în urmă, cea mai mare parte a nopţilor, în tovărăşia lui Max Jacob, a lui Salmon, a lui Prince, a lui Derain şi a lui Girieud.

— Ar trebui să iei un grog ! zise careva, din bandă.

— Da, răspunse cu glas tînguitor Guillaume.

Îl bău pe loc, porunci un al doilea, şi se aşeză cu noi la masă. Apollinaire era un om tare ciudat ; umorul său, vioiciunea spiritului şi limbajul său, fantezia şi gentileţea sa, n-au mai fost, după cîte ştiu, egalate de nimeni. Poseda acele talente de a place şi a convinge, pe care le descoperim la unele femei care trag foloase de pe urma lor, sau la anumiţi prelaţi, care se slujesc de ele pentru scopuri mai subtile poate, dar în nici un caz mai puţin dezinteresate, avînd grijă să le aibă totdeauna la îndemînă. Ce ar fi devenit cubismul, dacă n-ar fi fost Guillaume ? Aduceţi-vă aminte de versul acesta din *Alcools* :

Minciuna, pîn'la urmă, de loc
nu mă-nspăimîntă !

Erau în el mai mulţi oameni laolaltă, şi dintre cei mai ciudaţi care, rînd pe rînd, te întîmpinau pînă în pragul războiului din 1914, pe terasa cafenelei *Flore*, cu o nepăsare şi o maliţiozitate perfecte. Se forma un cerc în jurul mesei rotunde, ascultînd paradoxurile pe care chelnerii stabilimentului binevoiau uneori să le aprobe. În cafeneaua aceasta foarte literară, frecventată de Maurras şi de Remy de Gourmont, Guillaume împărăţea ca la el acasă. Locuia nu departe de cafenea, pe aceeaşi parte a bulevardului Saint-Germain, la numărul 202, un apartament la mansardă, unde Marc Brésil şi baronul Mollet făceau pe secretarii. Baronul

26 — c. 72

se ocupa de bucătărie. Era specialitatea lui, și Guillaume n-ar fi putut decît să se laude cu cei doi colaboratori ai săi, dacă, odinioară, nu și-ar fi dăruit încrederea unui al treilea care, practicînd toate meșteșugurile cu o dexteritate uimitoare, a făcut ca, într-o bună zi, el să fie inculpat într-o istorie idioată, cu niște statuete feniciene șterpelite din muzeul Luvru.

Nu e nevoie să spunem că niciodată, nici de aproape și nici de departe, Apollinaire nu participase la această operație. În zadar însă s-a apărat ; a fost trimis în fața judecătorului de instrucție care, la rîndul său, l-a trimis la închisoarea Santé. Au circulat atunci la Paris niște liste de protest, care au obținut cîteva sute de semnături. În acest răstimp, Guillaume — din celula lui, data (septembrie 1911) următoarele versuri, de care desigur că Verlaine nu s-ar fi lepădat :

Ascult orașul — larma-i toată ;
Și, prizonier, lipsit de zări,
Un cer văd doar, vrînd să m-abată,
Și, goale-a zidului spinări.

E, într-adevăr, aceeași depresiune, aceeași tristețe abătută pe care o simți la citirea celor doi poeți și care, deodată, s-ar părea că-i înrudește în mod cu totul straniu. Cine oare s-ar fi gîndit că, sub aparențele sale virile și buna sa dispoziție, Apollinaire ascundea totuși o fire atît de vulgară ? Mai înțelegem lucrul acesta

în ce-l privește pe Verlaine căruia îi făcea o plăcere deosebită să-și afișeze slăbiciunile... Dar Guillaume ! Cei care-l cunoșteau, nu se arătau de loc uimiți. Știind cît de ușor cel care a scris *La Chanson du mal-aimé* se lăsa abătut, ei citau următoarea strofă revelatoare :

Pe ceață-n Londra se-ntîmplase :
Un ins ce tare semăna
Cu amorul meu, mă-ntîmpinase
Și am simțit, cînd se uita,
Privirea-mi că se rușinase.

Exista atunci, pe strada Seine, în partea care e cuprinsă între strada Buci și bulevardul Saint-Germain, un bar micuț, în preajma unei băcănii, unde Guillaume venea să cumpere trufe, vermut, untdelemn de măsline, peste făinoase, moșmoale și keksuri. Cu coșnița-n mînă, poetul stătea la taifas cu patroana și, cînd mă vedea la bar, intra să bea un pahar de grappa. Plăcerea ce o avea de a hoinări, ne mîna apoi prin tot cartierul unde, uneori, îl întîlneam pe Cremnitz, cu capul gol și cu înfățișarea rătăcită a unui ins zvîrlit tocmai atunci din patul lui de către creditori. O prietenie adîncă îl lega pe poetul *Alcoolurilor* de cel al *Stanțelor pentru Legiunea Străină*, care locuia pe strada Bourbon-le-Chateau și care își iscălea versurile cu numele de Maurice Chevrier. Îi însoțeam pe Guillaume și pe Cremnitz la *Café Mauguin* unde savuram o moca pe tej-

gheaua de mahon, veche, ce se întindea de jur împrejurul sălii și, în timp ce, afară, trăsurile, taxiurile, cărucioarele treceau încoace și încolo, ceasurile se scurgeau, fără ca vreunul din noi să bage de seamă.

Cel ce n-a cunoscut ce era strada Buci pe vremea aceea nu-și poate face o idee despre culoarea pe care i-o dădeau acele *marchandes de quatre*[1], înșirate de-a lungul trotuarelor, și indivizii de toate soiurile, sforăind în plină zi pe mesele bistrourilor sau oferindu-vă ciorapi de mătase pe care-i scoteau dintr-o valiză și inele pe care le țineau în scobitura mîinilor lor grase, făcînd ca falsele diamante să arunce scîntei, pentru ca, deodată, pe nepusă masă, să înceapă un joc de-a „Uite popa, nu e popa". André Salmon, care a scris *Tendres Canailles* era client obișnuit la *Ancienne Comédie* în colțul străzii cu același nume, unde Cafeneaua *Procope*, cu soba ei de fier cu burlan lung, amintea de alte vremuri. Aveai impresia că te afli în centrul unui Paris de odinioară, unde nu numai strada Ancienne Comédie, ci și străzile Saint-André-des-Arts, Dauphine și Mazarine, își revărsau, dinspre Odeon, piața Saint-Michel, Pont Neuf și dinspre cheiuri, valurile lor de oameni. Fațadele strîmbe, piezișe, ale căror acoperișuri și hornuri înalte se desenau pe cerul vînăt, se înghesuiseră, lipindu-se între ele, vrînd parcă să reziste mai bine zguduiturilor pricinuite de omnibusele greoaie și

[1] Teleloaice. (În l. fr.)

de camioanele halelor care, necontenit, ziua și noaptea, făceau să tremure geamurile. Aveai impresia unui castel din cărți de joc, pe alocurea începînd să se prăbușească și care se mai ținea încă pe picioare, cu condiția să nu te atingi de el. O frizerie, cu zugrăveli roz pe pereți, era singura de această nuanță. Celelalte rămîneau credincioase nuanțelor neutre, variind de la roșul sîngeriu la roșul brun, dar pe care soarele și ploaia, de zeci și zeci de ani, le aburiseră și le spălaseră, și cărora nimeni nu le-ar mai fi dat vreo atenție, dacă n-ar fi fost acest roz bonbon englezesc. Modestul acoperămînt de tablă, care a fost construit mai tîrziu în apropierea străzii Grégoire de Tours, pe locul unde fusese înainte o casă, nu exista. În sfîrșit — chiar cînd circulația era în toi, pietonii nu se foloseau decît rareori de trotuarele prea înghesuite și alunecoase.

Negustori de haine vechi, vînzători de gazete, de ace, de șireturi, de papier d'Arménie sau de oglinzi de buzunar, băieți de măcelărie purtînd șorțuri, vînzătoare de pește cu galenți în picioare, lăptari în bluze albe, instalatori în cămăși albastre, într-un cuvînt toată populația Parisului care „se descurcă", sau care muncește, nu mai alcătuia — în anumite ore — decît o singură masă frămîntată, resemnată, grăbită, lătrătoare, în mijlocul căreia, uneori, cîte o matroană impunătoare, cu părul făcut cu fierul, dădea acestei adunări o notă galantă de un efect savuros.

***

Cu treizeci de ani în urmă, tot cartierul acesta, cuprins între strada Bonaparte, biserica Saint-Germain-des-Prés, Luxemburgul, muntele Sainte-Geneviève și Sena, însemna pentru un poet tot ce Parisul putea să ofere mai de preț. Acolo m-am stabilit și eu, de îndată ce sosisem în orașul acesta unde, curînd după aceea, am petrecut numeroase nopți căutînd tot felul de senzații și cutreierînd halele și porțiunea mărginită de strada Montorgueil, bulevardul Saint-Martin, străzile Turenne și Saint-Paul și insula Saint-Louis. Robert de la Vaissière, care a murit — ca și Fagus de altfel — strivit de un camion, m-a însoțit mai tîrziu în plimbările acestea nocturne, din care ne întorceam, la ora atît de scumpă lui Nerval, cînd

S-a dus și dimineața și tot nu-i ziuă încă...

Fagus era un om aparținînd evului mediu. Pelerina lui lungă, udă, ale cărei pulpane îi jucau pe călcîie, pălăria veche, pîrlită de soare, ochii săi albaștri, barbișonul galben și dragostea lui pentru vinul de Anjou, au să rămînă legendare. Îl întîlneam la *Divan*, la Martineau, pe strada Bonaparte. Vocea îi ieșea parcă din cap. Se aprindea numaidecît, începea să se agite, apoi, brusc, ne părăsea cu pasul omului care se duce la serviciu sau la barul cel mai apropiat ca să bea un pahar de vin alb. La Vaissière avea o înfățișare foarte aleasă. Cum mai spun încă și astăzi femeile bătrîne, se vedea

cît de colo că era de neam bun. În ajunul accidentului său, la 13 octombrie 1937, îmi trimisese o scrisoare, pe care am primit-o după ce l-am văzut mort. Într-adevăr, un prieten mă înștiințase că-l transportaseră la spitalul Boucicaut, și mă dusesem la director, care îmi spusese că nenorocitului i se sfărîmase coapsa stîngă și că pierduse sîngele „dintr-o dată". Presimțind o nenorocire, bunul nostru prieten Edouard Gazanion, la care Robert de la Vaissière trebuia să ia masa, se dusese la locuința poetului, pe aleea Versailles, după care venise să-mi aducă știrea. Lui îi datorez faptul că pot reproduce aici schița acestui poem în proză, care se afla printre hîrtiile celui ce scrisese *Labyrinthes*.

„Visez adesea noaptea. Deschid ochii dar nu păstrez decît cu greu ultimele imagini ale lumii care-mi trece pe dinainte.

O dată au fost acele plimbări neliniștite și pline de speranță, altădată acele coșmaruri, dintre care, unele, mă copleșeau ca niște reproșuri profetice.

Ce poți zice după ce ai citit sfîrșitul poemului lui Henri Heine. «Ea mi-a spus un cuvînt, ea mi-a dat un mănunchi de trandafiri albi. Mă trezesc... Trandafirii albi nu mai sînt, iar cuvîntul, l-am uitat.»

Trecerea dintr-o lume într-alta e anevoioasă — dar în același timp atît de ușoară..."

Slavă Domnului, „ultimele imagini" ale lumii acesteia, cred că nu l-au mîhnit prea mult, căci

— datorită miopiei, care-i adusese nenumărate neplăceri — probabil că La Vaissière nici n-a văzut camionul decît în clipa fatală. Nu este totuşi straniu faptul că mesajul, al cărui purtător fusese el, se potrivea atît de mult cu circumstanţele ? Pentru poeţi, totul e semn, avertisment, lumină. Mai cu seamă pentru omul acesta care, de atîtea ori în decursul lungilor noastre plimbări, părea că se recunoaşte în toate. În tovărăşia lui, pe o seară ceţoasă, am descoperit maghernitele de pe strada Ecouffes, birturile mititele de pe strada Rosiers şi, ici şi colo, printre pragurile discret luminate ale anumitor coridoare, măcelăriile cartierului evreiesc unde, nişte oameni ciudaţi, cu bărbi lungi, cu pălării tari şi îmbrăcaţi în nişte bluze soioase, preparau găluşti din carne, ca şi cum îndeplineau un rit.

Casque d'Or [1] — pe care o descoperisem la primul etaj al unuia din refugiile acestea răcoroase — ne povestea isprăvile ei de odinioară. Un întreg trecut tulbure şi brutal zvîcnea sub ochii noştri ; şi cînd făptura aceea stranie, căreia evocările acestea o făceau să suspine, se jelea, eram aproape încredinţaţi că, prin gura ei, o auzeam pe bătrîna lui Villon „regretînd vremea tinereţii ei"... într-un loc unde, pînă la urmă, se pierduse într-un chip jalnic. Ca şi eroina poetului, Casque d'Or se pierduse

[1] Coif de aur. (În l. fr.)

O uşoară ameţeală, accentuată de liniştea nopţii, ne cuprindea simţurile şi ne întorcea cu cîteva veacuri înapoi. Ne aminteam de plimbările neliniştite pe uliţele vecine din împrejurimile lui Saint-Merry sau pe cele cărora, în apropiere de Saint-Paul li se mai zice şi astăzi încă strada Tiron şi strada Pavée, de care ne slujisem pentru a ajunge pînă aici.

* * *

Ah, duminicile acestea, după-amiezile acestea duminicale, ce impresii mi-au făcut ! Sălile de cinematograf nu erau încă atît de numeroase, iar cafenelele şi berăriile erau ticsite O mulţime compactă mergea în sus şi-n jos pe Boul'Miche, năvălind în grădina Luxemburgului. Dar, de îndată ce te îndepărtai de gloata asta, străzile se deschideau, pustii. Poate o oarecare animaţie pe bulevardul Saint- Germain, în dreptul lui *Deux Magots*, *Flore*, a staţiei de metro, sau la intrarea în strada Rennes, unde

În cafenelele-afumate
Din robinete vechi ţîşnesc
Frînturi de cînt lăutăresc,

restul rămînea cufundat într-o vagă letargie, zguduită — din cînd în cînd — de zgomotul unui autobuz, sau, legănată, ca într-un vis,

de clopoțelul vreunui cal de trăsură, trecînd în pas săltăreț pe caldarîmul șoselei. Fie că o luai la stînga sau la dreapta, înspre Sena sau spre Panteon, străzile Jacob, Dauphine, Savoie, Serpente, Cujas, Saint-Jacques, Carmes și Montagne Sainte-Geneviève, toate erau la fel de goale. Cîteodată doar, gîlgîitul sonor al acordeonului, în vreun local de dans, sau țipătul pițigăiat al unei dible sau unui cimpoi îți loveau urechea, atunci cînd treceai pe acolo. În pragul ușilor, portăresele așteptau gazetele de seară. Niște pisici miorlăiau. Un cîine lătra îndărătul unei ferestruici de la parter și, cînd vitrinele se luminau, se aprindeau, scînteiau, în prăvălia vreunui negustor de vinuri, a unei cafenele sau a unui bar, singurătatea părea, deodată, că e mai grea, mai apăsătoare. Prindeai sunete de clopote. Auzeai vîntul învîrtejindu-se în vreun portic, ploaia răpăind cînd se lovea de geamurile vreunui felinar, iar plăcerea bizară pe care uneori ți-o dădea această rătăcire se preschimba pe ascuns într-un fel de simțămînt de părăsire, de exil care — fără să-ți dai seama de ce — îți turna în suflet o neliniște delicioasă.

Locuiam pe strada Racine, cam pe la mijlocul ei — după stabilimentul de băi, ale cărui gratii parcă le mai văd și astăzi. Necunoscînd încă lume prea simandicoasă la Paris, mă amestecasem în duminica aceea cu cei ce se plimbau pe bulevard, pe partea unde se află mănăstirea Cluny, ajungînd astfel la capătul

străzii Saint-Séverin, atras de atmosfera pașnică și suspectă a acesteia. Nu știam spre ce spelunci, spre ce cîrciumi murdare mă îndemnau pașii. Dar străzile Harpe și Huchette și apoi drumul acela răsucit și lipicios, care conduce spre biserică, m-au luminat cu privire la caracterul locurilor acestora. Puțin mai departe, spre Saint-Julien-le Pauvre, care nu fusese încă desprins din mijlocul acelui ghem de cocioabe leproase, care se întindea pînă la Sena, am citit, pe întinsul unei fațade, niște litere mari, vopsite : *Hotelul Bunului Dumnezeu.* Dacă e să judeci după mutrele acelor creaturi oribile care, de după geamurile unei ferestre, îmi făceau semne, după ce ridicaseră perdeaua, mi s-a părut că *Hotelul Diavolului* ar fi fost o denumire mult mai potrivită. Mi-am continuat drumul. Cîrciumile din piața Maubert mișunau de tot felul de zdrențăroși. De altfel, toate debitele și prăvălioarele aveau aceeași înfățișare tristă. E impresia pe care mi-au făcut-o. O flașnetă cînta în fundul unei curți. Era oare cu putință ? Toată viața îmi voi aminti atmosfera acestei zile îndepărtate, nuanța pe care o avea cerul precum și culoarea caselor. La colțul străzilor Galande și Fouarri, de care e vorba de atîtea ori în istoria „escholier-ilor“, un negustor de castane ridica mereu capacul sobiței lui și mirosul ce se revărsa în jur mă mai tulbură și astăzi, ori de cîte ori trec, chiar și numai cu gîndul, prin locul acela.

Ajunsesem totuşi la capătul străzii Montagne Sainte-Geneviève, şi ocolisem clădirile şcolii politehnice, pe locul cărora se ridica altădată somptuosul Collège de Navarre, unde Villon, împreună cu Colin de Cayeux şi un oarecare Guy Tabarie — care se vîrîse şi el în treaba asta — descuiaseră cufărul capelei. Nu era oare fatal ca Verlaine să vie şi el la cîţiva paşi de aici pentru a-şi sfîrşi viaţa ? Léo Larguier, care a descris înmormîntarea poetului, relatează că sicriul său s-a izbit de zidăria de ghips a scării pe care era coborît. Spaţiul atît de strîmt al intrării acestei case nesuferite îmi strînsese inima, şi plecasem de acolo fără să-mi explic cauza acestei tristeţi bruşte. Aproape că se făcuse noapte. Trupul masiv al bisericii Saint-Etienne-du-Mont se topea în umbră. Acolo avusese loc, la 10 ianuarie 1896, înmormîntarea poetului. În fruntea celor îndoliaţi se afla Vanier, urmat de Coppée, Mendès, Lepelletier, Barrès şi Mallarmé. Cui îi păsa, în cortegiul acesta, de mort, dacă n-ar fi fost Krantzoaia, care era cît pe-aci să facă scandal, încercînd să interzică intrarea în biserică a rivalei ei, Filomena ? Funeraliile au fost decente. În pofida dricului modest, de clasa a cincea, care transporta rămăşiţele sărmanului Lilian pînă la cavoul din Batignolles, oamenii simpli ai cartierului îşi ziceau că — pentru întîia oară în scîrbavnica sa existenţă — beţivul se comporta cu toată pompa, demnitatea şi gravitatea cerute.

XII

De ce oare — evocînd moartea aceasta — mi se pare că Parisul nu mai răsfrînge acea culoare, acea fantezie, acea graţie pe care ni le împărtăşise nouă ! E drept că nu mai era chip să întîlnim — fie la *Source*, unde ospătarii îi rezervau masa lui, fie la *François I-er* — pe poet, avînd în faţă paharul său de absint, dar locurile pe care le ocupase el ni-l aminteau cîteodată, cu o atare putere de sugestie încît aproape că aşteptam să-l vedem apărînd îmbrăcat cu vechiul său macferlan plin de noroi, tîrîndu-şi piciorul şi sprijinindu-se de bîta lui. Toate ne vorbeau încă de el. Una din fostele lui prietene, care se măritase cu un birjar, ne povestea tot felul de istorii pe socoteala lui, sau răspîndea anecdote în care era amestecat şi Paul. Iar cînd era beată, lacrimile pe care le vărsa ne înteţeau şi mai mult iluziile.

Mai era în cartier şi un iluminat, un tip mătăhălos care alerga în urma trăsurilor, stîrnea scandaluri şi pretindea că e urmaşul lui Bibi la Purée. Patronul cafenelei d'Harcourt nu-i dădea voie să se aşeze pe terasă.

— Pe mine ? protesta nenorocitul. Dar... eu... i-am cunoscut... pe toţi ! Da, da !... Pe toţi !... Prieteni !... Fraţi !...

Amintea, printre alţii, şi pe Ioana d'Arc. Apoi deodată, zărind un autobuz ce se oprea, ridica amîndouă braţele şi se repezea să-l prindă. Îl vedeai, uneori, în plină lună a lui decembrie, purtînd o pălărie de paie, sub pretextul că

prevestește zilele frumoase. Sau, măsurînd cu pașii întregul Boul'Miche și arătînd trecătorilor cartonul de desen pe care-l purta sub braț. Cartonul acesta, al cărui conținut îl arăta, avea înăuntru rufe murdare, gazete vechi, coji de banane și, cînd vreun agent poruncea posesorului acestor comori să circule, se trezea cu atîtea discursuri, încît cearta se termina la postul de poliție.

Bibi Purée
E-un tip grozav !

exclamase Verlaine cu privire la vagabondul care-i slujea drept comisionar pe lîngă bunele sale prietene și care — prin simpla sa prezență — scotea din sărite pe Krantz-oaia. Noi știam bine că era vorba de o replică, de un „frimant" cum se zice în argoul cinematografic. Totuși, singur faptul că individul acesta avea pretenția de a fi celălalt, dădea loc la cele mai stranii interpretări. Aveam impresia de „a fi" și de „a nu fi", de a asista, fără să credem acest lucru, la niște timpuri abolite, pe care Jean Moréas la cafeneaua *Vachette* și Paul Fort la *Closerie* încercau să le redeștepte.

O cîrciumioară de pe strada Vaugirard — înainte ca strada să fi fost prelungită pînă la bulevardul Saint-Michel — avînd firma *Le Furet* era administrată de o femeie foarte trupeșă, care-și amintea de vremea cînd poetul locuia deasupra localului ei. Pentru motive similare, *Soleil d'Or* din piața Saint-Michel,

Le Rocher de pe bulevardul Saint-Germain și *Le Procope* de pe strada Ancienne Comédie erau pentru noi locuri sacre. În sfîrșit, *Les Noctambules,* unde Verlaine se rătăcea adesea în tovărășia amicului său Henry Méric, păstrau în ochii noștri un prestigiu pe care nimic nu l-ar fi putut întuneca. Să fie oare acesta motivul pentru care, — patruzeci de ani mai tîrziu — am primit să recit versuri în același cabaret ? E drept că nu mai eram atît de naiv încît să rămîn cu gura căscată în fața unor astfel de locuri ; totuși, ideea că sărmanul Lelian șezuse aici la o masă, în sala cea mică de pe strada Champollion, parcă mă încînta pe ascuns. Louise France recitase acolo versuri de André Gill și Moréas, Laurent Tailhade și Paul Fort debitaseră cîteva din operele lor. Întemeietorul localului, Martial Boyer, îl mai conducea încă și în anii aceștia din urmă și-mi povestea că-l auzise pe François Coppée într-o cafenea de pe strada Jacob, ținută de o oarecare Clarisse și că Maurice Donnay și Emile Goudeau petrecuseră la el multe seri plăcute și vesele. Artiștii cîntau, urcîndu-se pe un fel de trambulină mititică, pe care abia izbuteau să se țină lîngă pian. Măsuțe mititele, scaune cu și fără spătar, putînd fi așezate unele lîngă altele, pînă ce nu mai aveai loc să te miști, contribuiau la menținerea în public a unei atmosfere cît mai favorabile succesului. Pe vremea aceea nu se știa de fotolii, mai cu seamă cînd era vorba de cabarete. În ziua cînd a fost

instalat „fotoliul“, spunea Théodore de Banville, a fost creat şi „criticul“.

Şi apoi ne rămîneau — cum se zice — lecturile. Îmi aduceam de pildă aminte că la capătul acestei atît de strîmte străzi Champollion, eroul *Iluziilor pierdute* obişnuise să ia masa la Flicoteaux, în piaţa Sorbonei. „Există foarte puţini studenţi din cei ce, în primii doisprezece ani de la Restauraţie, locuind în Cartierul Latin, să nu fi frecventat acest templu al foamei şi al mizeriei, scrie Balzac. Masa, compusă din trei feluri, costa optsprezece sous, cu o carafă de vin sau o sticlă de bere şi douăzeci şi doi sous, cu o sticlă de vin.“

În lipsa lui Flicoteaux, mai rămăsese Polidor, pe strada Monsieur le Prince, şi mai ales excelentul Baptiste din pensiunea Laveur, care ne mai dădeau pe datorie, aşa că punţile între generaţii nu fuseseră de tot rupte. Dacă unele „boîte“ cum erau *Le Murger, La Cigarette, Pantagruel, Médicis, Brasserie flamande,* dispăruseră, *Le Caveau du Cercle* de pe bulevardul Saint-Germain şi *La Boulée de Cidre* funcţionau încă, deşi cu mare greutate, adăpostind sub bolţile lor afumate poeţi, oameni de duh, vechi prieteni ai boemei, bătrîni rataţi şi cîteva personaje ciudate, care, neînţelegînd nimic din ceea ce se debita acolo, stăteau cu gura căscată la locul lor şi nu plecau decît cu multă părere de rău, totdeauna fiind ei cei mai de pe urmă. Cine erau aceştia ? Şi de unde veneau ? Unii luau parte, cîteva seri pe

rînd, la amuzamentele noastre, încercînd să-şi facă o părere valabilă despre plăcerile pe care le pot căpăta aici, apoi întunericul nopţii îi înghiţea şi nimeni nu mai dădea ochii cu ei. Prezenţa lor la Hubert, în sala din dos de la parter sau în subsolul „medieval“, ne deştepta, brusc simţămîntul neplăcut de a merge pe marginea nu ştiu căror prăpăstii, din ale căror adîncimi fantomele acestea nelămurite ieşiseră spre a se amesteca printre noi. Cei vii şi cei morţi se priveau atunci unii pe alţii, neavînd însă nimic să-şi spună. Alcătuiam grupe deosebite...şi cînd vîntul sufla împrăştiind umbrele, cele ce putuseră să-şi însuşească aici un chip omenesc păreau că ciulesc urechea să audă din zare, chemări pe care numai ele le prindeau. Şi versurile acestea ale lui Apollinaire accentuau şi mai mult neliniştea :

Şi un inel vîrî studentul
În degetul subţire-al moartei...
Dar vai, inelul se frînsese.

Poate că văzusem cu adevărat, în cursul unei nopţi de iarnă, perechea aceasta, la o masă vecină cu a mea, în timp ce pe deasupra capetelor noastre auzeam cum cineva calcă pe lespezile de piatră şi cum, deodată, izbucnesc gemete inexplicabile. În noaptea aceea ploua cu găleata şi ştiam că Hubert dormea lîngă tejgheaua lui. În adevăr, cînd m-am hotărît să-mi dau seama de unde vin zgomotele acestea, a trebuit să-l trezesc.

— Ei, l-am întrebat, ești singur ?
— Da, mîrîi el.
Am golit împreună cîte un pahar, chiar pe tejghea. Apoi, Hubert coborî să închidă în pivniță gazul care ardea de prisos, bombănind după cîteva minute, în timp ce umplea iar paharele :
— Între noi fie vorba, de mult n-am mai văzut barul *La Bolée* atît de gol ! Nimeni aici... și nimeni jos. Cred că e mai bine să mă duc la culcare.

***

Dragul de Hubert ! Strada unde locuia el dădea în strada Git-le Coeur, trecînd prin ea de-a curmezișul în dreptul uneia din casele acelea vechi unde domnișoara Elisa [1] se dusese să consulte o cărturăreasă, în romanul lui Goncourt. La dreapta, ajungi în dreptul cheiurilor, iar la stînga, la strada Saint-André-des-Arts, care duce în linie dreaptă la răspîntia Buci și apoi, mai departe, în piața Fürstenberg, căreia cele două candelabre și globurile de sticlă nelucioasă ce decorează mijlocul ei, mențin sub frunzele largi și luminoase ale copacilor, o atmosferă discretă de tihnă provincială. Aici, la numărul șase al străzii, în fundul curții, pe dreapta, Eugène Delacroix închiriase în decembrie 1857 un atelier unde a murit șase ani mai tîrziu. Nu cred să se fi constatat vreodată contrast mai mare decît cel ce exista între caracterul aprig și romantic al pictorului și acela, nu numai al acestei curți, dar și al acestei pieți liniștite, ale cărei case albe, vechi, capătă, pe înserate, cînd se aude clopotul de la Saint-Germain-des-Prés, un vag aspect mănăstiresc.

[1] Personaj din *La fille Elisa*, roman de Ed. și J. de Goncourt.

— Dacă am vrea să hoinărim prin cartierul ăsta, îmi spunea într-o zi Léo Larguier, ne-ar trebui o viață întreagă !
O parte din a lui s-a scurs binișor în trăncăneli cu negustorul de antichități, cu buchinistul [1] și negustorul de tablouri. Larguier cunoștea pe toți vînzătorii de cărți prețioase, de schițe, de uleiuri, de desene, gravuri, bibelouri și obiecte rare care, după ce el se mutase în strada Saint-Benoît, se stabiliseră prin împrejurimi. Fularul său alb, pletele sale lungi așa cum se purtau pe timpul premierei lui Hernani, pălăria lui de pîslă cu borurile largi și bastonul prețios cu care gonea cîinii ce se apropiau prea mult de el, aparțin de acum istoriei pitorești a acestui colț al Parisului, din care a știut atît de bine să facă satul *lui*. Locuia la etajul al cincilea al unei case vechi, un mic apartament compus dintr-o bucătărie și trei sau patru odăi, unde diversele sale cumpărături erau așezate una peste alta, în grămezi ce se înălțau pînă în tavan. „E un om de la 1800 — scrie el despre acest original care seamănă cu el de parcă i-ar fi frate. Îi place grozav iarna, zilele scurte, cerul plumburiu, ploaia bătînd în geamuri, singurătatea... Cînd împlinise vîrsta de un an, Flaubert era de

[1] Negustorul de cărți vechi.

cincizeci şi opt, Renan de cincizeci şi cinci iar doctorul Ibsen de cincizeci. Daumier se stingea la Valmondois ; dar i-ar fi putut fotografia laolaltă pe Dostoievski, Ruskin, Manet, Tolstoi, Turgheniev şi Victor Hugo, pe care-i vedeai pe imperialele omnibuselor...".

Dacă se întîmpla să cereţi adresele — nu ale contemporanilor noştri, ci ale poeţilor, pictorilor şi filozofilor pe care el îi iubea sau admira — ar fi răspuns că Renan locuia la nr. 3 pe Strada Saints-Pères, domnul Ingres la nr. 26 pe Jacob, tata Corot la nr. 10 de pe Beaux Arts şi că, pe strada asta, mai există „o prăvălie unde sînt de vînzare albume, pensule, rame şi tuburi de culori, şi că ea se află pe locul unde fusese odată palatul clădit în cinstea uşuraticei şi încîntătoarei regine Margot". Amănuntele acestea îi erau foarte familiare. „Dacă Baudelaire, vă mărturisea el, se născuse pe strada Hautefeuille, Musset locuise cu familia cu Cassette, iar Cardin trăise şi se stinsese din viaţă pe Princesse." Vecinul cel mai apropiat, Diderot, care era în acelaşi timp şi cel mai bun prieten al său, se stabilise, la 1754, în colţul străzilor Saint-Benoît şi Taranne — pe locul unde se află astăzi statuia lui de pe bulevardul Saint-Germain. Filozoful, „neînţelegîndu-se prea bine cu doamna Diderot", stătea „într-un soi de bibliotecă improvizată în podul casei, de unde nu totdeauna se grăbea să coboare la masă". Baronul Gros îşi avea atelierul în faţa cafenelei *Procope*, iar Balzac

tipografia puţin după pavilionul lui Racine, în fundătura din dreapta de pe strada Visconti, unde George Sand şi Chopin veneau, în timpul nopţii, să-l viziteze. În sfîrşit, pe strada Dragon, la numărul 30, „o mansardă, mai emoţionantă decît apartamentul de pe Notre-Dame-des-Champs, fusese ocupată de Victor Hugo care, nemaivoind să trăiască în casa unde murise maică-sa, la 27 iunie 1821, se instalase împreună cu unul din verii săi de la Nantes, dedesubtul acoperişului. Mansarda aceasta avea două compartimente. Cei doi tineri dormeau într-unul din ele, iar celălalt fusese transformat în salon, unde Victor agăţase pe perete *Crinul de aur*, pe care îl primise la Jocurile Florale din Toulouse".

— Dragul meu, adăuga Larguier dacă insistai mai mult, lucrurile care au venit după 1900 mă importunează. N-am luat niciodată metroul şi nu ştiu ce e telefonul... Cît priveşte cinematograful, pe care îl urăsc, ca bun tată de familie ce sînt, nu mă duc acolo decît ca s-o însoţesc pe fiica mea.

Şi cum încercam, în dimineaţa înmormîntării lui Ponchon, să-l duc într-un bar, ca să-i spun cît ne mişcase cuvîntarea funebră pe care o ţinuse, felul în care începu să protesteze m-a făcut să înţeleg că aş fi trebuit mai degrabă să-i propun :

— Hai să mergem la *Aux deux magots !*

Într-adevăr aici, în cafeneaua asta, puteai să-l întîlneşti de obicei în tovărăşia prietenului său Martine. Aveau amîndoi aceleaşi gusturi

și aceleași curiozități. Cel dintîi, vorbind de Chardin, de Hugo, de Vigny, iar cel de-al doilea de Marceline Desbordes Valmore, de Baudelaire, de Nerval, evocau, în mijlocul gălăgiei din sală, vremurile fericite cînd cartierul lor nu fusese încă întors pe dos de către baronul Haussmann. În preajma lor, negustori de tablouri moderne strigau felurite nume, zvîrlind cu cifre...

Pînzele lui Matisse își mențin mereu cota în America. Picasso de asemenea. Derain e în urcare.

— Spuneți ! Sînt cumpărător ! Un Derain frumos. Aveți ?

— Utrillo poate fi împins puțin...

— Cît ?

— De la treizeci și cinci la patruzeci.

— Dar Utrillo din prima perioadă...

— Nu se poate, dragă. Ultimii se descurcă. Ba au început să placă și mai mult : sînt mai luminoși !

Iți scriu aceste versuri ca, numele-mi cumva
De-o fi în vreo minte prin veacuri să străbată
Stîrnind în ea visarea...

se auzea deodată scandînd o voce sarcastică cu inflexiuni sonore, meridionale.

— Și Dufy ?

— Îl prefer pe Delacroix ! proclama, mîndru, Larguier.

În seara cînd îl văzusem pentru cea din urmă oară, luminile fuseseră camuflate, după

porunca Apărării pasive. Era în februarie 40. Dar aceeași clientelă perora fără rușine pe banchetele stabilimentului. Singur la o masă, Larguier își fuma pipa, rotindu-și de jur împrejur privea olimpiană.

— Rămîneți la Paris ? l-am întrebat.

— Mda ! răspunse el. Unde vrei să mă duc ? Nu-mi place pe lume decît piața asta, străzile astea, strada mea, bulevardul ăsta, locuința mea, cafeneaua asta... Dar, adăugă el, arătîndu-mi pe vecinii săi, e infect. Nimeni nu se gîndește la război... sau, cel mult, bătrînii, care trăncănesc verzi și uscate...

— Dar cărțile... tablourile dumneavoastră ?

— Ele mă consolează ! răspunse el în șoaptă.

FARMECUL PARISULUI
(Fragmente)

Francis Carco: *Envoûtement de Paris*
Grasset, f.a.

Totdeauna mi-a plăcut ploaia. Cînd eram copil, o ascultam, în culmea încîntării, cum plescăia în geamurile odăii mele, sau răpăind pe frunzele din grădină. Mă umplea de extaz şi plăceri vinovate, care se răsfrîngeau asupra simţurilor mele, cufundîndu-mă în interminabile visări. Avea, la Paris, un miros care nu semăna cu nici un alt miros de aiurea ; desluşeam în el parcă o duhoare de prostituţie şi de mizerie. Lucrul ăsta mi se trăgea, fără îndoială, de la cea dintîi plimbare pe care am descris-o, la întîmplare, printr-un cartier pe care, în curînd, l-am cutreierat nopţi întregi, fără să mă plictisesc. Închiriasem, la capătul de sus al insulei Saint-Louis, pe Quai d'Orléans, o odaie mobilată şi aveam impresia că trăiesc undeva în provincie. Convoaie întregi de ambarcaţiuni treceau pe sub ferestrele mele şi mă trezeau, de dimineaţă, cu mugetele lor lugubre, cărora li se adăugau ecourile remorcherelor, ale căror coloane de fum gros tulburau lumina blîndă a zilei.

Locuiam de aproape trei luni la Paris şi, aşa cum se zice, mă „emancipasem" de orice sclavie. În drum spre locuinţa mea, vedeam, de cealaltă parte a fluviului, în Cité, casa albă şi strîmtă, părînd mai degrabă un porumbar, unde aveam să mă instalez trei ani mai tîrziu.

Vecinătatea apei, fluturii sidefii pe care, în timpul nopții, felinarele îi fac să scînteie și să palpite, m-au ademenit întotdeauna. Dacă ar fi să fac socoteala apartamentelor în care am locuit pe rînd, începînd din 1910, patru din cele șapte se află pe marginea Senei, iar timpul pe care l-am petrecut acolo e cu mult mai lung decît cel pe care l-am trăit în Montmartre, pe străzile Racine sau Visconti.

Toate marile capitale datoresc prezenței unui fluviu sau unui rîu, un farmec și o atracție de care Madridul, de pildă, cu tragicul și sărăcăciosul șanțuleț al Manzanaresului, e cu totul lipsit. Londra fără Tamisa ori Cairo fără Nil n-ar avea nicidecum caracterul lor specific. Între Charenton și Billancourt povîrnișurile Senei adăpostesc și prilejuiesc atîtea drame, atîtea taine și mistere, încît a nu ține seama de ele ar însemna să nu cunoaștem prea bine Parisul. Tot așa și canalul Ourcq, cu stăvilarele lui negre, cu podiștile, șlepurile și scuarurile mici și pustii, cu apa joasă și stătută, răspîndește, în anumite ore, o atmosferă ce nu poate fi uitată.

Îmi amintesc, în această privință de o crimă, al cărei făptaș trebuie să fi fost un marinar. Ninsese în ajun și apoi, în ziua următoare, o pîclă înghețată se întinsese peste cheiuri, înecînd toate zările, ca și cum ar fi vrut să-l ajute pe ucigaș să se descotorosească mai ușor de trupul victimei sale. Un picior, despărțit cu grijă de trunchi, fusese găsit mai tîrziu pe bulevardul Villette, ascuns după un stîlp al me-

troului. Cel care-l tăiase îl vîrîse apoi în niște cîrpe înfășurate cu o pînză groasă și mai multe jurnale belgiene. Înștiințată de prefectură, poliția porni în căutarea celorlalte mădulare și descoperi, curînd, niște intestine și o mînă. Pe vremea aceea eram gazetar. Un inspector, căruia mă alăturasem, îmi îngădui să iau parte la cercetări. Avea sarcina de a se urca pe bordul șlepurilor, făcînd, ajutat de colegii săi, toate cercetările necesare. Nu mai văzusem, pînă atunci, atîția polițiști însărcinați cu cercetarea unui singur caz. Trebuia acționat repede. În adevăr, dacă ucigașul aparținea acelei lumi bănuite, se putea ca, în clipa aceea, el să fi fost de acum departe de locul unde se ușurase de o parte a cadavrului.

— Ne-ar fi destul capul... bombăni inspectorul. Asta ne-ar ajuta mult.

Zăpada din care mai rămăsese un strat subțire ici și colo, pe acoperișuri, pe crestele zidurilor, pe coviltire și parapete, începuse să se topească, răspîndind în aer un abur umed, contrastînd cu luciul șters al apei.

— I-o fi făcut vînt în apă, își dădu cu părerea unul din domnii aceștia.

— Și, între timp o șterge, nu ?

Pe atunci nu se cunoștea încă refrenul din *Le Chaland qui passe* [1]... Cu toate acestea, ceva mai încolo, într-o bodeguță, un fonograf se învîrtea mereu, debitînd tot felul de ritmuri de acordeon pe care, un bărbat ce ședea la pro-

[1] Șlepul care trece. (În l. fr.)

va unui vas, bălăbănindu-şi picioarele, le asculta. Toate şalupele acestea mici, înşirate pe alocurea pe două rînduri, făceau impresia unor sicrie plutitoare, închise ermetic. Dacă nu erau luminile aprinse la hublouri, iluzia ar fi fost desăvîrşită.

— Haide ! Să ne grăbim... să ne grăbim ! bombăneau sticleţii...

Se strecurau, pătrunzînd prin tot felul de chepenguri înlăuntrul bărcilor, scormonind conţinutul acestora.

— Aţi face mai bine să căutaţi în fundul apei, zise deodată un barcagiu. Şi chiar aşa ! Aţi găsi tot felul de cîini morţi şi de încălţări prăpădite !

— Cine te-a-ntrebat pe tine ? răspunse o voce aspră.

O echipă după alta se aflã în treabă pînă la căderea nopţii, fără să pună mîna pe alte rămăşiţe. Orologiul de pe podul Flandrei deschidea, pe deasupra apei, ochiul său învăpăiat de ciclop ; aici, ceva mai sus de podul ăsta, văzusem cîţiva ştrengari cufundînd în canal, legat de o sfoară atîrnată de un băţ, un copil, pe care îl ridicau puţintel deasupra apei, lăsîndu-l apoi să cadă din nou cu un plescăit sinistru, în apă. Descotorosindu-se de capul pe care îl căutau acum poliţiştii, criminalul trebuie să fi auzit cum, în căderea lui, capul făcuse acelaşi plescăit. Era totuşi probabil că omul acesta nu aşteptase Parisul ca să se dedea la o operaţie ca aceea pe care toţi gură cască şi toţi curioşii înghesuiţi pe cheiuri o comentau

acum. Poliţiştii se sfătuiră între ei. Stabiliseră un post fix într-un bar de pe aleea Jean Jaurès, unde turnătorii lor le comunicau informaţiile pe care le recoltaseră. Dar, cum nici unul din domnii aceştia, în rîndurile cărora ai fi putut uşor descoperi nu doar un singur asasin autentic, nu era capabil să indice o urmă cît de elementară, se lăsară curînd păgubaşi, nemaicontinuînd cercetările, iar afacerea fu clasată. Între timp, putusem să-mi dau seama de felul oamenilor ce se ascund în cartier : de la simplul vagabond la tiraliorul algerian, de la cel cu domiciliu interzis la tîrfa de meserie, toată pleava pe care P.J. [1] o tolerează pentru a se sluji de ea, se adunase în sala din dos a barului de pe aleea Jean Jaurès, şi mă folosisem de împrejurare, pentru a propune cîtorva din aceşti jalnici „siri“ să-mi petrec restul serii în tovărăşia lor.

***

De unde mi s-o fi trăgînd gustul pe care-l am pentru pleava asta ? Cum se face că, aproape niciodată n-am simţit în preajma ei acea scîrbă pe care, în mod normal, ar fi trebuit să mi-o inspire ? Chiar şi astăzi încă nu pot să-mi explic această pornire a mea, decît atribuind-o faptului că mă născusem în Noua Caledonie în preajma temniţei. Totuşi, lepădăturile astea constituie elementul cel mai trist şi mai abject care există... În zadar pretind ei că

[1] Poliţia Judiciară.

norocul i-ar fi prigonit ; trîndăvia, beția, bestialitatea, minciuna sînt de atît timp înrădăcinate în adîncul sufletelor lor, încît ne înșeală pe noi și se amăgesc și pe ei înșiși, încredințîndu-ne că ar fi devenit cu totul alți oameni, dacă soarta ar fi vrut-o. Nu e adevărat ! Sînt monștri din născare. Adevărata lor fire îi îndeamnă doar la rău și, deseori chiar, după ce unii au scăpat din Guyana și s-au reîntors în Franța, „mediul" socotit favorabil pentru indivizii din această speță nu știe cum să se ferească de ei cu mai mult dispreț.

Spărgătorii, peștii, hoții, cerșetorii, escrocii, nu sînt, la urma urmelor, nici ei atît de stricați încît să nu se supună, de la sine, unei legi — alta desigur decît aceea a oamenilor cinstiți — dar care, oricum, se cere respectată. Trîndăvia și bunul plac au deșteptat în ei un sentiment al cinstei — e drept în anumite privințe și pe un plan cu totul diferit — care poate fi comparat cu același sentiment pe care-l găsim la mai marii lumii noastre. „Domnule — îmi scrisese portăreasa mea în timpul războiului — cum, în prezent, nu mai am nimic de făcut, îmi petrec vremea chibzuind". Nu era decît o portăreasă ; îi lipsea obișnuința. Dar cei pentru care acest „nu mai am nimic de făcut" înseamnă îndeletnicirea lor zilnică, ajung curînd să ia, pentru sau contra, o hotărîre decisivă, potrivindu-și, din clipa aceea, atitudinea lor definitivă față de ei înșiși sau de alții, conform unor principii pe care, clasele mijlocii nu prea au des prilejul de a le pune în practică. Extremele se ating. Iată de ce, oricît de paradoxală ar părea opinia aceasta, ea are în fond, ca temei, o observare atentă a lucrurilor, ceea ce fiecare poate face fără nici o constrîngere în jurul său.

În zadar însă : gustul pentru pleavă și-a pus pecetea pe viața mea. Poate că, la început, era în el și un pic de literatură, o fărîmă de lăudăroșenie și nițică înfruntare, ce se trăgeau de la înrîurirea pe care, încă de timpuriu, Villon o exercitase asupra mea. Dacă există cu adevărat un poet al străzii, apoi acela nu poate fi decît el. Strada însă a jucat, în procesul de formare a scriitorilor și artiștilor de vîrsta mea, un rol precumpănitor. Astăzi, cînd clipele bune și rele nu mai au însemnătatea ce o avuseseră în ochii noștri, mă întreb, cu o curiozitate plină de ironie și înduioșare, cum ar fi ieșit cărțile mele, dacă n-ar fi fost acel contact cu personajele care, încă din prima zi, mi-au slujit drept modele ? Dedesubtul fiecărui nume, mi-ar fi ușor să scriu alte nume, aparținînd unei categorii de tipuri bizare, bănuitoare, timide sau grăbite să-și încredințeze, să-și povestească aventurile, din rîndul cărora l-am scos pe Lampieur, brutarul din *L'Homme traqué* [1], Bouve, căpitanul din *L'Equipe* și cutare și iar cutare, din cutare sau cutare roman. Toți au existat. I-am văzut în baruri, în metrou, pe scara vreunui imobil, la colțul unei străzi, în

[1] *Omul hăituit*, roman de Fr. Carco, apărut în 1922 și care a dobîndit Premiul Academiei Franceze.

preajma fortificațiilor, sau, uneori, la fereastra camerei lor de hotel. Ascultam la ceea ce puteau ei să spună unui prieten în timp ce-i strîngeau mîna într-un bistrot, iar seara mă gîndeam la ei, întrebîndu-mă cam ce or fi făcînd în clipa aceea și unde ar putea ei să fie ?

Într-o musette [1] de pe strada Denoyez, la Belleville, mă amuzam privind un efeb aparținînd milieu-lui [2], care contempla o femeie de pe cealaltă parte a platoului de dans. Nu o pierdea din ochi și părea că e covîrșit de farmecul pe care îl răspîndea. Fie pentru că se temea de vreun rival — balurile musette nefiind totdeauna simple baluri de familie — fie de teamă de a nu se face de rîs, băiețandrul nu prea îndrăznea să se apropie. Cît privește femeia, ea nu părea de loc indiferentă față de efectul pe care-l producea și bănuiam că afacerea se va încheia curînd, cînd, deodată, băiețandrul nostru se ridică, aprinzîndu-și o țigară. Văzuse că femeia la care poftea făcuse același gest și, apropiindu-se de ea, îi spuse :

„Tu ne voudrais pas changer ton mégot contre le mien ?“ [3]

Am fost surprins și de o altă scenă — de un caracter deosebit însă.

Ocupam, într-o casă din Montmartre, întreg etajul întîi, cu vederea spre stradă. Așa cum făceam în fiecare noapte după ce isprăveam lucrul, deschisesem și de data asta ferestrele ce dădeau în stradă. Era destul de tîrziu : Sub obloanele ferestrelor mele, în penumbra întreruptă de luciul trotuarelor, auzeam strigătele plimbăreților nocturni care chemau taxiurile. Pe dreapta, strada Pigalle ardea cu luminile tuturor localurilor ei de noapte și dovedea o însuflețire care, de fiecare dată cînd mă întorceam acasă, chiar dacă se întîmpla să fie în zori, mă îndemna aproape să cred că părăsisem cheful tocmai cînd era mai în toi. Strigăte, rîsete, izbucniri de muzică, rămășițe de refrene, năvăleau parcă asupra mea, vrînd să ințețească și mai mult regretul meu de a nu mă afla în mijlocul acestor oameni unde, surprinși de ploaie, niște gentlemeni îmbrăcați în frac purtau, călare pe umerii lor, cîteva prea drăguțe femeiuști, care cîntau din trișcă. Un cîrd de plimbăreți veseli se strecura de-a lungul prăvăliilor închise. Îi urmăream fără să vreau, cu ochii, cînd, deodată, de după poarta casei, auzii o voce de femeie.

— Desigur ! Ce-ți pasă ție ? Vrei să scapi de mine, se auzea glasul plîngăreț. Uite ce am făcut eu pentru tine ! Scîrbosule... Dar nu !... Nu e cu putință !... Nu te desparți tu de mine așa, după nouă ani.

— Basta ! mormăi individul, căruia nenorocita îi reproșase purtarea sa mojicească.

Voia să se departeze și-l văzui chiar cum își lăsase pe un ochi pălăria de pîslă, gata să trea-

[1] Bal popular parizian.
[2] Categorie de oameni care trăiesc din expediente.
[3] N-ai vrea să schimbăm țigările? (În l. fr.)

că strada. Era — fără îndoială — unul din obişnuiţii dancingurilor din cartier.

— Nu te duce! Nu mă lăsa! îl implora amanta... N-am nici o lescaie. Au să mă dea afară!

Motivele acestea nu păreau nicidecum să tulbure personajul a cărui siluetă elegantă apărea acum mai limpede, în razele de lumină ale barurilor.

— Fernand! gemu femeia. Pentru ultima oară, ascultă-mă!

Plîngea jalnic, căutînd să-l reţină.

— N-aud nimic! bombăni Fernand. Şi, ia labele! De nu...

El fu acela care ridică una din labele lui, lăsînd-o apoi să cadă pe obrazul nenorocitei creaturi. Lovitura nimerise bine. Femeia scoase un ţipăt şi-i dădu drumul, dar, deodată, dîndu-şi seama că bărbatul voia să o şteargă, ţipă la el:

— Dacă mă laşi, mă duc la comisariat. Auzi?

— Cum?!

— Ce-mi pasă? Au să mă închidă. Ei şi?... Mi-e tot una!

Fernand se opri brusc.

— Eşti mai greţoasă decît credeam, zise el, convins. Mă dezguşti! Nu există ceva mai scîrbos!

— Se poate! Şi am să-i spun comisarului, am să-l lămuresc în ce fel mi-ai omorît fetiţa, la Nogent... Am toate dovezile.

— Ei şi? încercă s-o zeflemisească vinovatul.

— Şi? Nimic, răspunse scurt femeia. Ne întoarcem acasă!

Îl apucă de braţ şi-l trase cu ea după colţul străzii. Am privit bărbatul în clipa aceea. Ridicase gulerul pardesiului şi mergea cu capul plecat.

Je cherche après Titine
Titine, oh! Titine... [1]

răgea, împleticindu-se un beţiv, care se făcuse una cu peretele, vrînd să facă loc perechii, fără să bănuiască nimic din drama pe care o surprinsesem eu în clipele acelea.

Beţivul îşi văzu mai departe de drumul lui, repetînd acest absurd cîntec de jale, în timp ce, imperturbabil, ţinîndu-şi saxofonul sub braţ, un negru îl urma ceva mai încolo, fredonînd acelaşi cîntec pe strada acum pustie, unde beţivul, ori de cîte ori se lovea de vreo vitrină, îşi întrerupea cîntecul înfrumuseţîndu-i textul cu tot felul de exclamaţii şi înjurături.

[. . .]

Întîiul meu roman consacrat Parisului datează din anul războiului. Editorul îl pusese în vînzare la începutul lui iulie. Era *Jésus-la-*

[1] *O caut pe Titina / Titina, o! Titina...* (În l. fr.)

Caille. Îl scrisesem, în cea mai mare parte, în casa bunicii, la Nisa, unde venisem să mă refugiez după zadarnicele mele strădanii de a atrage atenția directorilor de reviste sau de gazete. Se spunea pe atunci „jésus" unui invertit, sau, mai obișnuit, unui găinar păgubos. Cum însă personajul ce-mi slujea de model, era departe de a fi numai piele și oase, noțiunea de „caille" [1] se alătura de la sine aceleia de „jésus"... Înțelegeam, în același timp, să mă folosesc de o aluzie la cuvîntul „caille", „caillette" [2], în sensul cum era el întrebuințat de unchii noștri. Lucrul acesta dădea titlului meu o savoare deosebită și cu atît mai potrivită acelui *Jésus* al meu, cu cît acesta se lăsa, printre altele, mîngîiat și de femei.

Montmartre era plin de acești indivizi neaparținînd nici unui sex determinat, care nu iubeau decît plăcerea și care, în unele privințe și pînă la anumite margini pe care — rog să fiu crezut — n-am fost niciodată ispitit să le depășesc, corespundeau firii mele tainice, pornirilor mele obscure. Am putut prin urmare să spun mai tîrziu : „Jésus la Caille sînt eu"... dar slujindu-mă de motive asemănătoare celor care l-au împins și pe Gustave Flaubert să declare că Madame Bovary era el. E în aceasta o nuanță ce poate fi percepută fără dificultate. Cu toate acestea, ca de altfel în toate romanele mele, „climatul" acestuia e compus mult mai

[1] Grăsun. (Fam. în l. fr.)
[2] Femeie frivolă. (În l. fr.)

puțin din stările sufletești ale personajelor sau din refulările lor, decît din ale mele proprii. Mai mulți critici mi-au și reproșat lucrul ăsta. Dar ce vină am eu ? Departe de Paris, singura posibilitate de a-i savura atît bucuria cît și amărăciunea era să stau să lucrez ore întregi și lungi, în cuprinsul cărora retrăiam excesele nopților mele precum și gustul sălciu al dimineților următoare.

Mulțumită acestui exil silit, faimoasa „voluptate a regretului", atît de scumpă lui Baudelaire, îmi dădea prilejul să descriu, cu mai multă fervoare poate, sau cu mai multă precizie, locurile unde se desfășura intriga mea. Atmosfera de la Moulin Rouge, unde întîrzîiau „la toaletă", în căutarea vreunei aventuri, cele din urmă modele ale lui Lautrec, îmi inunda sufletul de nostalgie. Nu-l întîlnisem niciodată pe Lautrec. Totuși, mă gîndeam la el, la picturile lui cu *La Goulue* [1], cu *Valentin-cel-fără-de-oase*, cu dansatoarele și obișnuitele femei ale localului ; femei și bărbați îl cunoscuseră și — așa cum se întîmplă ori de cîte ori un mare artist își pune pecetea sa pe o epocă — prin felul lor de a se îmbrăca, de a bea, de a rîde sau fuma, aduceau aminte de multe din atitudinile pe care le fixase pentru totdeauna infirmul acesta genial.

Pe bulevardul Clichy, în bistrouri, în hotelurile cu camere mobilate, în barurile, de pe strada Lepic, legasem prietenie cu mulțime de

[1] Hulpava. (În l. fr.)

efebi, de întreținuți, și de femei de stradă și mă și gîndeam la ei. Camerele în care locuiau, cîrciumile murdare în care, în dulăpiorul de lîngă tejghea, își țineau inelele, unde-și vîrau șervetele, cei cîțiva metri de asfalt pe care se părea că sînt stăpîni în temeiul unor aranjamente aprig disputate și chiar, în ce privește pe cei sau pe cele care nu „făceau" trotuarul, anumite case unde se duceau așa cum niște muncitori s-ar duce la „atelier", îmi dădeau putința să zugrăvesc cît mai bine existența lor. În același timp însă, tristețea ce o resimțeam știindu-mă atît de departe de Paris, dădea descrierilor mele un accent și mai sincer. În răstimpul unei nopți, tristețea mi se schimba deseori în plăcere. Mă închipuiam sorbind aerul rece care, iarna trecută, mă îmbătase în timp ce rătăceam, pe înserate, pe sub paltinii dintre piața Pigalle și piața Blanche ; credeam că văd, prin rețeaua dungilor de ploaie, acest aer încărcat de umezeală, aceste lumini, acești arbori despodobiți de frunzele lor, acestea toate la un loc, de îndată ce aveam răgazul să mă așez la o masă, cu o foaie de hîrtie albă înainte, dădeau aripi spiritului meu, făcînd ca amorurile tulburi ale lui *Jésus-la-Caille* să pară și mai verosimile.

Pe atunci, habar n-aveam cum se scrie o carte. Faptul că o simplă întîlnire, o razie, o încăierare, o scrisoare de adio, sau un rendez-vous, o privire, un zîmbet, ar putea, datorită amănuntului că găsim vreo urmă de-a lor în-

tr-un roman, să capete ființă, să se substituie vieții și apoi să devină, în ochii cititorului, viața însăși, înainte de a stimula anumite gusturi și a provoca anumite obiceiuri, faptul acesta mă zăpăcea cu desăvîrșire. Un cuvînt al lui Jean Lorrain mă pusese pe gînduri : „Eu nu corup, eu mîntui", exclamase, cu drept cuvînt, autorul lui *Monsieur de Bougrelon*. Cazul său se limita însă la acela al răului exemplu, al legăturilor penibile. Lorrain predica pentru enoriașii săi. Eu mergeam mai departe. Nu era atît de mult vorba de a descrie din nou anumite obiceiuri determinate, cît mai ales de a suferi consecințele lor, pradă unui soi de stare secundă, în care conștiința, deși îmi rămînea întreagă, ținea totuși de halucinație. Puteam vorbi în cunoștință de cauză : mititelul Laffreux, doamna Arnoux din *Educația sentimentală* („Ea ședea"... etc.) sau Germinie Lacerteux, nu erau, după părerea mea, personaje fictive : ele existau cu adevărat, ele existaseră. Era destul să te duci în locurile acelea. Halele, ieșirea din Paris urmînd cursul Senei, șoseaua Clignancourt, păstrau pînă în cele mai mici amănunte ale lor o înfățișare autentică. Se va spune oare că, dacă nu ar exista romanele în care le descoperim, am fi pus la îndoială însăși realitatea lor ? Din punct de vedere obiectiv, totul depinde de scriitorul sau de artistul a cărui atenție e solicitată pe căi tainice. Pentru mine, bulevardul Clichy, bulevardul Rochechouart, strada Lepic, Dealul Montmartre, partea de sus din strada Pigalle și piața cu același

nume, piața Blanche, Moulin Rouge, braseria Cyrano, balul de la Moulin de la Galette, reprezentau, ele singure, adevăratul Montmartre. Era destul să-mi fie dor de ele ca să-l văd apărînd în memoria mea, cînd pustiu, în zori, cînd însuflețit seara, cu birjele lui, cu tramvaiele, cu terasele cafenelelor, cu noctambulii, cu femeile și secăturile lui. Încăperea ce-mi slujea în același timp de cameră și de birou dădea cu ferestrele în grădina liceului din Nisa unde, primăvara, lămîii, portocalii, eucalipții risipeau miresme tari, aromatice care, totuși, nu sufereau nici o comparație cu acelea ale absintului, ale afișelor proaspăt lipite, ale catranului, ale trotuarelor umede. Era destul însă o singură clipă, ca mirosul acesta din urmă să izgonească pe celelalte, suprimînd distanțele și dîndu-mi iluzia că mă aflu, în același timp, în două locuri diferite.

Chiar și la Paris fenomenul acesta de dedublare este mai frecvent decît ne închipuim. Cînd scriam *L'Équipe*, mă zăvoream în casă pentru a-mi localiza aiurea gîndirea : notele și crochiurile desenate pe zidurile fortificațiilor sau în cartierul Lilas îmi întăreau, ca prin miracol, și mai mult impresiile. Mă trezeam mîzgălind notele acestea uneori chiar în clipa cînd mă foloseam de ele în cursul povestirii. Toate cărțile mele mi-au pricinuit asemenea plăceri și, adesea, fără să mă las păcălit de jocul căruia mă dăruiam, apariția năvalnică a cutărui sau cutărui personaj în mijlocul unei scene în care el, de fapt, n-avea ce căuta, mă tulbura în așa

măsură, încît îl lăsam să acționeze în voie, după cum i se năzărea. Oricare ar fi țesătura unui roman, sau linia de conduită pe care hotărîse la început să o urmeze, chiar și cel mai lucid dintre scriitori vede sosind momentul cînd nu se mai poate împotrivi toanelor unuia dintre protagoniști sau chiar ale vreunuia din figuranții dramei. Intervenția bruscă a sa nu e totdeauna de natură gratuită : ea corespunde reacțiilor autorului, conștiente sau inconștiente, care nu dispune de alt mijloc pentru a și le manifesta. Același lucru se întîmplă și cu cea mai mare parte a descrierilor. Poți să juri cît vrei că le vei intercala în cutare sau cutare moment precis în țesătura povestirii tale ; te trezești deodată că ele îți sînt absolut necesare pentru a da mai multă vigoare accentului, culorii și asemănării. „Cum se poate — vrea parcă să zică dînd buzna peste tovarășii săi, un interpret care, pînă atunci, părea că își așteaptă liniștit rîndul ca să intre în scenă — oare nu auziți că afară plouă ? că lumina zorilor a și început să pătrundă prin geamuri ? Trotuarele lucesc. Primele tramvaie alunecă pe șine. Și taxiul ăsta care se oprește în colțul bulevardului ! L-ați văzut ? Trei inspectori de la poliția judiciară au coborît, îndreptîndu-se spre intrarea hotelului. Pe cine vor să aresteze ? Nimeni nu bănuiește încă nimic. Doborît de oboseală sau abrutizat, asasinul s-a lăsat să cadă pe un scaun : ochii i se închid. „Allo... Poliția !“ anunță agenții pe portarul de noapte, încărcîndu-și revolverele. „Arată-ne

drumul. Ce etaj ?" Şi golanul acesta care simte cum răcoarea dimineţii îi trece prin oase şi care se trezeşte plin de arţag ? Crivăţul se aude şuierînd... Zdreanţa unui afiş se zbate, lovindu-se, în semn de adio, de stîlpul unui gard.

***

Orice nimic e un semn pentru cel ce trebuie să pătrundă în adîncul sufletelor, să se insinueze în profunzimea conştiinţelor, să reînvie în creierul unui ucigaş imaginea victimei sale sau să ghicească, în clipa cînd telefonul sună la căpătîiul unui pat gol, numele celei sau celui care ridică în tăcere receptorul. Dacă aţi lăsat oricît de puţin să treacă prilejul, va fi sau este deja prea tîrziu. Cititorul nu-şi va mai aminti firul povestirii dumneavoastră sau nu-l va mai interesa de loc. Iar cît priveşte strădania de a-i împărtăşi simpatia, dragostea sau duioşia pe care le resimţiţi pentru oraşul slujind drept cadru operei dumneavoastră, orice speranţă e zadarnică. Riscaţi să-l faceţi să le piardă şi pe ale sale.

Din fericire, Parisul are, mai puţin decît alte capitale, să se teamă de a dezamăgi sau de a osteni pe cel ce arde de dorinţa de a-i cunoaşte farmecul. Străinii vă pot confirma lucrul acesta. În orice anotimp ar sosi, ei vor găsi totdeauna destule surprize, pe care parizienii care pretind că sînt la curent, s-ar ruşina să le aprecieze. Pentru aceştia, frumuseţile oraşului lor se rezumă la marile bulevarde, Opera, strada Paix, piaţa Concorde, Étoile, aleea Champs Elysées şi împrejurimile lui Bois de Boulogne. Dacă mai adăugăm Montmartre şi două sau trei localuri din Montparnasse, restul nu mai înseamnă nimic ; nici nu vor să-l cunoască. Dacă ar fi să tragem o linie care — plecînd de la Operă — ar urma întreaga alee cu acelaşi nume pînă la Sena, ar ocoli Camera Deputaţilor spre a ajunge în piaţa Alma pentru a trece din nou apa luînd-o spre stînga prin aleea Wilson şi aleea Henri Martin, cu direcţia spre Longchamp, linia aceasta ar încercui cartierele modistelor, bijutierilor, palace-urilor, a frumoaselor imobile, a cinematografelor, a teatrelor şi restaurantelor la modă, unde aceiaşi oameni eleganţi pe care îi întîlneşti la Cannes, la Chamonix, la Deauville, la Biarritz şi în celelalte localităţi climaterice aproape că se cunosc, din vedere, neavînd altă plăcere decît să facă pe „snobii" între ei. Parisul acesta însă, dacă n-ar fi şi celălalt, ar fi lipsit de înseşi posibilităţile sale de trai sau, mai mult încă, de însăşi raţiunea sa esenţială, de drăgălăşenia sa firească, de bucuriile sale simple, de trecutul său. La Cité, Notre-Dame, Sainte-Chapelle, Luvrul, Bastilia, Panteonul, Luxembourgul, vechiul Cartier Latin, Halele, foburgul Saint-Antoine, Porte Saint-Martin, Porte Saint-Denis, Belleville nu au, într-adevăr, numai un simplu rol de accesorii în istoria Parisului. Parisul a luat naştere prin ele şi ne întrebăm cu un pic de mirare dacă, în această dragoste frumoasă care împinge spre

Franța atîția bancheri, conducători de state, actori celebri, stele de cinema, escroci, indezirabili, mai e loc și pentru Sfînta Genoveva, François Villon, Victor Hugo, Baudelaire, Delacroix, Verlaine, Debussy, nu numai pentru opt sau zece mari croitori, trei coafori, doi cizmari, un pedicurist sau — cine mai știe ! — pentru vreun nou smulgător de dinți sau vreun nou „doctor" de cîini !

Putem noi să ne spunem mult și bine că toate marile aglomerări se întind spre răsărit. E într-adevăr păcat că supunîndu-ne și noi aceleiași soarte care lovește pe toți, soarta noastră a trebuit totuși să reducă mai întîi anumite ostroave unde, așa cum s-a întîmplat în vechiul Cartier, cafenelele literare au devenit bănci iar braseriile deservite de femei, baruri automate. Totul se pierde. Toți fug de noi.

S-au dus și zeii de-acum, o !
Curajul Jeannei, ah, se curmă ;
Abencéragul cel din urmă
S-a stins și el, vai, în metro...

scria răutăciosul Jean Pellerin.

Vai ! Jalea cea mare de astăzi e că lucrurile nici nu mai apucă să îmbătrînească. Dacă mi s-ar îngădui să aleg, în locul bulevardelor largi și al aleilor spațioase, croite atît de repede, aș prefera bătrîna și pașnica uliță Visconti, unde două trăsuri n-au loc una lîngă alta. Hotelurile situate pe margini au încă, în

spatele lor, grădini. Balzac își instalase acolo tipografia, iar Racine, după cum arată o placă de marmură, se retrăsese și el, pe la sfîrșitul vieții sale, prin părțile acelea. Într-una din case, două numere mai departe de una din fostele mele locuințe, își dăduse sufletul. Casa lui, mai bine zis pavilionul modest care mai există încă, nu are decît un etaj. Domnea în sînul uliței acesteia, discretă și bine adăpostită, un aer de provincie netulburat decît la anumite ore de un „Haine vechi", care-și ascuțea glasul să se audă de la etaj, precum și de lampagiu. Zi de zi, în fiecare seară și dimineață, cînd acesta, cu prăjina lui, venea să aprindă sau să stingă gazul în cușca mititică de sticlă așezată tocmai în dreptul lucernei mele, nu mai era nevoie să mă uit la ceasornic, atît era de punctual în turul lui.

Parcă aud însă chemarea lugubră : „Haine, petece !" scandată cu glas tare de o cumătră ce se încovoia sub povara sacului plin cu zdrențe, pălării vechi, ghete scîlciate și piei de iepure. În cartier erau cîteva prăvălii cu asemenea mărfuri de ocazie. Se intitulau : *La Cornul de vînătoare*, *La Africanul* sau, mai grijulii în alegerea cuvintelor : *Mărfuri lăsate la dispoziție de marile case de modă.* Multă vreme ne-am îmbrăcat de la acești vînzători de pe strada Buci și de pe strada Saint-André-des-Arts. Pe ulița asta avea și Segonzac un atelier ; și tot în aceeași epocă, Salmon publicase *Tendres Canailles,* a cărei acțiune se petrece printre tejghelele și tristele odăi mobilate ale vestitei

răspîntii unde Modigliani, urmărit de mizerie, naufragiase în mod jalnic, înainte de a se sfîrşi pe patul celui mai apropiat spital.

Tot Parisul acesta păstrase un colorit, o savoare, o mişcare cu totul extraordinare. De la cafeneaua din colţ, unde se întîlneau jucătorii de barbut însoţiţi de „mahării" lor, cîţiva poeţi rătăcitori, femei de stradă, pungaşi de buzunare, se vedea Pont-Neuf printre faţadele piezişe ale ulicioarei Dauphine. Şi prezenţa aceasta, deşi anodină, amintea celor care citiseră *Grotesques* şi *Goinfres,* că acel Cadet Angoulevent „prinţul arhiproştilor", Sigogne şi Savoiardul n-au fost de loc lipsiţi de vervă şi de fantezie.

Oricît ai fi de trist, bădie,
De-alean şi de melancolie
Cîntînd, te vom înveseli.

am fi putut şi noi să spunem, alăturîndu-ne cîntecului lor. În adevăr, dacă barcagii şi „Orfeii Podului" — cum zicea Savoiardul — fuseseră izgoniţi din preajma Senei, îi regăseai prin tavernele din strada Buci, sub tot felul de înfăţişări de şmecheri care ticluiau în grabă un cîntec de beţie sau trînteau cine ştie ce gogoşi, cu ajutorul cărora îşi atrăgeau simpatia celor pe care voiau să-i jefuiască.

Un restaurant împodobit cu grile şi ocupînd parterul şi mezaninul nostalgicului hotel *Louisiana,* număra, printre clienţii săi şi un număr oarecare de scriitori şi de pictori. Clienţii, alcătuiţi din precupeţe, muncitori în salopete, cerşetori şi hamali, îşi consumau porţiile de mîncare în apropierea tejghelei şi, în serile ploioase, înjghebau cu noi tot felul de discuţii, pe care patronul, măgulit de genul deosebit pe care îl căpăta localul său, le uda cinstindu-ne cu cîteva rînduri de tescovină. Un bătrîn bibliofil, jegos şi aiurit, Cremnitz, poet al Legiunii, un prinţ negru, Louis Dumur, André Billy, Guégan scormonitorul, un editor elveţian şi doi sau trei viitori academicieni, se întremau, cel puţin o dată pe zi, la Boileau : patronim care era tocmai nimerit pentru intermedii amuzante ; căci atunci cînd, în cursul uneia din acele veşnice dispute care se încing între partizanii celor vechi şi înflăcăraţii apărători ai celor moderni, vreunul din noi, socotind geşit răsunetul cuvintelor sale, începea să urle : „Cum se poate ? Boileau al tău nu-i decît un c... !" onorabilul nostru birtaş se ivea deodată în cuprinsul uşii, întrebînd : — Fără glumă, e vorba de mine ?

În timpul iernii, cu zidurile ei spongioase, cu geamurile înceţoşate, cu caldarîmul şi trotuarele năclăite, cu lumina ei de acvariu, strada Seine care tăia strada Buci în două laturi mişunînd de lume, părea că duce spre mahalaua de jos a vreunui port. Pe măsură ce coboram spre cheiuri, urletele remorcherelor, chemările sirenelor, spintecau aerul în aşa fel, încît te credeai la Anvers sau Amsterdam. Dughenele negustorilor de tablouri e drept că nu

erau atît de numeroase cum sînt astăzi ; în schimb, cele ale negustorilor de antichități și ale buchiniștilor se perindau, una după alta, lipite aproape și, prin geamurile lor spălăcite, vedeai niște personaje îmbrăcate atît de bizar, încît adăugau mirajului unui oraș maritim o senzație de înstrăinare, de vis, sau de viață din alte timpuri... Știam că Oscar Wilde locuise într-unul din hotelurile acestui cartier și că murise chiar acolo. Iată de ce, de cîte ori treceam pe dinaintea inscripției fixate pe una din fațade, versurile din *Balada închisorii din Reading* îmi bîzîiau dureros în urechi :

Pe lîngă cei închiși trecea,
In haine cenușii ;
Cu șapca-i de criket pe cap
Trecea parc-ar zîmbi ;
Nu știu bărbat să fi-ntîlnit
Cu ochii atît de vii

Îmi făgăduisem să nu vorbesc despre Montmartre — sau cel puțin despre *Lapin agile* — în cursul acestui studiu ; dar, în afară de faptul că aceasta ar fi însemnat o lipsă gravă, privind bine lucrurile, studiul nu putea să ignoreze acest dublu element, ținînd seama de caracterul și, dacă mi se îngăduie cuvîntul, de spiritul cu totul deosebit pe care La Butte l-a conferit cărților mele. „Pe înserate — scrie André Billy în *Intimités littéraires* — Carco iese din casă, pornind înspre piața Pigalle. Cu pălăria trasă pe ochi, cu umerii largi, răspunzînd cu un «Salut» fără trufie și cu glasul puțin cîntînd, la semnele respectuoase ale giranților localurilor de noapte și ale curierilor îmbrăcați în livrea, trecînd cu mutră aspră printre femeile de stradă, se duce să-și facă plimbarea zilnică pe bulevard, pînă în locul în care metroul iese din subteran și unde spectacolul înfrigurat, tragic, excitant, deșteptînd și mai mult simpatiile sale obscure pentru lucrurile și oamenii aparținînd lumii răufăcătorilor îl reține multă vreme, în picioare, pe marginea trotuarului, cu țigareta în gură și mîinile în buzunar, nemișcat, bucuros, mulțumit... „Toată această descriere e exactă ; dar ceea ce nici Billy nici altcineva nu poate bănui, e tăria și plenitudinea satisfacției mele. La ora aceasta, localurile, restaurantele de noapte, nu sînt deschise. Unele din ele au încă obloanele trase din ajun și fac impresia că ar fi dat faliment sau că sînt închise „din cauză de deces". Aproape că îți vine să cauți biletul care mărturisește acest lucru.

Îndărătul unor grilaje, peste drum de numărul 60, un han vechi, poartă, pe fațada lui, inscripția „ Poșta cu cai" care — precum se pare — e acolo de pe vremea lui Ludovic al XI-lea. Către sfîrșitul veacului trecut, o clădire, avînd patru fațade împodobite cu coloane și sculpturi mîncate de viermi, împrejmuia un puț care, din fericire — așa spun cel puțin mărturiile — a fost înlocuit cu actuala fîntînă și bazinul ei. Clădirea aceasta însemna vechea

barieră Pigalle, care — ca și vecinele ei, bariera Blanche și aceea a Martirilor, ale căror fotografii le-am văzut — însemna limita între grădinile din La Butte și cartierul „loretelor" [1], al șansonetiștilor și ucenicilor întru pictură.

Oricît ar fi fost de ușoară și veselă viața atunci, îi prefer totuși — cu mult chiar — felul de viață de astăzi, care prezintă mai multă diversitate și mai mult contrast. Noaptea, cînd se aprind luminile bistrourilor, ce feerie ! Focuri albastre, roșii, verzi, portocalii, flutură în bătaia ploii, se cațără spre etajele de sus, aleargă spre balustradele balcoanelor, sau se aprind pentru a se stinge, înainte ce ele să clipească pîlpîind, sus, pe coama caselor, cu o fantezie atît de bruscă și de bizară, încît nu te saturi privindu-le. Cunosc multe orașe unde plăcerea se desfată la luminile barurilor și dancingurilor. Nu există totuși decît un singur oraș, unde luminile sînt în stare să trezească o astfel de uimire în sufletul artistului, să provoace în el o impresie atît de vie de splendoare efemeră, complicată cu o nu știu ce fel de neliniște misterioasă. Printre brațele despuiate ale platanilor, aripile Moulin-Rouge-ului, pline de globuri scînteietoare, fac semne trecătorului care visează. Sînt seri în care mă

[1] Cocote de lux.

îndrept spre ele : depinde de starea mea de spirit. Mă gîndesc la primul meu roman. Mi se pare că Jésus-la-Caille mă așteaptă sub copacii aceștia sau în cutare bar de pe bulevard, adoptat mai tîrziu de cîteva din personajele mele, cum a fost de pildă și acea Louise care, din nenorocire, trebuise să se sfîrșească la spital. Mă străduisem o noapte întreagă să o salvez. Ne plimbasem de-a lungul cabaretelor, bistrourilor, a hotelurilor ce închiriază camere cu ceasul, care, între piața Pigalle și piața Blanche sînt așezate unul lîngă altul, pe marginea trotuarului. Louise asculta cele ce-i spuneam. Mergea cu capul plecat și cu gîndul aiurea. Tipul care o teroriza ne pîndea din depărtare, neînțelegînd nimic din scena aceasta. În jurul nostru, o mulțime de alte fete urmau aceleași itinerar, numai că ele momeau trecătorii și nu păreau de loc scîrbite de traficul la care se dedau. Aș fi dorit ca Louise să nu semene cu ele, sau cel puțin să facă primul pas în această direcție. Aș fi încercat s-o scot din încurcătură. Ploua. Un vers din Laforgue mă întrista și mă obseda.

O, băncile sînt ude, n-ai unde să te-așezi

— Ei bine i-am spus nefericitei, hotărăște singură ! Știi ce te așteaptă mîine.

— Nu-i cu putință, se mărgini ea să-mi răspundă.

Trebuia, într-adevăr, să fie cineva tînăr și naiv ca să insiste o noapte întreagă de iarnă pe lîngă o asemenea creatură. Puteam oricît

aş fi vrut să-i zugrăvesc viitorul în culorile cele mai sumbre. Ea aparţinea întreagă lui Maurice... s-ar fi aruncat în foc pentru el.

— Louise !

— Nu, nu, nu, mă mai chinui ! gemu ea în sfîrşit. Fie-ţi milă, te rog, lasă-mă.

Nu-mi pot încă explica pricina acestui ataşament, acestei încăpăţînări absurde, căci, de fapt, cînd mă gîndesc la nenorocita care a murit de mult, înţeleg foarte bine că viaţa ei nu putea să prezinte nici un interes. Persoana ei nu mă interesa nici măcar fiziceşte. Important era ceea ce femeia asta reprezenta pentru mine în romanul pe care îl scriam atunci şi în care ea juca rolul principal, cartierul unde locuia alcătuind cadrul romanului. Toate cărţile depind de un mediu, de o stradă, de aerul deosebit pe care-l respiri acolo. Cît priveşte personajele, ele nu fac decît să se adauge acestor elemente. Un critic de înaltă clasă, Henry Bidou, şi-a pus întrebarea aceasta, cu privire la *L'Homme de minuit* [1]. Şi în acest roman am început prin a mă impregna de atmosfera caracteristică Montparnasse-ului. Săptămîni şi luni întregi ajung să fiu victima unui soi de obsesie, strîngînd tot felul de notiţe şi crochiuri. Pe strada Joie, deasupra intrării unei măcelării, citisem, zugrăvită cu litere de aur inscripţia : *Boucherie de la Gaîté.* [2] Cîtă cruzime ! Inscripţia aceasta arăta destul de tipic cît de nesimţitori devenim în exerciţiul profesiei noastre. Decorul romanului pe care-l scriu mi-l furnizează, de obicei, unul din cartierele în care am trăit şi pe care, aşadar, îl cunosc mai bine. Dacă el corespunde unor impresii ale mele de altădată, atunci lucrurile merg destul de repede. Sînt chiar în stare să dau protagoniştilor mei suficientă distanţare pentru a-i face să pară dacă nu că s-au născut în cutare casă, cel puţin că au locuit acolo. Fără această distanţare n-aş fi bun de nimic : ea mă ajută să stabilesc tonalitatea generală şi să întrebuinţez cînd prezentul, cînd imperfectul. Aflîndu-mă astfel la oarecare depărtare de evenimentele ce mă inspiră, îmi este îngăduit să prelucrez totul în aşa fel încît să opun planurilor luminoase, părţile întunecate, în loc de a mă izola şi a mă restrînge într-o uniformitate putînd să dea un caracter convenţional unor întîmplări pe care eu doresc să le scot cît mai viu în relief.

Fiecare cu metoda lui. Metoda mea, care se aseamănă cu aceea a unui pictor, cere o atît de adîncă adaptare la mediul în care se mişcă tipurile mele deochiate, încît acesta ajunge să treacă înaintea lor chiar. Aş fi gata să pun rămăşag cu oricine că sînt în stare să scriu un roman aproape complet lipsit de personaje, cu descrieri, cu stări sufleteşti şi cu o atmosferă determinată ; de altfel, dacă scoateţi din cărţile mele ploaia, ceaţa, zorile, amurgul, zgomo-

[1] *Omul de la miezul nopţii*, roman de Fr. Carco, publicat în 1938.

[2] Măcelăria veseliei.

tul anumitor străzi, tăcerile lor, toate aceste elemente a căror alăturare ajunge să determine o prezență, sau prezențe, restul — de fapt — nu mai interesează. Cel puțin în ce mă privește pe mine. Avusesem odată intenția să închin cîte un roman fiecăruia din cartierele Parisului : ***Jésus-la-Caille, L'Équipe, L'Homme traqué, Bob et Bobette, L'Ombre, La Rue, Ténèbres,*** *L'Homme de minuit* (ca să nu citez decît pe acestea) constituie prin urmare un început de realizare a acestui proiect. Simțeam o plăcere atît de mare în timpul documentărilor mele, încît puțin a lipsit ca să nu stărui mai departe. Timp de cîteva săptămîni, locuiam la hotel. Și mi se întîmpla, uneori, să aleg hotelul acesta chiar alături de imobilul în care locuiam permanent. Așa a fost atunci cînd am scris *Rue Pigalle.* Aveam un apartament în Montmartre. Cum însă ferestrele locuinței mele nu dădeau spre barurile și restaurantele de noapte pe care îmi propusesem să le descriu, mă instalasem într-o locuință mobilată, unde n-aveam decît să mă așez, seara, la pîndă în dosul jaluzelelor, ca să pot recolta tot felul de senzații. De aici, din observatorul acesta, am cules toate bîrfelile șoferilor, care, adunați la intrarea unui local de noapte, le spuneau cînd treceau pe lîngă ei femeile de stradă. N-aveam decît să mă aplec puțin în afară și, fără să fiu văzut, mă trezeam oarecum în chiar mijlocul lor. Vedeam, în față, cele trei păpuși în mărime naturală cu care împodobiseră balconul la *Caveau Caucasien.*

Felul în care ele păreau că urmăresc, ca și mine, tot clocotul acesta al străzii, mă stînjenea și mă tulbura...

Erau nopți cînd, o neliniște și o teamă nelămurite mă sileau să săr din pat și să mă încredințez dacă păpușile acestea erau la locul lor. N-aș fi fost de loc surprins dacă ele ar fi părăsit locul unde fuseseră agățate, într-atît mi se părea că sînt legate de ființa mea. Cînd însă, a doua zi, la ora dejunului, mă întorceam în locuința mea adevărată, eu și nu eroina mea dădeam ochi cu cele două portărese ale casei, așa că, pînă la urmă am socotit să e mai cuminte să nu exagerez lucrurile.

Tot cam în aceeași epocă, patroana unui stabiliment de noapte îmi spuse că în cursul unei discuții ce avusese loc despre mine în „milieu", unul din prietenii ei ar fi exclamat :

— Oricum, dacă mi-ar împinge ceva biștari, hîrțoagele lui ar avea poate mai multă zeamă !

Crezînd că-mi poate fi de folos, femeia îmi propuse de cîteva ori să-mi prezinte personajul de care era vorba.

— Cînd ai să vrei, spunea dînsa, are să te ducă peste tot. Și printre cerșetori, și printre pești... Știu eu mai unde ? Nu vrea decît să-ți fie de folos. Și, crede-mă : e cineva !

Blanche nu se înșelase. După opt sau zece zile, cineva mă cheamă la telefon.

— Fiți atent ! Sînt Trignol ! auzii o voce... Și-mi permit să vă anunț că mîine, la Curtea cu jurați e o afacere grasă : un omor. Ne întîlnim precis la amiază, în josul scărilor din

piața Dauphine. Veniți ! Pe cuvînt ! Merită să vă deranjați !

Era vorba de o partidă de zaruri false. Unul din jucători fusese ucis cu un glonte de revolver, iar fratele victimei se răzbunase împotriva ucigașului. În sala martorilor, în care putusem să aruncăm o privire, Trignol îmi arată un vechi pește de vîrstă respectabilă care, foarte liniștit, la o depărtare de numai cîțiva metri de gardianul de serviciu, era tocmai pe punctul de a jumuli, la o partidă de zaruri, pe patronul unui bar.

— Mergem, după ce plecăm de aici să bem un păhărel la patronul ăsta, îmi șopti noul meu tovarăș. Și o să rîdem pînă n-om mai putea, pentru că tocmai șmecherul ăsta e furnizorul tuturor zarurilor false de care se folosesc pungașii. Dacă i-am băga mîna în buzunare, i le-am găsi pline cu zaruri. Dar e cu neputință să-l faci să mărturisească ceva. Nu e pe lume mincinos mai mare decît el.

În adevăr, cînd martorul intră spre bară, un freamăt străbătu întreaga asistență.

— Juri să spui adevărul, tot adevărul și numai adevărul ? Il întrebă președintele. Bine. Acum ridică mîna dreaptă. Spune după mine : Jur !

— Bine înțeles că jur ! declară solemn omul nostru. Și, cît privește zarurile, trebuie să spun că-n viața mea n-am văzut așa ceva... Pe cuvîntul meu !

— Merge tare ! zise Trignol.

— Mda ! șoptiră cîțiva din vecinii noștri.

Trignol, cu un zîmbet pe față, se întoarse spre mine :

— Cînd ți-am spus, zise el. Ah ! dac-aș putea și eu, așa, ca dumneata, să scriu tot ce văd... și toate ce cunosc... aș fi plin de bani, pînă-n gît... Și cum ! O avere !

În loc însă de a-mi da — mulțumită anecdotelor, trăncănelilor și relațiilor sale variate — ajutorul de care se părea că am nevoie, Trignol n-a fost pentru mine, la urma urmelor, decît un priej de a studia cît mai bine, dar și de a părăsi în același timp milieul. Ceea ce, pînă atunci îl împodobea în ochii mei cu puterea unei atracții scîrboase, se risipi deodată. Misterele și riscurile încetaseră, ca prin farmec, să mai existe. Oriunde, în orice speluncă m-ar fi introdus băiatul ăsta de treabă, toți caraghioșii, secăturile, voinicoșii sau fioroșii, lăsau să le cadă masca, arătîndu-se așa cum erau. Faptul acesta nu micșorează totuși cu nimic recunoștința pe care i-o datorez lui Trignol. El n-avea cum să prevadă că, venind prea mult în contact cu acești domni și doamne, mă voi dezgusta atît de repede de ei. Nu e nici greșeala lui și nici a lor. În ce mă privește, habar n-aveam cît de puține lucruri neprevăzute putea să prezinte omenirea aceasta. În afară de Trignol, care e bun de gură și are umor, precum și un simț cu adevărat plin de haz al oamenilor și lucrurilor, micii săi „prieteni“ nu erau în stare să înfiripe cît de cît o conversație cu cineva.

Tot el, Trignol — căruia îi făcusem observația că printre figuranții unuia din filmele mele plătise prea scump pe două vechi prostituate — îmi explică, indignat aproape :

— Cum adică, prea scump ? Dar n-oi fi vrînd ca eu să-mi socotesc comisionul după tariful sindical ? N-aș îndrăzni : O sută cincizeci de franci una și două sute a doua. Așa e în regulă. Cea cu două sute de franci are toți dinții de aur.

Și, după o scurtă tăcere :

— Nici o grijă ! Le-am luat eu banii înapoi, la belotă !

Cine nu l-a auzit pe Trignol vorbind despre belotă, berlue, pocher sau despre curse nu-și poate da seama de coloritul deosebit pe care și l-a păstrat Parisul jocului de cărți. Meșteșugul ăsta mi-a fost de mare folos, mărturisește el, în momentele de încredere... Pe vremea cînd eram lefter, o jumătate de livră de la unul, două piese de cinci franci de la altul... mă descurcam eu. Avusese o sută de meserii, înainte de a fi ajuns la cinematograf, unde dibăcia lui de a se învîrti în mijlocul celor mai absurde categorii de oameni l-a impus numaidecît. Șef de figurație ! Așa i se spune acum. Pungași, comedianți de bîlci, trîntori, emigrați, bogătași decăzuți, vagabonzi, el face rost de orice. Îi ajung trei chemări la telefon și omul nostru vă prezintă cîți dezertori, escroci, ocnași evadați, foste deținute, prinți ruși,

trișori și rentieri aveți nevoie... „Și toți sînt adevărați, autentici... *patentați*, dacă îndrăznesc să afirm !“ declară el.

Diavolul ăsta de om se duce pretutindeni, știe tot, aude tot, și se face în patru dacă e nevoie să scoată din încurcătură vreun prieten. Am izbutit odinioară — rugat de el — să obțin de la Comisia de supraveghere a condamnaților, ca unul din aceștia, osîndit la șapte ani de muncă silnică, să nu fie trimis în Guyana ci să-și ispășească pedeapsa la închisoarea centrală din Melun.

Oricare altul ar fi lăsat să se creadă că are cine știe ce relații puternice. Totuși, după o săptămînă m-am trezit cu vizita unui gentleman care se exprimă în modul următor :

— Știu, din izvor bine informat, că datorită intervenției dumneavoastră am putut izbuti ca fratele meu să nu fie trimis, cum se zice... „prea departe“. Și am ținut mult să vă mulțumesc. Așa că, pentru orice ar fi, oriunde ar fi, la orice oră ar fi și chiar împotriva oricui ar fi, n-aveți decît să-mi dați de veste. Vom fi acolo, prezenți...

N-am aflat decît după aceea : omul pe care-l scăpasem de ocnă era cel care, într-un debit din Belleville, recitase odată, seara, în fața mea *Sărbătoarea Terezei* scoțînd în mod deosebit în relief faimosul vers :

Căci Dumnezeu dă apa, dar omul ne dă vinul !

Iar Trignol, în chip de concluzie :

— Cînd te-am rugat, domnule Françis, să scoţi de la beci o haimana, m-am gîndit că-i mai bine să fie unul de-ai dumitale. Cel puţin aşa nimeni nu-ţi poate reproşa nimic.

Ca încheiere, cum aş putea să mă despart printr-un „adio" de acel personaj de legendă, ale cărui rămăşiţe pămînteşti fuseseră expuse pentru priveghi în sala mare a localului unde, timp de peste un sfert de veac, el prezidase toate petrecerile şi hîrjoanele noastre ? Frédé, moş Frédé, prietenul nostru Frederic a încetat din viaţă. Aici, la el, cu mult înainte de război, ucenicii într-ale picturii şi poeţii de pe La Butte se întîlneau în fiecare seară, sub lampa acoperită cu o eşarfă roşie, cu toţi cioflingarii cartierului. Primisem prea tîrziu ştirea asta tristă ; totuşi, am putut să mă duc pînă la *Lapin* şi să mă înclin în faţa unui sicriu. Pe terasă, lîngă salcîmul la picioarele căruia ne aşezasem de atîtea ori aşteptînd să se lumineze de ziuă, cîţiva vechi camarazi aminteau de zilele de odinioară. M-am aşezat şi eu cu dînşii. Nişte vecini, oameni simpli, pe care moartea cîrciumarului îi impresionase, cereau voie fiului său să-i lase să intre. Cîţiva dintre ei, trecînd pragul pe care, pînă atunci îl trecuseră voioşi, îşi făceau cruce. Urcau pe dreapta, cele trei trepte, dădeau perdeaua la o parte, apropiindu-se de sicriu, începeau să murmure o rugăciune, apoi, recunoscîndu-se, începeau să vorbească despre mort. Părea că nici unul din ei nu socotea că un astfel de eve-

niment ar fi putut să fie posibil. Văzuseră atîţia ani pe bătrînul „patron" stînd, cu pipa lui, pe banca din faţa casei, încît ajunseseră să creadă că pe el nu putea să-l atingă soarta noastră a tuturor. Chiar şi acum, în pofida neputinţei medicilor de a-l scăpa, îşi închipuiau că-l văd ca şi în anul trecut, stînd la locul lui obişnuit, cu saboţii grei, cu bastonul lui, cu pantalonii de catifea, cu căciula de blană, cu barba şi cu părul lui alb.

Cei ce-şi mai aminteau de vremurile eroice, evocau un Frédé negustor de peşte, venind în urma măgarului său Lolo şi cîntînd din fluier, ca să fie auzit, încă de departe, de gospodinele de prin case. Era un bărbat mărunţel, voinic şi şmecher, nefiind legat de nimic şi ducîndu-şi viaţa aşa cum îi poftea inima, cu toate că n-avusese totdeauna o viaţă uşoară. Întîia lui dugheană — *Le Zut* — aşezată tocmai pe culmea dealului, în faţa Castelului de apă, nu rămăsese deschisă decît vreo cîteva luni. Din ordinul poliţiei, *Le Zut* fu prin urmare închisă. Curînd însă, fără ca cineva să-l fi putut opri, Frédé preluă, în colţul străzilor Saules şi Saint-Vincent localul deţinut înainte de către Adèle, informîndu-şi clienţii că tărăboiul merge mai departe. Între pereţii murdari ai cîrciumii şi sub tavanul afumat ca o gură de lulea, cîntecele lui Bruant şi solilocviile lui Rictus îşi dezveleau într-adevăr caracterul lor veritabil, despuiat de orice literatură, şi contribuiau astfel — prin subtile influenţe reciproce — la

formarea unei mentalități care a lăsat urme vădite, corectate, ce-i drept, printr-o doză de umor, la Mac Orlan și stropite cu ironie și glume spuse pe un ton serios la Dorgelès. Era, pe atunci, moda mistificărilor. Julien Callé, Jules Depaquit erau meșteri în privința asta. În ce-l privește pe Max Jacob, a cărui influență se manifesta atît asupra filmului de avangardă cît și asupra picturii și poeziei suprarealiste, prima sa „manieră" ar putea primi, într-o bună zi, calificarea de „montmartroise", fără ca prin aceasta să fie întru nimic înjosită. Să nu uităm că cubismul a luat naștere aici, pe La Butte. Atelierul de unde Picasso și-a luat zborul există încă în piața Poirier înăuntrul unui șir întreg și curios de barăci din scînduri care seamănă atît de mult cu un bateau-lavoir [1] încît numele acesta i s-a păstrat și astăzi.

Eu știu, și de altfel știm cu toții că de pe urma acestei tărășenii, Montmartre n-a avut decît de cîștigat, dar, la urma urmei, în ce alt cartier artiștii ar fi putut ei să se simtă mai la largul lor, pentru a-și bate joc de burghezi și a-și lăsa fantezia să se desfășoare fără frîu ? Cu greu ne-am putea închipui, în altă parte, o reconstituire a *Celor din urmă cartușe*, cu niște gardieni negri de praf de pușcă, trăgînd cu Chassepot [2]-urile [2] lor asupra trecătorilor

[1] Vas anume amenajat pentru a servi drept lavoar.
[2] Puști cu tir repede și repetat.

sau care, puțin mai departe, arestau alții, ducîndu-i cu baioneta la armă, undeva, în fundul unui teren viran, spre a le lua interogatoriul.

Toată noaptea, nimeni n-a înțeles nimic. Oameni cumsecade, înspăimîntați, țipau că izbucnise revoluția. Se vedeau așa ziși răniți, cu rufele pătate de sînge, care erau încărcați pe tărgi, spioni care erau puși la zid și executați, patrule care sunau la ușile oamenilor. Sau, dacă nu erau, cu prilejul aniversării căsătoriei lor, Poulbot în frac și nevasta lui în rochie de mireasă, întovărășiți de prietenii lor, îmbrăcați, cu ocazia aceasta, ca pentru balul Quat'zarts și alcătuind o adunătură eteroclită de îmblînzitori, de marinari, de țărani, de ofițeri, de bicicliști, de apași sau de notari. Cortegiul trecea pe străzi, în huiduielile copiilor, pe care pictorul acesta specific montmartrois trebuia, foarte curînd după aceea, să-i facă celebrii prin desenele sale, Gălbejiți, obraznici, năvăleau ca niște lăcuste în preajma bistrourilor ca să cerșească un muc de țigară sau o bucățică de zahăr.

— Hai, dă-ne cinci gologani, îl auzeai zicînd pe cîte unul mai dezghețat, și te fac să vezi ce cur are soră-mea.

Unul dintre ei, pe care o doamnă bătrînă, cu inimă bună îl văzuse parcă stînd în extaz, cu gura căscată, în fața vitrinei unui cofetar, se lăsase să fie împins înăuntrul prăvăliei, unde negustorul îi dăduse un kilogram de castane glasate.

— Merci m'dame ! răspunsese copilul, fără să se arate prea bucuros.

— Nu-ţi plac castanele ?

— Ba da !

Doamna cea bătrînă îi zise atunci :

— Ia-le ! Sînt ale tale !

— Dar... vedeţi, adăugă puştiul, mai mult îmi plac alea calde !...

Apoi vîrîndu-şi pachetul în bluză, adăgă :

— Costă şi mai ieftin !

Şi, împărţind ceva mai tîrziu, cu tovarăşii lui castanele calde şi cele glasate, îi lămurea :

— În felul ăsta am avut şi de una şi de alta !...

Din fericire, „micii Poulbot" nu erau admişi la *Lapin*. Şi totuşi, cu vremea, fetiţele acelea mititele pe care le văzusem bălăcindu-se împreună cu fraţii lor prin toate noroaiele, ajungeau să fie modele la pictori, şi în cele din urmă erau primite şi la Frédé. Cîntecul *Rue Saint-Vicent* al cărui refren îl zbierau cu toţii, le storcea lacrimi : desigur cele dintîi lacrimi pe care le vărsau de emoţie.

Iată cum, pentru aceste biete îndrăgostite, menite celor mai mari neplăceri — totul începea, în loc de a se sfîrşi, cu un cîntec. Era şi acesta un mijloc, ca oricare altul, de a privi lucrurile din punct de vedere poetic şi de a găsi astfel o mîngîiere.

Ma femme est morte, Il vente, Nini peau de chien şi *Merde pour la reine d'Angleterre*

constituiau, împreună cu o duzină de albăstrele repertoriul cabaretului. Printr-o ciudată răzbunare a soartei însă, agonia lui Frédé avea să coincidă cu sosirea la Paris a suveranilor Angliei.

— Şi închipuiţi-vă, îmi spusese fiul lui, Paul ; nu voia cu nici un chip să moară. Pînă la urmă s-a războit cu moartea. Se ţinea de toate lucrurile, fără să poţi să-l deslipeşti de ele. În plin delir cînta. Ce fire ! Nu se lăsa de loc !

După un minut de gîndire, Paulo grăi iar, mai încet :

— Oricît aş fi eu de voinic...

— Îţi aduci aminte, zise un camarad, cînd umbla cu greutăţile în mijlocul bucătăriei ? Le ducea cu braţele întinse, lăsîndu-le, deodată, să cadă pe lespezile de piatră. Ehe ! puteai mult şi bine să strigi la el să facă mai puţină gălăgie cît timp artiştii aveau încă de spus cîte ceva. Nu se sinchisea de nimic.

— E ca atunci cînd punea cîte ceva la copt. Vîra de toate în sobă. Ardea pînă şi mobilierul. Era destul să-i treacă lui prin cap : scaunele, băncile ?... toate în foc !

Un bărbat voinic, cu părul alb fluturînd pe sub aripile vaste ale pălăriei de pîslă şi care se ţinea încă drept în costumul său de catifea neagră, adăugă :

— Mai întîi de toate, el n-a făcut toată viaţa decît ce-l tăia capul. Şi avea dreptate. Nu-i aşa ?

— Da, zise Paulo. În timpul din urmă, aş fi vrut să se fi dus la ţară, dar îmi răspundea mereu : „La ţară ? Păi aici nu sînt oare la ţară ? N-am decît să mă uit de aici la frunzele copacilor !"

Cele din cimitir, despărţite de terasă doar printr-un zid mititel, tremurau în lumina serii. Am înălţat ochii spre ele. Alatème, vlăjganul acela cu părul alb, care cînta la *Lapin* bombăni :

— De fapt, da. Copaci frumoşi. Numai că, n-am încredere în ei. De cîtva timp toţi prietenii vechi se cărăbănesc. Mai ieri, era Tiret-Bognet. Astăzi e Frédé. Nu-s de acord. Bonsoir !

— O ştergi de aici ?

— Am cîţiva prieteni buni în Alsacia. Am şi la Bruxelles. Cu flaşneta mea la subsuoară plec mai întîi în Belgia.

De cîte ori însă îl întîlnisem pe Alatème, îl văzusem mereu învîrtind manivela unei cutii cu muzică şi declamînd versuri. Un greier de argint, înfipt într-un fular, îi slujea în acelaşi timp şi ca emblemă şi drept ac de cravată. Şi el, la fel ca greierul acesta, îşi petrecuse viaţa cîntînd şi nu cerea de la viaţă mai mult decît cu ce să-şi plătească un pachet cu tabac de tras pe nări şi, din cînd în cînd, cîte un chefuleţ şi cîţiva ţapi cu bere.

— Ciocnim un păhărel ? l-am întrebat. Ce bei tu ?

— Vin alb !

Sosiră trei pahare şi o sticlă cu vin.

— Bietul de el ! grăi Alatème. L-am vegheat toată noaptea asta, acolo, în sala mare, sub *Hristosul* lui Wasley. Îşi recăpătase culorile feţei. Un tovarăş de-al nostru, pianistul, voia să cînte ceva din Bach, *Recviemul* lui Mozart ştiu eu ce ? Paulo n-a vrut însă. Zicea că oamenii, care băteau afară în obloane, n-ar fi admis probabil să audă muzică înăuntru, şi ei să stea afară la uşă. Mereu venea cîte unul care, găsind uşa închisă începea să ţipe : — „Deschideţi ! Noi sîntem !" Paulo le poruncea să tacă, apoi îi lămurea : „A murit tata ! Nu mai faceţi atîta gălăgie !..." „Aha !" Şi plecau. Dar, pînă ce s-a luminat de ziuă, cu toţi englejii ăştia care cutreieră cîrciumile din Paris, n-au avut linişte. Poţi să-ţi închipui ce încasări s-au pierdut !

Bine dispus de pe urma vinului alb, el îmi mărturisi :

— Aici mă simţeam în largul meu. Înţelegi ? Liber, ca odinioară. Ca pe vremurile bune. Aş fi putut să fiu în vreun birou al Administraţiei. Dar nu ! Am nevoie de aer. Şi uite-aşa ! Frédé şi cu mine ne potriveam, ne înţelegeam : nici lui nu-i plăcea să robească. Dacă avea pachetul lui de tutun ca să-şi umple pipa era destul. Nu mai cerea nimic.

— Şi, cînd îl îngroapă ? am întrebat.

— Mîine, răspunse Paulo.

— Are să fie cea de pe urmă zi a mea, zise, gînditor, Alatème. Ultima din ultime. Aici cel puțin...

Paulo continuă :

— Îl ducem la Saint-Cyr-sur-Morin, lîngă Berthe. Preotul de la bisericuța Saint-Pierre are să vină, așa cum i-a făgăduit, să-l stropească cu aghiasmă. Fără gălăgie și fără discursuri.

SUMAR

Intreprinderea Poligrafică Informaţia — c. 72

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2023

